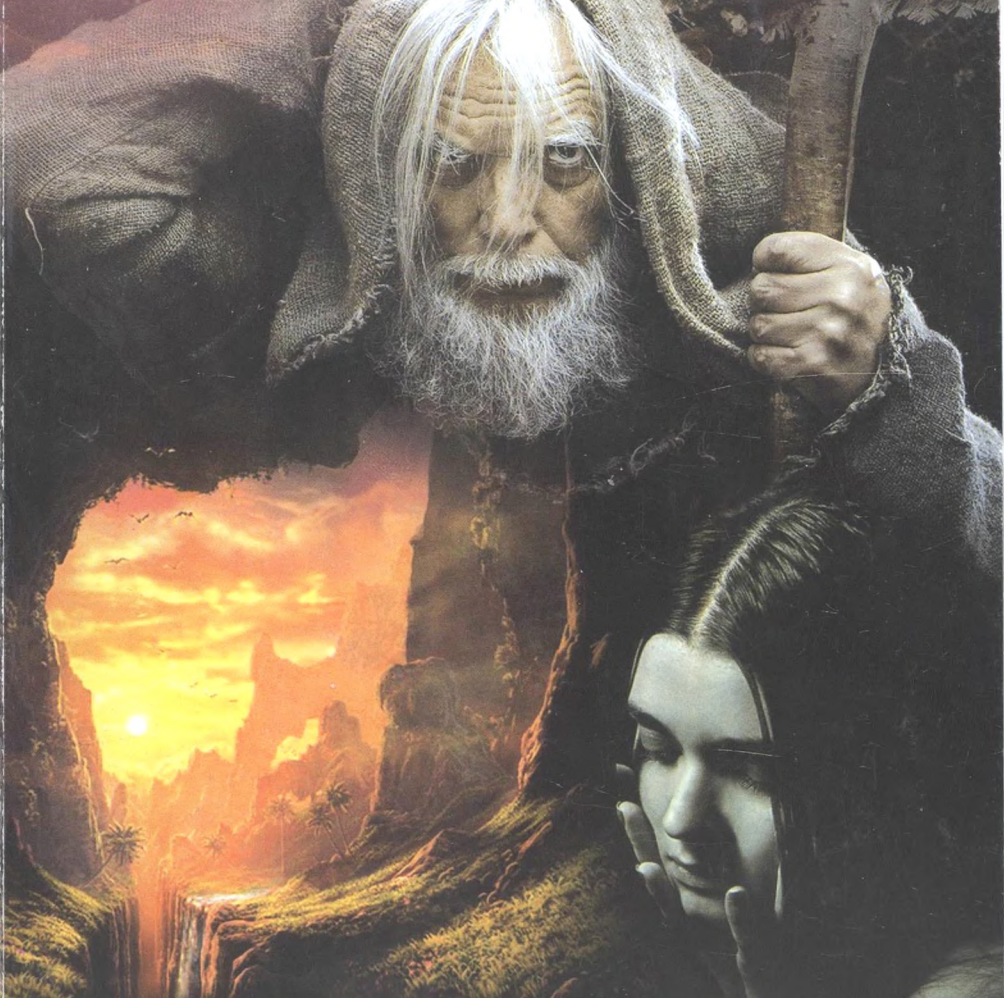

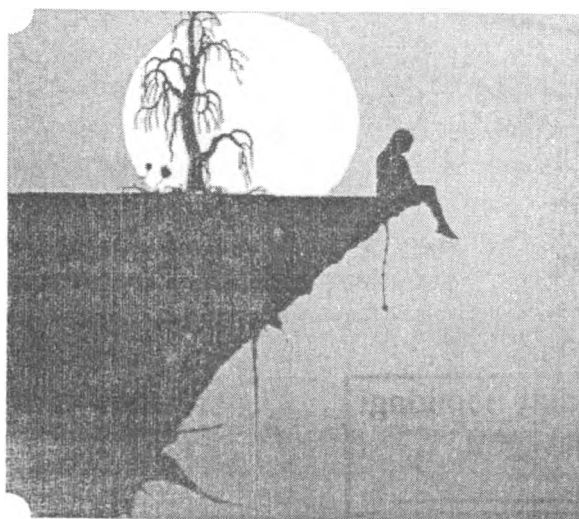
ЖАРЛІК ДАГИ ТҮЙ

АЗАМАТ
ҚОРЖОВОВ

Азамат ҚОРЖОВОВ

ЖАРЛИКДАГИ ТҮЙ

Ҳикоялар

Тошкент
«IJOD-PRESS»
2018

УЎК: 821.512.133-31

КБК: 84(5Ў)6

Қ59

Тақризчи:

Муҳаббат ЙЎЛДОШЕВА

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, ёзувчи

Қоржовов, Азамат.

Жарликдаги тўй: ҳикоялар / А.Қоржовов. — Т.: IJOD-PRESS,
2017. — 272 б.

ISBN 978-9943-994-81-2

Бу китобга Азамат Қоржововнинг қизиқарли ва сирли, мудҳиш ва жумбоқли, шу билан бирга инсоннинг мушкул тусиқларни енгиб, ғалабага эришиши, иродасизларнинг эса таназзулга юз тутиши ҳақидаги кечмишлари қаламга олинган ҳикоялари киритилган. Кунларнинг бирида хиёнаткор кимсанинг тузоғига тушган аёл қандай оқилона йўл тутгани, ярим кечаси кинотеатрда ёлғиз уйғонган йигитнинг қисмати ёки эри ҳам, қайнилари ҳам, ҳатто қайнонаси ҳам ўғри бўлиб чиққан хонадонга келин бўлиб тушган қизнинг кўргуликлари — барчаси қўлингиздаги китобда.

Abdulla Qodiriy nomidagi

viloyat AKM

INV № 168746 - 2018

УЎК: 821.512. 133-31

КБК: 84(5Ў)6

ISBN 978-9943-994-81-2

© “IJOD-PRESS” нашриёти, 2017

ХИЁНАТ ОСТОНАСИДА

I

Тошкентга кўчиб келиб, метрода ҳар куни эрталаб ишга, ўқишга қатнайдиغانларнинг кўпчилигини таниб қолдим. Бундан асло ажабланмадим. Шаҳарда шундай-ки, қайси кўчадан ҳар куни ўтсангиз, бола-бақрасидан тортиб, ит-мушукларигача кўзга таниш бўлади, аммо асмани, таржимаи ҳолини билмайсиз. Метрода ҳам шу. Минглаб одамлар ичида кимларнидир ҳар куни учрасиз, ҳатто қайси бирларига кўзингиз тушганда, ишга сечикаётган-кечикмаётганингизни чамалайсиз.

Метро қишда иссиқ, ёзда салқин. Бекатларнинг ҳар бири музей, кошона, ҳузурбахш роҳатхона. «Уйингнинг ёнида автобус бекати бор-ку, метрогача етти-саккиз дақиқа пиёда юриб зарилми?» дейдиغانларга, кулиб қўя қолардим. «Ҳабиб Абдуллаев»дан «Мингўрик»кача селарканман, ҳамиша бўш жой топилади. Поезд ҳам суттирмайди. Мониторга қарайман. Уч дақиқа қолибди. Демак, айтилган вақтда поезд келади. Қўлимда ҳаммиша китоб. Метрода китоб ўқиш баракали. На вақт ўтганини сезасиз, на шовқин-сурон хаёлни чалғитади. Шусиз ҳам аксарият йўловчилар халақит беришмайди: метрода кўпинча жим ўтиришади, хаёл суришади ёки охлашади. Қолаверса, машиналар сигнал бериб қувиб ўтмайди, қуёш қамаштирмайди, чиптачилар ҳам йўқ, светофорлар ҳам.

Оддий кунларнинг бирида «Метрода ёзилган таърих» номли китобни қўлтиқлаб ишга шошилдим. Метро ҳар кунгидек бағрини очди. Мониторга қарасам, поезд келишига беш дақиқа бор. Ўриндиқ четига чўкдим-да, (одатда, ўриндиқ четига ўтираман,

йўловчилар «нарироқ сурилинг» дейишларини ёқтирмайман), мутолаага тутиндим. Асар йўлдан адашган аёл ҳақида эди. Эри, бола-чақаси, уй-жойи бўлган, хуллас, оилали туппа-тузук хотин. Эри ичади. Ичганда ҳам ғирт пиёниста эмас. Хотинига бефарқдек бўлиб қолган, рўзгордан орттирган пулларини қаҳвахоналарда, чойхоналарда жиғилдонига уради, қачонлардир ҳақ берган улфатларидан қарзларини зиёфат билан узади. Орзуси шу. Аёл уни оила бағрига шошиладиган, севадиган эркакка айлантиришга кўп уринади. Охири чарчайди. Аммо дарров ёмон ҳаёлга борманг. Аёлгина аввал-бошда оиласига ростдан ҳам садоқатли бўлиб, бир ошхонада ҳалол ишлаб юради. Кунларнинг бирида яқин-атрофдаги банк ходими — уччига чиққан хотинбоз уни ёқтириб қолади. Бахтга қарши банк ошхонадан атиги уч юз қадам нарида эди. Ходимлар баайни ўша жувон ишлайдиган ошхонада ҳар куни тушлик қилишарди. Тагин ошхона муҳити ёмон экан, деманг. Муаллиф ошхонани ҳам батафсил тасвирлаган: кенг хона, эллик чоғли стол, тўрда пештахта, унинг ортида бир ошпаз хотин таом тортиш билан банд. Хўрандалар пештахтанинг нариги четига патнисда секин-аста силжийдилар ва йўл-йўлакай ўзларига нон, компот, чой, овқат, салатлар олишади, қошиқ-санчқилар ҳам хил-хили билан муҳайё. Ошпаз хотин эса улар кўрсатган таомлардан тақсимча ёки косага солиб беради. Кейин кассирнинг олдида тўхташади. Нақд пул ёинки пластик картада овқат ҳақи тўланади. Икки хизматчи қиз бўшаган столларни тозалаб, идиш-товоқларни ичкарига ташишади.

Муаллиф «ичкари» деганда, пештахта ортидаги эшикдан кириладиган бўлмани назарда тутган. У ерда овқат пиширилади, идиш-товоқ ювилади. «Метрода

ёзилган тарих» қиссасининг қаҳрамони ҳам айнан ўша ичкарида иккинчи ошпаз бўлиб ишлайди, овқат сотиш бўлимига деярли чиқмайди. Шунда ҳам бечорага иблисининг ўзи тузоқ қўяди. Бир куни банк ходими ичкарида ишлайдиган гўзал ошпазни кўриб қолади-ю, унинг оилали жувон эканига қарамай, йўлдан уришни кўнглига тугади. Йўлдан урганда ҳам, шундай урмоқчи бўладики, мабодо жувоннинг оиласи бузилса, барибир унга уйланмайди. Бунинг ҳаммаси кўнгилхушлик, шунчаки ишқий саргузашт, нафсининг буйруғи, жирканч томоша...

Китобни шу нуқтагача ўқиганимда, бекатга поезд кириб келди. Ўрнимдан туриб, беихтиёр ёнимдаги жувонга кўзим тушди. У поезд келаётган томонда, яъни чап тарафимдалиги учун ўрнимда бошқа одам бўлганида ҳам кўрарди. Негадир метрода гўзал қиз-жувонлар кўп учрайди. Жувон ҳақиқатан ҳам дилбар эди. Оқ кофтаси-ю бурмали қора юбкаси, турмакланган тим қора сочи-ю қайирилма киприклари, ҳатто елкасидаги сутранг сумкаси ҳам — бари ярашган, бари оҳанрабо.

Ўриндиқдан сариқ чизиқ четига боргунча кириб келаётган поезддан эмас, жувондан кўз узмаганимни сездиму бирдан кўзимни олиб қочдим. Гўзал ҳам сариқ чизиққа етди. Вагонлар тўхташга тараддудланиб биздан бир энлик наридан ўтиб борарди. Иккимиз ёнма-ён турардик. «Ҳабиб Абдуллаев» бекатидаги одатлардан бири шу эдики, поезд бекатга кирса, йўловчилар то поезд тўхтагунча вагонлар кетаётган томонга секин юра бошлашади, гўёки вагонлар уларни етаклаётгандек. Ҳалиги жувонда ҳам шу одат бор экан: вагонга секин эргашди ва менга урилиб кетаёзди. Атайин жойимдан жилмадим. Поезд тўхтагунча нега юришим керак? Вагонга эргашиш кулгили-ку.

Бир жойда кутсангиз ҳам вагонлардан бири рўпарангизда тўхтайди.

Эшиklar очилди. Поезд фингиллаган овоз чиқарганча юрар вақтини кута бошлади. «Ҳабиб Абдуллаев»дан вагонга чиқсам, албатта, ўнг томонга ўтирардим. Поезд олға силжиганда, чапдаги суянчиққа суянади киши. Бу — бир. Иккинчидан, кейинги бекатлар чапда. Поезд ҳар гал тўхтаганда, китобдан бир зум бош кўтариб, чароғон бекатни, турфа йўловчиларни, тек қотган навбатчи ходимларни кузатаман. Ҳар бир бекат — театр сахнаси. Ҳар бир бекат — янги олам.

Ҳалиги жувон рўпарамдан жой олди. Одатим бўйича, қаршимдаги йўловчига бир марта, шунчаки назар солардим. Бироқ соҳибжамолга такроран қарашга мажбур бўлдим. Назаримда, у менга таниш эди. Ким бўлди экан? Аввал қерда учратганман?

У ҳам менга нигоҳ ташлади. Кўзлари сочи каби тим қора эди. Кишига худди зимдан қизиқаётгандек боқарди. Китобларда таърифланадиган жодуваш кўзлар шу бўлса керак. Ҳойнаҳой, чиройли хотинини рашк қилавериб, эри аллазамондан бери ҳаловатини йўқотгандир. Дарвоқе, вагонга бир қур кўз югуртириб, айрим эркаклар ҳам унга қараётганини кўрдим. Жувон ўзини бепарво тутишга уринса-да, теграсидаги нигоҳларни ҳис этиб, аламзадалик-ла бир нуқтага тикилганди.

Китоб саҳифаларига шўнғидим. Асардаги ошпаз аёл йигирма олти-йигирма етти ёшларда бўлиб, қора соч, чарос кўз экани айтилганди. Юқори лаби устида, чап томонида нуқта холи бор.

Нуқта хол?

Шу пайт билинар-билинемас, кичик нуқта шаклидаги холни рўпарамда ўтирган жувонда ҳам кўрганимни эсладим. Шунинг учун таниш туюлаётган экан-да. Қар-

шимдаги йўловчига яна бир қарагим келди. Ўқиётган китобимдаги қаҳрамон билан метрода учраган жувоннинг эгизаклардек ўхшашлигидан ажабланаётгандим.

Бироқ нигоҳимни ярим йўлда тўхтатдим. Яна юзига тикилишим керакми? Сурбетлик эмасми? Йўқ, яхши-си, «Бодомзор» бекатигача сабр қиламан. Ҳар бекатда, табиийки, очиқ эшик ортидаги манзарага боқаман. Аёлнинг сеҳрли чехрасига ҳам йўл-йўлакай бир қараб ўтаман.

Таассуфки, ярим йўлда тўхтатган нигоҳимни у сезиб қолган экан, юбкаси этаklarини тортиб, оёғини бекитишга уринди. Дув қизарганимни сездим. Аблах, қўлимда китоб, нималар қияпман?

Кейин ўзимни оқлашга уриндим: «Хотин-қизлар ҳам қизиқ. Метрода, эркак кишининг қаршисида ўтиришга ўнгайроқ либос кийишга қачон ўрганишади?! Нима, фақат биз айбдормизми? Кўз тасодифан бўлсада, кимларнингдир оёқларига, кимларнингдир қўлларига қараб қўйиши мумкин...»

Китобдан бош кўтармасликка аҳд қилдим. Қиссадаги қаҳрамон эридан меҳр истаб тўймасди. «Севаман» дейишини, «Сенсиз яшолмайман, ўзимни бошқа аёл билан бир оила сифатида тасаввур қилолмайман» деб ишонтиришини истарди. Эри эса...

— Ойлигинг икки юз минг сўмга камайдими? — деб сўрайди кунларнинг бирида.

— Йўқ, — дейди ошпаз жувон, — онамга бердим.

— Онангга? — Кўзлари чақчайиб, юзида сон-саноксиз буришлар пайдо бўлади эрининг.

— Аниқроғи, дори олиб бердим.

— Аканглар-чи?

— Дадаси, акамлар вафот этган! Ичавериб, эс-хушингизни едингизми?

— Аканглар деб анави... амакингларни айтяпман. Ичишимни дарров юзимга солма! Ё бир умр юзимга солиб ўтасанми? Агар ортиқча пулим бўлганида, икки юз мингни сўрармидим сендан? Мен ҳам эр-какман! Жа одам сонидан чиқариб қўйма, тушундингми? Пулим кўпайса, устингга хотин олиб, кўзингни мошдай очиб қўймасам, ҳаддингдан ошиб кетяпсан! Хотинларнинг ҳаммаси «Пул, пул!» дейди! Пул бўлса бас, хотин зотининг жағи юмилади!

Аёл хўрсинади. Бир куни эрига қўнғироқ қилганида, улфатларининг қаҳқаҳаси орасида маст-аласт хотинларнинг ҳам овози эшитилади. Ўшанда пальто олиш учун тишининг ковагида йиғиб юрган пулини тутқазган эди. Наҳотки, ўзи пальто олиб бериши керак бўлган эр, аксинча, хотинининг бор-будини кўчадагиларга сарфляпти, туғилган кунини уларга нишонлаб беряпти? Дунёга шундай эрнинг келиши чиндан-да кўчадагилар нишонласа арзийдиган байрам экан-да? Чўчқа чўчқага, оққуш оққушга бежиз интилмайди...

Китобдаги қаҳрамон яна хўрсинган эди, ногаҳон метродаги аёл ҳам хўрсинди. Поезд «Юнус Ражабий» бекатида тўхтагач, у сумкасини елкасига қулайроқ қўндириб, бош эгганча вагонни тарк этди. Зинадан кўтарилаётганини кузатар эканман, китобдаги аёл ва ташқи дунёдаги хушсурат жувонни бир аёл деб тасаввур қилдим. Ҳойнаҳой, метродаги аёл ҳам ошпаз бўлса керак.

II

Эртасига ҳар доимгидек яна «Ҳабиб Абдуллаев» бекатида поезд кутардим. Одамлар вагонларга секин эргашиб, ён-веримдан ўтиб кетишди. Ҳеч ким менга тўқнашмади, кечаги холли жувон ҳам кўринмади. Ўйлаб қолдим: уни фақат кеча кўрдимми? Китобни ўқи-

масимдан илгари ростдан-да учратмаганмиканман? Назаримда, лаби устидаги холи, гўзаллиги, китоб қаҳрамони каби маҳзунлиги эътиборимни жалб этган эди. Китобдаги ҳаёт ва ҳақиқий ҳаётни аралаш-қуралаш қилиб юбораётгандим.

«Мингўрик»ка етдик. Ер ости йўлидан «Ойбек» бекатига ўтиш учун зинага бурилдим. Эндигина тутқичдан ушламоқчи эдим, орқамдаги аёл:

— Тегманг! Бўялган! — деди.

Тутқичнинг бир неча жойига қоғоз ёпиштирилганини, рус тилида, бунинг устига оддий ручкада билинар-билинемас «Окрашено» деб ёзиб қўйилганини энди пайқадим. Ортимга ўгирилиб, огоҳлантирган аёлга миннатдорчилик билдирдим ва...

...бир неча қадам ташлаб, яна ўгирилдим. Негаки, сал орқароқда, ёш йигит-қизлар ортида кечаги аёлга ўхшаш чеҳра рўё сингари кўринган эди. Йўқ, рўё эмас экан. У, айнан у. Кўзларимиз учрашди. Шубҳасиз, биз бир-биримизни танидик.

Ер ости йўлидан «Ойбек» бекати сари кетарканман, ортимдан нигоҳи қадалганини сезиб боравердим, қулоқларим ҳам ўнлаб қадам товушлари орасидан пош-насининг сасини илғайверди. Хусндор жувон ҳақида бошиданоқ ҳеч қандай ёмон хаёлга бормагандим. Ўқийётган китобимдан чиққан тирик қаҳрамон сифатида ҳайратлантираётганди, холос. Агар касби ростдан ошпаз бўлсами?! Ҳайратдан ёқа ушласам керак. Балки эри ҳам нобопдир?! Оиласига бахт улашишдан кўра, улфатлари билан маишатхўрлик қилишни авло кўрар?! —

— Сенга нима?! — шивирлади лабларим. — Шаҳарда тақдирлар кўп учрайди. Бу ҳали бошланиши. Жиддий бўл. Ҳар бир учраган қисмат эгасига чалғийверма.

Ер ости йўлининг ўртасига етганимда, «Ойбек» бе-

катига яқинлашаётган поезд шовқини эшитилди. Бундай пайтда ўнг қулоғимга қўлимни қўйиб, диққат-латинглардим. Олисдан филдиракларнинг кучли тарақатуруқи эшитилса, демак, у «Космонавтлар» бекатидан келаётган менинг поездим. Биринчи йўлда, «Ойбек» метросига етмасдан икки юз қадамлар нарида рельслар уламасидан шунақа овоз чиқади. Поезд бекатда тўхтагунча улгуриш учун югуришим керак. Мабодо поезд бекатга кириб келса-ю, ер ости йўли устидан ўтган кўприкда тарақласа, бу иккинчи йўл, яъни «Тошкент» бекатидан келган поезд. Рельс уламаси кўприк устида. Мен ҳеч қаёққа шошилмайман.

Мана, филдиракларнинг шиддат-ла тарақлагани олисдан қулоққа чалинди, демак, «Космонавтлар» томондан поезд яқинлашапти. Қадамимни тезлатиб, жувонни анча орқада қолдириб кетдим-да, зинадан кўтарилиб, «Ойбек» бекатига чиқдим. Поезд тўхтаб, эшикларини очган, ҳадемай юраман, дегандек гувилларди.

Биринчи вагонга ўтириб, китоб саҳифаларига кўз тикдим. Буни қарангки, қиссадаги ошпаз жувон ҳам ишга метрода қатнар экан. Шунинг учун асар номи «Метрода ёзилган тарих» экан-да. Эри кўп ичиб, бирор чойхонада ётиб қолганида, эртасига хотинини метро бекатларидан бирида кутаркан. Хотинидан тушлик учун пул олади, кечқурун уйга боришини айтади ва ишхонасига — метронинг охирги бекати яқинида жойлашган устахонасига жўнайди.

— Расво, — дедим ўзимга ўзим.

«Тошкент» бекатида вагондан тушдим. Ишга вақтида етиб келдим. Ҳамкасбим Сардор қаҳва дамлаб, ким биландир баланд овозда уришарди.

— Узр, — деди у телефонини ўчириб. — Кеча хоти-

ним билан жанжаллашиб қолдим. Бугун эрталаб жанг-ни телефонда давом эттиряпти, товукмия.

— Жанжал сабаби нима эканини билмайману, — дея стулимга ўтирдим, — лекин айб сиздан ўтган. Жиззакисиз, феълингиз тор. Бунинг устига димоғдорсиз. Хотинни менсимайсиз. У ўқимагани, қишлоғидан бошқа жойни кўрмагани учун айбдорми? Сиз ҳам ўта маданиятли эмассиз. Ўша қишлоқдан чиқиб, шаҳарда ўқиб, ишга қолган олифтасиз. Хафа бўлманг, эски қадрдонлар аччиқ ҳақиқатни ичларида сақламайдилар.

Сардор менга анграйиб қараб қолди.

— Арвоҳ ургур, фолчи-полчи эмасмисиз? Кеча биттасининг «смс»ини кўриб қолиб, жанжал қиляпти. Айб мендан ўтганини тан оламан, лекин «смс» муаллифи маъшуқам эмасди, шунчаки кўчадаги безтаклардан бири эди. — Сўнг китобимнинг номини ўқиди: — «Метрода ёзилган тарих». Қизиқ китобми?

— Ўқиса бўлади.

— Мени китоб қизиқтирмайди, пул топишим керак, пул. — Сардор қаҳва ҳўплади. — Кўряпсиз, хотин кетаман деб қўрқитяпти. Бирортаси билан гаплашиб юрсам, хотиннинг кетишидан қўрқмайман. Бунинг учун пул етарли бўлиши шарт. Нима дедингиз?

— Ёш боланинг гапи.

— Нима?

— Кечирасиз, «ёш боланинг гапи» деб тилимни гуноҳга ботирдим. Болалар бунақа бемаъни гапни гапирмайдилар.

— Ҳа, ёш бола деб сизни айтса ярашади, — деди Сардор. — Биз ишлаётган бу компания ҳисоб-китобларга асосланган савдо ташкилоти, ҳаммамиз ҳисобчилармиз, иқтисодчилармиз, аммо сиз бадий китобга қизиқасиз. Майли, қизиқинг, муккасидан кетгансиз.

Сизнингча, шу китобларда ҳақиқат ёзилганми? Ҳаммаси туқиб чиқарилади, ёлғон-яшиқ, олди-қочди, ҳақиқий ҳаётдан узоқ воқеалар. Ҳисоб-китоб эса ҳеч қачон алдамайди.

— Бундан чиқди, бизнинг ҳаётимиз бадий китоб эмас, бухгалтерия ҳисоб-китобими? Даҳшатли ҳақиқат, дўстим. Ҳар бир айтган гапингиз, ҳар бир хатти-ҳаракатингиз учун ҳисоб-китоб бўйича жавоб беришни ўйлаганингиз яхши одам эканингиздан дарак беради.

— Қўйсангиз-чи, мулла! — кулиб юборди Сардор.

III

Ишдан қайтаётиб яна китобга эгилдим. Метронинг гувиллаши, «Эҳтиёт бўлинг! Эшиклар ёпилади!» деган огоҳлантиришлар, бекатлар номининг эълон қилиниши, ғала-ғовурлар — ҳеч нарса ҳаёлимни чалғитолмади. Китоб қаҳрамони — лаби устида нуқта холи бор гўзал ошпаз жувонга банкда ишлайдиган хотинбоз эркак ошиқу шайдо бўлгач, вазият борган сайин таранглаша бошлайди. Банк ходими ошхонада тасодифан эшитадики, ошпаз жувон ёмон йўлга кирмайди, аммо эри ичади, хотинига меҳрибон эмас, совға-саломлар бермайди, пулдан ҳам қисади. Шунда қанақа тузоқ иш беришини кеча-ю кундуз ўйлайди ва ниҳоятда айёрлик билан бир режа ишлаб чиқади. Дабдурустдан гап отса, телефон рақамини сўраса, совға берса, оҳу ҳуркиб кетиши мумкин эди.

— Овқатлар жуда мазали бўлибди, — дейди у кунларнинг бирида официант қизга. — Фазлихон опа пиширдиларми?

— Йўқ, Сунбул опамлар тайёрлади.

— Ким у? — ўзини ҳайронликка солади банк ходими.

— Танимайсиз. Ичкарида ишлайдиган ошпаз опам.

Эртасига банк ходими тушликка кеч чиқади. Узоқ

овқатланиб, официант қиз яқинлашишини кутади. Қиз идиш-товоқларни йиғиштириб, столларни арта бошлагач, банк ходими ўзини худди телефонида пул тугаб қолгандек тутади.

— Кечирасиз, телефонингизни бир дақиқага бериб туrolмайсизми? — сўрайди қиздан. — Ишхонага қўнғироқ қилиб олай.

Қиз таниш ҳўрандага телефони бажонидил уза-тади. Банк ходими ишхонасига шунчаки қўнғироқ қилган бўлади-да, телефондаги исмлар рўйхатини очади ва «Сунбул» деган исмни ахтаради. Хизматчи қиз ичкарида ишлайдиган ошпазнинг телефон рақамини «Сунбул опа» деб сақлаб қўйганди. Кеча исмини аниқлаганди, бугун телефон рақамини. Таассуфки, кўпинча ёмонларга омад кулиб боқади.

Ўша куни банк ходими ошпаз жувоннинг телефон рақамидан битта сон фарқ қиладиган абонентларга қўнғироқ қилади. Бири талаба қиз, иккинчиси шаҳар марказидаги мавзедан озиқ-овқат дўкони очган эллик беш-олтмиш ёшлардаги Гулсара исмли тадбиркор бўлиб чиқади. Банк ходими тадбиркорни нишонга олади. Бир кундан сўнг унинг дўконига бориб, харидлар қилади-да, кеча тасодифан телефонига тушиб қолган одам ўзи эканини айтади. Эртасига яна кириб ўтади, учинчи куни ҳам. Шу билан тадбиркор хотиннинг харидор-танишига айланади. Суҳбат асносида ўзи ҳам озиқ-овқат дўкони очмоқчи эканини, аёли билан ажрашганини айтади. Уйланса, хотинини дўконга сотувчиликка қўйиб, ўзи мол келтириш билан шуғулланишини гапи орасида қистириб ўтади. Тадбиркор ўз билганича ука-хонидан маслаҳатларини аямайди.

Орадан бир ҳафта ўтгач, банк ходими, Сунбулнинг рақамига қўнғироқ қилади:

— Алло, яхшимисиз, Гулсара опа? Дўконда нима гаплар?

— Узр, мен Гулсара опа эмасман, — дейди Сунбул.

— Алло, алло, антенна йўқ жойдамисиз? Бу дунёда бахт йўқ жойлар борлиги каби антенна йўқ жойлар ҳам бор-а!..

Сунбул шу заҳотиёқ алоқани узади. У кўча-кўйда, ишхонасида, интернетда ва албатта телефонда ҳам бегона эркаклар билан валақлашмасди. Бунинг хотинбоз сайёд яхши билгани учун ҳам сиртмоқни анча узун ташлаб, Сунбулнинг рақамидан битта фарқ қиладиган телефон соҳибаси — тадбиркор хотин билан олдинроқ танишиб қўйганди.

Қайтадан рақам теради.

— Гулсара опа, мен Дилбекман, нега ўчириб қўйдингиз? Бугун дўконингизга кириб, бизнесим бўйича маслаҳатлашмоқчи эдим...

— Менга қаранг, — аччиқланади Сунбул, — кап-катта, туппа-гузук эркакка ўхшайсиз, уялмайсизми шунақа ўйин қилишга?

— Ие, — ўзини ҳайронликка солади банк ходими, — Гулсара опамнинг телефони сиздамиди? Кечирасиз, дўкон очаётгандим, баъзи бир маслаҳатлари...

— Гулсара опангизни танимайман. Рақам теришдан аввал эътиборлироқ бўлинг.

Банк ходими шоша-пиша Сунбулнинг рақамларини айтади.

— Ҳа, бу менинг рақамим. Ким берган бўлса ҳам, адашибди, — деб Сунбул телефонини ўчиради.

Иш вақти тугаб, ошпаз жувон бекат сари жўнаганида, банк ходими учинчи бор қўнғироқ қилади.

— Акамисиз, укамисиз, эшитиб қўйинг! — дейди Сунбул. — Бу менинг рақамим! Ҳеч қанақа Гулсара

опангизни танайман! Рақамини ким берган бўлса, боринг-да, ўзидан сўранг!

— Мендан ёшга ўхшайсиз, — жўрттага жаҳлланади банк ходими ҳам, — гапга қулоқ солинг! Ёшим ўттиз учда, ўн беш ёшли ўспирин эмасман. Сиз билан ўйин қилиб нима зарил! Бунинг устига хотиним билан ажрашганман. Қариндош-уруғим уйланасан деб қўймапти. Ҳойнаҳой, турмуш қурган, бола-чақали, эрли аёлга ўхшайсиз. Уйланмаётганим учун яқинларимдан эшитганимни эшитиб юрганим етмагандек оилали аёлга гап отаманми? «Ана, уйланмаганинг учун бировнинг оиласини бузишгача бординг» деган маломатга қолайми энди?! Садинжон кўчасидаги озиқ-овқат дўкони эгаси Гулсара опа билан қўнғироқлашиб тураман. Кеча телефоним ишдан чиқиб, рақамларни янги телефонимга кўчиргандим. Балки ўшанда бирорта рақамни янглишиб хато ёзгандирман. Бўлиши мумкин-ку, ахир!

— Билмадим. Қисқаси, бу телефон меники. Ортиқ безовта қилманг. Эркак кишисиз. Ваъдангизда турасизми?

— Эркак ваъдасида туради. Ваъдасига вафо қилмаган эркак ҳам эркакми?

— Бўпти, унда ваъда беринг. Менга қайтиб қўнғироқ қилмайсиз.

— Аввал айтинг, неча ёшдасиз?

— Ҳаддингиздан ошяпсиз!

— Тўхтанг! Ўттиз уч ёшда эканимни билдингиз, мендан каттамисиз, кичикмисиз, шуни билмоқчиман, холос.

— Кичикман.

— Ҳа, овозингиздан ёш аёл эканингиз сезиляпти. Бизнес аҳли шунақа, факт тасдиқланмагунча фол оча-

вермайди. Гапнинг қисқаси, менга сингил экансиз. Сиздан ака сифатида каттадан-катта узр сўрайман, — самимий кулишга уринади банк ходими. — Мени кечирасизми, синглим?

— Кечирим сўрашингиз шартмас. Бошқа безовта...

— Тўхтанг! — дейди яна банк ходими. — Мен телефонда кимларнингдир бошини қотириб юрадиганлардан эмасман. Ишонмасангиз, рақамингиздан битта пастдаги рақамга қўнғироқ қилиб кўринг. Сизни алдамаганман.

— Хўп, хайр, — Сунбул қуруққина хайрлашиб, алоқани узади.

Банк ходими озроқ умид борлигидан суюнди. Телефонда гаплашаётганида «синглим» дейиш ўрнига «Сунбул» деб юборишига сал қолгани учун бош чайқаб, тилини такиллатди...

Китобдаги воқеалар шу жойга етгач, поезд «Ҳабиб Абдуллаев» бекатида тўхтаб, вагоннинг ўнг томонидаги эшиклар очилди. Ҳаёлим китобдаги воқеаларга чулғанганди. Хотинбоз ўзи овқатланадиган ошхонадаги гузал ошпазга иблисона тузоқ қўйиб, уни «синглим» деб атай бошлади. Ошпаз жувон макрни сездимикан? Ё билса-да, «Эримдан тўйдим, ҳаётим зерикарли, меҳрни қўм-саяпман» дедимикан ичида? Бировнинг кўнглини билиш ҳамиша ҳам осон кечмаган.

Олдинда кетаётган йўловчи хотин-қизларнинг кўпчилиги тор ва калта кийинган эди. Уларнинг ортидан зинадан кўтарилишга уяларди киши. Мен ҳам китобдагидек бирига ғаразли ниятда «синглим» деб мурожаат қилолармиканман, деб ўйлаб қолдим. Тилим «сингил» деган сўзга айланармикан? Бу сўз «она» каби муқаддас сўзлар қаторига кирмайдими?

• Йўловчилар орасидан лаби устида холи бор нотаниш

жувонни беихтиёр ахтараётганимни сездим. «Метрода ёзилган тарих» номли китобни ўқиётганимдан бери метрода ўша аёлга дуч келмоқда эдим. «Кимсиз?» деб сўрасаммикан? Йўқ, сўрамайман. «Фалон ошхонада ошпазман, исмим Сунбул» деса, жинни бўлиб қолишим ҳеч гап эмас.

IV

Уйдан ҳар кунгидан эрта чиқдим. Бугун «Ҳамид Олимжон» бекатига боришим, бошқармага бир ҳужжатни топширишим керак эди. «Юнус Ражабий»дан «Амир Темур хиёбони»га элтувчи ер ости йўлаги «Минг ўрик» ва «Ойбек» бекати ўртасидаги йўлакдан узун эди. Яқинлашаётган поезд овозини эшитдим, лекин югурмадим. Зиналар ҳам «Ойбек» бекатидагидан икки баравар кўп эди. Бироқ бу ерда ҳам менга ўхшаб поездга югуриб етувчилар бор экан. Ёнгинамдан бир аёл шитоб-ла ўтиб кетганида, мийиғимда кулиб қўйдим. Кейин эса «Бўлиши мумкинмас» деб юбордимда, қадамимни тезлатдим. Бу ўша эди! Мен ўқиётган китобдан чиққан қаҳрамон!

У чап зинадан «Амир Темур хиёбони» бекатига кўтарилди. Изма-из келаётганим учун бирдан тўхтаган эди, урилиб кетаёздим.

— Намунча йўқолдинг? — сўради унга юқорида рўпара бўлган эркак.

— Телефон қилганингиздан кейин ҳеч қанча вақт ўтмади-ку, — деди жувон. — Поезддан қолиб кетмай деб югурдим. Шу бекатда кутишингизни айтсангиз бўлмасмиди?

— Кўп гапирма! Опкелдингми?

— Мана.

Жувон узатган нарсага қаралдим у сесканиб тушдим

Лаби устида холи бор жувон эркакка мингталиқ сўмлардан ўттизтачасини узатаётган эди. Аниқ эслайман, саксон биринчи бетда, китобдаги ошпаз жувон ҳам пул тутқазади, худди шу кайфиятда, худди шу қиёфадаги заҳил юзли эрига.

Карнайдан иккинчи йўлдаги поезднинг яқинлашувидан огоҳлантирувчи сигнал янгради. Фурсат ўтар-ўтмас юзимга шамол урилиб, бекатни шовқинга тўлдиргунча поезд кириб келди. Нариги бекатга — «Ҳамид Олимжон»га жўнадим. Одатда нариги бекатда тушувчилар ўтирмайдилар, эшик олдида тик туриб, ойнадаги ўз аксларига термуладилар, сочларини текислаган бўладилар. Мен эса бундай қилмадим. Икки кўзим бекатдаги эр-хотинда эди. Унинг ҳам эри ичиб, гоҳида аллақарларда тунаб, эрталаб метрода хотинидан йўл-кирага ва тушликка пул оларкан-да.

Бошқармадаги ишимни тезда якунлаб, изимга қайтдим. «Тошкент» бекатигача бир неча саҳифа ўқидим. Китобдаги ошпаз жувонга пул зарур бўлиб қолади. Онасини кўргани бориш керак. Шунчаки кўргани эмас, дори-дармондан ёрдам бериши лозим. Эри ўзининг топган-тутганини сарфлаб тугатади, хотининикига кўз олайтиради. Ошпаз ҳар куни тушликка келадиган хўрандалар орасидаги банк ходимларига гоҳо ҳавас-ла нигоҳ ташлаб қўяди. Қанийди эри ҳам шулардек оқ кўйлак, қора шимда юрса, ишбилармон ва ўқимишли бўлса. Пешонаси шўр эканки, ичувчи, чекувчи, масъулиятсиз, бемеҳр инсонга турмушга чиқди. Пулни кам топяпсан, демайди, аммо ичмасин, хиёнат қилмасин, хотинига меҳрли бўлсин. Айрим аёллардек ошпаз жувон ҳам қасдма-қасдига хиёнат йўлига кирсами...

— Йўқ! — қўлидан чўмич тушиб кетади ошпазнинг.

Шу пайт телефонига «смс» келади: «Мени кечирдингизми, синглим?»

Сунбул ҳам ўша официант қиздан телефонини бир дақиқага сўраб олади-да, ўз рақамидан битта фарқ қилувчи абонентга қўнғироқ қилади.

— Алло, Сурайё опанинг телефони бу? — деб сўрайди ёлғондан.

— Бошқа жойга тушдингиз, — дейди Гулсара опа.

— Кечирасиз, сиз Садинжон кўчасидаги дорихонада ишлайсизми?

— Йўқ, — ҳайрон бўлади Гулсара опа иблисга далолик қилаётганини ўзи ҳам билмай, — озиқ-овқат дўконини юритаман. Кимсиз? Рақамимни ким берди?

— Узр, адашибман.

Сунбул кўрадики, ҳалиги эркак алдамаган, ростдан ҳам янглишиб унга тушиб қолган.

— Бечора виждон азобида роса қийналяпти шекилли, — дейди ўзига ўзи ва «смс»га жавоб юборади: «Кечирдим».

Орадан бир неча сония ўтиб, жавоб қайтади: «Раҳмат. Бизга нима хизматлар бор, сингилжон?» Негадир Сунбулнинг кўнгли қувончга тўлади. Қизиқ одам экан. Айбини ювиш учун бирор хизмат буюради деб ўйлаяпти. Шартта жавоб ёзади: «Ҳеч қандай хизмат йўқ, ака».

Жавоб келади: «Бирор ёрдам керак бўлса тортинмай айтаверинг. Сизни хафа қилиб қўйганимдан хижолатдаман».

Сунбул ишига уннайди. Бир соат ўтади, икки соат ўтади, ҳеч чидаёлмайди. Ёзсамми, ёзмасамми, деб иккиланади, иккиланади, ахийри...

Телефони жиринглайди. Эри сим қоқмоқда эди.

— Оғайниларим билан Чорвоққа, дачага кетяпман, — дағал оҳангда сўйлайди эри. — Бир қути пиво мен-

дан, қолган ҳамма харажатлар улардан. Шкафни ярим соатдан бери титкилаб пулни тополмаяпман. Қани? Нима, энди бир қути пиво ҳам ололмайманми? Нега уйда пул турмайди? Қаёққа гум қилипсан?

— Уйда пул тугаган, ҳеч қаёққа гум қилмаганман, — дейди Сунбул. — Душанба куни ойлик беради.

— Тентакмисан, бугун кечқурун тоғда бўлишим керак!

— Нима қил дейсиз? — Сунбулнинг бирдан газаби тошиб, телефонини ўчиради.

Кечқурун боғчадан болаларини олиб, то уйига келгунча телефонини ёқмайди. Эри «Эртага кечқурун келаман» деб қўшнига тайинлаб кетган экан. Сунбул болаларини овқатлантиради, ювинади, сўнг телевизор қаршисига ўтириб, бирдан «смс»ни эслаб қолади. Жавоб ёзишни шунчалар истайдики...

Эртасига банк ходими қўнғироқ қилганида, яшил тугмачани босишдан аввал кўзларида завқ ёнади. Экранчага қараб-қараб тўймайди. «Ҳеч бўлмаса, шу одам билан гаплашиб ташвишлардан бир оз овунай», — дейди ўзича.

— Кеча Гулсара опага қўнғироқ қилдингизми? — дейди банк ходими. — Кимдир Садинжон кўчасидаги дорихонани сўраб, уяли телефонига «тушиб қолибди». Сиз эдингизми? Одатда Садинжон кўчасидаги симли телефонларга тушиб қолишарди-да.

— Ҳм, мен эдим.

— Энди ишондингизми, сингилжон?

— Ишондим.

— Узр, касбингизни сўрасам бўладими?

— Нима қиласиз?

— Милицияда ишлайдиган қизларга ўхшаркансиз-да.

— Йўқ, милицияда ишламайман.

— Ҳа, майли, қаерда ишласангиз ҳам соғ-омон бўлинг. Кеча «смс»имга жавоб ёзмадингиз. Мендан нима ёрдам керак? Ҳарҳолда, хизмат буюрсангиз, қўлимиздан иш келади. Акалари бор сингиллар бирор нарсадан зориқмасин, деймиз-да. Ё бу гапимни ҳам самимий деб билмайсизми?

— Йўқ, нега энди... Шунчаки ҳеч нарса керакмас.

Шу тариқа банк ходими қўнғироқ қилаверади, ошпаз жувон яшил тугмани босаверади. Кейинги ҳафта охирида банк ходими ўз ёрдамини яна таклиф этгач, Сунбул бир миллион сўм қарз сўрайди.

— Атиги бир миллионми? — банк ходими ўзини худди энсаси қотгандек кўрсатади. — Кечқурун ишхонангиздан чиқиб қўнғироқ қилворинг. Айтган жойингизга элтиб бераман.

Улар илк бор бекатда учрашадилар. Банк ходими жинси шимда, олачипор кўйлакда эди, Сунбул кундузги ҳўрандалар орасидаги оқ кўйлак, бўйинбоғ, қора шимдаги эркакни танимайди.

— Онам касал, — дейди Сунбул. — Хўжайинимдан яшириб дори-дармон олиб беряпман. Қарзингизни ойлигимдан секин-аста қайтарсам дегандим.

— Қайтармасангиз ҳам майли, — қўл силтайди банк ходими. — Айтдим-ку сиздек сингиллар учун биз хизматга тайёр деб...

Китобни ёпдим. Бекатдан чиқиб, ишхонамга келдим. Тушликка Сардор билан бордим. Овқат ҳар кунгидан мазали экан.

— Янги ошпаз келибли, — деди Сардор.

— Қани? — дея овқат сотаётган оқ халатли эркак томон аланглагандим, Сардор кулиб юборди.

— Ичкарида пиширяпти. Телефон рақамини ололсам, бир гаплашиб кўраман. Чиройли экан.

Сардорга анграйиб қараган эканман, елкамга қоқди.
— Кўнгил ёш, кўнгил ёш...

Ҳеч нарсага тушунмай қолдим. Банк ходими ҳам китобдан чиқиб, ҳамкасбим Сардорнинг қиёфасида қаршимда ғудайиб утирарди.

V

Эргалаб «Ҳабиб Абдуллаев» бекатида холли жувонга рўпара бўлдим. У менга чиндан-да қизиқсиниб қараб қўйди. Бошимни эгиб, саҳифаларга кўз югуртирдим. Гўё афсунгарнинг китоби орқали қаршимдаги аёлнинг келажagini кўраётган эдим. Мана, китобдаги банк ходими ошпаз жувонга иккинчи бор қарз беради. Муаммолар гирдобига чўккан аёл қарзларини узолмай хижолатда яшай бошлайди. Эрига айтса, калтаклайди. Айтмаса, кимдан ёрдам сўрайди?

— Ишхонангиздан эртароқ чиқинг, — дейди банк ходими. — Қарзларимни узолмаяпман, деб хижолат чекаверманг. Сизни романтик овқатга таклиф этаман.

— Нега? — юраги музлайди ошпаз жувоннинг.

— Ўйлаб қарасам, ўзингизни мендан олиб қочиб, қарздорликдан эзиляпсиз. Яқин дўст бўлсак, қарзлар унутилади. Айтмоқчиманки, ўртада сеники-меникига чек қўйилади...

Китобни ёпдим. Сунбул эрига хиёнат қилди. Унга ачиндим. Ҳимоясиз гулни аёз осонгина сўлдириб ўтган эди.

«Минг ўрик» бекатида холли жувон билан олдинмакетин тушдим. У ҳам «Тошкент» бекатига борди, мен ҳам. Шу атрофда ишлар экан-да.

Ишхона йўлагига Сардор қўл чўзди.

— Ишонмайсиз, дўстим! — деди у ишшайиб. — Рақамини топдим!

— Кимнинг? — Кайфиятим баттар бузилди.

— Янги келган ошпазнинг! Ҳайрон қолганим — сизники билан битта рақамдан фарқ қиларкан. Сизникининг охири «ўн икки», уники «ўн уч». Оғайнимга қўнғироқ қиламан, деб сизга тушиб қолибман, ишонмасангиз, текшириб кўринг, дейман. Омадим чопдида! Сизга алоқага чиқса, мени мақтанг, яхши йигит, денг, хўпми?

— Ҳеч қачон, — дедим.

— Унга ростини айтсангиз ҳам майли. Севиб қолдим, севиб!

Тушликка бир гуруҳ бўлиб бордик. Сардор менга ичкари хонада куймаланаётган ошпазни кўрсатди. Кўхликкина жувон очиқ эшикнинг олдида биз томон ўгирилди. Мен жойимда таққа тўхтадим. У ўша эди — метрода учрайдиган китобдан чиққан ошпаз жувон. Не тонгки, у ҳам ошпаз эди.

— Сизга шу аёл қўнғироқ қилиб, рост гапирдимми, ёлғонми, текширади. Биласиз, хотиним билан уришиб қолганман, ажрашмоқчиман. Бу хонимни эса тақдир менга туҳфа қилди.

— Тақдирга туҳмат қилманг, — дедим.

Тилимга бошқа сўз илинмади. Шу тобда феъли бузуқ ҳамкасбимдан эмас, эридан куйган хотинлардан хафа бўлиб кетдим. Эр ёмон бўлса, хотин ҳам айниши керакми? У аёл-ку, ахир! Аёл зотининг куч-қудрати биргина сўзда. Бу — унсиз сўз! Ҳа, унсиз сўз жаранглаши керак. Умид қиламан. Янги ошпаз китобдаги Сунбулдан кучли. Шартдир кучли бўлиши!

Кечқурун метрога шўнғидим. Китоб саҳифалари ўз-ўзидан очилди. Сунбулнинг сири фош бўлди. У эридан-да тубанлашиб, ўзини поезд тагига ташлашга қарор қилди...

Китобни ёпдим. Орадан бир ҳафта ўтди. Сардорнинг кўзида ҳамон жонзотларда учрайдиган чўғ йилтирарди. Лекин телефоним жирингламади. Тушликка чиққанимизда эса лаби устида холи бор гўзал ошпаз жувон қўл-оёғи чаққонгина бўлиб ишлаб юрганини кўрадим. Сардорнинг қовоғи осилгандан осилиб борарди. Тузоғи иш бермабди-да.

Кейинчалик ошпаз жувон кўринмай қолди. Эшитишимизча, эри иккови ошхона очганмиш. «Топган-тутганини ичиб юрадиган одам эди, олтин топган-микан?» деб ўйладим.

Ойлар ўтди. Кунларнинг бирида китобни қўлтиқлаб метрога тушсам, поезд жўнамоқчи бўлиб турган экан. Югурдим. «Эҳтиёт бўлинг! Эшиклар ёпилади!» деган овоз жаранглаган он вагонга киришга улгурдим. Бироқ елкам эшикка урилиб, китоб қўлимдан тушиб кетди. Тушганда ҳам вагон ва перрон оралиғидан ўтиб, рельслар устига шўнғиди. Кимдир елкамдан тортмаганида, эшиклар бошимдан қисарди. Ўлмасам ҳам, ҳарҳолда кулгига қолардим.

— Раҳмат, — дедим нотаниш кишига.

Нотаниш киши аёлининг ёнига ўтирди. Мен уларнинг рўпарасига чўкдим. Кўзларимга ишонмасдим. Бу ўша аёл эди, лаби устида холи бор ошпаз жувон. Энди сездим: китобдаги ошпазнинг холи чап томонда эди, ҳаётдаги жувонники эса ўнгда экан.

Мени таниди. Маъноли жилмайиб қўйди. Этаклари ҳам узун эди, оёқларини яширишга ҳожат қолмади. Эри ичишни ташлабди-да. «Амир Темур хийбони» бекатида қанчалар сўлғин, қанчалар абгор аҳволда эди. «Олтин топганмикан?» деган хаёл кўнглимдан ўтганини эсладим. Олтин ёнида. Унинг тирик олтини бор.

Эр-хотин «Юнус Ражабий»да тушишга тараддудланнишди.

— Яна бир марта раҳмат, — дедим холли жувоннинг эрига.

У менга мамнун бош ирғаб қўйди. Иккинчи раҳматни нима учун айтганимни Қиёматда билади.

БОЙ БЕРИЛМАГАН БАХТ

Қуйи қишлоқлик Чинбой аканинг қизи йўқолганига уч ой тўлган кун хабар эшитди: ҳудуд нозирин алмашибди. Аввалгиси гап уқмас, тепса тебранмас, бадқовоқ ходимдек туюларди унга. Папкасини қўлтиқлаб у ёқдан бу ёққа юришдан бошқасини билмасди. Бир гал Чинбой ака билан ади-бади айтишиб қолганида, «Участкавоймисан, керак бўлса, қизимни топиб беришинг керак» деганида, кўз остидан ёвқараш қилиб: «Мен ўғирлабманми? Нега топаман?!» деб тўнғиллагани ҳалигача қулоғи остида жаранглайди.

Чинбой ака қўлини орқага қилиб кўчага чиқди. Шамол қаёққа эсаётганини билиши керак эди. Агар янги нозир бўш-баёв кўринса, қандай талабларни кўндаланг қўйишни яхши билади. Икки ойча бурун қишлоқ дўконига бир гунг қиз келиб ишлай бошлади. У сотувчига ёрдамлашар, фаррошлик қилар, кечаси хўжайинининг ошхонасида тунарди. Бегона қиз оқсоқолга ёқмади. Дарров устидан ёзди, туман ИИБ «иш»ни ўша бадқовоқ участка нозирига ҳавола қилди. Ростдан ҳам қизнинг ҳеч қандай ҳужжати йўқ экан. Дўкондор узоқ қариндошининг қизи эканини рўкач қилди, аммо нозир қизни туман ИИБга олиб бориб, қамаб қўйди. Кўп ўтмай қиз яна дўконда пайдо бўлди. Собиқ нозир қўл силтади шекилли, қизни учратса, дўкон эгасига безрайиб: «Жиян денг... Эртага кўрмай» дерди-да, юз грамм ароқ ва шунча колбасанинг бошига етарди.

Чинбой ака эса оқсоқол каби бировларнинг устидан ёзишни билмасди. Қишлоқдаги «ёзғувчилар»нинг обрўйини кўриб, қўли қоғоз-қаламга югурардию барибир бирор жумла ёзолмасди. «Нима учун келиб чиқиши номаълум қизни ҳеч ким тергамайди? Балки у одам ўлдириб, қочиб юргандир?» деган хаёллар тинчлик бермасди гоҳо.

Шу билан бирга Чинбой ака ўз қизини ўйларди. Нега у отасининг бошини ҳам қилиб, онасини куйдириб уйдан кетиб қолди? Шайтон йўлдан уриб, бирор шармандали иш қилиб қўйганмиди? Оддий севги деб уйдан кетиш даражасидаги юзсизликка қандай ҳадди сизди? Кимдир ўғирладими? Ўлдириб қўйиб, кўмиб ташладими бирор ўнгирга? Ёинки артистликка қизиқиши устун келиб, шаҳардаги театр-пеатрларда юрибдими?

Чинбой ака қизининг ўлганига ишонмасди. Ойсулув уйдан қочди — бор гап шу. Анави гунг қиз қишлоққа келдию хаёли бежиз унга бойланмади. Ойсулув ҳам шу қиз каби қаерлардадир сизгинди бўлиб юрибди. Гунг қиз гўёки йўқолган қизининг тимсоли. У қандай яшаса, Ойсулув ҳам аллақаерда шундай яшаяпти. Бу гунгга одамлар қандай муносабатда бўлса, Ойсулуви ҳам шундай муносабат кўряпти. Юриш-туришига қараб Ойсулувнинг нима ишлар қилиб юрганини, нима еб-ичаётганини билиш мумкиндек, ҳа, ҳаммаси шундайдек.

Йўлда кетаркан, қизининг дарди юрагини яна эзди. Яхши одамларнинг қўлида бўлса майли. Ёмонларнинг қўлига тушмасдан эсон-омон қайтиб келса эди. Севгию орзу-ҳаваслари ўлсин!

...Дўкон олдидаги майдончада қишлоқ одамлари тўпланиб туришарди. Улар Чинбой акага салом бери-

шиб, қўл бериб кўришдилар. Қишлоқ фуқаролар йиғини биноси ёнида оқсоқол билан суҳбатлашаётган ички ишлар ходими у томон юрди. Чинбой ака янги нозирнинг ёш йигитча эканини кутмаган эди.

Салом-аликдан сўнг ҳудуд нозирни деди:

— Чинбой ака, мени танидингизми?

Чинбой ака давлат хизматидаги одамнинг дийдорига тикилди. Қаердадир кўрган эди уни.

— Уйингизга келиб кетгандим. Қизингиз масаласида юборишганди.

— Кўп мелисалар келиб кетган, — деди Чинбой ака.

— Биронтаси ўз вазифасини бажаролмади. Ҳаммаси латтачайнар.

— Кечирасиз, нега энди?

— Бу ёққа юр.

Чинбой ака янги нозирни четроққа бошлаб борди.

— Чунки, — деб кўрсаткич бармоғини ҳавога нуқиди у, — ҳаммангнинг кўзинг юмуқ, ҳибсдагиларни тепиб-уриб жиноятни фош этишларинг мумкин, холос. Калтакланадиган одам йўқми, жиноят ҳам очилмай қолаверади. Каллани ҳам сал ишлатинглар.

— Хизмат одамларини ерга уриб юбормаяпсизми, ака? — деди нозир қизариб.

— Отанг қатори одамман. Гапирсам ҳақ сўзни гапираман. Одамлар тинч яшасин, армонда юрмасин, дейман. Қизим Ойсулувнинг уйдан чиқиб кетганига уч ой бўляптики, изини ҳам тополмадинглар. Сен энди ўзимизнинг одамсан, шу қишлоқда ишлайсан. Бу ерда кўзга қараб ишласанг ўсасан, унасан...

Нозир йигит эътироз билдиришга оғиз жуфтлаган эди, Чинбой ака гапиргани қўймай давом этди:

— У ёқдаги мелисаларга ўхшама! Зийрак бўл, ақлни ишлат! — Кейин секингина писанда қилди: — Бу қишлоқда кимлар «ёзғувчи» эканини биласанми ўзи?

— Яқинда келган бўлсам...
— Келадиган одам суриштирмайдими?
— Ҳа, энди ички ишлар органи сиз айтаётган «ёзғувчи»ларнинг қовоқ-тумшугига қараб иш юритмайди-ку, Чинбой ака.

Янги нозир зўрма-зўраки жилмайгани сезилди.

— Ишингда камчилик бўлмайдими? — Чинбой ака бир қўзини қисиброқ қаради. — Учаскавойликдан эмас, бирйўла мелисаликдан ҳам ҳайдалиб кетганлар йўқ дейсанми?

— Тушундим, «ёзғувчи»лардан бири сиз бўлсангиз керак. Сизлар билан ҳам келишиб ишлар эканмиз-да, энди.

— Менга ўхшаган битта-яримта ўзини билганларнинг ҳурматини жойига қўй, ўғлим. Бироқ ҳар кимга ҳам паст кетаверма, устингга миниб олади. Сенга борйўғи битта илтимосим бор.

— Қандай илтимос?

— Қизимни топиб бер.

Нозир негадир атрофга аланглади, папкасини бир қўлидан иккинчисига олди-да, Чинбой ака томон энгашди.

— Ростини айтинг, уни ўзингиз даф қилиб юбормаганмисиз?

— Ие, тентакмисан? — деб юборди Чинбой ака. — Қизимни ўзим ўлдириб, ўзим ахтараманми? Сен бола ўйламай гапирадиганлар хилидан экансан-ку!

— Қизингизни ўлдиргансиз, демадим. Аммо ўзингизни тутишингиз ғалати-да. Ҳақиқатан ҳам туман ИИБда қизингизнинг «иш»и билан танишганимда, «отаси милицияни чалғитиши учун «қочиб кетди» деб гап тарқатмаяптимики?» қабилидаги гап-сўзлар қулоғимга чалинганди.

— Гап-сўзларингга тупурдим! — Чинбой ака қўллари ни ғазабдан мушт қилиб тугди. — Қизимнинг дардида куйиб, адойи тамом бўляпману, бу бола туҳмат қилиб, ўз жигарбандимнинг қотилига чиқариб қўйяпти! Бу кетишингда қишлоғимизда бир кун ҳам ишлаёлмайсан! Ҳозирнинг ўзида бошлиғингга бориб, шикоят хатимни топшираман! Э, вазиргача бораман! Бутун бўлимнинг устидан ёзаман!

Нозир йигит бош чайқади, сўнг Чинбой аканинг тирсагидан тутди.

— Қизишманг, Чинбой ака, ўзингиз илтимос қилдингиз...

— Ўзимга туҳмат қил деб илтимос қилдимми?! Туҳматинг учун жавоб берасан!

— Бу тахминлардан бири, Чинбой ака. Битта мени шундай тахминда деб ўйлаяпсизми?

— Аҳмоқлар! Ҳамманг формаларингни ечиб, жўнанглар бошқа ишларга! Мен нима дарддаю сизлар нима дардда!

— Ҳақорат қилманг! Мен туҳмат қилмадим, қизингизни топиш учун биринчи саволимни бердим, холос.

— Саволинг шу бўлса, икки дунёда ҳам тополмайсанлар! Нега деганда анави дўконда қай гўрлардандир келиб ишлаб юрган қизга ҳеч қайсинг чора кўрмаяпсан. Чора ҳам майли. Орқасидан бирорта қидирувчи суриштириб келмади. Демак, менинг қизим ҳам сенга ўхшаганларнинг тумшуғи остида қаерлардадир бемалол юрибди. Ишларингга лоқайдлик туфайли Ойсулувнинг йўқолган қиз эканини ўша ёқдаги мелисалардан ҳеч бири билмаяпти. Бу қиз қандай бемалол яшаётган бўлса, Ойсулув ҳам шундай бемалол юрибди. Бу қизнинг катта белгиси бор: у гунг! Ойсулувнинг эса тили бор, оддий қиз! Шундай катта белгиси бор қизни ҳеч

ким ахтариб тополмаётганидан билаверингларки, сизлар умуман ишламайсизлар!

Аввал оқсоқол, кейин бошқалар ўртага тушишди. Чинбой ака аввалдан бадфеъл киши эди. Қизи йўқолгач, феъли баттар айниб, текканга ҳам, тегмаганга ҳам тиш қайрайдиган бўлиб қолганди. Вақтида орага тушишмаса, Чинбой ака бир парча суяксиз тили сабаб қамалиши ҳам ҳеч гап эмасди.

— Биринчи кундан уриш-жанжал қилмайлик, — деб раис Чинбой акани кўчасига бошлади. — Бу йигит ёш, ҳали уйланмаган ҳам. Сиз эса бовай одамсиз, кўп нарсани тушунасиз. Биласизми, у сизни ҳурмат қилди, акс ҳолда гапларингизни эшитиб ҳам утирмасди, қамоққа тикиб қўярди.

— Э, ўша... — сўкинди Чинбой ака яна.

Оқсоқол уйигача кузатиб келди. Чинбой ака аччиқ чой дамлатди. Оқсоқол кетгач, аламини хотиндан олиб, шалоқ сўзлар билан «сийлади». Шифтга тикилиб чуқур уҳ тортди.

Ўзи ҳақидаги гап-сўзларни аввал ҳам эшитганди. Узункулоқ гапларга қараганда, Чинбой ака ниҳоятда шафқатсиз, қаттиққўл кимса эмиш. Қизи у айтган эркакка турмушга чиқмай, бир йигит билан севишгани учун уриб ўлдириб қўйганмиш-да, ўлигини аллақаяерга қўмиб, энди эл кўзига жўрттага ахтараётганмиш.

— Ойсулувни ўлдирмаганман, лекин урганим рост, — деди Чинбой ака ўзига-ўзи титроқ овозда. — Уйдан ҳайдаб солганим ҳам ҳақиқат. Мен ёмон одамман, ёмон отаман. Улар-чи? Нега тополмаяпти? Топиб келса кечираман-ку, ахир! Эзилиб кетдим, эзилиб...

Чинбой аканинг табиати шундай эди. Хотини ҳам тушунолмасди уни. «Ўзим истаган йигитга турмушга чиқаман дейдиган қизим йўқ менинг», деганди ўшан-

да. Ўйлаб-ўйлаб ҳозир қизига раҳми келди. Танлаган кўёви қизидан ун ёш катта, аввал уйланган, мол бозоридаги даллол эди. «Бу улкан фожиа эмас-ку! — яна ўзини оқлашга уринди. — Данғиллама тўй қилиб берса, биринчи хотинидан фарзанди бўлмаса!..»

Эртасига Чинбой ака кўчага мўралаб, хотини билан гаплашиб турган ҳудуд нозирига кўзи тушди. Дарҳол оёғига калиш илди. Нозир салом бериб, қўл узатди. Чинбой ака кўришмоқчи эмас эди, лекин хотини «Ойсулуннинг дарагини топганмиш» деб пичирлагани учун қўл учини тутди.

— Мендан хафасизми, Чинбой ака? — деди нозир йигит. — Илтимосингизга биноан ишга астойдил киришиб, калаванинг учини топдим.

Чинбой ака унинг гапларига ишонгиси келмади. Аслида йўқолган одамларни туман ички ишлар идорасидаги қидирув бўлими ахтаради. Ҳудуд нозирлари шунчаки пиёдалар, холос. Чинбой ака дардини айтадиган давлат одамлари узоқдалиги боис ҳудуд нозирига осилганди.

— Сен топдингми? — деди Чинбой ака қовоғини солиб. — Эштайлик-чи, қайси биримиз ўлдирган эканмиз? Менми, онасими?

Ҳудуд нозир:

— У ўлдирилмаган, тирик, — дейиши билан Чинбой аканинг хотини уввос солиб йиғлаб юборди.

Чинбой ака охириги пайтларда хотининг йиғисидан юрак олдириб қўйганди. Хотини йиғласа, Чинбой аканинг ҳам кўнгли юмшайдиган бўлиб қолганди. Ойсулуннинг гўдаклигидан тортиб, кечаги кунигача кўз олдидан лип-лип ўтар, ўзини ростдан қотил ота деб ҳис қиларди. «Унинг бирдан-бир айби — ёқтирмаган одамига турмушга чиқмагани, — деб юрак-бағрига изтироб

игналари санчиларди. — Ўн саккиз ёшли қизни хўрладим, урдим. Яхшиям, Ойсулув иродали қиз экан, агар ўрнида бошқа қиз бўлганида ўз жонига қасд қилиб қўярмиди...»

— Хўш, қаерда экан? — сўради Чинбой ака шалви-раб.

— Ҳозирча аниғини билмайман, уч ой аввал шу қишлоқдан чиқиб кетган қизнинг қаерда яшаётгани ҳақида биладиган одамни топдим.

— Қаерда ўша одам?

— Шу қишлоқда.

— Нега уч ойдан бери жим экан?

— Жим эмас, ундан ҳеч ким бир оғиз сўрамаган, холос.

Чинбой аканинг хотини ҳудуд нозирга гадолардек қўл чўзиб, илтижо қилиб, тушунарсиз минғирлади.

— Хола, ҳаммаси яхши бўлади, яхши бўлади, — такрорлади нозир.

У Чинбой ака ва хотинини қишлоқ дўконига эргаштириб келди. Чинбой аканинг хаёлига қизини соғ-саломат кўришдан бошқа ҳеч вақо келмасди. Дўконда сотувчи ёлғиз ўтирарди. Уларни кўриб хавотир-ла оёққа қалқди.

— Нафиса қани? — деди участка нозири.

— Ҳозир келади, ичкарига кирувди, — деди дўкондор. — Нафисада бирон гапингиз борми? Тинчликми, ишқилиб?

Ҳудуд нозири Чинбой акага қараб олди-ю:

— Тинчлик, — деди. — Бир нарсани сўрамоқчиман. У Чинбой аканинг қизи уч ойдан бери қаерда яшаётганини биладиган ёлғиз гувоҳ. Агар одамлар у билан муомала қилганда эди, Ойсулув ҳақида ўзлари билиб олишарди. Мана, лоқайдликнинг оқибати! Яго-

на гувоҳ қишлоғимизга ўз оёғи билан келиб, яшаб юрибди-ю булар устидан ёзишдан бошқасини билмаган. Ҳамманинг назарида у уйидан қочган эссиз қиз, тарбиясиз дарбадар. Бу нима аҳвол? Яшаш, бу — фикрлаш дегани эмасми?

— Мен ҳам у ёқ-бу ёқдан гаплашмабман-а, — дея дўкондор ёқа ушлади. — Хотиним ҳам «ҳа», «йўқ»дан нарига ўтмаган. Ё тавба, Нафиса биларканми?.. Чинбой ака, қизингиз эсон-омон топилиб қолса эди! Қандай яхши бўларди-я!

Дўкондор Нафисани чақиришга шоша-пиша жўнаб кетмоқчи эди, ҳудуд нозир тўхтатди.

— Уни кўрқитиб юборасиз, яхшиси, келишини кутайлик.

Стулларга ўтириб, гунг қизни кута бошлашди. Чинбой ака қизи каби уйсиз-жойсиз, бировларникида сигинди бўлиб юрган гунг қизни заррача ёқтирмасди. Исми Нафиса эканини ҳам ҳозир билди. Имо-ишоралар қилиб, қизини учратган-учратмаганлигини сўраш, фотосуратини кўрсатиш тушига ҳам кирмаганди.

— Мен, — деди ҳудуд нозир, — қизингизни топиб берганимдан кейин ҳам вазифамни якунламайман. Қизингизга бундан кейин зуғум қилмаслигингизни текшираман. Уни ўзи истамаган бир одамга эрга тегишга мажбурламоқчи бўлгансиз. Одам тақдири, гарчи у ўз фарзандингиз бўлса ҳам, ўйинчоқ эмас...

— Бўлди, бас! — дея ўрнидан туриб кетди Чинбой ака. — Менга қизим керак, бир тола сочи ҳам тўкилмаган қизим! Хато қилдим, тушуняпман! Бағритош эканимни ҳадеб такрорлайверишдан нима наф? Мен тавбамга таяниб бўлдим! Яна нима керак? Агар севган йигити билан бирга яшаб юришган бўлса... Э, розиман! Бахтли бўлишсин!

Шу пайт дўкон ичкарасидан гунг қиз чиқиб келди. Чинбой аканинг хотини изиллаб йиғлаб, унга қучоғини очди.

— Имо-ишораларни биларсиз, — кесатди ҳудуд но-зири ва «тамом» дегандек эғнини бир қисди-ю эшик сари юрди.

— Ахир, бу билан қандай гаплашамиз? — деб Чинбой ака нозирни тўхтатмоқчи бўлди. — Тилини тушун-майман-ку!

— Эҳ, Чинбой ака, — деди нозир, — уни ўз қизин-гиз, ўз жигарингиз деб билинг. Шунда тилингиз эмас, дилингиз ҳам уни тушунади. Ҳозирча хайр, ака. Мен кетдим.

Чинбой аканинг хотини ҳамон бир оғиз гапирмасдан гунг қизни қучоқлаб йиғларди. Нима қилишни билма-ган Чинбой ака уларга яқинлашиб, қўлларини чўзди-да:

— Қизим... — деди юрак-бағри эзилиб. — Ойсулувим-ни қаерда кўрдинг, жон болам?..

— Отажон! — деди гунг қиз кутилмаганда тилга ки-риб. — Мени кечиринг, отажон! Бу — мен, Ойсулув-ман!..

Учаласи қучоқлашдилар. Гунг қизнинг кўзларидан оққан ёшлар юзини ювар, ювган сайин бўёқлар сиди-рилиб, кўзининг қораси, жигарининг мойи бўлмиш Ойсулув намоён бўлиб борарди.

Дўкондор жилмаярди, ҳудуд нозирни эса катта йўл томон кетиб борарди.

— Биз шунга мажбур бўлдик, — деди дўкондор Чинбой акага. — Анави «участковой» йигит икки ойдан бери оғзимдан гуллаб қўймаслигимни илтимос қила-ди. Туман ички ишлар бўлимидаги бошлиқларни ҳам зўрға кўндирди. Янги «участковой»имиз менинг узоқ қариндошим, сизнинг эса бўлажак куёвингиз. Қа-

ранг, шу йигитга бермай ойдек қизингизни кимга раво кўряпсиз-а, Чинбой ака? Бу йигит ҳали ёш. Бир йилдан кейин уйланмоқчи. Сиз бирдан Ойсулувни эрга бераман, деб ғавғо кўтариб, уйдан ҳайдаб солганингиздан севишган икки ёш нима қилишларини билмай қолибди. Энди, ака, барига шукр қилинг. Тагин менинг, нозирнинг, туман мелисасининг устидан вазирликка ёзиб юрманг! Бу ерда аслида ким жиноятчи? Ўзингиз айтинг-чи, ака!

Чинбой ака қизи ва хотинини қучиб, кўзларини чирт юмди. Илик томчи юзига юмалаб тушди ва юрагидаги барча ғуборлардан фориг бўлди-қўйди.

— Қизим хоҳлагани билан қўша қарисин! Омин, Аллоҳу акбар! — деди у. — Аммо яна бир марта шундай ўйин қилсаларинг, мендан яхшилик кутманглар!

ЖАРЛИКДАГИ ТҶЙ

ёхуд чоҳда ўқилган никоҳ

Бу воқеани менга сўзлаб беришаётганидаёқ замонавий оғзаки ижодга мансуб мистик воқелик эканини пайқадим. Одатда оғиздан-оғизга кўчиб юрадиган сирли ва қўрқинчли воқеалар мистикага йўйилади. Эҳтимол, шундайдир, аммо мен қишлоқ четидаги жарликда ўқилган никоҳ ҳақида эшитиб, унда бошқа бир нарсани кўрдим. Айтмоқчи бўлганим, рамзийлик ортидаги тарих эди.

* * *

Воқеа оқ эшак минган оқ соқолли бир чолнинг аллақаяқдан келиб, сой яқинидаги сўқмоқдан ўз қишлоғига ўтиб кетаётганидан бошлангандек туюлади кишига. Ўша дамда қоп-қора булут шимолдан пайдо бўлди-да, қишлоқ устида тўхтаб қолди. Сой бўйида

мол боқиб юрган болалар ёмғир шаррос қуйиб беришини англаб, қўй-молларини қишлоққа ҳайдаб қочдилар. Фақат уч қиз бир-бирларига сирларини айтиб, булоқ бошида узоқ қолиб кетишди. Улар ёмғир нафасидан эмас, томирларида жўш ураётган телбавор ишқдан маст эдилар. Ҳар бири наргиз гули каби ўзига маҳлиё эди, ҳар бири фақат ўзи бахтли бўлишига, фақат ўзи ҳақиқий муҳаббатига эришишига ишонарди.

— Қаёққа кетяпсизлар, она қизларим? — деб сўради оқ соқолли бобо улар ҳали булоққа тушмасларидан бурун.

— Булоқ бошига тушмоқчимиз, — деб жавоб беришди қизлар. — Ҳув анави ерда, пастликда, шундоққина сой бўйида булоқ бор.

— Қишлоқда бирорта эркак йўқми қудуқ-пудуқ қазиб, сув чиқариб берадиган?

— Артезиандан сув чиқиб турганди. Лекин бугун свет йўқ, демак, сув ҳам йўқ-да, бобожон.

— Йўқ-йўқ дейсизлар, — эшагини тўхтатди чол. — Айб кимда?

— Айб? — кулиб юборишди қизлар. — Шу ҳам айбми? Умуман олганда, айб бизда эмас. Биз беайб қизлармиз.

— Сувнинг йўқлиги маданиятнинг орқага кетиши, — деди чол. — Сизлар эса шу маданиятнинг орқага кетишини янада тезлатиб пастликка қараб тушяпсизлар. Сувни қишлоқдан топа билиш керак. Ақлни ишлатинглар.

— Раҳмат, бобожон, сувни келгуси сафар қишлоқдан топамиз, — деб қизлар ғалати чолни ортда қолдириб, сой томон чопқилаб кетишди. Чол ҳам ўз йўлида давом этди.

Хурсандой рўмолини ечиб, қайтадан танғиди. Лойқаланиб оқаётган сойга, сўнг булутларга кўз югуртир-

ди. Сойнинг нариги томонидаги тепаликда ташвишли манзарани кўрди: ҳозиргина ўйнаб юрган бола ва у боқаётган қизил сигир ҳам тепалик ошиб, кўздан йўқолган эди.

— Ҳамма қочиб кетди, — деди Райҳон пешонасини тириштириб. — Ёмғир ёғмасдан биз ҳам чорамизни кўрайлик, дугонажонлар.

Дўнглик устида ўтирган Хурсандой ўрнидан туриб, чор тарафга кўз югуртирди.

— Ёмғирда қолсак борми, йўл шилтага айланиб, бу қияликдан чиқолмай қоламиз.

— Кетдик, — дея Райҳон челақларига қўл узатди.

Сой сувига термулиб ўтирган Осиё сойнинг нариги томонидаги, шимолроқдаги қамишлар билан тўсилган жарликка сеҳрланганча қараб қолди.

— Узоқ-узоқларга кетгим келяпти, — деди у.

— Кетмай ўл! — бирдан тутақди Хурсандой. — Ёмғир ёғса, тепага чиқолмай, сой бўйида қолиб кетасан де-япман! Бояги оқ эшак минган бобо бекорга бизнинг овлоқда юришимизни ёмон кўрмади.

Улар челақларини кўтариб, тепалик сари юришди. Шу пайт осмон қарсиллаб ёрилди-ю ёмғир шаррос қу-йиб берди. Булоқ бўйидан тепалик бошигача юз қадам-ча юқорилаш керак эди. Қизларнинг қаршисидан сариқ лой аралаш сув оқиб келди. Учаласи ҳам бирин-кетин тойғониб йиқилди.

— Энди нима қиламиз, қизлар?! — йиғламсиради уст-боши лойга беланган Осиё.

Ёмғир кучайди. Сой қутуриб тошиб, булоқ жойлаш-ган «ярим орол»ни ҳам сув босиб, учаласини оқизи-б кетадигандек эди. Қизлар челақларини ташлаб, ўзлари-ни қутқариш пайида юқорига қўшқўллаб тирмашдилар. Сўқмоқ четидаги янтоқ илдизлари жонга ора киради-

гандек туюлар, аммо қорин билан ётиб ҳам юқорилаб бўлмасди. Ёмғир челақлаб қуя бошлади. Теварак қуюқ булутлар соясида янада ваҳимали манзара касб этди.

Шунча ваҳима етмагандек сой суви ҳақиқатан ҳам ўзанидан тошиб чиқди. Булоқнинг тип-тиниқ кўзи бир зумда лойқа бўтана остида қолиб, челақларни ямламай ютиб юборди. Сув уч қизнинг нақ оёқлари остида мавжланарди. Шўрликлар сўқмоқ пойида ерга қапишганча қичқиришар, ёрдам сўрашар, лекин қишлоқ тепада қолган, сой бўйида не воқеалар юз бераётганидан дунё аҳли беҳабар эди.

Нимадир ялт-юлт этди-ю сойнинг нариги томонидаги тол ловиллаб ўт олди. Қизлар энди эсдан оғиб қолгандек чинқиришар, жон ҳолатда юқорига талпинишар, аммо лой оқимиға қўшилиб, яна эски жойларига қайтиб тушишарди. Ундан ҳам пастроққа сирғаниб кетишса борми, бўтана остида қолган «ярим орол»да ҳукм сураётган тошқин ютиб юбориб, ҳалок этиши ҳеч гап эмасди. Пода боқадиган болалар бу ерни бекорга «Чиқолмас сой» деб аташмас экан.

Ҳар бир қизнинг кўзига фақат ўз жони кўринди. Ўлим шарпаси чарх урди. «Ўлдим» деб ўйлади ҳар бири. Оқ соқолли чол ҳам аллақачон бу ерлардан узоқлашиб кетганди.

Шу лаҳзада Осиёнинг қулоғига сой томондан овоз эшитилгандек туюлди. Кўп ўтмай овоз такрорланди ва кимдир майин оҳангда чўзиб-чўзиб: «О-си-ё-ё! О-си-ё-ё!..» деб чақирди. У қалт-қалт титраган кўйи қутуриб оқаётган сойга тикилди: ҳеч кимни кўрмади.

— Мени биров чақиряпти, — деди у жони бўғзига келиб.

Қизлар унинг гапини эшитмади.

— Чақиряпти! — хўнграб йиғлади Осиё.

У даҳшат ичра яна ортига ўгирилганида, ёнаётган

дарахт ёнида қўл силтаётган, аниқроғи, имлаб чақираётган йигитни кўрди. Оқ қўйлак, қора шим кийган, бошида дўппи, худди куёв йигитга ўхшарди. Қўлида қандайдир қизил мато бор эди.

Осиёнинг қўллари шалвираб, кўзининг оқи кўринди.

* * *

Кўзини очганида табиат сокинлик қўйнида дам оларди. Осиё жарликдан ўпирилган тупроқ уюмини қучиб ётарди, ярим белигача лойга қўмилган. Қуёш ботиб, қоронғилик бостириб келмоқда эди. Хурсандой ҳам, Райҳон ҳам кўринмас, аллақерда қурбақалар вақилларди.

— Осиё!.. — деган овоз эшитилди яна.

Қиз овоз келган томонга қўрқув тула нигоҳини қаратди. Сойнинг нариги қирғоғидан йигирма чоғли одам ўтиб борарди. Чопон, маҳси-калиш кийиб олган бу кишилар кўзларини ердан узмай, бир текис қадам ташлар, на сўзлашар, на тик этган садо чиқарар эди.

Йигит куйган дарахт ёнидаги кичик дўнглик устида турарди. Қиз ҳушига келганидан суюниб, дарҳол сойни кечиб ўтди.

— Сен уларнинг энг чиройлиси экансан, — деди йигит, — севиб қолдим. — Шундай дея у Осиёнинг биллагига қизил латга боғлаб қўйди. — Бу келажакда керак бўлади.

— Нима? — Осиёнинг боши ғувиллади. — Кимсиз?

— Бизникига юр, кейин гаплашамиз, — деб йигит Осиёнинг қўлидан етаклаб, жарликка элтувчи қамишзорга бошлади.

Бу ерда сўқмоқ борлигини қиз билмаган эди. Икки томонда жарлик деворлари энкайиб турар, сой қамишлар билан тўсилиб орқада қолган, олдинда қандай уй ёки

қишлоқ бўлиши мумкинлигига Осиёнинг ақли етмасди. Ахир, бу жарлик икки қишлоқнинг ўртасида жойлашган бўлиб, бир учи қабристонга туташиб кетганди.

Осиё қичқирай деса овози йўқлигини, юрмайин деса оёқ-қўли ўзига бўйсунмаётганини англаб, «туш кўряпман шекилли» деб ўйлади.

Ниҳоят, бир кулбанинг рўпарасидан чиқишди. Осиёнинг қулоғига ит ақиллагани, қўй маърагани эшитилгандек бўлди, лекин кулбадаги чироқ ёруғидан лип этиб ўтган соядан бўлак тирик жон аломати кўринмади. Назарида, қўйлар кўп эди, лекин маърашга қўрқишаётганди.

Уйдан мой иси келарди. Осиё жажжи қизалоқлик вақтида момосиникига борганини, чол-кампирнинг эски уйи худди шунақа эканлигини эслади. Ширин ўтмиш ортида қолиб кетган эди.

— Ўтиринглар, — деди кулбадаги қора соқолли мулла. — Ким бўлишларингдан қатъи назар, никоҳ ўқиш вожиб. Биз барибир мусулмонмиз. Партия, инқилоб, исён, ҳатто анави қизил мато ҳам никоҳ ўқимасликка сабаб бўлолмайди.

— Ҳа, бизга никоҳ ўқисангиз, — сўзлади йигит. — Бу ернинг одати шунақа экан, нима ҳам дердим.

— Қўлдан келганича, — деди мулла ва сўради: — Шу ерда яшашга розими?

— Розимисан? — тикилди йигит Осиёга.

Осиё йигитнинг юз-кўзини аниқ-гиниқ кўрди: рангида қон йўқ, кўзлари шиша мисоли жонсиз, совуқ ва нурсиз. Лаблари ёрилган. У оғир гуноҳ ишга қўл уриб, қарғишга қолган эди, чамаси. Бироқ қандай гуноҳга ботганини билиш даргумон эди.

— Розимисан? — сўради мулла ҳам.

Осиё фикр-хаёлини жамлашга уринар, айнан нимага розилик бериш кераклигини тушунмас, нуқул «келин-

куёв мулланинг қаршисида уялиб, гапирмасдан ўтириши лозим» деб ўйларди. Эркинлик қўлдан кетган эди. Ихтиёри қандай қайтиб келишига ҳам онг-тафаккури етмаётганди. Қўйларнинг туёқларидан чиққан дупур-дупур эшитилгандек туюлди. Чўпондан умид йўқ, афтидан чўпон ҳам шу йигитнинг ўзи эди.

Кейин жарлик тагидаги кулбага оқшом пайти нотаниш йигит билан бирга келганлигини ўйлаб, вужудини яна қўрқув эгаллади. Мулла эса пичирлаб алланималарни ўқий бошлади. «У никоҳимни ўқияпти, тамом, энди бир умр шу йигитнинг хотиниман, ҳаётим жарликда ўтади», деб ўйлади Осиё.

Косадаги сув жимирамламоқда, ниманингдир акси пайдо бўлмоқда эди. Осиё косадан кўз узмади ва анча йиллар бурун вафот этган момосининг «қани айт» дея ундаётган сиймосини кўрди. Марҳума момоси қачон шу ҳолатни намоён қиларди, Осиёнинг ёдига келди: ҳа, кампир бечора калимани ўргатаётган чоғида...

— Ла илаҳа илаллоҳ, — деди қиз.

Кимдир ингради, мулла қиёфали қария пичирлашдан тўхтади.

— Мен сизларни танимайман, — тилга кирди Осиё, — ихтиёрим ота-онамда. Уларнинг розилигини олмасдан, танимаган-билмаган йигитга, тўйсиз, гувоҳсиз никоҳланиш...

Осиёнинг гапи бўғзида қолди. Йигитнинг чап кўкси қонга бўялиб кетган эди.

Осиё чинқириб юборди-да, кулбадан отилиб чиқди. Янтоқларга, жийда томирларига чалиниб, йиқила-йиқила сой бўйига югурди.

— Менинг исмим Асад! — ингроқ товуш таъқиб қилди қизни. — Қулоқ сол, бу ердан чиқиб кетолмайсан, чунки сен ўлгансан!

Қиз жавоб бермади. Юқорига қараб жар лабини,

порлаётган юдузларни кўрди; тракторнинг тарилла-
шини, олисдан кимнингдир «Борми?!» деб бақирга-
нини эшитди.

— Яқинлашманг менга, яқинлашманг! — йиглади
қиз, кейин дод солиб ёрдамга одам чақирди.

Кўп ўтмай оёғи ботқоққа ботиб, юзтубан йиқилди.

— Ёмон йигит эмасман, — деди Асад оғир касал каби.
— Менга никоҳланган хотин керак... Кел, эй гўзал қиз,
ёрим бўл. Никоҳни охиригача ўқитаман. Розилик бер.
Сен ўзинг эгасиз қандай яшайсан?.. Меники бўл...

Осиё ички бир идрок билан англадики, бу йигит
уларни булоқ бошида кузатган, пайт пойлаган, «совчи
келса, турмушга чиқардик» деб алжирашларини тингла-
гану дуч келган йигитга розилик бериб юборади, деган
хаёлга борган.

— Дугонамга уйланинг, — деди Осиё. — Хурсандой-
нинг севган йигит йўқ, у рози бўлади.

Асад жар деворига суяниб, чуқур-чуқур нафас олди.

— Кўнгил қўйган йигитинг борми? — деб сўради у.

— Ҳа, — бошини кўтарди Осиё.

— Хурсандой келадами?

— Келади... Ўзим таништираман, — деди Осиё
таъқибчидан халос бўлиш имконини йўқотмаслик
учун тиришиб. — Алдаб бўлсаям олиб келаман, менга
ишонинг. Фақат мени тинч қўйсангиз бас, оғажон!

— Қасам ич!

Қиз онт ичди. Шундан сўнг йигит деди:

— Етти кундан кейин эрта тонгда булоқ бошида...

* * *

Осиё кимдир кўтариб олганида ҳушига келди. Ет-
ти-саккиз кишини, қўл фонарларини, трактор ёнида
йиғлаётган аёлларни кўрди.

— Болам... Болажоним!.. — онасининг овози унга яқинлашди.

Осиё узини кўтариб кетаётган эркакнинг худога шукрона айтаётганини эшитди, нигоҳида юлдузли осмон жо бўлди, димоғига сойнинг салқин эпкини урилди. Ҳаммаси яхшилик билан тугагандек, жарликдаги йигит чиндан-да оғалик қилгандек туюлди.

Уч кун даволанди. Уни булоқдан анча қуйидаги лой ботқоғидан топиб олишибди. Соё қирғоғининг ўпирилиб тушишидан ҳосил бўлган митти оролчага қизнинг илакишиб, ботиб қолиши омади эмиш, акс ҳолда чўкиб ўларкан. Икки дугонасининг айтишича, «мени биров чақиряпти» дейиши билан кимдир этагидан тортгандек сув ичига сирғалиб кириб кетибди, кейин соё ўртасида оқиб бораётганини кўрибдилар. Дугоналари бир амаллаб ажал комидан қутулиб, фалокат ҳақида қишлоққа хабар беришибди.

— Хурсандой, — деди Осиё, — булоққа бирон кун борамиз. Йиқилган жойимизни кўрмоқчиман.

— Қишлоқда ҳалигача сув йўқ, Чиколмас соёга одамлар ноилож сувга боришяпти, — гапни илиб кетди Райҳон. — Биз лойда тойғонган эниш жойни кетмонча билан қазиб, зинапоя қилиб қўйишибди. Одамлар булоқ бошига осон тушиб чиқсин, дейишган-да.

— Соёнинг суви пасайибдими?

— Шундай пасайибдики, ўртасидаги тошлари ҳам кўриниб ётибди, — Райҳон бамайлихотир қўл силкиди. — Кеча аям яна сувга боришимга рухсат берди. Биз иштонларимизни тиззагача кўтариб, сув кечдик, қўшиқ айтдик. Жала қуймаса, яхши жой, дугонажон.

— Қайси қўшиқни? — Осиё гавдасини туйқус кўтарди. — «Ёр-ёр», севги-муҳаббат эмасми?

— Бошқа қўшиқни нима қиламан? — қошларини қоқди Райҳон. — Қизиқсан-да!

— Бу эрсираб қолган, — дея Хурсандой унинг елкасига ҳазилона мушт урди.

— Мен-ку, ҳолимни биламан, — бўш келмади Райҳон, — худога шукр, шоир йигитим коллежни тутатса, совчи юборади. Сенга ҳозирча рухсат беришмайди-да, а, Осиё? Борганингда қамишзордан чиққан овчи йигитни гапга солардинг. Хурсандой билан сенинг йигитинг йўқлиги аслида фожиа. Чунки келажакни ўйлайдиган вақтимиз келган. Йигитинг бўлса яхши-да. Ҳимоя қилади.

Осиёнинг юраги гупиллаб уриб кетди. У қандай қилиб бошини кўрпага буркаб, йиғлаб юборганини билмай қолди.

— Сенга нима бўлди, Осиё? — сўрашди икки дугона бир-бирига қараб олиб.

— Қўрқяпман... Уни гапирма... Гапирма уни...

— Ҳазиллашдим, Осиё, ҳазиллашдим, — юпатган бўлди Райҳон. — У овчи эмас, Мамат чўпоннинг ўғли эди. Иккита эчкиси қабристон этагидаги жарликка тушиб йўқолган экан. Чўпон йигит сой томондаги қамишзордан кириб ҳайдаб чиқибди. Ўл-э, йиғлама, юрагимни ёрдинг! Нима бўлди сенга, Осиё?

Хурсандой ёлғоннинг чуви чиқдими дегандек Райҳонга тилини кўрсатди.

— Бўлди, сой бўйига умрбод бормаيسان, қутулдинг, — деди Райҳон.

Бироқ Осиё берган ваъдасини эслаб, ўйга толди. Сўнг:

— Бораман, фақат Хурсандой билан, — деб пичирлади.

Еттинчи кун эрталаб — пода қўшиладиган пайт Осиё ва Хурсандой бўш челақларини кўтариб тепалик ёнбағридаги сўқмоқдан сойга тушдилар. Ҳақиқа-

тан қияликни кетмон билан ўйиб, қўлбола зинапоя ясагандилар. Булоққа яқин қолишганида уйқусираган Хурсандой норозилигини ифодалади:

— Бунчалар эрта келишнинг нима хосияти бор, тушунмадим? Уйдагилар яна шу ерга келганимизни билса, ўлдиради.

— Юравер, сени бир йигит билан таништираман, — деди Осиё.

— Нима дединг? — ҳайратланди Хурсандой. — Шу гап сендан чиқаяптими, Осиё? Эрта-саҳарда, сойда, йигит билан учрашув... Ё туш-пушингга кирдими?

— Юр, нега тўхтадинг?

— Осиё, у йигит ким? Қачон кўрдингу қачон танишдинг? Фақат тўғрисини айт.

— Сувга оққан куним, — йиғламоқдан бери бўлди қиз. — Сен билан таништираман деб қасам ичдим, илтимос, юра қол. Балки у қўшни қишлоқлик Асаддир. Исмин Асад деди.

Хурсандойнинг кўзлари ярқ этиб очилдию ёқасига туфлади.

— Қўшни қишлоқда Асад деган йигит йўқ... Бор эди, лекин у ўлиб кетган.

— Танийсанми, Хурсандой? — ажабланди Осиё.

— Анча йиллар олдин ўлган. Сал камроқ, боши айланганроқ йигит экан. Унинг отаси рус бўлган. Бобомдан кеча эшитдим, шу вақтгача ҳеч кимга айтмаган бир сирни айтдилар. Бир замонлар, яъни ўша Асаддан эллик-олтмиш йил аввал шу атрофда бошқа бир Асад деган йигит тўйдан бир кун аввал ўлдирилган экан. Бобом ёшлигида нариги қишлоқдан қайтаётганида унинг арвоҳини кўрибди. Бобомнинг орқасидан «Никоҳ ўқишни биласизми? Қиз топдим, беникоҳ қолсак улар ўлдиришади, ана, келяпти!» деб ялиниб-ёлворибди.

Аммо бобом Асадни элас-элас билгани учун «Нари кет, сен арвоҳсан» дея қочиб қолибди. Биласанми, «кимдир чақиряпти» деган гапингни бобом эшитиб, «бечоранинг арвоҳи ҳалигача безовта экан-да» деди. Биз «Кимнинг?» деб сўрадик. Кейин бизга ўша воқеани сўзлаб берди.

— Ёлғон! — Осиёнинг юзи докадек оқариб кетди.

— Ёлғон бўлса айт-чи, сувга тушиб, ҳушингни йўқотган ҳолингда тирик одам билан гаплаша оласанми? Тирик одам ёрдам берарди, қишлоққа келиб, қарда ётганингни айтарди. Осиё, кетайлик! Сен арвоҳни кўрганга ўхшайсан. Бобомнинг гапини афсона деб ўйлаган мен аҳмоқ...

Шу пайт булоқ томондан «Хув, қизлар!» деган чақирӣқ эшитилиб, иккови ҳам сеҳрланиб қолишди. Бир-бир қадам ташлаб, қияликка яқинлашишди ва сойдан кўтарилаётган саҳарги ҳовур ичидан оқ кўйлакли йигит чиқиб келди.

— Бу ёққа туш, гаплашамиз, — имлади Асад мулойимлик билан.

«У арвоҳ эмас, оддий йигитга ўхшайди, — ўйлади Осиё. — Қайси биримизни чақиряпти экан?»

— Бу ёққа кел... — Йигитнинг овози сой бўйига аксадодай таралди: — Бу ёққа кел... Бу ёққа кел...

— Сени чақиряпти, — Осиё дугонасининг билагидан тутиб, олға силтади.

Қўрқиб кетган Хурсандой қичқириб юбордию ғайритабий равишда қияликдан сирпаниб, челақлари билан бирга булоқ бошига думалади. Осиёнинг назарида, у сойга тушиб чўкиб ўладигандек эди.

Осиё қишлоққа қочди. Қўй боқиб юрган Мамат чўпон қичқирӣқни эшитиб, шошиб келаётган эди, қиз сойга ишора қилиб «дугонам, дугонам...» деб йиғла-

ди. Чўпон лапанглаб югурди, аммо булоқ атрофида ҳеч кимни кўрмади, челақлар думалаб ётарди, холос.

Юз берган ҳодисадан бохабар бўлган одамлар яна сой бўйига жўнашди. Бу сафар ўкингандан сўкинган кўп эди. Улар қўлларида бир иш келишидан кўра иш келмаслигини сезиб асабийлашардилар. Тинч кун яхши эди-да. Тинчликка нима етсин.

Осиё ҳам сирли йигит ҳақида энди гапириб ўтирибди. Биров Асадни арвоҳ деса, бошқаси «туман марказидан келган ондатра овчиси» дерди. Айтишларича, телпакчи йигитларнинг айримлари гиёҳванд экан, овлоқда якка-ёлғиз юрган қизларни аврар эмиш.

Сой бўйининг тит-питини чиқаришди. Жарлик ҳам текшириб чиқилди. Баъзилар Хурсандойнинг чўкканига ишона бошлаган пайт қабристон тарафдан бир бола эшагини чоптириб келди.

— Мамаг бова! — яқинроқдаги чўпонга мурожаат қилди у. — Хурсандой опам мозорнинг ёнидан ўтиб, қишлоққа кетибди, қоровул айтди.

Халқ тушундики, Хурсандой жарлик тубидаги сўқмоқдан юриб, нариги бошидан, яъни қабристон томондан чиққан. У тирик. Бундан чиқди, бу бир ўйин.

* * *

Райҳон тонгги фожиани эшитиб, «дугонажоним» дея кўча эшикка юрдию Хурсандойга тўқнашиб кетди. Бир лаҳза гапиришни ҳам, гапирмасликни ҳам билмай тикилиб қолди. У Хурсандойни ўлди, деб ишониб бўлганди.

— Тинчликми, Хурсандой? — сўради Райҳон тутилиб. — Ёмон гаплар эшитдим...

Хурсандой дугонасини бағрига маҳкам босди, кўз ёшлари Райҳоннинг бўйнини куйдирди.

— Осиёга ҳазил қиламан, деб балога қолдим, — деди

қиз қайгуриб.— Тунов куни оқиб кетганида арвоҳ билан гаплашган эмиш. Мени атайин эргаштириб борди. Ўзинг уйла, дугон, шунақа нарсаларга ишонаманми? Бундай қарасам, «район»дан келиб-кетиб юрувчи ондатра овловчи йигит юрибди. Бир гал у билан гаплашгандим...

— Вой, телпакчиларни ёмон йигит дейишади-ку, — ортига тисланди Райҳон.

— Билмасам, менга ёқувди.

— Писмиқ! — деди Райҳон дугонасини ичкарига бошлаб.— Кўйлагинг лой бўлиб кетибди-ку. Кир ичкарига! Нима ишлар қилиб қўйдинг?

— Бу ёққа келишимнинг сабабиям шу. Тоза кўйлагингни бериб тур. Ҳеч нима бўлмади, йиқилиб тушдим, холос. Ҳозир уйга борсам, акамлар уришади. Осиё юр деганига эрталабдан сувга боргандим. Уйдан сўроқсиз чиққанман.

— Қишлоқда шов-шув бўлиб кетди. Уриш эшитмасдан қолмайсан энди, Хурсандой.

— Ўша йигит билан гаплашиб турсам, Осиё одамларни чақириб кеп қолди. Мени «чўкди, ўлди, арвоҳ урди» — ҳар бало деган-да, яшшамагур. Шарманда бўлмаслик учун жарлик тубидан қочиб, қабристондан чиқдик, қара аҳволимга.

Райҳон енгил тортди, ҳарҳолда, дугонаси тирик, мана қаршисида турибди. Аммо Хурсандойнинг қовоғи ҳамон очилмаганди. Кўйлагини алмаштираётиб ҳам Райҳонга маъноли-маъноли қараб қўйди.

— Дугонажон, — деди ниҳоят сирли тарзда, — «талоқ» дегани нима?

— Шуниям билмайсанми? Эр хотинидан ажралиш учун «талоқсан» дейди. Нега сўраяпсан?

— Ўзим. Бирдан эсимга тушиб кетди-да.

Улар кўчага чиқишганда, куёшнинг заррин нурлари кўзларини қамаштирди.

— Кечқурун мен билан бир жойга борасанми? — сўради Хурсандой кўзини офтобдан бекитиб.

— Вой, топишиб олдингларми? Ҳойнаҳой, учрашувгадир-да?

— Бунча топқирсан, — деди Хурсандой, — фақат ҳеч кимга айтма. Асад билан ҳаммасини пишитдик, шу йил тўйимиз.

Райҳон кулиб юборди.

— Исми Асадми?

Хурсандой лабини тишлади, аммо Райҳон шубҳага ўрин қолдирмади:

— Чиройли исм экан, Хурсанд, бахтли бўл.

Қанча койиш, гап-сўзлар бўлмасин, қоронғи тушиши биланоқ Хурсандой ўша кунни уйдан қочиб чиқди. У Осиёни ўзига душман деб ҳисобларди, шу билан бирга Райҳонни ҳам эндиликда дугона ўрнида кўрмасди. Қизиғи, Осиё унга қанчалик ёмонлик қилган бўлса, ўзи ҳам Райҳонга шунча ёмонликни раво кўраётганди.

Қишлоқда кўпчилик Осиёнинг гапларини алахсирашга йўйди. Хурсандой «ҳеч қанақа йигитни кўрганним йўқ, мен ҳазиллашиб, ундан яшириндим» деб туриб олди. Душман уч қиздан бирими ё жарликдаги йигитми, халқ гафлатда қолаверди.

Миш-мишлар бошқа қишлоқларга ҳам тарқалган бўлиб, тоғда яшовчи тўқсон ёшли оқ соқолли чол «мен ахтараётган жой ўша ёқда экан» деб йўлга чиқишга қарор қилди.

— Воқеа қайси қишлоқда бўлганини аниқ билмаймиз, — дейишди неваралари. — Уч қиз булоққа сув олишга бориб, жалада қолиб кетганию қандайдир

арвоҳ таъқиб қилгани ҳақидаги миш-миш қаердан чиққанини ахтариб зарилми сизга? Бу осонмас.

— Янглишмасам, мен уларни йўлда учратганман, — деди бобо. — Ўшанда учаласи ҳам челақларини кўтариб, сувга кетаётганди.

* * *

Райҳон ҳам уйидан яширинча чиқди. Улар қишлоқ четига яқинлашгач, Райҳонни шубҳа-гумонлар исканжага олди.

— Хурсандой, тагин миш-мишлар рост бўлмасин, — деди чўчиб.

— Келиб-келиб менга эмас, бегоналарга ишонасанми? — деди Хурсандой дугонасининг қўлидан маҳкам тутиб. — Биз уч дугона — учта хонмиз, ҳеч ким бас келолмайди.

— Қанақа хон?

— Хониммиз демоқчи эдим.

Тез орада қишлоқ ортда қолиб, қабристон тепалиги қорайиб кўринди.

— Нега Асад сени овлоққа чақирди? — сўради Райҳон. Жарлик лабига яқин қолишган эди. Хурсандой Райҳонни судрай бошлади.

— Беш дақиқа гаплашамиз, кетамиз, — деди у. — Шу ергача келдинг, яна озроқ юр... Ана! Ана! Дугонажон, бунча кўрқасан?! Қичқирма! Сени еб қўймайди!

Райҳон касофат ёқасига келиб қолганини тушунди. Икковиям беихтиёр таққа тўхтади. Оқ шарпа яқинлашиб, одам қиёфаси намоён бўлди.

— Келдингми? — деди йигит мутлақо сўроқ оҳангсиз.

— Талоқ айтинг! — қичқирди Хурсандой. — Айтган қизингизни олиб келдим, энди жавобимни беринг. Истамайман... истамайман сизга хотин бўлишни! Мени тинч қўйинг!

Райҳон:

— Менинг йигитим бор-ку, — дея олди зўрға.

Йигитнинг кўзларида яшил нур жилоланди, чап кўкси қорайди.

— Бери кел, — дея қўл чўзди у Райҳонга қараб.

Хурсандой дугонасининг шарпа томон итариб юборди, кучи етмади шекилли, икки қўллаб ташланди, аммо Райҳон янтоқни чангаллаб қолдию Хурсандойнинг ўзи жарликка қулади...

Даҳшатли қичқириқни қишлоқдагилар ҳам эшитди.

* * *

Тўқсонга кирган бобо оқ эшак устида зўрға ўтирарди. Невараси эса ёнида атрофга қизиқсиниб қараганча катта қадамлар ташлаб лўкиллаб келарди. Улар сўраган қишлоқни кўрсагишган одамлар жанозадан қайтишмоқда эди, чол ва неварасини ҳам марҳуманинг қариндошлари деб ўйлашди.

— Қорнини ёрмабдими? — сўради чол жаноза бўлаётган хонадонга кираверишда.

Одамлар чолнинг галати гапини тушунишмади. Шундан сўнг бобо қайси қишлоқдан нима мақсадда келганини, ким эканлигини ёш-қарига маълум қилди.

— Йўқ, — бош чайқади кўзлари йиғидан қизарган киши, — экспертиза қилдирмадик. Жарликка йиқилиб тушган. Лекин юзи кўкарган, бўйни шилинган.

Жанозага келаётган аёллар кўчадаёқ дод-фарёд кўтаришди:

— Хурсандой жигарим-а!.. Кечагина ўйнаб-кулиб юрган эдинг-а!

Бошқаси илиб кетди:

— Қандай яхши сингилчамиз бор эди-я!..

— Тўй кўрмай кетди... Чимилдиқ кўрмай кетди-и-и...

Шовқин-суронда чолнинг гапи эшитилмай қолгач, невараси дўриллади:

— Акалар, бобом майитни бир кўрсам деяпти. Қиз ўлмаган бўлиши ҳам мумкин экан. Шокми, шунақа бир ҳолатда ётгандир, чунки... — Йигитча жон-жаҳди билан тушунтира кетди: — ...чунки ўша жарликни бобом анча йилдан бери ахтаради, у ер шаҳид жой, Асад деган йигитни бобом билан отаси ўлдириб кетганлар, аниқроғи, бобомнинг отаси отган, бобом ўшанда ёш бола бўлганлар. Яқинда тушига ўлган йигитнинг арвоғи кириб, «ёш қизларнинг умрига зомин бўламан, бутун авлодни йўлдан ураман» дебди. Бобом айтдиларки, қиз унинг домига тушиб қолган, сиртдан ўликдек кўринаркан...

Дунё кўзига қоронғи бўлган одамлар чолнинг мақсадини тушунишди. Хурсандой жарликка йиқилиш асносида жиддий жароҳат олмаган эди: қўл-оёқлари, боши, бўйни бут эди.

— Балки ростдан ўлмаган бўлиши мумкин, — деди кўзойнакли киши. — Дўхтирларга кўрсатишмабди, экспертиза қилдиришмабди, бобо бекорга гапирмаяпти. Ҳаётда мўъжизадан ҳам кўра, умид ҳаммасидан катта куч.

Чол марҳуманинг юзига тикилди. Хонада одамлар тикилинч эди, ҳаво димиқиб, бобонинг пешонаси терлади.

— Талоқ! — қўлларини силтади бобо. — Асад сенга талоқ айтяпти! Энди озодсан!

Айрим аёллар эркакларни секин туртиб, эси оғиб қолган чолни ҳайдаб юбориш кераклигини уқтиришди. Шу онда Хурсандойнинг пешонасида тер томчилари пайдо бўлди, лаблари қимирлади. Одамлар ҳайратдан уйни бошига кўтариб «ў-ў» дедилар.

Дарров шифокорга хабар беришди. «Ўлмаганини мен ҳам сезиб тургандим, айтишга иккиланаётгандим», «Дўхтирга айтсам, ўликни ёради, шундан қўриб индамагандим», «Танаси иссиқдай туюлганди, бир айтай дедим...» қабилидаги гаплар қулоққа чалинди.

— Қиз йиқилган жарликка мени олиб боринглар, — деди чол.

Одамлар қўли олти, оёғи етти бўлиб авлиё чолнинг буйруғини бажо келтиришди.

— Афсусдаман, — деди невараси ёрдамида эшагидан тушган чол, — отам ўшанда навнихол йигитни ўлдирди. Мен бола эдим, отамнинг отига мингашиб олгандим. Энди ўйласам, шу атрофларда опам билан ошиқ йигитни қувиб етган эканмиз... «Сен қизимни қаергача олиб қочасан? Кофирлардан ўрганганинг шуми?» — ўшқирди отам милтиғини ўқлаб. Йигит бечоранинг ранги қув ўчган, опам эса отамнинг оёқлари остига ўзини ташлади. «Эртага тўйимиз... ичимда болам бор», деди. Отам биргина гап айтди: «Никоҳ ўқитганми?» Опам нима деб жавоб берганини эшитмадим. Сўнг... милтиқ гумбурлади... «Юртни олдинглар, аммо динни ололмайсанлар, имонни ололмайсанлар», деди отам. Менимча, Асад қизил аскарларга қўшилиб кетгани учун отам аввалдан ёмон кўрарди. Отам бой одам бўлган...ерли, сувли, минг қўйли...

Чол дуо ўқий бошлагач, бутун олам сукунатга чўмди.

— Хурсандой, — деди чол ахийри, — у сенга ортиқ чанг сололмайди, озодсан. Сенга никоҳ ўқитмоқчи эди, аммо ўзига никоҳ эмас, жаноза ўқилиши кераклигини тушунмади. Бечора бир ҳовуч тупроққа айланиб кетди. Қачонлардир сен ҳам бир ҳовуч хок бўлгунча ҳали анча вақт бор. Бир ажойиб қиз бўл. Ҳеч қачон дугоналарингни сотма, қишлоғингга хиёнат қилма. Номусу иймонингга маҳкам бўл. Ўша кунни ҳам айтганман, сув-

ни, аввало, қишлоқдан топа билиш керак... — Сўнг-ра атрофдагиларга қаради. — Бу гапни ҳалиги иккала қизга ҳам етказиб қўйинглар. Қолаверса, ҳаммага та-аллуқли.

Шунча одамнинг ҳузурида яна бир маросим адо этилди. Асадга жаноза ўқилиб, қабрига тупроқ ташлаган каби жарликка бир ҳовучдан хок сепилди.

Бобо яна дуога қўл очди:

— Юртда ҳалол тўйлар бўлсин, ҳаром тўй ҳеч бири-мизга керакмас. Топган-тутганимиз фақат ҳалол тўй-ларга буюрсин, ҳаром тўйларга эмас.

Хурсандойнинг уйида эса тирилган қизни қуршаб олган хотинлар «бугун тўй... тўй...» деб ҳайқира бош-ладилар.

...Яшин тушган тол тагида ўша кеча қандайдир шар-палар безовта кезишарди. Агар кимгадир бу шарпа-ларни кўриш насиб этганида, айримларини танирди-лар. Ҳеч бўлмаса, қизил латтаси уларнинг кимлигини ошкор этарди.

Ёмғир эса тарихдан йўқолиб кетмайди. У сойларни кутуртириб, сўқмоқларни лойга белашди табиат қону-ни каби рўй берадиган ҳодиса. Шундай экан, ақлни ишлатинг. Хурсандой каби ҳаётга қайтмоқ яна бир марта, яна кимгадир насиб этишига ҳеч қачон ишон-манг. Рамзийлик ортидаги тарихнинг хулосаси шудир.

ХОСИЯТСИЗ ХАЗИНА

Бу воқеа бир неча йиллар муқаддам, плёнкали фо-тоаппаратлар ўрнини энди-энди рақамлилари эгал-лаётган даврда бўлган эди. Ўшанда кузда «Евро-Осиё» таҳририяти ёнидаги эшикни бир йигит тақиллатди. Қорачадан келган, узун бўйли, соддагина эди. Лифт ёнидаги йўлак эшигини ҳам тақиллатадими киши.

— Келаверинг, — дедим «Зенит» фотоаппаратидан нигоҳимни узарканман. — Кимнинг олдига?

— Ҳалиги...иш излаб келгандим.

Уни йўлак охиридаги ўз кабинетимга бошлаб кирдим. Қимтинибгина ўтирди.

— Қаерни тугатгансиз?

— Филологияни, — жавоб берди у.

— Қаерликсиз?

— Ургут, Самарқанд вилояти.

Унча-мунча нарса ёзиб тураркан. Орзулари чексиз, қоқилмаган бедов от. Кечагина бош муҳаррир хатлар бўлимига одам кераклигини гапираётганди.

— Кутиб тулинг, — дея бош муҳаррирнинг ҳузурига жўнадим. Янги ходим ўз оёғи билан келганлигини айтиш билан бирга рақамли фотоаппарат масаласини кўндаланг қўйдим. Бахтимга бош муҳаррирнинг кайфи чоғ эди.

— Олинг, шак-шубҳасиз олинг, — бош муҳаррир креслога ўзини ташлади. — Аммо бир ой синов муддати денг. Янги фотоаппаратга келсак, қиммат экан. Қанча дедингиз?

— Москвада етти юз, Тошкентда минг, бизнинг шаҳарда эса бир минг уч юз доллар.

Муҳаррир оғриниб бош чайқади.

— Нега бунча қиммат-а? — деди у.

— «Кэнон-450», рақамли фотоаппарат, ойнали. Биласизми, ҳозир чет элдаги кўпчилик мухбирлар шу нақасидан ишляпти. Плёнкали манавинақа аппарат билан Афғонистонга қандай бораман? Европалик, америкалик мухбирларга кулги бўламан-ку, ахир.

— Майли, майли, — бош муҳаррирнинг жаҳли чиқди. — «Евро-Осиё» ходимида, аввало, ақл ва дунёқараш замонавий бўлиши керак, «Евро-Осиё» журнали

деб қўйибди буни! Фотоаппаратни, ука, аниқ оламиниз, Москвага буюртма беринглар. Аммо-лекин уч ой мобайнида ҳамманинг маошидан оз-оздан ушлаб қоламан.

Кабинетимга қайтганимда, йигит ўша алфозда ўтирарди. Табрикладим. Шу аснода Афғонистонга бир ҳафталик сафарга юборилаётганим ва янги русумдаги фотоаппарат, унинг нархи уч миллион сўм атрофида экани ҳақида сўзладим.

— Қиммат экан, мен... — деди йигит гапининг давомини ютиб юбориб.

— Бир нима демоқчимисиз?

— Йўқ, — чайналди у ва дарров кўзларини олиб қочди.

Исми Салоҳиддин эди. Ургутнинг чекка, аммо катта бир қишлоғидан. Дастлабки кунданоқ ғайрат билан ишга киришди. Кузатарканман, шу кетишда бир йилликки йилда яхшигина журналистга айланажагига кўзим етди.

Ҳужжат масаласи ўз ечимини топиб, Афғонистонга кетадиган куним яқин қолганида, Салоҳиддин ёнимга келиб, деди:

— Эшитдим, ўн минг долларлик фотааппаратлар ҳам бор экан-а, ака?

— Ундан қимматлари ҳам бор. Мана шу «Кэнон»ни зўрға олдик. Агар ҳомий бўлганида...

— Бир ҳомий ёрдам бермоқчи, — шивирлади у.

— Менгами, газетага?

— Сизга.

— Ким экан у?

— Ҳеч кимга айтмайсизми?

— Айтмайман.

— У мен.

— Сиз? — дея кулиб юбордим.

— Кулманг, ака, жиддий гапиряпман.

— Эшитайлик-чи, — деб қўл қовуштирдим.

— Афғонистонга борганингизда, битта манзилга ҳам кириб ўтасиз. Эвазига ўн минг доллар... балки ундан ҳам кўп оласиз.

— Вазифам нима? Шунчаки кириб ўтиш эмасдир?

— Аҳдингиздан қайтмайсизми?

— Аҳд қилганим йўқ-ку ҳали. Аввал айтинг, қанақа иш?

— Бунинг тарихи узун. Бобомнинг отаси Ургутнинг катта бойларидан бўлган. Йигирманчи йиллар охирида таъқиб авж олгач, мол-мулкани сотиб, тиллаларга айлантиради-да, хотини, қизи, икки ўғли — бешови Афғонистон томонга қочади. Амударёдан ўтиш осон эмасди. Бир ёқда қизил аскарлар, бир ёқда нариги соҳилга сузиб ўтиш муаммоси. Амаллаб қайиқ топиб келган бобомнинг отаси лаш-лушини ортиб қарасаки, кенжа ўғли кўринмайди. «Файзулла! Файзулла!» деб қичқиради катта бобом. Шунда тўқайдан кенжанинг овози эшитилади: «Аҳдимдан қайтдим, ота! Мен тоғамларникида яшайман! Афғонда аскарлар ушласа, Кобулгача пиёда олиб борармиш, урармиш...» Бақир-чақир ноҳос қизил аскарлар қулоғига етади ва улар чошиб кела бошлайди. Бобомнинг отаси олтинлар солинган халтачани сувга ташлашга зўрға улгуради. Қочоқлар ушланади, кенжа ўғил эса тўқайзорда қолади. Аскарлар узоқлашгач, саёз жойдан халтачани топади, қайиқни сувга тушириб, Афғонистонга ўтиб кетади. Қизиллар Сибирь қилишидан қўрққанми, отасининг бир умр йиққан бойлигини қутқармоқчи бўлганми, ишқилиб таваккал иш тутади. Балки у аҳдидан қайтмаганида оиласи қўлга тушмасмиди? Йиллар ўтади, бобомнинг отаси қамоқда ўлади. Бобомнинг укаси, яъни Файзулла бобо

эса ўша кетганича Афғонистондан дараги чиқмайди. Фақат етмишинчи йилларга келиб, у Карруҳ деган шаҳарда яшаётгани маълум бўлади. Бир минг тўққиз юз етмиш олтинчи йили Файзулла бобонинг хонадо-нида тўй бўлганида, бобом Афғонистонга борган. Ака-ука ярим асрлик айрилиқдан сўнг ўша ерда, Файзулла бобонинг икки қаватли уйида кўришадилар. Тўйлари ҳам ҳиндларникига ўхшаркан. Ҳайҳотдек хонада тик оёқда туришаркан, хизматкорлар патнисда ичимлик беришаркан, сўнг бошқа бир хонага овқатга таклиф этишаркан. Ҳар ким истаганча солиб ейди...

Салоҳиддин ўз сулоласининг ўтмишидаги воқеалар-ни ҳикоя қилиб бўлгач, деди:

— Ўшандан сўнг уруш бошланиб, Файзулла бобом Америкага кўчиб кетганди. Хат келиб турарди. Охир-ги хатида... ҳа, охирги хатида бобом отасининг ол-тинлари қаерга кўмилганини ёзибди. Етмиш олтинчи йили асранди болаларига тўй қилган экан, Америка-га боргач, фарзандлари ташлаб кетишибди. Бобом ҳо-зир касал эмиш. Тиллалар бегонага қолмасин, деяп-ти. Қолаверса, ўз улушини ишлатиб бўлган, қолгани ўзимнинг бобомники экан. Бобом «Э, олтинларига ўт тушсин, ҳеч қайсинг Афғонистонга бормаيسان», деди. Дадам сизнинг кетаётганингизни мендан эшитиб ха-зина манзилини бериб юборди. Тиллаларни сотиб, банкдаги ҳисоб рақамимизга пулини ташласангиз, бас. Дадам айтдиларки...

Гоҳ ишониб, гоҳ ишонмай ўтирардим. Карруҳга бо-риш, ер қазиш, олтинларни сотиш, Афғонистон бан-кига пул топшириш — айтишга осон.

Салоҳиддин умидвор тикилди. Кейин бирдан оғзи қийшайиб:

— Э-э, — деб қўл силкиди, — менга нима! Йигирма

йилдан бери уруш бўляпти, тилла қолганми, йўқми! Манг, агар Афғон ҳукумати ёрдам берса, бориб олинг.

Хазина манзили туширилган кичкина харитани чўнтагимга солдим. Афғонистонга кетгунимча бу ҳақда қайтиб гаплашмадик. Фақат қучоқлашиб хайрлашаётганимизда, қулоғимга пичирлади:

— Бобомнинг харитаси эсдан чиқмасин, ака.

Бош ирғадим. Бироқ Кобулга қўнганимиздан сўнг харитани эсламадим ҳам. Нотинч юртдан эсон-омон чиқиб кетишни ўйлардим. Москвалик мухбир айтдики, уч кун бурун америкалик икки кишини ўлдириб кетишибди. Бирида фотоаппарат бор экан. «Кофирлар вайрон қилган юртимизни кофирларга намойиш этиб кулмоқчи бўлгани учун!» деган ёзув қолдиришибди.

Рухсат берилмаган жойга қадам босмасдик. Кимлар билан қаерда суҳбатлашишимиз ҳам белгилаб қўйилганди. Бир қанча мақолалар, интервьюлар тайёрладим, «Янги Афғонистон» мавзусида суратларга туширдим.

Тўртинчи куни асосий вазифаларимни бажариб енгил нафас олдим. Ва туйқус харитани эсладим. Унга узоқ термулиб ўтириб, таваккал қилгим келди.

— Қишлоқларга чиқиш керак, — дедим москвалик мухбирга. — Бошқа шаҳарларни кўрмай кетиш худди аэропортдан қайтиш билан баробар.

— Мен ҳам шу фикрдаман, америкаликлар билан кеча гаплашдим, иложи бор, дейишди.

— Карруҳ томонга борсак яхши бўларди, — дедим қувониб. — У ёқда қариндошларим бор.

— Қариндошларинг? Карруҳда-я?

— Биласан, мен асли Афғонистонга қўшни юртданман. Қатоғон йиллари кўчиб келган қариндошларимни топмоқчиман.

Шундай қилиб, уч журналист америкаликларнинг ҳарбий вертолётида Карруҳда пайдо бўлдик. Вашингтонлик ва москвалик ҳамкасбларимнинг мияси нима билан банд, билмадим, аммо мен хазина васвасасига тушиб бўлгандим. Москвалик мухбир Кобулдаги банклар орқали чет эл банкларига қандай қилиб пул қўйишни, пулдорлар Европа-ю Америкага қандай қилиб кўчиб кетаётганларини тушунтирганди. Хазинани топсам бас, у ёғи чўт эмасди гўё.

Карруҳда келиб чиқиши ургутлик одамлар ҳақиқатан ҳам бор эди. Улардан Файзулла бобо уйини сўрадим. Вайронага айланган иморатни кўрсатишди.

Вертолёт эртасига келиши керак эди. Америкалик ҳарбийлар қароргоҳида ётдик. Қанийди кўзимга уйқу илинса. «Балки у ерда ярим миллион долларлик тилла бордир? — ўйлардим мен. — Ярмини Салоҳиддинга бераман... Йўқ, юз минг доллар берсам ҳам етади. Ахир, жонимни хатарга қўйиб келдим бу жойларга...»

Харитани ҳеч кимга кўрсатмадим. Хазинани ёлғиз ўзим топиб, Кобулга эсон-омон етиб олишни ўйлардим. Тиллафурушларга пуллаб, банкка пул топшираман-да, мени ахтараётганларга «таслим бўламан».

Фотоаппаратимни осиб, соқчиларга яқинлашдим. Улар ётоқ жойимга қайтишимни талаб қилишди. Кечаси чиқиш мумкин эмас эди. Атрофни кўрсатиб, фотоаппаратни силкидим.

— Фото, фото! Хонадонларнинг кечки овқатланишини расмга туширишим керак! — деб кулдим. Сўнгра бор кучим билан чопа кетдим. Кундуз йўлни кўрган-дим: қияликдан сакраб, ариқ бўйлаб қочдим.

Файзулла бобонинг ҳовлиси кириб, «Г» шаклидаги бинонинг бурчига яқинлашдим. Қудуқдан икки қадам кун ботиш томонда эди.

Таққа тўхтадим. Не кўз билан кўрайки, бир киши қазилган ернинг тупроғини сидириб, алланимани тортиб олмоққа уринарди.

Бирдан автоматига ёпишди.

— Кимсан? — сўради форсий забонда.

— Отманг! — дедим. — Мен мухбирман! Мусулмонман! Имом ал-Бухорий, ат-Термизий юртидан!

У ўринидан туриб, менга яқинлашди. Оппоқ соқолли, букчайган, муштдеккина чол турарди қаршимда.

— Хатимни олдингми?

— Ҳ... ҳа, лекин...

Чол бир қадам ортига чекинди.

— Жуна, — деди у. — Мен аҳдимдан қайтдим. Олтинлар ўзимга керак, ўзимга!

Назаримда, унинг эси жойида эмасди. Юборган харитасини оёғи тагига ташлаб, қоқина-сурина қочиб қолдим.

Юз қадамлар юрмасимдан америкаликлар ушлашди. Улар қароргоҳдан қочиб чиққанимни ҳарбийча дунёқараш ила тушунишган эди. Мен айғоқчи эдим. Казарма хусусида маълумотга эга бўлгач, толибонлар томон қочгандим гўё. Улар мени Кобулга, терговхонага юборишга қарор қилдилар. Аммо бир суткадан сўнг айбсиз эканим исботланиб озод этилдим.

Аэропортда москвалик журналист шундай деди:

— Ўша кеча америкаликлар бир чолни отиб ташлашибди, эшитдингми?

— Йўқ. Нега отибди?

— Автомати бор экан. Қизиғи, у АҚШ фуқароси эмиш. Лекин ҳарбийлар бунини яширишяпти.

— Ёнидан нималар топилибди? — сўрадим шошиб.

— Айтдим-ку, автомат, Америка паспорти.

— Олтинлар-чи?

— Қанақа олтинлар?

Сездимки, мурда Америкага юборилмаган. Ахир, чолнинг АҚШ фуқароси эканлиги бекорга сир тутиляптими? Хазина эса аллақачон янги эгасини топиб бўлган.

— Жинойтни фош этсаммикан? — дедим ўзимга ўзим.

Йўқ, яхшиси, мен ҳам чол каби аҳдимдан қайтдим. Қолаверса, хазинани ҳам кўрмаганман.

Дарвоқе, бировларга насиб этмайдиган хазина қўлимга тушмаганига ҳам шукр. Юрт тинч бўлса, тилла топилади. Тинч ва осойишта мамлакатда яшаётганимга шукр!

«БИЗ БИР ДАРАХТ ЭДИК...»

Мактабни тамомлагач, ҳаёт бошқача бўлар экан. Бу даврнинг дебоча фаслини «мустақил ҳаётга қадам қўйди», дейишади. Унинг ўз ташвишлари, ўз қонунлари борки, секин-аста кўраверар, билаверар экансан киши. Ҳаммаси ҳам сен ўйлаганингдек бўлмайди. Ўқишдан йиқилдим, бунинг устига «Б» синфдаги Наргизага қўшни қишлоқдаги Назирдан совчи кела бошлади. Наргизани севардим. Унинг кўз очиб кўргани мен эдим. Куну тун хаёлимда бўлажак тўйимиз. Отам эса «Кетмонингни чоп, йигирма бешингда уйланасан» деган. Наргизага совчи келмаса, мен уйлангунча унга ҳеч ким оғиз солмаса экан. Йўқ, ҳаёт тинч турмайди, қонунлар ҳам бетиним ишлайди, ишлайверади.

Баҳорда туман марказидаги стадионда катта байрам бўлди. Бир қанча таниқли санъаткорлар келишди. Синфдошлар эскироқ бўлса-да, қишлоқдаги микроавтобусни буюртма қилиб, байрамга жўнадик. Наргиза билан ёнма-ён ўтириб, қўл ушлашиб, бутун дунёни унутиб, концертнинг унутилмас онларини сархуш ўтказдик. Ҳа, ўзимда йўқ шод эдим.

Бизни олиб борган микроавтобус қишлоққа қайтишда, ярим йўлда пақ этиб ўчди-ю мотори ўт олмади. Ҳали-вери юрадиганга ўхшамасди. Қош қорайиб бормоқда. Қишлоғимизгача ярим соатлик йўл.

Қолганига пиёда жўнадик. Яна ёнма-ёнман. Наргизага қараб тўймайман. Қалбимда қора хаёллар тугён кўтариб, шу қиз саккиз ёш катта Назирга эрга тегса, қандай чидайман, дея алашим кўзир эди. Наргиза ҳеч кимга кўнмайди, то мен армиядан қайтиб келгунча... (Ўша пайтларда мажбурий ҳарбий хизмат муддати бир ярим йил эди. Қизларнинг айна турмуш қурадиган вақти бўлгани учун йигитлар ҳарбийдан қайтгунча кўплаб синфдош қизлар турмуш қуриб кетишган бўларди.)

— Сизга бир гап айтмоқчиман, Наргиз, — дедим ахийри.

— Нима гап экан? — қайирилиб қаради қиз.

— Биласизми... армияга кетяпман.

— Эшитдим, — деди у. — Мен эса ўқишга бормоқчиман.

— Омад тилайман, — унинг илиққина кафтидан ушладим.

— Лайли ва Мажнун! — Дилрабонинг шўх овози эшитилди. — Ҳаммадан кейинда қолиб, якка чинордан ўтишга юракларинг қалай? Наргиз, ажинадан кўрқмайсан-а?

— Йўлингдан қолма, — дедим уни ёқтирмай. — Салим кутиб қолди, чоп.

— Биз машинада кетамиз, ана!.. Қизлар, қизлар! — Дилрабо қўл кўтара бошлади.

Дарвоқе, орқада машина чироқлари кўринди. «Жигули» келиб тўхтади. Лабига папирос қистириб олган, ҳуснбузар юзини чўтир қилиб юборган ҳайдовчи бош чиқарди. У «чирт» этиб тупуриб, «ўтиринглар, қизлар,

уйларингга ташлаб ўтаман» деб илжайди. Бу йигит Назир эди. Мен ва Наргиза машина ёнидан индамай ўтиб кетдик. Дилрабо чийиллади:

— Наргиз, жой бор! Кел! Ўғил болалар ўзлари кетади!

— Кетаверинглар! — дея Наргиза қадамини тезлатди.

— Пиёда ҳам етиб оламан.

— Вой, Наргиз... — ялинди бошқа қиз.

— Керакмас, пиёда кетаман деяпман-ку, қизлар!

Мен чироқлар ёруғида севгилимнинг қовоқлари ослиб тушганини кўрдим. Назир эса бир оғиз гапирмади, кутмади, ортиқ ҳеч кимни ялентирмади. Машинасининг газини босди-ю ванфиллатганча олислади.

Якка чинордан сўнг қишлоқ бир қадам эди. Мен суяндим: Наргиза меники! Унинг отаси билан битта жойда ишлайдиган Назирнинг отаси қуда бўлишни орзу қилган, холос. Хавф шу. Агар қиз уйида ҳам шундай қовоқ-тумшук қилса, Назирни рад этса, мажбурлаб турмушга узатишмайди.

Йўлнинг бир томони жарлик, иккинчи томони қиялик бўлиб, чинор шу ерда эди. Ниҳоят, Наргизанинг қўлидан тутиб, чинор тагига тортдим.

— Қаёққа? Жиннимисиз? — деди у.

— Наргиз, — дедим иккала қўлидан ҳам тутиб, — негадир кўнглим гаш.

— Кутаман дедим-ку...

— Хат ёзишиб турамиз.

— Салим орқали ёзганингиз яхши. Дадам кўриб қолмайди. Агар билса...

— Билмайди.

— ...

— Сизсиз янаш... Сизни севаман... — Ногаҳон ёноғидан ўпиб олдим.

У кучоғимдан чиқиб, чинорга суянди-да, олис-олис юлдузларга тикилди. Наргиза қандайдир бошқача бўлиб қолгандек эди.

— Бу дарахт неча йил яшайди? — сўради у тўсатдан.

— Минг йил, — дедим, — минг йил яшайди. Бизнинг авлодларимиз муҳаббатимиз ҳақида шу чинордан билиб олаверади. Мен шоир бўламан. Шу чинор остида сўнги марта аҳдлашганимиз ва йиллар ўтиб оила қурганимиз ҳақида дoston ёзаман. Дарахт ҳам тасдиқлайди.

— Дарахтнинг тили йўқ-ку, қандай қилиб тасдиқлайди? — Наргиза пиқ этиб кулди.

— Бу чинор гапирadi...Гапирасан-а, Чинор?

Наргиза бир зум қулоқ осиб турди. Шу пайт шабада эсиб қолдию барглар шитирлади.

— Кўрдингизми, тасдиқлаяпти.

Кутилмаганда Наргиза:

— Вой! — дея чинордан ўзини нари олди. — Биров борга ўхшайди!

— Қани?

— Ана...Қоп-қора...

Юрагим орқага тортиб, этим жимирлаб кетди. Ҳақиқатан нимадир мени ҳам сескантириб юборган эди. Юракни бақувват қилиб, чинорни айланиб чиқдим. Атрофда ҳеч ким кўринмас эди. Биз йўлга чиқдик. Наргиза бошқа очилиб гапирмади.

Ҳарбий хизматга кетаётганимда чинор тепалик ортига ғойиб бўлгунча кўз узолмадим. Орадан бир ярим йил ўтди...

* * *

Қоровул чолдан сўнги автобус ҳам кетиб бўлганини эшитиб, газета нарчалари учиб юрган бўм-бўш майдонни кесиб ўтдим-да, қишлоғимга элтадиган йўлга

чиқдим. Қуёш ҳам ботди. Аксиға олиб машиналар қаршимдан келарди.

Ниҳоят, қишлоғимнинг ўнлаб чироқлари кўринди, тезроқ ета қолсам-чи! Оҳ, онажон, шунча вақт ўтиб кетди-я... Мана, аскар ўғлингиз ҳарбийдан қайтмоқда. Ҳозир кечки овқатни еб, чой ичиб ўтирган бўлсаларингиз керак. Эшикдан кириб бораману ҳамма ўрнидан туриб кетади. Аввало, онамнинг қучоғига отиламан...

Якка чинорга яқинлашиб қолдим. Томоғимга ачиқ нарса тиқилиб, кўзларим намланди; хотиралар қуйилиб келарди. Аскарликда Наргизадан ўн ой хат олиб турдим. Бироқ жавоб узилиб қолди. Кун санаб кутардим. Бир куни Салимдан мактуб келди. (Салим армияга бормади. Ҳарбий хизматга бормайдиганлар сони йилдан-йилга ошиб бораётган давр эди.) У ёзарди: «Дилрабо билан тўйимиз ўтди. Мен бахтлиман, лекин сени хафа қилишга мажбурман: Наргиза Назирга фотиҳа қилинди. У кўнмади, касал бўлиб қолди ҳам, аммо дадасини биласан-ку...»

Тамом, ҳаммаси тамом!

Хизмат тугашига саноқли кунлар қолганида Салим сўнгги хатини жўнатди. Илло, оча олмадим. Наргизанинг тўйи ўтган бўлса, Назир унинг эри, у хотини. Севгилим ўша нусха билан бир ёстиққа бош қўйган, унинг тан маҳрами, унинг бир умрлик йўлдоши... Хат ўз-ўзидан очилиб кетгандек эди. Барча гумонларим тасдиғини топди. Наргиза ва Назирнинг тўйи бўлган эди.

— Нима учун? Нега? Қайси гуноҳим учун?..

Орқада кучли ёруғлик тушди. Қўл кўтарган эдим, ёнимдан ўтиб, яп-янги «Нексия» тўхтади. «Нексия»лар ўша йили эндиган сотувга чиққан эди. Олд ўриндиғи бўш экан, эшикни очиб, ўтирдим. Не тонгки, рулда Назир эди. Беихтиёр орқага яна бир нигоҳ ташладим.

Машинага ўтираётиб, бир аёл ва келинчакка кўзим тушганди.

Назирнинг онаси ва кўҳликкина келинчак — менинг Наргизим.

— Яхшимисизлар?

— Яхшимисан? — деди Назирнинг онаси. — Солдат қайтапти, тўхта, демасам, бу ўғлим учиб кетмоқчи. Кимнинг ўғлисан, болам?

Мен айтдим. Биз алланималарни гаплашиб кета бошладик. Ортимда Наргиза ўтирарди. Ранги бўздай оқариб кетган, боя бурилганимда кўзларини олиб қочди. Кетяпмизу гўё чўғ устида ўтирибман: қанийди машина тўхтамаганда!

«Нексия» якка чинорга етди. Машина ёруғида уни бир лаҳзагина кўрдим. Чинордан куйган қуруқ танагина қолибди, холос.

— Бу ерда чинор бор эди, шекилли? — дедим.

— Чинорми? Э, унга яшин тушгани қачонийди, — жавоб берди Назир.

— Мен уни минг йил яшайди, деб ўйлаб юардим.

— Бехосият жой эди, — гап қўшди Назирнинг онаси. — Бизнинг ота-боболаримизнинг даврида ҳам бўлган бу чинор. Куни битди, ёнди-кетди.

— Ҳа, энди ростдан бехосият жой бўлибди, — дедим уҳ тортиб.

Қишлоққа етгач, машинадан тушар эканман, нигоҳим Наргизанинг кўзларига тўқнашди. Анча вақтгача ундан қандай маъно уқишни билмай юрдим. Энди ўйлаб кўрсам, унинг кўзларида ҳам ўша дарахтга ачиниш ҳисси намоён бўлган экан...

Ҳайит куни бувимнинг қабри яқинидаги Наргизанинг дўппайган мазорига тикилиб қолдим. Наҳотки, у ўша ерда ётибди?! Янги ёзган шеъримни чиқариб, кўз югуртираман:

«Наргиза, бахт бизни қучмади,
Кушимиз кўкларга учмади.
Исёнми дунёдан кетганинг?
Муҳаббат учмади, учмади...»

Шамол варақни чирпирак қилиб учириб кетди. Балким «Нексия» қиш кунларининг бирида тойғоқ йўлдан чиқиб, чинорнинг қора танасига урилган ва мунгли кўзли келинчак ҳалок бўлган жойгача учириб боргандир.

ЧАПДАГИ УЗАНГИ

Қишнинг умри узоқ бўлмади: февраль бошларидаёқ атроф-жавониб кўкламдагидек қизиди. Одамлар костюмда, ҳатто кўйлақда юра бошлашди. Эртапишар гилослар куртак чиқармоқчи бўлиб, бўртиқ новдаларини қуёшга тутарди. Ариқ бўйларида эса ям-яшил ўтлар кўзга ташланарди.

Кўк дарвозадан от минган йигит чиқиб, ариқ томон ҳайдаганид, тўйга бораётган Панжи ҳуштак чалиб чақирди.

— Бўрибой, энди нима қиламиз? Отни сотамизми?

Бўри бурнини тортиб қўйди-да, беихтиёр уйи томон қаради. Тушкунлик акс этган кўзлари Панжининг янада қитиқ патиға тегди. У отнинг жиловидан тутганида, Бўри деди:

— Ака, топиб бераман ўша пулни.

— Мен сенга айтганман, — ўдағайлади Панжи, — учинчи марта огоҳлантирганимдан кейин соғ қолмайсан деб! Биласан-а?

— Биладан, — дея Бўри безовталанган отнинг ёлини силади. — Менда ҳозир пул йўқ-да.

— Яна ўша гапни чайнаяпсанми? Топиб беролмас экансан, нега қарзга қимор ўйнайсан? Отни сотасан!

— Ие, ака, озроқ қарзимни тўлайман деб отимни сотаманми? Яна бир оз кутинг, тўплаб бераман пулингизни. Бу от... ахир, раҳматли отамнинг оти.

Панжи ерга туфлади-да, жиловни силтади.

— Отанг ёшлигида қиморбоз бўлганини биласанми?

— Ҳақорат қилманг, ака. Отам гўрида тинч ётсин.

— Ҳақорат эмас, ҳақ гап! Исботлаб берайми?

— Исботланг!

— Уйингга бор-да, онангдан сўра. Ўн саккизга кириб-кирмай, сен йигитча, нега меникига келиб, ўзингни ошиққа урдинг? Қонинг тортган, тушундингми? Шу кетишингда отингни ҳам қиморга тикасан!

— Оғзингизга қараб гапиринг, Панжи ака!..

— Менга қара, маҳмадона! У ёғи мени қизиқтирмайди. Бугун-эрта бермасанг, ёмон хафалашамиз.

От ёвуз ниятни сезгандек ёнламасига тисланди. Панжи йигитчага еб қўйгудек тикилди. Кўчада челақ кўтарган бир жувон кўрингач, паст овозда деди:

— Ҳозир тўйга кетяпман. Уч соатдан сўнг ҳув анави теракзорда учрашамиз. Пулсиз келсанг, майиб бўласан, келмасанг эртага ўласан. Қаердан бўлса ҳам пул топ. Амакиларингдан сўра, тоғанглардан сўра. Беҳазил. Ёмон бўлади, ука.

Йигит бошини қимирлатди. Панжи қаппая бошлаган қорнини мақтангандек костюми этагини қайириб, қўлини шимининг чўнтагига тикди-да, хуштак чалганча тўйга жўнади.

Бўри қўшни қишлоқлик Панжининг ортидан тикилиб қоларкан, бир ой аввал ошиқ ўйинига борган кунни кўз олдига келтирди. Панжининг уйида тез-тез ароқхўр, кашанда ошиқ ўйновчилар узоқ-яқин

қишлоқлардан келиб, бир кеча-кундузлаб ўйнашарди. Ҳар ярим соатда пиёла чўқиштиришар, оғзиларидан сигарет тушмас эди. Ўтган кимса уй эгасига чўтал ташларди. Мабодо қоринлари очиқса, ўртага пул ташлаб, Панжини қассобниқига юборишарди. Ҳар нарсага кўниб яшайдиган Панжининг хотини эса картошка, пиёз арчиб, гўшти қовурар, эшикни оҳиста тақиллатиб, лаганни ичкарига узатарди. Бўри ўйинга келганида, баъзиларида ўн миллион сўм борлигини билиб юраги орзиқиб кетди. Бир кунда камида икки миллион сўм қопчиғига тушишига ишонди. Аммо...

Тонг отарда Панжи қизарган кўзларини Бўрига тикиб, деди:

— Ука, зўр ўйнар экансан. Икки юз минг билан ўйинга кириб, эрталабгача туриб бердинг-а?!

Бўри бошини кўтаролмади. Ахир, оз эмас, кўп эмас, бир миллион етти юз минг сўм бой берган эди. Тун бўйи гоҳ ютиб, гоҳ ютқазиб, қўлида бир миллион сўм, чамаси, пулни сақлаб ўтирган Бўри сўнгги дақиқаларда бор-будидан айирилди. Боши қизиб, Панжидан қарз олди-да, уни ҳам ютқазди-қўйди.

— Сенга уч кун муҳлат, — деди Панжи. — Пулимни тўғрилаб бер...

Бўрининг оти тип-тиниқ сувдан ичди. Эгасининг гамга ботганини тушунмасди, лекин нимадир юз беришини сезгандек безовта кишнади. Шамол узоқдан тўй мусиқасини учуриб келди. Бўри жунжикиб кетди. Бу — баҳор кунлари эмаслигини, алдамчи илиқ дамлар ортидан аёзли кунлар келишини юраги сезди.

— Теракзорга бораман, — деди у. — Қарзига тўпурдим! Раҳматли отам ҳақида айтган гапи учун жавоб беради. Кучим етмайдими? Етади у чўчкага! Ароқ ичавериб, жони қолмаган.

Бу вақтда Панжи тўйхонага етган эди. Уни ноз-неъматларга тўла дастурхонга таклиф этишди.

* * *

Бўрининг онаси ёмон туш кўриб, кун бўйи кўнгли хижил бўлиб юрди. Ўғли отни суғоришга олиб кетаётганда огоҳлантирди:

— Ҳаялламай тезроқ қайт. Кап-катта йигитни кўча-ма-кўча ахтариб юрмай.

Бўри от суғоришдан дарров қайтмади.

— Боласи тушмагур-а, — деди йўлга кўз тиккан она, — ҳеч қулоғига гап кирмади, кирмади-да. Мактабни битирган йигит бир ишнинг бошини тутмайдими? Отаси бўлганида-ку...

Кўшни кампир келиб, онанинг кўнгил чигили ёйилди. Чилла момо кўп нарсани биларди.

— Ўғлимни айтаман-да, охирги пайтлари жуда саёқ юрадиган бўп қолди. Урсам бўлмаса, қарғасам бўлмаса. Отаси раҳматли бир эвини қиларди-ку, пешонасига ёш кетиш ёзилган экан-да.

— Қайтасиз энди, тақдири шу экан, — деди момо. — Лекин Бўри ёмон бола эмас. Отасига ўхшаган.

— Илойим, тақдири ўхшамасин.

— Ҳа, ер тўярмиди, — момо оғзига нон солиб, чой ҳўплади. — Отаси ҳам ёшлигида пишиққина бола эди, чавандозликка қизиқарди. Ўзи айтгандир, келин, ёшлигида йиқилиб, чап қўли синган.

— Айтган, — дея Бўрининг онаси хўрсинди.

— Бир девона фолчи бўларди, қишлоқни тез-тез оралаб турарди. Ўша девона айтгандики, «қўл синибди, ҳай, қимор ўйнаманг, ҳай». — Чилла момо тишсиз оғзини очиб кулди. — Мана, қўшиғиям эсда қолган. Бўрининг отаси ошиқ ўйнаган экан. Қимор ёқмаган

одам бир балога гирифтор бўлармиш. Ё фалокат босади, ё рўзгоридан барака кетади.

— Отасининг қимор ўйнаганини эшитмаган эканман, — деб Бўрининг онаси урчуқ йигиришдан тўхтади. — Балким... йигит одам бир ўйнаса ўйнагандир... Бўрижон ўйлантиряпти. Охирги пайтлари анча ўзгариб қолган, ҳеч қаерда ишламаса ҳам қўлида пул бор. Ишқилиб, қимор-пимор ўйнамаяптимикиан? Ичимга гулгула солиб қўйдингиз.

— Сиз ҳам қизиқсиз, — момо жиддий тортди. — Қўлидаги пул қаёқдан тушганини сўрамайсизми?

— Отаси қимор ўйнаганини ҳозир сиздан эшитдим. Келсин, гаплашаман.

— Ирим-сирими бор, эшитганмисиз?

— Қанақа экан?

— Бир гапиргандан гапингизни олиши учун отининг чап узангисини олиб, кулга кўмамиз, кейин...

Чилла момо гапини тугатолмади. Томорқа томондан қўшни қизнинг чинқириви эшитилди. Бир неча киши ҳай-ҳайлаб отхона сари чопишди. Бўрининг онаси ва Чилла момо шошганларидан ялангоёқ ҳолда ташқарига шошилишди. От айвонга кириб, одамларга пишқирди.

Узангига оёғи кириб, ерда осилиб ётган жасадни таниган она бир неча қадам ташлади, холос.

* * *

Кун кеч бўлиб қолгани учун майитни эртасига чиқарадиган бўлишди. Ҳамманинг оғзида бир гап: бечора Бўри отдан йиқилибди, оёғи узангидан чиқмай қолибди, уйигача судраб келибди.

— Бўри отини ёмон чоптириб юрганди, — дейишди баъзилар. — Эҳтиёт бўлиш керак эди.

Ёлғиз Чилла момогина гумонга борди. Бироқ Бўрининг онаси билан андармон бўлиб, эркакларнинг ишига араламашмай қўя қолди.

Эртасига эрталаб участка нозири ва туман ички ишлар бўлимидан ходимлар келиб, оқсоқоллар билан қаттиқ-қаттиқ гаплаша бошлашди. Гап аёллар орасида ҳам тарқалди: «Мелисалар келганмиш, ўлим сабабини текширмаса бўлмасмиш».

— Вой, экспертиза қилдирмасин, ичини ёриб ташлайди, — деди кимдир.

— Тиг теккиздирмасин, нима бўлса бўлди, — гап қўшди бошқаси.

Чилла момо чидолмади. Кечадан бери тинчлик бермаётган дардини айтиш учун ташқарига чиқди. «Нима бўлса, Худога солдик», деб турарди Бўрининг амакилари.

— Менга қаранг, болам, — деди момо гавдалироқ милиционерга, — Бўрижоннинг оёғини узангидан чиқариб олганлар айтсин, ўнг оёғи чапдаги узангида эди. Момой бўлсам ҳам аниқ кўрдим. Нега ўнг оёғ чап узангида бўлади? Бўрижон отга тескари минмайди-ку. Биров оёғини узангига тиқиб, отига қамчи урмадимикан, а?

Ўликнинг оёғини узангидан чиқарганлар бош қашиб, ўйлаб кўрдилар ва момонинг гапи рост эканини тасдиқлашди. Майитни туман шифохонасига, экспертизадан ўтказишга олиб кетишди. Орадан кўп ўтмай яна совуқ хабар келди: Бўри қаттиқ жисм билан уриб ўлдирилган экан.

Гувоҳлар ҳар хил маълумотлар айтишди:

— Мен Бўрини жийдазорга от чоптириб кетаёганда кўргандим.

— Мен челақ кўтариб, энамникига пиёзга бораёт-

ганимда, қўшни қишлоқдаги Панжи ака билан ариқ бўйида гаплашиб турганини кўрдим. Иккови уришмоқчидай туюлди.

— Бўри қиморда Панжидан қарз бўлиб қолганини кеча эшитувдим.

— Панжи аканинг кайфи бор эди. Тўйдан чиқиб, теракзор томон кетаётганини кўрдим...

* * *

Ўша куни Панжи уйига келиб, муздек сувда ювинди. Бир оз ўтгач, фожиа ҳақидаги хабар қишлоғига етиб келди. «Ўликни эртага чиқаришармиш», дейишди. Панжи янада маст бўлишни, ҳаммасини унутишни истади. Эртага ўлик дафн этилса, шу билан қутулади. У ошиқ ўйновчиларга пуллаш учун кеча келтирилган баклашканинг оғзини очиб, ҳидлади.

— Лаънатилар, техниканинг спиртини сотишибди-ми дейман.

Жаноза куни эрталаб кўзини зўрға очди. Боши лўқ-лўқ оғримоқда, юраги «гупс-гуп-гуп, гупс-гуп-гуп» дегандек зўрға, ҳарсиллаб, кўксини титратиб-титратиб урмоқда эди. Бирдан кечаги воқеани эслади: Бўри билан жанжаллашди, ўлдириб қўйди, оёғини узангига тикиб отни савалади. Ҳаммаси нима учун? Унчалик кўп пул эмасди-ку?

— Нега...нега ўлдирдим? — Панжи инграб юборган эди, юраги қаттиқ санчиб, бўғзидан ҳаво ўтиши секинлашди, вужудидан куч ариб, қўл-оёқлари вижирлаб, совуқликни ҳис этди.

Шу пайт дарвоза тагига милиция машинаси тўхтаб, бир неча ходим тушди. Панжи улар ётоқхонага қандай яқинлашиб келаётганини киприк қоқмай эшитиб ётди. Ана, онаси ваҳимага тушди, хотини ҳам алланима деб чийиллади, болалари йиғлаб юборди.

— Минг лаънат сенга ароқ...— пичирлади Панжи.— Минг лаънат сенга...

У қиморга лаънат айтишга улгурмади. Ичкарига кирган милиция ходими ғужанак бўлиб ётган Панжини ағдариб, дарҳол бўйин томирига бармоқ босди.

— Ўлиб қолибдими? — ҳайрон бўлди бири.

— Ҳа, ҳозиргина ўлибди. Кеча бўккунча спирт ичганга ўхшайди.

Икки қишлоқ ўртасидаги жийдазор четидаги қабристонга пешин чоғи икки томондан икки тобут келди. Қабристон кўҳна эди. Мулла одамларга эълон қилди:

— «Қози бува» қабристони шу икки мазор билан тўлди. Энди майитларни Намозтепага кўмамиз, биродарлар!

— Ҳеч ким ўлмасин-е...

— Ҳеч ким ўлмасин...

— Ҳа, ҳеч ким ўлмасин...— деган садолар эшитилди оломон орасидан.

«МЕН СЕНИ СЕВАРДИМ...»

Бу воқеага анча йил бўлган. Ўшанда шаҳарга илк келган куним автоҳалокат устидан чиқдим: светофордан ўн қадамлар ўтгач, бир йигитни машина уриб кетди. Ҳаракатланиш бир зум тўхтаб, тиқилинч, ғалла-ғовур бошланди. Баъзи ҳайдовчилар тушиб, ўликнинг бошига тўпланишди. Мен «Раф»нинг энг орқа ўриндиғида ойнани очиб ўтирганим боис бошқаларга қараганда кўп нарсани кўрдим. Йигитнинг шиппаги ойна синиқларидан сал берида ётар, негадир теграсида арилар айланиб учарди.

— Йигит маст эди, — деди кимдир, — қўллари билан ғалати қилиқлар қилиб, йўлнинг ўртасига чиқди.

— Қаранглар уни арилар чақиб ташлабди, — деди бир амаки. — Бечора йигит арилардан қочган экан-да.

«ДАН» ходими билан гаплашаётган ҳайдовчи «ари» деган сўзни эшитиши биланоқ ортига ўгирилди. Унинг шишиб кетган юзини кўрдим. Не тонгки, арилар ҳайдовчини ҳам чақиб ташлаган эди.

Одамлар орасини ёриб ўтди-да, бақириб юборди:

— Бу ўша йигит-ку!.. Мен уни аввал ҳам ўлдирганман!..

Сўнгра ортига бурилиб, қочаётгандек одамларни туртиб-суртиб ўзини асфальтга отди. Бирдан ўзининг машинасига кўзи тушди-ю бақрайиб қолди.

— Машинам «Москвич» бўлиб қолибди! — қичқирди у. — Мен қайтдим! Энди ҳеч қачон хатойимни такрорламайман! Яхши одам бўламан! Ур-а!..

«ДАН» ходими ҳайдовчининг билагидан тутди.

— Мени қаманг, қамоққа олинг, — деди ҳайдовчи мамнуният билан. — Жон деб рози бўламан, энди ҳеч қаёққа қочмайман... Фақат сиздан илтимос, уйдагиларимга айтинг, мени кўришга келсин... Йигирма йил бўлди кўрмаганимга... Йўқ-йўқ, улар учун бир соат...

Эси оғиб қолган ҳайдовчини менинг ёнгинамдан олиб ўтишди. У бир сония тўхтади.

— Ука, — деди менга, — шаҳарга биринчи келишингми? Сенга маслаҳатим, ҳеч қачон ёмон ишга қўл урма! Худога ишон, албатта, ютиб чиқасан...

«ДАН» ходими уни бир силтаб хизмат машинаси томон судради. Мен лол бўлиб қолгандим. Нима, у менга гапирдими? Шаҳарга илк марта келганимни қаёқдан билди?

Одамлар менга эмас, жинни бўлиб қолган «Москвич» эгасига қараб бош чайқардилар.

«Раф» жойидан силжиди-ю автобусларнинг бири-

дан менга тикилиб ўтирган гўзал қизга кўзим тушди. У шунчалик чиройли эдики, кўз ололмай қолдим: қиз ҳам мендан нигоҳини узмас, назаримда, фақат мени ўйларди.

Қабул имтиҳонларини муваффақиятли топширдим. Ўша пайтлари Самарқанд шаҳрида Макаренко номли педогогика техникуми бўларди. Жисмоний тарбия ўқитувчиси бўлишни болалигимдан орзу қилардим. Кун бўйи футбол, баскетбол, волейбол ўйнайсан, болаларни машқ қилдирасан, югуртирасан.

Ўзим орзу қилган техникумга ўқишга ўтдим. Омадим чопганидан теримга сиғмай кўчага шошилдим. Ота-онамни тезроқ хабардор қилишим керак эдида. Бироқ дарвозага етмасдан ўриндиқлардан бирида ўтирган қизга қарадиму оёқларимдан мадор кетди. Уни танидим. Бу қиз бир неча кун аввал менга автобусдан сирли нигоҳ ҳадя этган париваш эди. Кийимлар тахланган сумкалари ёнида турарди.

— Кечирасиз, — дедим, — ёрдам керак эмасми?

Қиз ўзини бағоят ажаблангандек тутди, сўнг сезилар-сезилмас кулимсиради.

— Йўқ, керак эмас, — деди четга қараб.

Уни қайсар ҳолича ташлаб кетгим келмади. Ўриндиққа чўккан заҳотим гапирдим:

— Тўғриси, ўша одам мени кўрқитиб юборди.

Қиз менга ўғри қараш қилди-да, энди бошқа томонга қараб олди, лекин тилга кирди:

— Бечорага раҳмим келди.

— Мен бир юз ўн иккинчи гуруҳга ўтдим, сиз ҳам ўқишга ўтган бўлсангиз керак?

— Бир юз ўн олтинчи гуруҳ.

— Э-э, бошланғич таълим экансиз-да, табриклайман, — дедим ўзимни жиддий тутиб. «Ишқилиб, шилқим деб ўйламасин», деган хаёл ўтди дилдан.

Азамат ҚОРЖОВОВ

— Бошланғич таълим эмасман, — деди қиз. — Оқиламан.

— Мен эса Аслан.

Қиз жойидан турди, шуни кутиб тургандек сумкаларига ёпишдим. Қизнинг баҳри дили очилиб кетди ва менга таскин бераётгандек:

— Квартирам узоқ эмас, иккинчи ҳаммомнинг орқасида, — деди.

— Нариги дунёга десангиз ҳам кўтариб бораман, — дедим Оқила билан чиқишганим шарафига баландпарвоз жумлаларни қайнатиб.

Аллақаердан тентак шамол отилиб чиқиб, чинорларнинг баргларини ҳилпиратди-ю яна ғойиб бўлди, иккита япроқ айлана-айлана ариқчага тушди. Оқиланинг нега буларга ҳайратомуз қараб қолганига ҳайрон бўлдим.

Катта кўча четидаги йўлакдан кетиб борарканмиз, гапиришга оғиз жуфтлагандим, аразлагандек менга қаради:

— Аслан, — деди у салобатли оҳангда, — Худога ишонасизми?

— Ие?! Ахир, мен мусулмонман. Катта отам намоз ўқийди.

— Биласизми, илоҳиётга алоқадор сўзларни ҳазил-хузулларда ишлатиш гуноҳ ҳисобланади.

Юкларни ерга қўйиб, Оқилага таъзим қилгим келди. Чиройли, ақлли, қатъиятли қизлар фақат китобларда бўлади деб ўйлагандим. Жимиб қолганимни кўриб Оқила яна менга юзланди, таққа тўхтадик.

— Сумканинг биттасини беринг, сизга оғирлик қияпти.

— Бу нимаси, Оқила? Иложи борича...

— Нима, иложи борича?

Унга «иложи борича сизни ҳам кўтариб олсам» демоқчи эдим, зийрак қиз пайқади. Меҳрибон кўзлари-га бардош беролмадим.

— Бундан кейин жиддий гапираман, — дедим ёнма-ён кетарканман.

Мен учун энг бахтли кун Оқила билан танишганим бўлиб қолишини истардим. Ундан-да бахтли кунлар никоҳ тўйимиздан тортиб, умрбод давом этажагига ишонардим. Оқила қаердан денг, ўзимизнинг туман-дан экан. Туғилган йилимиз бир бўлгани билан, у мендан етти ойлик кичик эди. Кўнглимга бир сониялик шубҳа ҳам оралади: «Ўзалларнинг ошиғи кўп бўлади, Оқила ҳозир мен билан қандай муносабатда бўлса, қишлоғида орқасидан илакишган йигитларга ҳам шундай гапиргандир», деб ўйладим. Аммо кўп ўтмай бу борада ҳам омадим чопди. Юқори курсда ўқийдиган бир қиз мени чақириб шундай деди:

— Ука, мен Оқиланинг қўшни қишлоғиданман. Оиласини жуда яхши биламан. Ота-онаси авлиё инсонлар. Бу қиз эсини танигандан бери ўғил бола билан ёлғиз гаплашмаган, ниҳоятда андишали, имонли қиз. Бир-икки кундан буён сизни у билан кўряпман. Ҳатто гуруҳидаги йигитларга ҳам бегонадек, сизга эса жуда яқинлашиб кетибди. Бу гапларни ўзига ҳам айтдим. Ука, сиз ҳам биз томонлардан экансиз. Ҳеч қандай хусуматим йўғу, бошидан айтиб қўяй, Оқила севги ўйини қилиб юрадиган қизлардан эмас. Бунга ўзи ҳам, ота-онаси ҳам йўл қўймайди.

— Сизга катта раҳмат, опа, — дедим мен томон келаётган раҳбаримиз Облақул домлага қараб олиб. — Оқилага ёмон кўз билан қарашим ҳақида гап бўлиши мумкинмас. Оқила гап-сўз бўлмай тинч юради. Агар унга биронта йигит...

— Хўп, гапларингизга ишондим, шунда ҳам яна битта гапни айтиб қўяй. Оқиланинг опаси бор, ўша бир йигитга фотиҳаланди. Бироқ уни синфдоши яхши кўриб юрар экан. Чидаёлмай қизни олиб қочди. Кейин нима бўлганини эшитсангиз ҳайрон қоласиз...

— Ассалому алайкум, домла, — дедим гапини бўлиб, ўқитувчига юзланарканман. — Пахтага кетамиз деган гаплар юрибди, шу ростми?

— Пахтага эмас, — деди Облақул домла. — Аввал узумга. Ҳозир ҳаммани менинг кабинетимга йиғ! Ҳеч ким кечикмасин.

Баскетбол майдончаси томон кетарканман, ортимдан Оқиланинг «ғамхўри» яна бир гап айтди:

— Ука, ишқилиб арилардан эҳтиёт бўлинг.

Тўсатдан пайдо бўлган курсдошим Қосим эгасига эргашган итдек ёнимда саланглаб кета бошлади.

— Менга қара, — деди у, — анави сенга нималарни ўқтирди?

— Нима ишинг бор?!

— «Ари» деганини эшитиб қолдим. Шу дейман, сengahяам Оқиланинг поччасини арилар чақиб ўлдирганини сўзлади-ёв!

— Оқила ҳақида нима учун сенга гапириб юрибди? Авзойимни кўриб Қосим ҳаммасини тушунди.

— Сенинг севишингни қаёқдан билай? — деди у бир қошини баланд, бирини паст қилиб. — Ёқимтой қиз экан. Балки гаплашиб берар деган хаёлда анави «землячка»сига оғиз очгандим, нуқул тескари гапиради. «Э, бор-э», деб кетвордим. Сенга ҳам осмондан келиб ваъз ўқидими?

Йўлимда давом этдим.

— Аслан, — деди Қосим сохта қайғуриш оҳангида, — Оқилани тинч қўйганинг маъқул. Унинг ота-онасини

норози қилсанг, сени арилар чақиб ўлдириб қўйиши мумкин. Опанинг гапларида жон борга ўхшайди. Ишон, дўстим! Яқинда чорраҳада ҳалокат бўлибди. Биласанми, шофёрни ҳам, пиёдани ҳам бир вақтнинг ўзида арилар талаган эмиш. Оқибатда шофёр рулни бошқаролмай қолибди, пиёда эса арилардан қочаман деб машинанинг йўлига чиқиб қолибди. Йўловчи ўлди, ҳайдовчи эс-ҳуши кирди-чиқди бўлиб «психбольница»га тушди.

— Шу гапларингга ўзинг ишоняпсанми?

— Албатта, ишонаман.

— Ким нимага ишонса, ўша нарса юз беради, — дедим ғазабимни зўрға жиловлаб. — Шунинг учун мени эмас, сени чақиб ўлдиради ариларинг. Ўша ҳалокатни шахсан ўзим кўрдим. «Москвич» эгасини ари чаққанди, лекин жа сен гапирганчалик мистика эмас. Нима керак Оқиланинг ота-онасини умуман танимаган-билмаган одамларнинг ҳалокатига алоқадор қилиб! Сенга маслаҳатим: Оқила ҳақида ўйлама ҳам, гап суриштирма ҳам. Акс ҳолда хафалашиб қоламиз. У меники.

— Вой-бў!.. — деганича Қосим ортда қолиб кетди.

— Ҳамма Облақул домланинг хонасига! — хитоб қилдим курсдошларимга. — Бизнинг Макаренко техникумимиз пахтадан олдин Булунғурга узумга чиқади!

Талабалар техникумнинг пишиқ гиштдан қурилган эски биносига кирдилар. Шу пайт кимсасиз ҳовлида қаёқдандир йигирма-ўттиз ари пайдо бўлди, гувиллаганча атрофни бир айланиб, Даҳбед кўчаси томон учиб кетди. Мен бино остонасида ҳайкалдек қотиб, ариларни кузатдим. Ҳаял ўтмай нима сабабдан бунчалик кўрқиб кетганимга ҳайрон бўлиб, иккинчи қаватга шошилдим.

Бизга бир кун дам олиш ва индинига узумга кетиш ҳақида буйруқ берилди. Хурсанд бўлиб кўчага чиқаётганимда Оқилага дуч келдим. Ортидан кўчага чиқдим.

— Оқила, сизда гапим бор! — дея уни техникум ёнидаги маҳалланинг тор кўчасига бошладим. — Ўзимни ҳам, сизни ҳам алдаб юролмайман. Эртага онам боради. Совчиликка!

— Нима?! Ундай қилманг, Аслан! Ота-онам мени нима деб ўйлашади?! Ҳали ўқишим...

— Сизни севиб қолдим, совчи юбориб розилик олиб кўйсам, ўқишни тугатгандан сўнг тўй қиламиз.

— Тавба, одам ҳам шунчалик тез... шошқалоқ...

— Хоҳласангиз йигирма йилдан кейин тўй қилмай-мизми! Фақат ҳозир хўп денг, мен сизсиз...

Оқила гапимни охиригача эшитмади. «Хайр!» деганча кетиб қолди. Мен катта кўчага чиққанимда, икки дугона кулишиб бормоқда эдилар. Оқиланинг хафа эмаслигини кўриб, севинганимдан рўпарамдан чиққан Қосимни кучоқлаб олдим.

— Дўстим, юр, бугун тушлик мендан!

Эртасига онам совчиликка борди. Қайтиб келганданоқ Оқиланинг ота-онасини, оиласини мақтади. Улар рози бўлгандек жуда умидбахш сўзлар айтишибди. Йиғим-терим тугаши билан узил-кесил жавобларини маълум қилишармиш. Аммо менинг бир ойга сабрим чидармиди.

— Эна, эртага узумга кетамиз, — дедим зорланиб, — уч-тўрт кундан кейин яна совчиликка боринг, жавобини узумзорга бориб айтасиз. Шу баҳонада келиннгизни ҳам кўриб келасиз. Биз узум терадиган жой узоқ эмас-ку.

Онам менинг ишқ оловида ёниб, бунчалик ўзгариб қолганимдан ёқа ушлади.

...Талабалар ва уларнинг йиғма каравотлари-ю кўрпа-тўшаклари ортилган автобуслар атрофи узумзорлар билан ўралган қишлоқлардан бирида тўхтади.

Чанг кўчага оёқ босганимданоқ негадир бу заминда қандайдир нохушлик кутаётганини сездим. Қатор тизилган уйлар орқасидаги тераклар, ариқлардан шарқираб оқаётган сув, бизни томоша қилаётган қишлоқ болалари — барчаси менга ёқимсиз туюлди.

Ўғил болаларни дала шийпонига, қизларни қишлоқ уйларига жойлаштиришди. Мени хурсанд қилгани — шийпонимиз Оқилалар яшаётган қишлоқ яқинида эди.

Эртасига Облақул домла ҳаммамизни далага бошлаб келди. Асосан, вино узумларини терсак-да, атрофда хусайни, қора кишмиш, тойифилар хоҳлаганча топиларди. Еб-еб кўзимиз тўйиб қолди. Бармоқдек келадиган, сарғиш, тирсиллаб турган хусайниларни ҳам танлаб еймиз, фақат ари инига дуч келиб қолмаслик даркор.

Орадан етти кун ўтди. Оқила билан аҳду паймон қилдик. Энди онамнинг йўлига кўзларим нигорон эди. Эрталабданоқ Оқиланинг ёнига бордим, далага биргаликда чиқдик.

— Оқила, — дедим узумзорга киргач, — бугун онам келса керак, юрагим сезяпти. Икки томон келишиб фотиҳа тўйимизни ўтказиб қўйишса яхши бўларди.

— Бунча шошиласиз, ҳеч бўлмаса, иккинчи курс бўлайлик.

Унинг қарашлари, жилмайиб қўйишлари мени буткул ёндириб, кулга айлантираётганди. Секин қўлидан ушладим...

У офтоб ва чангдан ҳимоя қилиш учун юзини рўмол билан бекитди, қўлига теримчиларнинг махсус қўлқопини кийди.

— Тайёрмисиз? — деб сўради қувноқлик билан.

— Тайёрман, — дедим ва узум узиш ниятида каттакон токнинг тарвақайлаб кетган шохлари орасини

очдим ва шу заҳоти ўнтача ари гингиллаб юз-кўзимга хужум қилди, ўзимни жон ҳолатда орқага отдим. Кесакларга қоқилиб Оқиланинг оёқлари остига йиқилганимни, унинг «Ари! Ари!» деб қичқирганини эслайман. Бир қарасам, ариқ бўйида ўтирибман. Оқила юзимни ювяпти. Тобора юмилиб кетаётган кўзимни зўрға очдим. Иршайиб турган Қосимни, бош чайқаб нимадир деяётган Облақул домлани кўрдим. Кейин юзим ловиллаб, қовоқларим дўмбирадек шишиб, бутунлай кўрмай қолдим.

Эртасига кўзим очилди. Шийпондан чиқиб, ошпазларнинг олдига бордим. Кеча узум узаман деб ариинини ушлаб олганим, арилар чақиб ҳушимдан кеткизиб қўйгани ҳамма жойда муҳокама бўлаётган экан. Бу омадсизликдан ўкиниб ўтиргандим, бригадирлардан бирининг «Аслан, шу ердами? Уйдагиларинг келди» деган овози эшитилди. «Эҳ, бугун келмаганда-чи», дедим ичимда.

Албатта, онам аҳволимни кўриб, оҳ-воҳ қилди, отам эса «Кўзингга қарасанг бўлмайдим!» деб койиди.

— Ўғлим, — деди онам маҳзун оҳангда, — хафа бўлмайсан, Оқилани сенга беришмади. Қариндошлари билан маслаҳатлашибди. Бир жиянлари бор эмиш, ўзи намозхон, тижоратчи йигит. Ўшанинг ота-онаси қизни эгаллаб қўйибди. Ўқишинг эндигина бошланган бўлса. Ҳали кўп қизлар билан танишасан, келинликка номзодларни кейинроқ кўриб чиқаверамиз, ҳўпми?.. Кўнглингни чўктирма, болам...

Бошимга тўқмоқ урилгандек бўлди. Ота-онам билан қандай хайрлашдим, хонамга қандай етиб келдим, билмайман.

«Оқила... Уни бошқага беришадими? Менга абадий бегонами? Наҳотки, бу дунёда Оқиласиз яшаш мумкин бўлса?! Оқила... Оқилажон!..»

Анча вақт карахт ҳолда ётдим. Кўзларимдан ёстиққа ёш қуйилди. Яхшиям, ҳеч ким кирмади, йиғлаганимни кўрмади.

Тушдан сўнг курсдош қизлардан иккитаси пақир кўтариб шийпон ёнидан ўтиб қолди.

— Оқила кечқурун сизни кўришга келаркан, — деди бири.

Бу хабардан унчалик ҳам севинмадим. Бироқ менда галаён қилиш истаги пайдо бўлди. Ота-онаси кимга беришларидан қатъи назар Оқилани ўзимга оғдириб олсам марра меники эмасми? Қиз йиғлаб-сиқтаб уйидагиларнинг раъйига қарши чиқади ва... мени танлайди.

Кеч тушиши билан бўлажак учрашувга руҳан тайёрландим. Аммо осмонни булут қоплаб, шаррос ёмғир қуйиб берди-ю, ивиб кетган Қосим шийпонга югуриб келди. Кийимларини алмаштириб, ювини олгач, менга қўрқа-писа назар ташлаб, деди:

— Аслан, мен Оқила билан дугоналарини хоналарига кузатиб қўйдим. Ўзлари шуни илтимос қилишди... Хуллас, жўра, сенга Оқила бир гап айтворди...

Сергак тортиб, Қосимга тикилдим. Назаримда, у қандайдир нохуш хабар айтмоқчи эди.

— Гапир!

Қосим кўзини олиб қочиб:

— Энди у сен билан учрашмайди, — деди. — Ишонмасанг ўзидан сўра. Ҳозиргина тоғасининг «Жигули»сида аяси келиб кетибди. Техникумдаги совчи юборган йигит билан гаплашмайсан, дейишибди. Бўлмаса, ўқишдан бўшатиб, шу йилнинг ўзидаёқ эрга бериб юборишармиш. Агар одобли бўлиб юрса, тўйи ўқишни тугатгач бўларкан. Отасининг буйруғи шунақа экан. Қариндошларидан бирига «нон синдириш» қилишибди. Хуллас...

— Нима? — Вужудим музлаб кетди.

— Оқила кеча унаштирилибди... Қариндошининг ўғлига...

Қосимнинг қолган гаплари қулоғимга кирмади, ғазабдан кўкариб кетдим шекилли, бечора хабарчи гапини қисқа қилиб, чойни баҳона қилиб чиқиб кетди. Мен чидаб ўтира олармидим? Оқиланинг ҳузурига йўл олдим. У эгнига халат кийиб олганди. Сочларининг турмаги ҳам шунчалик ёқиб тушдики, оддий гўзалликнинг улуғ таровати олдида бир зум эсимни йўқотиб қўйдим.

Оқила ёнимга келди. Қўлларини халати чўнтагига солиб, бошини эгиб турдию тўсатдан йиғлаб юборди.

— Мени кечиринг, Аслан, — деди у, — сизни умидвор қилиб қўйдим. Ота-онам қариндошларимиз билан қуда бўлишга келишиб қўйганди. Лекин охирги пайтлари қариндошларимиз бошқа қизни кўзлаб юришувди. Бирдан яна мени танлашибди. Ота-онамнинг лафзини ҳаром қилолмайман. Хафа бўлманг, Аслан... Илтимос...

— Шуми? Шу биргина тўсиқми? — дедим юрагим ёниб. — Мен сизни ўйин учун севмаганман. Сиз тўйи бўлмаган қизсиз. Мен сизни бир умр севиб, бир умр фақат сизни деб яшайман. Муҳаббат ўткинчи деганлар, то кўзи тирик эканлар, севгимнинг абадийлигига...

— Қўйинг, ундай деманг!

— Бир умр севиб яшайман! Бунга ишончим комил! Қачонлардир сизни севмай қолишим мумкин эмас... асло мумкин эмас... Эрга тегасиз, йиллар ўтади, бола-чақали бўласиз, аммо менинг муҳаббатимни булар ўлдиролмайди. Умрбод, ҳар қадамингизда мен сизни севганимни эслаб юрасиз. Шу айтаётган гапларим барибир юрагингизда яшайди ва сизни тинч қўяди деб ўйлайсизми?

— Аслан... — овози титради Оқиланинг.

У умидсиз эди, у иложсиз эди. Мендек ошиқдан айрилаётганига юраги қон йиғларди. Бироқ у ҳеч қачон ота-онасининг ваъдасига хиёнат қилмасди, қилолмасди.

— Оқила, муҳаббат бир, қисмат бир, — дедим. — Икковимиз бир-биримизсиз яшашимиз дунёнинг хатоси бўлади...

— Мен нима қилай, ахир?! — Оқила ўксиб-ўксиб йиғлай бошлади.

— Севгининг олдига тўсиқ қўйиб бўлмайди. Севги — иккимизнинг юрагимиз! Шундай экан, бошқа жамики мавжудлик не керак бизга?! Юринг, Оқила, кетамиз! Ҳамма-ҳаммасига қўл силтаб кетамиз!

— Кетамиз? — Севгилимнинг кўзлари қоронғиликда ғалати йилтиллади. — Қаёққа ҳам кетардик, Аслан? Бир қадам ташласак қарғиш уради-ку!

Беихтиёр юзимни силадим. Миямга лоп этиб Оқиланинг арилар чақиб ўлдирган поччаси ҳақидаги гап-сўзлар келди. Авлиёсифат ота-онани хафа қилиш сари қадам ташланса, сирли арилар ажал нишларини санчади шекилли. Мен ҳали гуноҳга қўл урмаганим учун тирик қолгандирман?

— Ўлсак ҳам кетамиз! — дедим Оқиланинг кўлидан тортиб.

У жаҳл билан қўлини тортиб, ортига тисарилди ва қуюқ зулмат қўйнига кирди. Мени эмас, ота-онасининг қарорини танлаган эди. Ортидан қайта-қайта чақирдим, аммо Оқила қайрилиб ҳам қарамади, жавоб бермади.

Шийпонга бағри хун бўлиб, Мажнун бўлиб қайтдим. Эшик тутқичига қўл чўзганимда, негадир осмонга қарадим. Кимдир мени чақиргандек туюлди. Булутли

осмонга тикилдимۇ ҳайратландим. Қора булутлар титилиб, ой мўралаб турарди. Не ажабки, олис тоғлар устида яна битта ой ўроғи ярақламоқда эди.

— Қаранг, — дедим менга яқинлашган одамга, — осмонда иккита ой...

— Аслан, нима бало, ичганмисан? — деди Облақул домла. — Ё ари чақиб, ой кўзингга иккита кўринаяптими? Бор, ётиб ухла! Агар бизга ўхшаб Тинч океанида тўрт йил сузганингда момонгни Магаданда кўрар экансан-да...

Кўзимга уйқу илинмади. Мен тақдир зарбасига чап бериб, курашда ғолиб бўлишимга ишонардим. Оқила барибир менга насиб этади, бошқача бўлиши ақлимга сиғмасди.

Афсуски, зарба устига зарбалар келаверди. Оқила бир кундан сўнг касал бўлиб, уйига жунади. Мен уни узум терими тугаб, барчамизни янада олисга, пахтачилик туманига олиб кетишганида кўрдим. Бу вақтда орадан йигирма кун ўтган, Оқилани жуда-жуда соғингандим.

Биз шийпонлардан бирида кечқурун ташкил этилган дискотекада учрашдик. Талаба-ҳашарчилар жойлашган қишлоқ ёшлари ўйин-кулгига анча ўч экан. Қолаверса, ўтган йили ҳам Макаренко техникуми шу ерга келган бўлиб, қишлоқ ёшлари ва юқори курсдагилар таниш бўлиб қолган эмасми, дарров байрам кечаси уюштириб юборишганди.

Оқилага қарадиму қотиб қолдим. У ўзини олдириб қўйгани шундоқ билиниб турарди. Бағримга босгим, сочларидан силаб, буюк қалбга бирон-бир таскин сўз айтгим келди. Биз бир-биримиз учун яралган эдик.

Шу пайт унинг ҳам кўзи менга қадалди. Ғамгин нигоҳлардан чилпарчин бўлишимга бир нафас қолди. Ортиқ чидаёлмай, унга яқинлашдим.

— Кузатиб қўяман, — дедим мунгайиб. — Ҳеч бўлма-са, битта техникумда ўқийдиган ака сифатида... рухсат беринг, Оқила...

Иккимиз ўз хаёлларимиз билан кета бошладик. Мен ҳам гапирмадим, Оқила ҳам. Анча юрганимиздан сўнг орқада келаётган дугоналари нимадир деб кулишгач, тилимга сўз келди:

— Оқила, сиз кўп куйинаверманг...

— Куйиниш-куйинмаслик ҳамиша ҳам одамнинг ихтиёрида эмас, — деди у. — Мен ўзимни ўйламаяпман, сизни ҳеч нарса эзмаслигини Худодан тилаяпман. Албатта, бахтингизни топасиз. Ҳаётда қанча чиройли қизлар бор, ақлли қизлар бор. Сизга муносиб жуфти ҳалол бўлади...

— Тўйингиз қачон? — овозим титраб чиқди.

— Пахтадан сўнг.

— Оқила, мендан хафа бўлмангу, ота-онангизга бир марта ҳам эътироз билдирмадингизми? Фалончига берамиз дейишса, тегиб кетаверасизми? Нега улар сиздан бир оғиз сўрашмади?

Севгилим менга бир қараб олди. Яна бир оз юргач, совуқдан жунжикиб юзимга термулди.

— Хайр, Аслан, — деди расмий оҳангда, — энди биз учрашмайлик, илтимос. Ахир, тўйи бўлаётган қизнинг шундай юриши ўзбекчиликка тўғри келадими? Эшитган қулоққа ҳам яхшимас.

Мен йўлда қозиқдай қотиб турардим. Қизлар ёнимдан шошиб ўтиб кетишди. Бўғзимга нимадир тиқилди. «Демак, гап ота-онада экан, — дедим ўзимга-ўзим. — Бориб улар билан гаплашаман. Ҳаммасини очиқ-ойдин айтиб ташлайман. Керак бўлса, ялинаман, тиз чўкаман, Оқилани менга берсалар бас!»

Эртасига умид билан йўлга чиқдим. Уйимга етиб

келганимда қишлоғимиздаги ҳаёт бир зайлда кечаётганини кўриб дунё менинг қайноқ муҳаббатимсиз ҳам ўз изида давом этишидан ранжидим. Кимни севасан, кимга уйланасан, дунёнинг иши йўқ эди.

Онам деди:

— Қўй ушани, бугун фотиҳа тўйи бўляпти. Бир ой-дан кейин никоҳ тўйи, сен ҳам қутуласан, биз ҳам.

Ҳеч бунақа қўпол гапирмаганди онам. Бошимни ҳам қилиб ўша куни яна пахтага қайтдим. Оқила билан битта жойда нафас олишга ташна эдим. То пахта мавсуми тугаб, шаҳарга қайтгунимизча Оқилага бир оғиз гапирмадим. У мени кўриб турса, мен уни — шунинг ўзи ҳам биз учун катта бахт эканини бирдек ҳис этаётганимизни англардим.

Ўқиш бошланди. Оқиланинг тўйи тўсатдан баҳорга қолдирилганини эшитиб бошим кўкка етди. Гўё бир мўъжиза юз бериб, тақдир севгилимни менга қайтариб берадигандек туюлди.

— Биз бахтсиз бўлмаймиз, — дердим ўзимга.

Менинг Оқилага ёки ота-онасига нолаю фиғон қилишимдан умид қолмаган дам эди. Биз кутардик. Унсиз кутардик бир мўъжизани.

Бир куни Облақул домланинг анатомия дарсида деразадан техникум ҳовлисига кўз ташладиму тепа сочим тикка бўлди. Дарсга кирмаган Қосим ва Оқила стадион четида суҳбатлашиб туришар, аниқроғи, Қосим уни кетишга қўймас, алланимани уқтирар эди. Раҳбаримиздан рухсат олиб, ташқарига ўқдек отилдим. Оқила кетиб қолган эди, Қосим эса мен томон келарди.

— Оқилага нималар дединг? — дея устига бостириб бордим.

— Ўзимнинг гапим бор эди.

— Нима ҳаққинг бор, Қосим?! Менга дўстсан десам...

— У энди сеники эмас-ку! — деди Қосим ҳам асабийлашиб. — Менга ёқади, унга уйланмоқчиман...

— Нима дединг?! — деб ёқасидан гиппа бўғдим.

— Сен қўлдан чиқардингми, энди аралашма! — деди Қосим. — Унга севги изҳор қилдим. Қараб ўтираманми! Фотиҳасини буздириб, ўзим уйланаман! Сен... сен шунчаки томошабинсан, холос. Қўлингдан ҳеч нарса келмади. Мен эса олиб қочиб кетиб бўлса ҳам...

Сайраб турган оғзига мушт солдим. Оппоқ қор қизилга бўялди.

Ўша куни техникумда йиғилиш бўлди. Қосим иккимиз ўқишдан ҳайдалишимизга сал қолди. Яхшиямки, курс раҳбаримиз Облақул домла шахсан аралашиб, биз талабалар сафидан қолдик.

Баҳор келди. Битта жойда ўқисам-да, анча вақтдан бери Оқила билан ёлғиз юзма-юз келмаган эдим. Кунларнинг бирида дарвозадан кираверишда беихтиёр у билан тўқнашиб кетдим. Оқила «Кечирасиз» деб пичирлади-да, йўлида шитоб-ла давом этди. «Оқила, Оқила...» деб қўл чўзганча қолавердим. Шу пайт дугонаси келиб қолди.

— Яқинда Оқиланинг тўйими? — сўрадим Оқиланинг ҳар кунгидан-да ғалати эканини тўйга йўйиб.

— Тўйи шу ҳафта эди... — дугонаси менга ўқрайди. — Совуқ хабарни эрта-индин барибир эшитасиз, Аслан, унаштирилган куёв бола ўлибди, кеча...

— Ўлибди?

— Дугонам ҳеч қаерга сифмаяпти... Бугун жанозаси...

Шундай қилиб, Оқиланинг тўйи тўхтади. Бир неча кундан сўнг ўқишга кела бошлагач, кўзларида чуқур ғам-андуҳни кўрмадим, лекин ўзини кўпчиликдан четга тортадиган бўлиб қолганди.

Бир куни якка ўзини техникум яқинидаги ошхонага чақирдим. У келди, аммо ҳеч нарса еб-ичмади.

— Совчи юбораман, — дедим ниҳоят.

— Фотиҳаси бузилган қизгами? — дея Оқи́ла лабини тишлади.

— Нега мени унақа деб ўйлайсиз? — қўлларидан ушладим.— Ишонасизми, агар эрга тегиб чиққанингизда ҳам фақат сизни дердим.

Оқи́ла мунғайиб қолди, кўз ёшлари қизил яноғидан думалаб тушди, гунча лаблари сезилар-сезилмас титради. Мен эса оҳу кўзларидан нигоҳимни узолмасдим.

— Аслан, — деди у, — сиз ҳақиқий йигит кишисиз, мен эса севгисига содиқ қиз бўлолмадим. Сизнинг тенгингиз эмасман.

— Қўйинг шунақа гапларни! Совчи юборсам розилик берасизми?

— Ота-онам нима деса шу.

— Уларни кўндираман.

— Фақат ҳозир эмас... Ўлган йигит қариндошимиз бўлади...

— Гаплашиб турайлик, Оқи́ла.

— Йўқ, Аслан... Ҳамма нарсанинг вақти-соати бор...

Ошхонадаги учрашувдан сўнг таътилга чиқдик. Уни ёз бўйи кўрмадим. Ёзги таътилни узоқдаги қариндошлариникида ўтказди. Совчиларимга отаси яна рад жавобини айтди. Кимдир «ўша йигит ичади, чекади, отаси ҳам ароқхўр», деганмиш. Авлиёсифат инсонлар миш-мишга ишонмаса-да, бу ерда бошқа сабаб борлигини сездим. Кутишга қарор қилдим. Шундай пайт келадики, ота-онаси менга ишонади. Оқи́ла меники, фақат меники бўлади.

Сентябрда эса мени даҳшатли хабар кутиб турарди. Қосим Оқи́лага совчи юборибди. Қосимнинг бобоси Оқиланинг отасини танийдиган бўлиб чиқибди. Нафақат таниш, балки ўтмишда устоз-шогирд бўлган

эканлар. Оқиланинг отаси дарров кўнибди ва қуда бўлишга розилик берибди. Икки кун аввал, яъни августнинг охирида Қосим ва Оқила унаштирилибди, никоҳ тўйи пахта мавсуми бошлангунча ўтказилармиш.

Югуриб учинчи қаватга чиқсам Қосим хуштак чалиб келаётган экан.

— Уришмоқчимисан? — сўради у тўхтаб қолганимни кўриб. — Оқилани сенга бермаган эканлар-ку, яна нима дейсан?

— Сени дўст деб ўйлагандим.

— Хўп, биз энди дўст эмасмиз. Қутулдимми?

Мен унга ташландим. Бир ғазабимга ўн ғазаб қўшилди. Мени ёмонлаган, Оқиланинг ота-онасини ўзига оғдириб олган ва тез орада чимилдиққа кириш ниятида юрган ифлос танани аямасдан тепкиладим...

Бир вақт орқада кимдир қичқирди. Ўзимга келсам, Қосим қора қонига беланиб ётибди. Ўқитувчилардан бири югуриб келиб Қосимнинг бошини кўтарди, бўйин томирини ушлади, юрагига қулоқ солди ва менга кўрқув билан боқди-да, деди:

— Нималар қилиб қўйдинг, тентак?! У ўлиб қолибди-ку! Энди умринг қамоқда чирийди, галварс!

Оқиланинг дийдорини кўрмасдан қамоққа равона бўлдим. Ўн икки йил уйимдан олисдаги қамоқхонада умр ўтказдим.

Мен ҳамон Оқилани севардим. Унинг учун ҳамма нарсага тайёр эдим. Одамлар севадию кейинчалик ишқ оловлари ўчади, ҳатто бир-бирини унутишади. Менинг муҳаббатим эса ана шундай бевафоларга қарши исён эди.

Қишлоғимизга қайтиб келганимнинг биринчи ҳафтасидаёқ Оқилани ахтариб топдим. Оқила бола-чақали эркакка иккинчи хотин бўлиб турмушга узатилган эди. Дастлаб, уни таниёлмадим. Мактабдан қайтаётган

эди. Аздорларнинг оқ рўмолини ўраб олган озгин аёл, ғамгин қиёфа, наҳотки Оқила бўлса? Шунчалар ҳам ўзгариб кетадими одам? Аввалги Оқиланинг фақат кўзлари қолибди-ку.

Юрагим потирлаб урди. Тилим шивирлади:

— Оқила... ўзимнинг Оқилам...

У мени таниди. Бир кулимсираб қўйди-ю, йўлида индамай кетаверди. Рухсорини кўрганимдан маст эдим, шунча йил уни деб яшадим. Мана, кетиб бора-япти. Мана шу вужуд севгилим Оқила. У бор, бундан кейин ҳам бор бўлади. Вужуди ўлса-да, тупроққа сингиб кетса-да, у бор бўлади. Зеро, у бор эди, ҳеч қачон туғилмаганини, ҳеч қачон мавжуд бўлмаганини ҳеч ким исботлаёлмайди. Инсон абадий. Муҳаббатим ҳам.

— Сени севаман, — пичирлади тилим.

— Унга ҳайрон бўлма, — деди ёнимда пайдо бўлган чол, — ўзи шунақа аёл. Осмонда иккита ой порлаган заминда фақатгина тушлар билан яшаш мумкин... Биласанми, унинг қишлоғимизга келин бўлиб тушганига ўн йил тўлди. Эрининг иккита боласи бор эди, иккинчи хотин бўлиб тегди. Фарзанд кўрмади, бечора. Эри яқинда мотоциклдан йиқилиб ўлди. Худо кечирсин, марҳум эри икки болали бўлгач касалликка чалинганди, яъни аёл билан яшаш қобилияти йўқ эди. Аввалги хотини шунинг учун кетиб қолган. Болаларини ташлаб, эрини ташлаб, биттаси билан қочиб кетди. Ёмонни қўя турайлик. Ўз эрига шунча йил садоқат билан сингил бўлиб яшаган аёл борми дунёда, деб сўра! Бор, дейман! Ана шу Оқила...

Оқиланинг изидан бормадим. У бировнинг беваси эди. Нима қарорга келишни билмай Мажнун бўлиб яшайвердим. Муъжиза юз беришига ишонардим. Муъжиза юз бермагунча умримни танҳоликда ўтказишга аҳд қилдим. Оқилани безовта қилмайман, яраларини тирнамайман.

Бир куни қўшни туманга йўлим тушди. Машинада атрофни томоша қилиб кетарканман, дафъатан бир вақтлар талабалик чоғида узум терган жойимиздан чиқиб қолдик. Машинани тўхтатишни илтимос қилдим.

Узумзор оралаб борарканман, юрагим қиса бошлади. Умрим охирлаб қолганини тушундим ва ортиқ юролмай кесакка суриниб узум устига йиқилдим. Не тонгқи, узум орасида арининг ини бор экан. Арилар гувиллаб ҳавога кўтарилганини кўрдим. Кейин гувва ташланишди. «Мени ҳам арилар чақиб ўлдираар эканда», деган ўй ўтди кўнглимдан. Аввалги қурбонлар сўнгги дамларида нима деганини билмас эдим. Мен эса тақдир ўйинларидан безган, чарчаган овозда, аммо қаҳрамонларча хитоб қилдим:

— Оқила, сени севаман!

...Аъзои баданимга нишлар аёвсиз санчила бошласа-да, қимирламай ётавердим. Бир пайт қандайдир қиз жимфери билан ариларни қувиб солди. Кимсасиз узумзорни йигит-қизларнинг қий-чуви тутиб кетди. Улар қаердан пайдо бўлиб қолганига ҳайрон эдим.

Бир пайт қарасам, Оқила юзимни юваяпти. Орқадан Облақул домла гапириб келяпти:

— Аслан, ҳўв Аслан, уйдагиларинг келди, тўйинг яқинми дейман?

Бир кўзимни зўрға очиб, аввал Оқилага, кейин узум тераётган курсдошларимга тикилдим. Кўрганларимнинг ҳаммаси даҳшатли туш эканини, шаҳарга келган кунимдаги «Москвич» ҳайдовчисининг қисмати бошимга тушганини, орадан ўн тўрт йил эмас, бир дақиқа ўтганини англадим.

— Ҳушингдан кетдингми шунгайм? — дея Қосим елкамга қўлини ташлади.

Мен унсиз йиғлаб юбордим. Кўз ёшларимни ҳеч ким кўрмаслигини, ҳушимдан кетганимда бошимдан кечирган ўн тўрт йилни бирор зог билмаслигини истардим.

Ўша куни хушхабар эшитдим: Оқиланинг отаси рози бўлибди. «Куёвни танийман, ўн тўрт ўтга ташласанг ҳам чидайди» дебди. Тўйни пахта мавсумидан сўнг ўтказиш ҳақида келишиб олибдилар. Мен кимнингдир синовидан ўтган эдим. Умрим қора туш каби эмас, ёп-ёруғ ва бахтли кунларга бой бўлишини англадим.

— Ҳаётга хуш келибсан, — дедим ўзимга.

Ўша кундан сўнг кечалари осмонда битта ой ёғду таратадиган бўлди.

— Яшасин муҳаббат!

...Йўқ, ҳикояни тугатмадим. Яна бир гап қолди:

— Яшасин муҳаббатга садоқат!

АЛВИДО, БАХТ

«Уролог» деб ёзилган эшикни қулфладим-да, поликлиниканинг иккинчи қаватига, дўстим ишлайдиган йўлакка кўтарилдим. Йўлимда учраган ҳамкасбларим билан ҳазил-хузул қилиб, охириги эшикка — «Психиатр» хонасига яқинлашдим. Дўстим билан ҳар куни бирга тушлик қилардим, аммо ҳозир бутунлай бошқа масала етаклаб келарди. Иккинчи қаватдаги ҳамшираларнинг айтишича, дўстимнинг ҳузурига туманнинг чекка қишлоғида яшовчи бир келин серқатнов бўлиб қолганмиш. Охириги йилларда дўстим оилавий нотинчлик даврини бошидан кечирмоқда эди. «Рухшуноснинг ўзи бемор, у бошқаларни қандай даволайди?» деганимда, «Касб билан оила алоҳида-алоҳида нарсалар, қассобнинг олдида хотин, бола-чақаси қўй каби титраб турмайди-ку», деб жавоб берганди.

— Куппа-кундузи, ишхонада учрашишяпти, — шивирлади менга ҳамшира. — Дўстингиз анави овсар келиннинг эри борлигини биладимикан? Билмаса, айтиб қўйинг. Шифокор деган улуғ номга доғ тушириб, эрли аёл билан ҳиринглашиши нимаси? Гап-сўз бош шифокорга етиб бормасин деб сизга айтдик.

Эшикни тортсам, ичкаридан қулф экан. Мушт туширдим.

— Очинг, касал келди!

Ичкаридан жаҳл аралаш:

— Эшикни синдирасиз! Ўн дақиқа кутинг! — деган овоз эшитилди.

Қўшни хонага бош суқдим. Иккинчи қават хотин-қизлари йиғилишган экан.

— Салом, қизлар, нима гап ўзи?

— Э, — қўл силтади ҳадемай нафақага чиқадиган Рисолат опа, — бир неча марта келди, касалдир-да, деб ўйладим. Тунов куни қарасам, кечки пайт кинотеатр ёнидаги ошхонадан кулишиб чиқяпти. Хотини аразлаб кетган бўлса, дарров биттасини топиб олиши... тўғриси, мен ҳеч ҳазм қилолмаяпман. Мана, Гулидан сўранг, эри бор экан бу қуриб кетгур келиннинг.

Сариқ шкаф ёнида тик турган қиз дув қизариб, деди:

— Опам уларнинг қўшни қишлоғига турмушга чиққан. Кеча биз ҳам икковини бирга кўрдик. Опам сал-пал таниркан. Эри Россияда эканини айтди.

— Балки дўстимнинг қариндошидир?

— Қаёқда, — лаб бурди Рисолат опа. — Биринчи куни бу ойимтилла қош-кўзини бўяб келиб, ўзини йиғламсираб таништирганига гувоҳман-ку.

— Ҳа, касалман деган баҳонада хотини йўқ ёки оиласи нотинч шифокорларга қармоқ ташлайдиганлар

ҳам учрайди, айланай, — гап қўшди яна бир ҳамшира. — Синглимнинг оиласи ўшанақаларнинг дастидан бузилди-да.

— Сизга ҳам илтимос, ҳам поликлиника жамоаси топшириғи, — деди Рисолат опа, — руҳшунос дўстин-гизнинг ўзига бир руҳшунослик қилиб юборинг. Икки оилани ажрашишдан сақлаб, савобга қоласиз.

Ҳаммалари менга умидвор тикилишди.

— Очиғи, бунӣ кутмагандим ундан, — дедим. — Бир гаплашиб кўрай-чи. Эҳтимол, вазият сизлар ўйлаган-чалик эмасдир.

Йўлакка чиқдим. Эшик ҳамон қулф эди.

— Дўстим, очинг, бош шифокор чақиряпти, — дедим.

Ичкарида пичир-пичир қулоққа чалинди. Кейин эса эшик ўз-ўзидан очилиб кетгандек сас-садосиз деворга қапишди-да, рўпарамда нотаниш жувон намоён бўлди.

— С... салом, — деди у қисқагина, пастгина товуш-да ва «Айген» ёзувли полиэтилен сумкани кўтарган-ча шипиллаб кўздан йўқолди. Бу каби жувонларни туманда юзлаб учратиш мумкин эди. Рўмол ўраган, узун кўйлакда, оёғида қизил «иринка», эғнида то-вуснусха жемфер. Бироқ хиёнат қилишлари... Йўқ, ишонмайман. Ахир, юзида қишлоқ келинларига хос ибони кўргандек бўлдим-ку. Қошлари қалин эди, киприклари узун, кўзлари чарос...

Туйқус тишларим ғижирлаб кетди. Назаримда, мен алданган эдим. Хиёнат ҳар қандай шаклдаги олмага тушадиган қурт эди.

— Нега турибсиз? Кирмайсизми? — деди дўстим.

Столига икки қўллаб таяндим.

— У ким? — дея йўлакка ишора қилдим.

— «У ким? Бу нима?» деган энциклопедия бўларди. —

Дўстим оёққа қалқиб, эшикни ёпиб, стол четига ўтирди. — Мен ҳам шу номли энциклопедия тузсам дейман, фақат болаларга атаб эмас, катталар учун. Аниқроғи, сендай уролог, мендай психиатрлар ва барча таниш-билишларга мўлжалланган.

— Қўйсангиз-чи аҳмоқона гапларни. Ҳозир хонангиздан чиққан жувонни бир неча кундан бери учратаяпман. Ишдан кейин бирга-бирга ошхоналарда кезяпсиз.

— Ифвони эшитибсиз-да? Наҳотки, мен шунчаликка борсам? У менинг беморим. Даволашим керакми? Эшикни беркитишни ўзи илтимос қилиб, шундан кейингина дардини очадиган одати бўлса, нима дейсиз?

— Хўш, «энциклопедия»нгиз бўйича эри хорижда ишлайдиган аёлни тушкунликдан чиқариш бўйича қандай «муолажа» қияпсиз?

— У яхши хотин, — деди дўстим. — Эрдан куйган, холос. Ўқимишли, тушунган, баланд бўйли, меҳрибон эрни орзу қилган экан. Афсуски, пешонасига бутунлай ўзга махлуқ битибди.

— Эрини махлуқ дедими?

— Бир йилдирки, қорасини кўрсатмайдиган эрни яна нима дейиш мумкин?

— Тушунарли. Сиз руҳшунос сифатида унга тўғри маслаҳат бериш ўрнига йўлдан оздиряпсизми?

— Эй, нега бунча аччиқланасиз? Унда нима гуноҳ? Ўз жонига қасд қилиш фикридан халос этдим. Эри билан барибир бирга яшамоқчи эмас. Ўртада бола бор экан. Шунга кўзи қиймаяпти.

— Демак, даволаб бўлибсиз ҳисоб.

— Йўқ, — қатъий бош чайқади дўстим.

— Сизни унга, уни сизга касаллик риштаси боғлаяпти, деган фикримни бутунлай чил-парчин қилмоқчимисиз?

— Хабарингиз бор, мен ажрашмоқчиман. Хотин олти ой отасиникида, олти ой уйда, бу турмуш турмушмас. Қисқаси, жувон менга ёқиб қолди. Бемор бўлиб қатнаб юрганида ҳеч қандай ёмон кўз билан қарамаганман, ўз касбимга хиёнат қилмаганман. Биз эндигина танишдик, десам ҳам бўлади.

— Ё тавба, шу гапларни сиз айтяпсизми? Ҳазиллашдим денг, илтимос.

— Ҳаммаси рост.

— Ўз оилангизга қўшиб, яна бир оиланинг қотилига айланыпсиз, ахир! Рухшунос одам! Икки карра қотил!

— Оғзингизга бунча эрк бермасангиз! Нима, мен одам эмасманми? Менда ҳам юрак бор, орзу-ҳавас бор. Хотиним билан бирор кун ҳам ҳаловатли яшаганим йўқ. Рухшунос бўлганим учун шунча йил бардошим етди. Ҳаёт йўлларимда кўнглимдаги аёл қачонлардир учрашини сезардим, кутардим.

— Кўнглингиздаги аёл эрли аёл эдими?

— Эри Россияга кетганидан кейин қайнонаси уни ота-онасиникига қувган. Келинни, неварани боқишни истамаган оила ҳам бор бу дунёда, дўстим! Эри дом-дараксиз кетган, пул-мул юбормаган. Аёлнинг ҳам бахтли яшашга ҳаққи бордир?

— Уят-э, сиздек мутахассисга!

— Уни охиригача даволашни истамадим, — дўстимнинг кўзида совуқ шуъла акс этди. — Шу ҳолида ўзим бахт бераман, тамом-вассалом. Эри қайтиб келса ҳам, барибир бирга яшамоқчимас. Уй-жой қуриш, ёлғиз болага суннат тўй қилиш, рўзғорга пул бериш у ёқда турсин, бир марта кўнғироқ қилмаган одамга қолган умрини қандай бағишлайди? Қайнонасиникидан кетганидан сўнг, ҳатто, сочлари тўкила бошлаган, эшитяпсизми? Қисим-қисим сочлар! Одамни емирадиган совуқ

турмуш бу! Ўттизга кирмай худди урандан заҳарлан-
гандек заҳарланияпти бу аёл!

— Сиз даволаш ўрнига касалини кучайтиргансиз!

— Нималар деяпсиз? Никоҳ ҳам ўқитдим! — Дўстим
стулига ўзини ташлаб, қўлларини чалиштирди. — Яна
саволлар борми?

— Никоҳ ўқитдингиз? Ё алҳазар!

— Бирга яшаяпмиз, аммо ҳозирча норасмий. Шун-
чаки кинотеатр кўчасидаги ижара уйда учрашяпмиз.
Тез орада уй олсам, элга ошкор қилиб, кексаларни
чақириб, ош бераман.

— Мен кетдим, — дея эшикка юрдим. — Хулласи ка-
лом, бу ерга кирмадим, сизни кўрмадим. Инсон сифа-
тида тамом бўлибсиз. Ноинсонийлик муборак!

— Дўстим...

— Дўстим деманг мени!

Эртасига воқеадан бош шифокор хабар топиб, дўс-
тимнинг пўстагини қоқди. Жувонни поликлиника
остонасида уч-тўрт марта учратдим. «Айген» сумка-
сини кўтарганча кимнидир кутарди. Дўстимдан бу ҳақда
бошқалар сўрашса, у:

— Бас, шахсий ҳаётимга аралашманглар, — дебди.
— Жувон поликлиника ичкарасида эмас, ташқариси-
да. Ташқарида бош шифокор ҳам, авлиёси ҳам менга
хўжайин эмас.

* * *

Кўп ўтмай «Айген» сумка кўтарган жувон кўрин-
май қолди. Дўстимнинг хотини уйига қайтди. Ҳалиги
жувон ҳақида сўрагим келмасди. Эҳтимол, у бутунлай
ёдимдан кўтарилиб кетарди. Бир воқеа бўлдию...

Оддий иш куним эди. Жинсий аъзолару, қовуқ, буй-
ракларни даволашдан ташқари, онда-сонда болаларни

хатна ҳам қилиб турардим. Навбатдаги мижоз ўғил-часини келтиргач, қора кўзойнагини ечди. Бошига телпакни бостириб кийиб, кўзойнак тақиб олган бу одам ғалати кўринаётганди. Қарасам, қоши, киприги йўқ. Қули, юзи туксизликдан шундай силлиқ эдики...

— Аҳволимни қаранг, дўхтир, — деди у, — махлуқнинг ўзгинаси бўлдим-қолдим. Яқинда Россиядан келганман.

— Телпагингизни ечинг-чи.

Қаршимда ажабтовур мавжудот пайдо бўлди. Одам шаклидаги устихонга сарғиш тери тортилган. Кўзлари жавдирайди, на соч, на қош-киприк бор.

— Эртага келсам бўладими? — сўради у. — Бугун уйда ўғлимнинг суннат тўйи.

— Соч-соқолнинг тўкилиши бўйича мутахассис эмасман.

— Сизга бошқа дардимни айтаман. — у телпагини кийиб, кўзойнагини тақди.

Эртасига соат саккиздаёқ келиб, эшигим тагида кутиб ўтирганини кўриб, тўй ҳам татимаганини тушундим. Стулга маҳзун чўкиб, устки кийимларини ечди. Ўйлаганимдан-да қоқсуяк эканини кўриб раҳмим келди, хайрихоҳлик-ла дардига қулоқ тутдим.

— Дурадгор эдим, — деб ҳикоясини бошлади бемор. — Қишлоқда туппа-тузук ишлаб юрардим. Ўйландим, ўғилли бўлдик. Ер олиб, уй кўтардим. Шукр қилсам бўларкан. Бир куни танишимни учратиб қолдим.

«Яшашинг қандай?» — деб сўради у.

«Ёмонмас, яқинда том солдим, — жавоб бердим. — Озроқ ишласам шифер оламан, секин-аста поллайман, кўчиб ўтаман».

«Ўйингга шифер билан пол муаммоми? — ҳайронлигини яширолмади танишим. — Устасан-ку, даромад йўқми?»

«Уста бой бўлармиди», — деб кулгига олмоқчи эдим, танишим жиддий тортди.

«Ойига минг доллар ишлашни истайсанми? — деди кўзлари қисилиб. — Бир йилда қишлоқнинг энг олди бўласан».

У яқинда Россияга кетаётганини маълум қилиб, мени ҳам қурилишга таклиф этди.

«Оддий ишчиларга ўттиз минг рубль ҳақ тўланади, — деди у. — Биз оддий эмасмиз, мен пайвандчи, сен дурадгор. Эллиқ-олтмиш минг рубль ишлаймиз».

Россияга жўнадим, лекин танишим қурилишда жойлар тўлганини айтди. Бир ой ижара уйда бекор ётдим. Бир куни уйга шошиб кирди-да, иш топгани учун суюнчи сўради. Маоши ўша айтгани — уйга ҳар ойда минг доллар юборса бўлади.

Ўн беш чоғли одам машиналарда узоқ юрдик. Қарерга кетаётганимизни билмасдик. Аллақандай хароба корхона ҳудудига кирганимизда, дарвозалар тақа-тақ беркитилди. Ишчилар коржомаси, бош кийим, японги этиклар тарқатилди. Овқат хоҳлаганингизча. Ишимиз унчалик оғир эмасди. Ҳаммага бир хил топшириқ: омборхоналардаги юкларни ташиб чиқариш.

Аввалига маза қилиб ишладик. Кун ўтган сайин ер ости омборларидан анқиётган сассиқ ҳиддан кўнглимиз айний бошлади. Дори солинган қопларни, ўткир ҳидли суюқлик тўлдирилган бочкаларни машинага ортиш азоб бўлиб қолди. Иложини топганлар уйига кўнғироқ қиларди. Мен бирйўла катта пул билан бораман, деб индамай юравердим. Телефон сўраш муаммо ва ғирт бошоғриқ иш эди.

Бир ой ўтгач, ҳақиқатан минг доллардан тўланди. Ейиш-ичиш, ётар жой бепул, пул шундоқ ёнга қолади. Бахт излаган одамнинг орзуга эришгани шу эмасми?

«Уч ойдан кўп ишламайсанлар, — эълон қилди хўжайин. — Бу ерда тинимсиз уч ойдан кўп бўлиш заҳарланишга олиб келади. Муддатларинг тугагандан бўшатиласанлар».

Биз — гумроҳ бандалар ҳечқурмаса олти ой ишлаганимизда эди, деб орзу қилардик. Ҳа, мен ва танишимнинг омадимиз чопди. Учинчи ой бошлиқ алмашиди-ю биз янги муддатга қоладиган бўлдик. Бошлиқ тентакнамо кимса эди. Қоламан, деган ишчини янги муддатга қолдираверарди. Биз уч муддатда ҳам бўшатиладик. Сохта ҳужжатлар билан ишлаб юрдик.

Кунларнинг бирида ўртоғим деди:

«Эҳ, ёшлиқ ҳам ўтди, қара, сочим тўкиляпти».

Беихтиёр мен ҳам сочимни силадим. Қалин, ғайир сочим бир неча кун бурун тўкила бошлаганини кўриб индамай қўя қолгандим. Қўлимга бир тутам соч илакишиб тушгач, кўрқиб кетдим...

У ердан чиқиб, Санкт-Петербургга келганимизда чўнтақларимизда тўққиз минг долларча пул бор эди. Сочимизни лезвияда қирдириб юардик. Уй билан қўнғироқлашдик. Пулларимизни банк орқали юбордик. Шу аснода қурилишдан ҳам иш топилди. Яна бир йил ишлаб, юртга қайтмоқчи бўлдик. Хотиним уйни битказолмаяпсиз, ёлғиз ўғлингизга тўй қилолмаяпсиз, деб кўп нолирди. Ҳаммасига эришадиган бўлдим.

Аммо мадорсизлик тинимсиз хуруж қила бошлади. Соч-соқолимиз, қошимиз тўкилди. Қурилишда ишлолмадик. Бемор эканимизни, вазифаларимизни уддалаёлмаётганимизни билган ишбоши патгамизни қўлимизга тутқазди. «Бизга касал ишчилар керакмас, — деди у. — Юртингизга бориб, даволаниб келинг».

Шундай қилиб, дўхтиржон қўлимга самолёт чиптаси текканида, сўнгги кипригимдан ҳам айрилдим...

Бемор пастки лабини тишлади, нурсиз кўзидан ёш думалади.

— Дўхтиржон, — деди қалтироқ товушда, — Россиядан келганимдан бери хотинимдан ўзимни олиб қочаман. Касалимни даволашнинг иложи борми? Уйим ҳам битди, тўй ҳам қилдим, энди бахтли яшасам дейман.

Илму ҳунаримни ишга солдим. Бемор уч кун қатнади. Дарди оғирлашаётганини аниқлаб, вилоят марказидаги шифохонага юбордим. У эса поликлиникада даволаниб қўя қолишни истарди. Яна келган эди, койиб бердим:

— Жонингизга жабр қилмасангиз-чи! Сизда бир неча касалликларнинг аломати сезиляпти! Вақтида даволанинг!

У қайтиб қорасини кўрсатмади. Шифохонада даволаняпти, деб ўйладим. Куриб-қовжираб бораётганини хотини ҳам, қавму қариндоши ҳам кўриб-билиб туришибди, улар шифохонага ётқизгандир?

Ўшанда кўклам эди. Вилоят марказига борганимда, курсдошимнинг иш жойига — онкология шифохонасига йўлим тушди. Шифохона ҳовлисида беморимни учратдим. Ичимда нимадир чирс узилди. Касалнинг ранг-рўйигина эмас, ёнидаги хотин ҳам мени муттасир этди. Уни танидим. Иккинчи қаватдаги дўстимнинг ҳузурига серқатнов бўлиб қолган жувон эди, кўлида ҳамон «Айген» сумкаси...

ЎҒРИЛАР

Совчи учинчи марта келгач, Гуландомнинг отаси розилик берди. Вўр хола билан қуда бўлишни ҳеч ким орзу қилмасди. Шундай қилиб, Ҳабиб деган тўнғич ўғлига еттинчи жойдан зўрға қиз топилди.

Эртасига Гуландомнинг отаси қариндошлардан ба-
лога қолиб, шундай деди:

— Улар ҳам эл қатори оила. Эри арокхўр бўлиб, бир
бетайинга илакишиб кетган, деб айбситишларингга
қўшилмайман. Ким хато қилмайди? Ҳаммамиз иссиқ
жонмиз. Бўлажак куёвни танийман. Ўтган йили «под-
комбайн» буғдойни бир кечада ёлғиз ўзи ташиб кет-
ганди, жуда пишиқ йигит.

— Нималар деяпсиз, почча, Ҳабиблар ўғри йигит-
лар-ку! Мана, ўз оғзингиз билан гапиряпсиз. У Гу-
ландом жияннинг тенгими?

Бошқа бир қайниси ҳам эътироз билдирди:

— Почча, Вўр холанинг ўзи ҳам ўғри. Бекорга «Вўр»
деишадими? Эшитганмисиз, бозорда ўрис аёлнинг
пулини ўғирлаб, шу лақабни орттирган.

Гуландомнинг отасига ён босганлар ҳам топилди.
Дангал акаси деди:

— Сен, ука, қизингни бериб тўғри қилдинг. Ёши
ҳам ўтиб бораётганди-да, ахир. Вўрга келсак, нима, у
бузуқими, одамхўрми? Сен билан менинг хотинимга
ўхшаган аёл-да! Эри ўнгсиз чиққани учун тирикчилик
бўйнига тушди, сағирлари ҳам ўз кунини кўришга маж-
бур бўлишди. Отини Ҳабиб дедиларингми? Вў, ана шу
Ҳабиби кўп қийинчилик кўрган, хотиннинг қадрига
етади.

Шундан сўнг падар қаддини кўтарди.

— Ҳа, мен ҳам шуни айтяпман-да, — деди. — Берди-
сини айтмасдан уриб ўлдирманглар. «Подкомбайн»ни
у меҳнат ҳақиға олганди. Бир кечада ташиб кетгани-
гагина қойил эдим.

Гуландом келин бўлди. Ҳеч ким ёқтирмайдиган ўша
Вўр холанинг тўнғичига тушди. Гуландом авваллари
Ҳабибни ҳар замонда унда-бунда учратиб турарди. Ҳа-
биб нимжон, укалари эса бақувват йигитлар эди.

Бир неча кундан сўнг куёв нолиш оҳангида деди:

— Гуландом, бежиз озгин бўлиб қолмаганман. Отам кетгач, ҳамма ишлар бўйнимга тушди. Меҳнат одамни эзиб ташларкан.

Соддадил келинчак унга ачиниб қаради. Тўғриси, эрини севолмади. Яхши кўришим, авайлашим, ачи-нишим шарт, деб ўйларди. Куёв борган сари ялтоқла-нар, эркатой болани эслатарди. Келинчак унинг оёқ-қўлини уқалаб қўймаса ухламасди. «Уни узат-бун олиб бер» каби гапларни кунига юз марта такрорлар-ди. Гўё Гуландом хотини эмас, энагаси эди.

Бир сафар ҳовли супураётганда, қайнонаси танбех берди:

— Келин, кўчани супурганингизда қўшнининг чи-зигидан ўтманг, нима, чўрисимисиз?

Сал ўтиб, яна буйруқ янгради:

— Чўпларни майдаланг, келин, ем қайнатишимиз керак!

Оғилга етган ҳам эди, очик деразадан куёвнинг ово-зи эшитилди:

— Гуландом, ҳўв Гуландом! Қаердасан? Бу ёққа кел.

— Ҳозир...

— Гуландом деяпман! — эрининг аччиғи чиқди.

Келинчак деразадан мўралаган эди, кўрпачада чў-зилиб ётган эри буюрди:

— Шкафдаги носни узат.

Гуландом уйга биринчи бор зарда билан кирди. Нос қутисини бераётиб, Ҳабибнинг юзига қарамади ҳам.

Энг ёмони иззат-ҳурматнинг йўқлиги эмасди, хона-дон аҳлидан биронтаси ишламасди. Бекорчи хўжалик-ка шундай кўникиб қолишган эдики, «Нега биз ишла-маяпмиз?» деб ўзларига савол ҳам бермасдилар.

Дастлабки кунлари йўқчилик сезилмади. Ҳафта

ўтар-ўтмас ошхонадаги жамики маҳсулот гум бўлди. «Энди улар тушликсиз қоладими?» — ўйлади келинчак. Ва бунга ўзи айбдордек қўрқиб кетди.

Қайнонаси ошхонага кирмаганида келинчак бо-
яқиш юрак ютиб айтолмасди.

— Нега бунча рангингизда ранг йўқ? — сўради Вўр хола.

— Овқат қилмоқчийдим, ёғ, макарон, пиёз тугабди.

Қайнона коса олди-да челакка ботирди, сўнг қул-
тиллатиб охиригача симиргач, деди:

— Тушда овқат қилиш шарт эмас. Туз бордир?

— Туз? Туз бор.

— Томорқадан помидор теринг-да, салат тайёрланг.

— Лекин... — чайналди Гуландом.

— Яна нима гап? — қайнонанинг қошлари чими-
рилди.

— Ҳозиргина қарадим, помидорнинг пишгани ту-
габди.

— Вой-бў, — гапиринди қайнона, — ҳали бунга ўр-
гатаман деб эсим кетади-ёв... Помидор тугаган бўлса,
ана, қўшинининг томорқаси кўриниб турибди. Ариқ-
дан ҳатланг-да, тераверинг. Егим келди десангиз,
сиздай келинчакни қувиб юборолмайди. Ҳатто, нега
теряпсиз, деб сўраёлмайди.

Энг азобли тушлик бўлди бу. Бир бурда нон ўтмади
томоғидан.

«Қизларнинг шўри бор, — ўйларди Гуландом. — Тур-
мушга чиқса ҳам қийин, чиқмаса ҳам. Аммо аллақаер-
ларда бахтли оилалар бор... жуда-жуда кўп. Мен бечора-
гагина насиб этмаган...»

У ажрашаман деёлмасди. Оилавий шароити яхши
эмас экан, деб турмушини бузган келинчакдан қа-
риндош-уруғ ҳам юз ўгиради. Яқинда аммаваччасини

бир уй аёл қарғади: «Тузуккина оиласини бузиб, ясан-тусан қилиб кўчада юргунча ўз эрини одам қилиши керак эди. Рўзгор тутолмаган хотиннинг кейинги турмуши гўр бўлармиди! Пардоз-андозидан ҳам мақсад эркакларни ўзига қаратиш, бойроқ эр топиш...»

Онасининг кўнгли сизди. Ёнига чақириб сўради:

— Кайфиятинг яхшими, қизим? Кўникиб кетдингми?

— Ҳа, яхши, — деди Гуландом.

Меҳмонлар кетгач, нон муаммоси кўтарилди.

— Ҳозирги унлар тугантириқ бермайди, — деди Вўр хола. — Бунча баракасиз-а!.. Ҳай, Ризамат, Мелиқул, Кенжабой, бери келинглар! Ҳабибни ҳам чақиринглар!

Оила жамулжам бўлгач, онахон бир-бир ўқрайди. Бадқовоқ, қоп-қора Ризаматда тўхтади нигоҳи.

— Турғундан ҳақингни олдингми?

— Ойлик келса бераркан.

— Сомонини киргизиб берганингданоқ ундиришни билмасанг, шунақа сарсон юраверасан. Хотинини дўқламайсанми?

Укалари пик-пик кулишди. Вўр хола Ҳабибга ҳужум қилди:

— Менга қара, куёвтўра! Шунча ётганинг етар. Укаларингни эргаштириб, эрталабгача тўрт қоп буғдой топиб кел. Сатиллар оғилнинг бурчагига осиглик. Сорибойнинг даласига боринглар, ҳали комбайни тушмаганмиш.

Ётармаҳал ака-укалар гимирлаб қолишди: бир чети кесилган ту누ка челақлар келтирилди, бўш қоплар тахланди. (Ўша йилларда ўғрилар буғдой бошоқларини ўғирлаш учун учбурчак шаклда кесилган челақлардан фойдаланишарди.)

— Ухлайвер, мен кеч келаман, — минғирлади Ҳабиб. Ризамат эшитиб, ҳиринглади ва:

— Янга, — деди дўриллаб, — кутиб утирманг, акам уч кун қотиб ухлайдиган аҳволда қайтади. Бугдой шилиш осонми?

— Бугдой шилиш нима дегани? — тушунмади Гуландом.

— Бошоқ ўрамиз, бошоқ!

Гуландомнинг қайнилари баравар кулиб, кўчага чиқишди. Ҳақиқатан Ҳабиб тонгга яқин оёғини зўр-базўр судраб қайтди. Қўллари тирналган, уст-боши чангга ботган эди.

Эрталаб бошоқлар уқаланиб, бугдойи ажратилди. Гуландом билан қайнонаси шамолга совуриб, қипиқларини тозалаётганда, ҳаллослаб Сорибой етиб келди.

— Чеча, инсоф борми сизларда? — бақирди у. — Ғаллазоримни кал қилиб кетибсизлар-ку! Болаларингизга ҳаром егизиб нима қиласиз?! Ё баҳорда ишга олмаганим учун қасосми бу? Ишга олсам, ёлчитса экан! Қўлига илашган нарсани ўмаради...

— Ҳай-ҳай, оғзим бор деб войилламанг! — гутақди Вўр хола. (Гуландом эса уялганидан уйга кирди.) — Ким сиздан қасос олибди?

— Пешона терим билан етиштирганман ғаллани! Бир кечада бошоғини юлиб кетишибди ўғилларингиз!

— Ўн гектарни-я?

— Ўн жўякни! Одам деган бунақа бўлмайди. Ана, заводга ишга ўтсин, бошқа фермерларга борсин, юк ташувчилик қилсин, пода боқсин, марказдаги бозорда ҳожатхона тозаласин! Иш кўп-ку! Ўғирлик қилиш шартми?!

— Ҳожатхонангни ўзинг тозала!

— Хотиним касал, чеча! Болаларим ёш! Даволатаман

деб новвос боқяпман. Нега мени талайсизлар? Буғдойнинг неча қисми меники эканлигини биласизларми ўзи? Қолганини давлатга топшираман!

Гуландом йиғлаб юборди. Эри бошлиқ уч давангир укаси тунда бир бечорани қон қақшатганига чидаёлмади. Наҳотки, бу хонадонда еган нони ҳам ўғирлик бўлса?

Фурсат топиб қайниларининг хонасига кирди. Улар кечаси тугзор четида турган «Жигули»даги бегона эркак ва таранг либосли қиз ҳақида тортишардилар.

— Юзини бир кўриш керак эди-да, — деди Кенжабой. — Овози таниш туюлди.

Ризамат койиб берди:

— Аввал ўзингни таниб қоларди-да, гаранг!

— Севишганлар эди, — қўл силтади Мелиқул. — Бир нимани тортишаётганди.

— Севишган бўлса, маҳалласида учрашади, нотаниш қишлоқдаги овлоқ жойда бало борми?

Гуландом ичкарига кирди.

— Қайниларим билан бир гаплашай дегандим... — Гуландом мақсадга кўчди: — Тўғрисини айтинглар, кечаги буғдой ўғирликми? Сорибой ака энамга гапиряпти.

— Ит акиллайверади-да, — деди Ризамат.

— Уят эмасми? — Гуландомнинг овози қалтираб чиқди. — Айни ёз, иш кўп. Ишласаларингиз бўларди. Ҳаммангизнинг қўлингиздан келади.

— Ўртага аёл аралашдими, ҳаётинг расво бўлади, — аччиқланди Ризамат. — Мели, носингни бер, янгамнинг минғир-синғири етмай турувди.

Гуландом «Онангиз аёл эмасми? Ким ҳаётингизни расво қиляпти? Менми, ўзингизми?» демоқчи эди, жанжалдан қўрқди. Кенжабой кемтик челақларнинг вазифасини тушунтира бошлади:

— Бу жуда осон иш, янга. Акам қийналганига хафа бўлманг. Сатилнинг оғзини бошоқларга қаратиб сил-тайсиз, бир зумда тўлади. Майли, хоҳласангиз, бундан кейин акамни юбормаймиз. Уйда бошоқни тоза-лаб, тегирмонга бориб-келиб юраверади.

Орадан кўп ўтмай бугдой масаласи унутилди. Вўр холанинг ўғиллари у ер-бу ерда ишлаган бўлишди, ҳатто, Ризамат туман марказидаги корхонага ишга ўтди. Аммо бир ойга бормади: корхона машинасининг эҳтиёт қисмини ўғирлашда айбланиб ишдан ҳайдалди.

— Болаларимни ҳеч ким тинч қўймайди, — нолиди Вўр хола қўшнисига. — Ҳали ундай, ҳали бундай дейди. Қачон қарама, туҳматни ағдаришади-да-туради.

Гуландом миқ этолмади. Ахир, Ризамат кечагина мақтанди: у бошқа нарсалар ҳам ўғирлаб сотган экан, ландовурлар фақат битта эҳтиёт қисм йўқолганиниги-на билиб қолишибди.

— Бола деган шайтон бўлса-да, — жаврарди Вўр хола. — Тоғни тоққа чўқиштира, йўқдан бор қилса!

Гуландом ўйларди: «Наҳотки, она ўз фарзандлари-га шайтонлик тилаяпти? Кенжабойи ўртоқлари билан чўпоннинг эшагини ўғирлаганини билармикан? Ризамат Турғуннинг хотинига тегажоглик қилганини-чи?»

Қўшнилардан ул-бул сўрайвериб, Гуландомнинг юзи қолмади. Қайнонасига гап қайтаролмайди, қайнилари айтганига кирмайди. Ҳали нон, туз, қуруқ чой, ҳали чўмич, капгир сўраб ҳар куни боради: гоҳ унисига, гоҳ бунисига. Вўр хола хонадони хурсанд: оиланинг янги аъзоси мўмин-қобил, қўл-оёғи чаққонгина чиқди. Энди уни дала ишларига ҳам жалб этса бўлади.

Бир куни Ҳабиб билан Ризамат анча-мунча алюмин идишларни пачоқлаб, икки қоп қилди-да, аллақасерга сотиб келди. Вўр холанинг оғзи қулоғида, деди:

— Ишнинг кўзини билган одам хор бўлмайди. Шунинг орқасидан «Нексия» минганлар бор. Сенлар ҳам эртароқ ҳаракатларингни қилинглар.

— Лекин, — деди Ризамат, — қишлоқдан алюмин сим, идиш-пидиш топиш қийинлашди. Одамлар ёмон эҳтиёткор бўлиб қолди, эна.

Кўп ўтмай Кенжабой туман марказидаги чойхонадан алюмин чойнак ўғирлаётиб қўлга тушди. Қоровул қалтисроқ уриб юборган экан, шифохонага ётқизилди.

Шундан кейин ҳам хонадон аҳли бошқа йўлни кўрмади. Тарвуз пишганда тарвуз, карам пишганда карам келтириларди. Тийрамоҳда Ҳабиб қовуғидан от тепкисини еб, майиб бўлди. Гуландом ҳайрон эди: эри ярим кечаси тоғ қишлоғида, етти ёт бегонанинг отхонасида нима қилиб юрганди?

Бир ойдан зиёд шифохонада ётадиган бўлди. Гуландом кечалари чўчиб уйғонарди. «Бутун умрим ўғрилар орасида ўтадимми? Бир кун булар ё қамалади, ё ўлади» деб ўйлар, ўйлаган сайин ваҳима босарди.

Одам етишмай қолди. Вўр хола бошини қотирмади ҳам.

— Келинпошша, — деди у. — Ризамат, Мелиқул — учовинг кечқурун узумга боринглар. Эртага шинни тайёрлаймиз.

— Мен қўрқаман, — гудранди Гуландом.

— Сизга узум ўғирланг деяпманми?! — ўшқирди қайнона. — Эшакни ушлаб турасиз! Бўлмаса, аравани олиб қочади!

Гуландом ноилож рози бўлди. Аравада кетаётганларида Ризамат қўшиқ куйлай бошлади. Қўшиқ қандайдир беҳаё қиз ўз уйига севгилисини чақиргани ҳақида эди. Иккиси кучоқлашиб турганларида, ногаҳон эшак ҳанграйди. Уйғонган отаси ошиқ-маъшуқларни қувлайди...

Гуландомнинг юраги баттар увишди. Эшак устидаги Меликул ортига қайрилиб қараганди, Ризамат помидор отди-да:

— Ўв, ўртоғинг икковинг зовурга тушиб кетма! — деб мазах қилди.

Кимнингдир токзоридан апил-тапил узум териб, аравага ағдара бошлашди. Гуландом узумзорга кирмаган эса-да, қўрқув ва уятдан адои тамом бўлаёзди. «Эгаси келиб қолса, қишлоқда қандай бош кўтариб юраман?» — ич-этини ерди у.

Нихоят, шармандали онлар тугади. Юк ортилгани боис эшак юришга қийналди.

— Мели, — деди Ризамат, — сен тўғри йўлдан кетавер! Биров сўраса, нариги «сапқўз»дан акамлар сотиб олди, орқада келяпти де. Биз зовур бўйидан қийиб чиқамиз.

Гуландомни эргаштирган Ризамат қоронғилик қўйнида кўздан йўқолди...

Тўққизинчи ой Вўр хола Ҳабибни қарғади:

— Жувонмарг! «Раддом»га ҳали ҳам пул топмадингми? Ризамат, Меликул, бери келинглар!..

Ўша кеча уларнинг уйи гўштга тўлди. Ҳафта охирида Гуландомни дард тутди. Машина вангиллаб кетяпти. Вўр холанинг қовоғи солиқ. Гуландом тинмай инграйди.

Шу пайт йўлни Сорибой тўсди. Ҳабибни машинадан суғуриб олди-да, мушт туширди.

— Сенларни деб хотиним ўлди! Новвосни ўғирлаб қаёққа қочмоқчисан, ярамас! Бугун сен ҳам ўласан!..

Вўр хола Сорибойга тармашди, ҳайдовчи ўртага тушди. Ёлғиз қолган Гуландомнинг чинқириғига ҳеч ким кулоқ солмади. Тўсатдан машинадан чақалоқ йиғиси эшитилди.

...Туғруқхонага етгунча, Гуландом ҳушидан кетди. Қонни тўхтатишганида кеч бўлган эди: Гуландом ўлди.

Орадан тўрт кун ўтгач, Вўр хола чақалоқни олиб келиб, ўзи тарбия қила бошлади. Гўдак Ҳабибга қўйиб қўйгандек ўхшарди. Аммо Ҳабиб унинг амакиси эди.

ҚЎШНИ УЙДАГИ ҚЎШИҚ

Куз кунларининг бири эди. Фожиали ишқ-муҳаббат ҳақида ёзишимни сўрашганда, воқеа тополмадим ва қишлоғимга йўл олдим. Аниқроғи, сойнинг нариги томонида яшовчи Тошпўлат ака деган одам билан учрашишни кўзлаган эдим. Болалигимда эшитгандим, худди шу киши ҳусн-малоҳатда тенги йўқ, сочлари тўпигини ўпадиган, қайрилма киприк, камон қош қизни рашк туфайли ўлдириб, қамалиб кетган экан. Қамоқдан кейин кўп йиллар қишлоғига қадам босмаган, аммо мен шаҳарга кўчганимдан сўнг кўп ўтмай у тўй-маъракаларга қатнаша бошлаганмиш.

Ота ҳовлимда яхшигина хабар эшитдим: Тошпўлат ака нафақат тўй-маъракаларга қатнаша бошлабди, балки бутунлай кўчиб келибди. Энди у ўттиз йил аввалгидек эл қатори яшаётганмиш.

— Кечқурун топасан, — деди онам. — Укаси «район»дан филлама уй қурган, отамизнинг чироғини ёқиб ўтиринг, деб қишлоқдаги уйни акасига берган. Шўрлик ҳалигача «Мунавварани мен ўлдирмаганман», деб кўзига ёш олиб турармиш. Ким билади, гапи ростдир. Тунов куни тўйда кўрдик, ҳеч ёмон одамга ўхшамайди. Лекин ўлдирмаган бўлса, нега индамай қамалиб кетади? Бу ёғи ҳам бор-да, болам.

Қуёш ғурубни қонга бўяб ботди. Юлдузлар безовта

жимирлаган оқшом уйдан чиқдим. Пурвиқор тоғ пойидаги қирлар кичик тепаликларни эслатган, қора бошлари осмон саҳнида хиёл ёришган, бўрими, шоқолми ошиб ўтаётса, шарпаси бир зум кўзга ташлангудек туюлган ажиб дам эди.

Ҳув ана, сўлдаги қорайган дўнглик — мазорот. Мунаввара опанинг қабри ўша ерда. Шу тобда кўп йиллик жумбоқнинг тагига етадиган изқувардек ҳис этдим ўзимни. Бироқ барибир ғамли ишқ тарихи кўнгилни шоирона мусиқаси ила забт айлар, қисмат шамоли елдириб, руҳлар йўл ёритиб борарди, гўё.

— Аслида нима бўлганини менга айтса керак? — дейман ўзимга-ўзим. — Кўмилган ҳақиқат бир умр ер қаъридан садо бериб туради, тинч қўймайди, ҳаловатсиз ўтади ҳаёт...

Тошпўлат аканинг уйига булоқ томондан чиқдим. Молхона бўйи уюлиб ётган гўнгни айланиб ўтиб, эндигина чақирмоқчи бўлиб тургандим, кўшинининг девори тагидан бировнинг томоқ қиргани эшитилди. Қарасам, қоп-қора узун гавда ўсиб чиқяпти.

— Келинг, меҳмон, — деди у.

Ёруғлик тушиб турган йўлакка етганимда, олтмишларни қоралаб қўйган, қорайган юзини ажин босган кишини кўрдим. Адашмасам, бу Тошпўлат ака эди. Кимнинг ўғли эканимни, нега келганимни айтаётганимда, ногаҳон қулоғини динг қилиб, яна қўшни ҳовлига қулоқ осди. Мен бор илм-амалимни ишга солиб, уни кўндиришга урина бошладим.

— Юр ичкарига, — таклиф этди истар-истамай.

— Олис шаҳардан келган одамни ноумид қайтариб юбормайдиганга ўхшайсиз, Тошпўлат ака, — дедим ҳамон хушомадни тилдан қўймай. — Уйлайманки, бор гапни гапириб, айбсизлигингизни исботлайдиган вақт

келди. Бировларга оғзаки дард айтгандан фойда йўқ, қуруқ миш-миш тарқалади, холос. Адабиётда айtilган гап эса тошга ўйилгандай қолади. Шундай эмасми, ака?

Тошпўлат ака ўйга толди. Кейин бирдан қўл силтаб, деди:

— Уй-пуйга кирмаймиз, кетдик.

— Қаерга? — сўрадим ҳайрон бўлиб.

— У билан кезган жойларимни кўрсатаман, ҳаммасини эшитасан. Атайин келганинг ҳам, кимнинг ўғли эканинг ҳам, адабиётинг ҳам аҳамиятсиз. Бугун Мунаввара ўлган кун... Қара, шу бугун унинг қўшиғини эшитдим, фақат у куйлайдиган қўшиқ...

— Қўшиқ куйлармиди?

Тошпўлат ака тўхтаб, менга олайиб қаради. Бутун умр қамоқ ва қувғинда юриб, ниҳоят энди қишлоғимда яшашга ҳақлиман, деган одамга саволим оғир ботган эди. «Ким деб ўйлаяпсан? Ахир, дунёдаги энг бахтли ошиқ-маъшуқлар эдик, сен эса қўшиғи бормиди, деяпсан-а?! Қўшиқ нима деган гап, унга ўз қўлларим билан оймомони узиб берганман...» демоқда эди, назаримда.

— Сен қанақа ёзувчисанки, шунақа бир... ғалати савол берасан.

— Ўзи тўқиган қўшиқ бормикан, дебман... — Воҳ, яна қовун туширдим. Тошпўлат ака менга энгашиб, ғазаб билан тикилди.

— У ўлган. Мен қўшиғини эшитдим, деяпман. Бу қўшиқни иккимиздан бошқа ҳеч ким билмасди. Ўлган қизнинг қўшиғини қаердан эшитдингиз, деб сўрашингни кутгандим... Э, ўзи бу ерлардан ижодкор чиқмайди! Ижод — ўз ҳаётинг экан, ҳеч ким уни дoston қилиб ёзмаса ҳам энг зўр ижод — шу.

Қандай тез олов олган бўлса, шундай тез ўчди. Биз

қишлоқдан чиқиб, қир ёнбағридаги сунъий қўл тўғонини айланиб ўтдик. Каттакон тол тагига бормоқчи эдик, ит вовиллади. Кимдир қўй учун қўтон қурган шекилли.

— Мунаввара билан бошида шу ерда учрашардик, — деди Тошпўлат ака харсанг устига ўтириб. — У пайтларда учта тол бор эди. Ҳозир кўриб турганинг энг кичиги, энг ёши. Қара, ёлғиз ўзи қолибди, бечора... Мунаввара шу толни яхши кўрарди. Қўшиқни ҳам толга суяниб тўқиган. Эшитасанми?

— Менми? Майли, ака...

— *Гул бўлай, гул юзингга гўллар тўқилмасин ҳеч,
Иккимиз бир одам бўлдик, умримиз бошқа-бошқа...*

Узундан-узун қўшиқ айтишини ўйлагандим, йўқ, икки қатордан сўнг овози титраб, бош эгганча жимиб қолди. Агар у ҳар бир кунини шундайин ҳижрон азобида ўтказса, ўттиз йилдан бери тирик юрганининг ўзи муҳаббатидан кўра мўъжизакорроқ ҳодиса эди.

— Сигири анави томондаги яйловда ўтлаб юрарди, ҳозир кимдир симтўсиқ билан ўраб, эгаллаб олибди. Тол тагига ҳам, мана, боролмадик... эзилиб кетаман... Юр, ука. Мени ёзмоқчи экансан, яна битта жойни кўрсатаман.

Биз қир сўқмоғига тушиб, бир оз юрдик. Жарлик лабидан ўтганимизда, сув жилдираётганини эшитдим.

— Ҳеч қачон кўз ўнгимдан кетмайди, — деди Тошпўлат ака, — бир куни Мунавваранинг изидан чопиб келсам, Анормирза билан анави булоқ бошида турибди. Бу ерда фақат мени кутарди, бизнинг булоғимиз эди... Анормирза бугун олтмишдан ошган, неварали. Агар унда виждон, иймон, инсонийлик бўлганида, ҳаммасини тан оларди... Қўрқди, қамоқдан, қишлоқдан бадарға бўлишдан... Шундай қўрқоқ кимсалардангина ёмонлик кутишинг мумкин.

— Демак, ўлдирган ўша киши экан-да?

— Ҳа. Шу бугунгача билмасдим... Мунавваранинг қўшиғидан яна бир одам, яъни унинг бошига етган кимса хабардорлигигина маълум эди менга. Ҳарбийда эканимда ёзган хатида «қўшиғимизни қишлоқда яна бир йигит тасодифан эшитиб қолди, энди янги қўшиқ ўйлаб топмоқчиман», деб ёзганли. Рашким ёмонлигидан кўрқарди. Жаҳл устида ўша йигитни сўйиб ташлашим мумкин эди. Ҳатто армиядан қайтганимда ҳам ғаламисни сир тутган. Сезардимки, Мунавварра куйлаган қўшиқни эшитган кимса доим пойлаб юрган, йўқлигимда севги ҳам изҳор қилган... Булоқ бошида Анормирзани кўргач, «ўша аблаҳ шумикан?» деб уришмоқчи ҳам бўлганман, аммо тасодифан келиб қолганини пеш қилди, ярамас. Кўп ўтмай сирли учинчи шахс унутила бошланди, Мунаввара эса бошқа қўшиқ тўқимади.

Қиз ўлган қирга чиқдик. Шўрлик гўзал ҳозир ҳам тепаликда ўтиргандек туюлди менга. Болалигимда эшитганман: у қир бошидаги тошга суянадию шу кўйи қимирламай қолади. Чўпонлардан бири бориб қараса, икки жойига пичоқ санчилган. Тошпўлат ака ўша куни уйида маст ҳолда ётарди, қонга бўялган пичоқ ҳовли этагидан топилади. «Мунавваранинг ота-онаси совчиларга рад жавобини айтгани учун ичдим», деган, сўнг-ра терговчи тутган қоғозларга имзо чекиб, дунёи дунга этак силкиган, қамалган-кетган...

Шу кеча Тошпўлат ака яна бир неча воқеани ҳикоя қилиб берди. Бироқ ҳаёлим телба ошиқ ва телба қотилда эди. Улар битта одам эмас, айро-айро. Амин эдимки, телба ошиқ ёнимда, телба қотил эса қишлоқда, ҳозир неваралари даврасида.

Қишлоқ оралаб, бир ҳовлига яқинлашдик. Тошпўлат

ака ногаҳон яна тўхтади, қулоқ тутди. «Эшит», деди менга. Дарҳақиқат, хирқироқ овозда маст кишининг овози эшитилди:

— Гул бўлай, гул юзингга-а... гуллар тўкилмасин ҳе-еч, Иккимиз бир одам бўлдик... ўлдинг... умримиз бошқа-бошқа-а...

Кўча охирига қараб юргандик, гўнг уюми кўринди: Тошпўлат аканинг ҳовлисига қирлар оша бир айланиб қайтиб келгандик. Шунда тушундим, боя нега девор тагида ўтирганини. Ахир, марҳума қизнинг қўшиғини қўшни ҳовлидаги эркак ҳар замонда баланд овозда куйлаб қўяр, сўнг жимиб қолар, аллақандай тўнғиллаш эшитилиб турарди.

— Анормирза билан укам кўп йиллар қўшни бўлган. Гоҳида укамдан сўраб-суриштирдим, лекин «Анормирза умрида қўшиқ айтмаган кимса» дерди...

Уша ҳафта Анормирза ўлди. Укасининг қистови билан Тошпўлат ака бир жувонга уйланди. Кейинчалик қизчали бўлганини эшитдим. Исмини Мунаввара қўйишибди.

Ҳар гал шу воқеани эсласам, оддийгина қўшиқ қотилни умр бўйи таъқиб қилганини, умрининг сўнгги дамларида бўғзидан ёриб чиққанини ўйлаб, лол қоламан.

ШИФТДАН ТУШГАН ИЛОН

Кечқурун дарвозани бир кимса тақиллатди. Дадаси сўрида ёнбошлаб газета ўқиб ётарди. Ҳовли саҳнига кўлоблатиб сув сепилган, райҳон ҳидидан гўё қафасдаги канарейка ҳам сархуш эди.

— Тожир, эшикка қара! Нима, эшитмаяпсанми?

Дарвоза яқинида велосипед занжирини тузатаётган йигитча дадасини жеркиб берди:

— Қўлим мой, бандман.

Дарвоза ортидаги кимса гап-сўзларни эшитди чоғи, вазиятни ўзича баҳолаб, остона ҳатлади-да, чўзиб:

— Ассалому-у алайку-ум, Шерман ака, — деди.

Аммо мезбон ўрнидан турмади. Кўришиш учун ўтирди, холос.

— Газета ўқиётган эканлар-да, — хушомад қилди меҳмон.

— Аллақандай фол ҳақида ёзишибди. — Шерман ака гапиряпти-ю, кўзи меҳмоннинг қўлидаги совға-салом ва чўнтагидан бир учи чиқиб турган ўроғлик нарсда эди. — Назира, қаранглар, меҳмон келди!

Шерман ака каттароқ ўлжа келганидан суюниб, давом этди:

— Фол юз фоиз тўғри чиққанмиш.

— Чиқади, Шерман ака, чиқади.

— Фолбинларга ҳам ҳайронсан. Қандай билар экан-а?

— Энди-и, — меҳмон қўлини кўксига қўйди, — унақалар бўладиган гапни билишади, холос. Молини ўғирлатган одамга ўғри сариқ сочли, узоқ қариндош йигит, дейди. Кўзимга эски молхона кўриняпти, сигиринг соппа-соғ, деб аврайди. Ўйлаб кўринг, Шерман ака, қариндошлик ипи узайган сайин чувала-шаверади. Тўртта акангиз бўлса, саккизта амакингиз бўлади. Бу дегани қирқ саккизта амакивачча эмасми? Улар ёки улардан ҳам бир авлод нарида сариқ сочли йигит йўқми? Бор, албагта. Эски молхона-чи? Топилади, Шерман ака.

— Ҳа, шунақа дегин, — дея Шерман ака меҳмонга юқоридан назар солди. Гўё донолик қилаяпсанми ё хушомадми демоқчидек эди.

— Шунақа.

— Фолчиларнинг қулоғига жинлар шивирлаб, мол қаерда эканини айтишади, дейишади. Эшитганмисан?

— Эшитмаганман. Ҳеч қачон жин... шивирламаган.

— Э, сенга эмас, фолбинларга шивирлагани ҳақида эшитганмисан, демоқчиман?

— Эшитгандайман, ака, — қўлини кўксига қўйди меҳмон. — Биз фақирларда айб кўп.

— Айбдормисан?

— Айбдорман, ака, айбдорман.

— Бирор айбингни ювиш учун келибсан-да?

— Айбдор бўлишдан худо сақласин, Шерман ака. Шу десангиз, укам бугун ҳузурингизга борган экан, муҳр қўйиб бермабсиз. Битта муҳр, битта имзо. Бўлди. Шугина.

— Э, энди танидим. Боятдан бери таниш кўринасан. Сатторқулнинг акасисан-а?

Шу пайт Назира опа патнисда ноз-неъмат кўтариб келди. Иккита бўрсилдоқ ноннинг ёнидаги ҳусайни узумлар тарс ёриламан деб турарди.

— Худди шундай... Ие, ассалому алайкум, кеннойи, овора бўлибсиз-да. Майли, не қиламиз энди, манавини олиб қўйсангиз. Олинг, олинг, ичкарига киритиб қўйинг.

Шерман аканинг хотини меҳмоннинг қўлидаги халтачани олишга истиҳола қилгандек иккиланди, аммо ҳўжайиннинг қаҳрли нигоҳи «ол» деб амр этди. Бундай ҳол ҳовлида аввал ҳам кўп бўлгани сезилди.

— Шу шартми, дадаси? — деди Назира опа.

— Ақлинг етмаган ишга аралашма! Бор! Бор деяпман!

Назира опа кетди.

— Раҳмат, ака, раҳмат, — меҳмоннинг қўли кўксидан тушмади. — Кеннойим одамни кўрқитиб юборди.

— Уканг ёмон бола эмас, — деди Шерман ака иягини қашиб. — Айтганимизда «лаббай» деб хизматимизни қилиб турса, индамаганим бўлсин.

— Индаш шартмас. Шу... эшигингиздан кирганда муаммосини ҳал қилиб юборсангиз. Биз ҳам фахрланиб юрайлик-да сиздек акалар борлигидан. Хизматингизни фақат укам эмас, мана, мен ҳам қиламан, акажон.

Меҳмоннинг кетиши ҳам қизиқ бўлди. Тожирнинг ёнигача ортига тисарилиб, ташаккур айтишдан оғзини тинмади, кейин дарвозасигача борди-да, бирдан ортига ўгирилиб яна Шерман акага раҳматлар ёғдирди.

У кўчага қадам босар-босмас мўлтони кампирга урилиб кетди.

— Раҳмат, раҳмат... Э, ўл-э, кўзингга қарасанг бўлмайдим, жодугар?!

Мўлтони унга индамади. Остона ҳатлаб, Тожирга тикилиб қолди.

— Ким керак сизга? — ўдағайлади йигитча. — Битта меҳмон кетса, иккинчиси келади. Меҳмон бўлса ҳам майли. Тиланчи! Тиланчи кампир!

— Бир пиёла сув бер, болажон, — деди кампир.

— Сизга бу ер дўконми? — Тожир ўрнидан турди. — Боринг, йўқолинг! Сув бер эмиш! Ана, ариқ тўла сув!

Шерман ака бояги халтачадаги пулларни санаш учун ичкарига кирганди. Деразада бесўнақай гавдаси кўриниб, дўриллоқ овозда:

— Ким керак экан, ўғлим? — деб сўради.

— Мўлтони сув ичармиш.

— Қўшниларникига борсин! Бизникида сув йўқ!

Аммо Назира опа бир кружка сув олиб, қўлтиғига нон қистирди-да, кампир сари шошиларкан:

— Боласи ҳам отасининг ўзи, — деб тўнғиллади. — Инсофини еб қўйган булар.

Кампир мингдан-минг дуолар қилгач, оғир уф тортди.

— Қизим, сенга кўп қийин бўлмаса деб қўрқаман. Эрингдаям, болангдаям эзгулик шами ўчган. Сенга фол келди, қўлингни бер. Ё қудратингдан, умринг фароғатда ўтади, агар эринг бировлардан пул олишни тўхтатса! Аксинча, шуни ҳаёт деб юраверсанглар, аввал эринг, кейин сен оқ ўранасан...

— Оқ ўранасан деганингиз нимаси?

— У ёғини айтолмайман, тилим бормаиди. Илойим, кўзимга кўринаётганлар нотўғри бўлиб чиқсин.

Назира опа ҳолсизланиб қолди. Кампирга берган нон-тузнинг мукофоти шунчалар мудҳиш башоратми? Балки у хонадон соҳибининг очиқдан-очиқ порахўрлик қилишини тирқишдан кўриб, охири вой эканини хулоса қилаётгандир?

— Кўзимга қора илон кўриняпти, — деди кампир. — У шифтдан тушади-да, ўғлингга заҳар салади. Ўғлинг ҳам оқ киймаса деган ҳадикдаман, жон қизим.

— Моможон, нималар деяпсиз?

— Айниқса, ўғлингдан эҳтиёт бўл. Гулдан тикан ўсиб чиқмасин.

— Сизга нима ёмонлик қилдим? Қайтариб олинг, фолингизни, қайтариб олинг.

— Насибамни сенинг қўлингдан олганим учун кела-жагингдаги хавф-хатардан огоҳлантирдим. Айтаяпман-ку, агар эринг бировлардан пул олмай қўйса, ўғлингга ҳалол едириб, тўғри тарбия берсаларинг фалокатлар хонадонингни четлаб ўтади. Қўрқма, қизим, сен буларга йўл қўймайсан. Яхши аёл эканинг кўриниб турибди. Хайр, мен кетдим.

Назира опага у худди эртакчи момолардек гапирган бўлса-да, ростакамига ўзидан алланечук қўрқинч қолдириб беҳосият турқ-тароватини ўчирди.

* * *

Учинчи йил Шерман аканикида қурилиш ўз ниҳоясига етди. Болохонали муҳташам иморат кимники деса, «Шерман нефтчини» деб жавоб беришарди. Маҳаллада бошқа амалдорлар ҳам яшашарди, бироқ Шерман акага ўхшаб «нефтбаза»га ўтганининг учинчи йилидаёқ миллионерга айланмаган эдилар.

Тожир ҳам энди катта йигит. Дадаси унга мактабни битиргани муносабати билан «Нексия» совға қилган, ҳозир у ўртоқлари билан кўлга боришга шошиляётганди.

— Ўғлим, бу ёққа кел, — меҳмон кетганидан сўнг чақирди Шерман ака.

— Дада, кўраяпсиз-ку, шошиб турибман.

— Келсанг-чи!

Тожир ичида сўкинди ва «гапга тушунмайди» деб минғирлаган кўйи ошхона томондан мўралади.

— Кўлга кетяпман, вақтимни олаверманг, дада! — деди у. — Доим шунақа пайтларда чақирасиз-а?!

— Э, бери кел-е, ҳалолнинг орқа оёғи! Пул бермоқчиман, ғалча! Қани, чоп!

Тожир нашадан ярим миллион сўм қарз эканлигини эсласа-да, истамайгина ичкарига кирди. Дадаси барча чўнтакларидан, енгидан, ҳатто, пайпоғидан ҳам даста-даста пулларни чиқариб, ўртага ташлайверди.

— Онангга ўхшаб пулнинг исига аллергиянг йўқми? — кесатди Шерман ака кулиб.

Тожирнинг қовоғи очилмади. У, биринчидан, шошиляпти. Иккинчидан, пул жуда зарур... Кўлга эмас, кўл бўйида наша тортишга интиқ эди.

— Сана, — деди дадаси.

Тожирнинг шу тобда пул санаб ўтиришга ҳафсаласи йўқ эди. Охиригача санамай, бир четга тахлайверди.

Назира опа бетоб эди. Зўрға юриб, эшикка етди-да, ота-болага алам ила тикилди.

— Охири бошимни ейди,— деди у.— Кейин қутулди...

Шу куни Тожир қарзини узди. Аммо кайф қилолмай, шунчаки чўмилган бўлди. Пул дегани истаганча топилади. Ароқ, наша ерда ётган хасдек эди унга... Қизларнинг ҳам қизиғи қолмади.

— Дод деб юбораман ҳозир! — кўкка қараб айюҳаннос солди у.— Зерикдим!.. Ҳамма нарсам бор, лекин ҳаётнинг қизиғи йў-ўқ!..

Нашафуруш ҳар жойда ҳозир у нозир эди. У йигитлар билан саломлашиб, Тожирнинг ёнига борди. Сув тиззасигача етса-да, шимининг почасини кўтармади.

— Нима дейсан? — Тожир безрайиб қаради.

— Ука, менда зўридан бор, — деди нашафуруш.— Шу вақтгача пулни тўлолмайди деб айтмай юргандим. Мана! Қиммат, аммо пулига яраша. Буни сенлар «қорадори» дейсанлар, биз учун эса «оқдори».

Тожир биринчи бор билагига укол қилди. Қоронғи тушгунча кўл бўйидан кетолмади. «Нексия»сини дарвозаси тагида тўхтатганида, тоғалари пешвоз чиқишди.

— Жиян, — дейишди улар, — машинадан тезроқ тушинг. Анавилар кайфда рул бошқарганингизни кўрмасин.

— Ким кўрмасин? — Тожир гандираклаб, дарвоза сари юрди. Бегона одамлар тўпланиб туришган эди.— Кимсизлар? Нима керак сизларга?

Уйнинг барча чироқларини ёқиб қўйишибди. Ҳовлида милиция кийимидаги ва костюм-шимдаги барваста эркаклар куймаланишарди. Фотоаппарат шарақ-шуруқ

этди, Тожир киприк қоқмади. У ҳаммасини тушунди. Бироқ бари рўёга айланиб, чангдек тарқаб кетишни истаб:

— Йўқол ҳамманг! — деб бўкирди.

— Йигитча, ўпкангни бос! — деди чипор кийимдаги ходим.

Тоғалари Тожирни ичкари хоналардан бирига ётқизишди. Бир-икки сапчиган эди, тушунтиришди:

— Тожиржон, улар органнинг одамлари. Дадангиз катта пул билан қўлга тушди, ҳозир юрак касаллиги шифохонасида ётибди, аҳволи яхшимас. Уйлариинг хат қилиняпти. Ўзингиз ҳам судга тушмай десангиз, шу ердан чиқманг.

— Кўрсатиб қўяман уларга! Битта нарсамизга тегинсин!..

Амакиси кириб келди-да, оёққа қалққан Тожирни тўшагига итариб юборди.

— Ёт жойингда! Нима, қамалгинг келяптими?! Кўрсатиб қўяр эмишлар! Қайси ўқишда ўқигансан? Ё бирон жойда ишлаб, хизмат кўрсатган жойинг борми? Айт, кимсан ўзинг? Жарақ-жарақ пулларни қаердан оляпсан? Дадангдан! Ҳа, дадангдан! Ана энди сени ҳам тергов қилишади, ўз падарингга қарши кўрсатма беришга мажбур қилишади! Шунинг учун хўроздек қичқиравермай, жим ёт! Унингни ҳам чиқарма! Органнинг энг кичик ходими олдида ҳам чивинчалик жонинг йўқ! Ҳаммаси тамом бўлди, уйинг куйди, жигарим...

Тожир қачонлардир шундай бўлишини билгандек бошини чангаллади-да, юзини ёстиққа босди. Калтак устига калтак еяётан одамга ўхшарди.

— Чик! Кўзимга кўринма биттанг ҳам!..— бўғриқди у.

Қариндошлари ёлғиз қолдиришгач, бошини кўтарди. Диван рўпарасида улкан тошойна турарди. Унда афтодаҳол бир йигитчанинг акси кўринди. Рангпар, қилтириқ бу боланинг кўзларида жонсараклик намоён эди.

— Ҳақиқатан, ҳеч ким эмасман, — шивирлади Тожир. — Ҳеч ким эмасман...

Бирдан уни бошқа дард қийнай бошлади. Дадасини-ю ойсини, уйини-ю келажagini унутди. Фақат «дори» бўлса бас! «Дори, дори, дори...»

Нашафуруш қўшимча «дори» берган эди. Билагини қисиб боғлади-да, игнани санчди: шприц ичига қон югурди. Унинг бир кунда иккинчи марта укол қилиши эди...

Гарангсиб қолди, ҳаммаси айқаш-уйқаш бўлиб кетди. Ўлаётган дадаси, мунғайиб турган онаси гавдаланди. Туман ичидан одамларнинг чидаб бўлмас ола-ғовури эшитилди:

— Уй-жойи мусодара қилинади...

— Сен кимсан?

— Қара, бировни ўлдириб қўйдинг, ука!..

Тожир кўзгуга тикилиб турди, сўнг ўз аксининг пешонасига пешона қўйиб, мўлтони кампирнинг башоратини эслади: «Ўғлингга шифтдан тушган илон заҳар солади».

Ўша пайтда у жулдурвоқининг минғирлашини писанд қилмаган эди. Ҳозир эса илон томоғидан бўғаётгандек дод солиб, ўзини эшикка урди.

— Очинглар, илон!.. Илон!..

Эртасига Шерман аканинг жанозаси бўлди. Дафн маросимида Тожир иштирок этмади, у реанимацияда жон талашиб ётарди.

Уй мусодара қилинмади, лекин шип-шийдам бўлди.

Назира опа ҳеч қаерга сиғмай ташқари эшик олдида кунни кеч қиларди. Ўғлини кутяптими, марҳум эриними, бир нима деб бўлмасди. Кўзларида телбалик аломатлари зоҳир эди.

Тожир шифохонадан чиққан куни ҳам онаизор муштдек бўлиб ўтирганди. Ўтган-кетганга қарамайди, саломига алик ҳам олмайди. Тожир онаси билан тузук-қуруқ сўрашмай индамай уйга ўтиб кетди. Файзсиз ҳовлида машина кўринмасди. «Нексия» қарзларни тўлаш мақсадида сотиб юборилган эди.

— Мўлтонига ўхшаб бўсағада ўтираверасизми? Нима опқолдингиз очофатлардан? Юз минг сўм ҳам йўқми?

Она жим. Гўё ҳозиргина ёнидан ўтган кимса ўғли эмас, етти ёт бегона эди.

— Қулоғингиз том битганми?

Она ҳамон жим.

— Ойи!..— Тожир ортига қайтиб, остона ҳатлади-да, онасининг елкасидан силтади. Назира опа унсиз қулади.

У ўлган эди.

* * *

Тожир бир кун укол қилмаса ўлар даражага етди. Уйидаги тошойнадан бошқа барча буюмларни сотди. Бироқ қорадорига тоғ ҳам чидамас экан. Шерман аканинг уйи нима бўпти? Нашафурушдан қарзга оғу ололмай қолган кезлари уйни сотиш тараддудига тушди. Амакиси эшитиб, ўласи қилиб дўппослади.

— Ўлсанг ўлигинг шу ердан чиқади, — деди тупук сачратиб. — Уйсиз қолиб, жанозангни меникида қилмоқчимисан?!

Тожир чекмаса кўзига каттакон, қоп-қора илон кўринадиган бўлди. Ҳақиқат билан руёни фарқлаёлмай

қолди. Азоб жон-жонидан ўтиб кетгач, деразани бузиб сотди. Иккинчи кун и эшикни қўпорди. Шифер ва ёғочга харидор топилгач, томни очди. Арқон ёрдамида ёғочларнинг бир учини туширишга киришди.

Оғир меҳнат эди бу. Ҳолдан тойиб девор устига ўтирди. Кўзи илинди ва беҳосдан уй ичига йиқилиб тушди. Арқон сиртмоғи оёқидан илиб, шифтга осилди-қолди.

Худди шу хонада биттагина мебель — катта тошойна турарди. Тожир кўзгуга қаради. Қаради-ю ўз акси улкан илон бўлиб кўринди. Шифтдан тушаётган илон!..

Даҳшатдан бир типирчилади-ю, жони чиқиб кетди.

Тожирнинг ўлигини текширганларнинг биронтаси ўлим юз беришига кўзгу сабабчи эканлигини аниқлашолмади. Аслида фол ҳам йўқ эди, кўзгудаги илон ҳам.

ҚАСОС ИСТАГИ

Ажойиб кунларнинг бирида келинчакнинг синглиси келди. Холбойнинг таърифича, Бахтигулдан ўзга гул гул эмасди ҳаёт боғида.

— Акам билан божа бўласан шекилли, — кулди Холбойнинг ўртоғи. (У келинчакнинг қайниси эди.)

— Қачон янгангнинг синглиси келса мени чақир, — шипшиди Холбой. — Бахтигулни севиб қолдим.

У дамларда «севиб қолдим» дейишнинг ўзи ғўр йигитлар учун осон калималар эмасди. «Тенглаш» деган тушунча бор эди: $X+B=C$. Агар шу тенгламада ўзи хоҳламаганларнинг исми ёзилсами, бундан ортиқ жиноят ҳам йўқ эди оламда.

— Шу бола кимнинг ўғли?— сўради келинчак бир кун қайнисидан.

— Бешим аканинг.

— Вой ўлмасам, — келинчак чаён чаққандек сапчиб тушди.— Анави...Бешим омадсизнингми?

— Ҳа. Лекин Холбой омадсиз эмас, янга. У сизнинг...

«Синглингизни севиб қолган, уйланмоқчи» деб айтолмади. Бешим омадсизнинг касби ҳисобчи эди. Ҳисоб-китобнинг пири дейишарди. Бироқ ҳисобдан бошқа ҳеч қайсида омади юришмаган эди бечоранинг. Туғилганданоқ лўли аёлнинг чақалоғи билан алмаштириб қўйишган. «Москвич»ини уст-ма-уст етти марта пачоқ қилган. Охири машинани устахонадан ўғирлаб кетишган. Келинчакнинг отаси билан юк машинасида қирдан бирга ағанашгач, шифохонада яқин дўстларга айланишди. Кейин раҳбар бу ҳисобчини ишга олди. Раҳбар ва оддий ҳисобчининг битта юк машинасига тушиб қолиши мўъжиза эди. Мўъжизанинг охири эса вой бўлди.

— У менинг отамни йўқ қилди, — деди келинчак хўрсиниб. — Қаёқданам ўз идорасига ишга олган ўшани.

Аммо Холбой ўртоғиникига келиб-кетиб юрар, келинчак билан қуюқ сўрашарди. Орадан бир йил ўтди. Холбой атиги икки мартагина учрата олди Бахтигулни.

Яна икки йил ўтгач, Холбойнинг ўртоғида тоқат қолмади.

— Эй дўстим, — деди у, — янгамнинг синглисини уч йилдан бери яхши кўрасан. Ўзига айтганингда ҳам, совчи юборганингда ҳам бир тийинлик фойдаси йўқ. Чунки...

— Менинг отам туфайли унинг отаси ҳам қамалган, — деди Холбой. — Иккаласи ҳам қамоқдаги бахтсиз ҳодиса сабабли ўлган, энди бизнинг оилага ҳеч қачон қиз бермайди. Шундай демоқчимисан?

Холбой ўксинмади. Кўз қисди-да, қўлини чўнтагига солиб, кўчадаги тошларни тепганча жўнаб қолди. Шу куни кечқурун қизиқ воқеа содир бўлди.

— Холбой, суюнчи бер! Бахтигул ҳам сени уч йилдан бери севар экан. Мана, минг кун ичида ёзган йигирма битта ишқий мактуб! Ҳамма хатларни бир дугонаси сенга бермай яшириб юаркан. Бугун Бахтигулнинг ўзи гап очмаганида...

— Биламан, — деди Холбой, — у ҳам мени севишини биламан. Ма, дўстим, жавоб хатларим аллақачон тайёр. Бахтигулга элтиб бер. У менинг бахт қушим.

Улар илк бора қишлоқ бекатида гаплашдилар. Худди келишиб олгандек чорраҳада — тўрт томонда то муюлишларигача бирон зот кўринмасди.

— Салом, — деди Холбой.

— Яхшимисиз? — жилмайди қиз.

Анча вақт жим турдилар. Кўзларини қаерга яширишни билмай қишлоқнинг яқин уфқларидан кўз узмасдилар. Қатор-қатор тераклар сирлидан-да сирли эди...

Мақтабни битириб, Бахтигул университетга ҳужжат топширди. Холбой бошдан-охир эргашиб юрди. Ўзи эса ўқишни ўйламади ҳам.

— Битта ёмон феълимни айтмоқчиман, — деди қиз. — Ўқимаган йигитга турмушга чиқмоқчимасман.

Холбойнинг кўзлари ярқ этиб очилди.

— Бор зиддият шу, холосми? Ўқиганим бўлсин! Албатта, ўқийман!

Йигирма соатлаб ўқиди. Ва... ва Холбой ўқишга кирди, ўша факультетга.

У қиз учун ҳеч нарсадан қайтмади. Безорилардан ҳимоя қилаётиб қўли синди, домлалар билан тортишиб, ҳайдалиб кетишига сал қолди, онаси «ё Бахтигулни де, ё мени» деганда, ҳаттоки, онадан юз ўгирди.

— Сизга турмушга чиқишга розиман, — деди Бахтигул бир куни. — Ҳозир қишлоққа бориб, онам билан

гаплашишингиз керак. У киши кимнинг ўғли экан-
лигингизни билади.

Бахтигулларникига йўл олишди. Негадир Бахти-
гул ўғил-қиз курсдошларини ҳам чақирганди. «Дамас»
тўй-ҳашам бўлаётган ҳовли дарвозасида тўхтади. Ҳай-
ронлик чулғаган талабалар машинадан тушганларида,
ичкаридан салобатли аёл чиқиб шундай деди:

— Қайсинг Холбойсан?

— Анави, — Бахтигул Холбойни кўрсатди. — Фурсат
келди, ойижон!..

— Бугун қизимнинг фотиҳа тўйи, дея аёл кўзларини
чақчайтирди. — Уни тенгимизга узатяпмиз. Отангнинг
касрига буларнинг падари ўлди. Бахтигул сендан қасос
олиш учун шунча вақт ўйнатиб юрганди. Куйиб ўлсин,
деди. Энди кет, сен ҳеч ким эмассан!

Шунда Холбой қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди-да, хи-
тоб қилди:

— Қандай ўхшашлик! Ахир, мен ҳам қизингизни
севмайман! Аслида айб идора раҳбарида бўлган! Отам
туҳмат қурбони! Падари бузрукворимнинг ўчини олиш
учун Бахтигулнинг изидан беш йил чопдим. Билиб
қўйинглар, агар у менга турмушга чиққанида тўй саҳ-
насида қувиб туширмоқчи эдим. Яхшиям... яхши-
ям, омадли эканман! Нокасликдан Худо асради. Энди
одамлар айтсин, оталаримизнинг қайси биридан айб
ўтганлигини? Отам моҳир ҳисобчи эди, у хато қилмасдан
туриб алдадилар. Омадсизлиги эса қамоқда бошига етди,
икковининг ҳам! Бировга чоҳ қазисанг, ўзинг йиқила-
сан деганлар!..

Томоша гувоҳлари ҳангу манг бўлиб қолишди. Ҳатто,
Холбойнинг ўртоғи ҳам буни кутмаган эди. Бунақа қа-
сосни нима деб аташни билмасдилар. Бахт қуши олис-
олисларга учиб кетганини сезишди, холос.

СҮНГГИ КЕЧА

Россияга келганимнинг ўнинчи куни уйга қўнғироқ қилдим. Яхши етиб борганимни айтмоқчи эдим, афсуски, ўзимни ёмон хабар кутиб турган экан. Даставвал, отамнинг қайғули овозидан ҳеч нимани пайқабман. Бир вақт гапларим қизиқтирмаётганини сезиб қолдим.

— Тинчликми, ота? Ё мазангиз йўқми? — сўрадим хайрон бўлиб.

— Бизнинг-ку, маза яхши, — деган жавоб эшитилди, — лекин тинчлик эмас-да, болам.

Бутун танамни жон тарк этган каби шалвираб қолдим: уйимизда кимдир ўлган; отам ҳеч бунақа гапирмасди.

— Нима бўлди?..

— Ўғлим... — деди отам. — Россиянда нима қиласан энди... Келиндан айрилиб қолдик...

Миямдан ўт чақнаб кетди. Кўз олдимга ҳали фарзанд кўришга ҳам улгурмаган Гузалнинг жилмайган чеҳраси жонланди. Соппа-соғ эди, яхши кайфият билан кузатиб қолганди. Нега ўлади?

— Нима-а?.. Нима қилди унга?! Уйларига кетганмиди?

Хаёлимда у катта йўлга чиқиб, онасиникига жўнаган, йўлда машина ҳалокатга учраган эди.

— Қуданикига боргани йўқ, — деди отам. — Уч уй наридаги Ҳошимникига чиқувди, ариқ ичидан ўлиги топилди.

— Э, Ҳошимникида бало борми?! — Ҳаммасига отам сабабчидек шундай ғазабландимки, отам ғалати оёғида:

— Уйга қайт, болам, ҳаммасини ўзинг билиб оласан, — деди.

Аммо сабрим чидармиди! Йиғлаб сўрадим:

— Биров ўлдириб кетибдими?

— Йўқ. Дарров мелиса чақирдик. Экспертизадан ўтказишди. Юраги ёрилиб ўлибди.

— Кечаси ёлғиз жўнатасизларми, а?

— Ҳошимнинг қизи билан коллежда бирга ўқиган-ку. Тўй келган экан, буюмларини кўрсатиш учун чақирганди.

— Гўзални биров ўлдирган.

— Ким ўлдиради? Мелиса қотиллик эмас деди...

— Ўлдирган! — телефон тугмачасини жаҳл билан босдим.

Эндигина иш топиб, яхши квартирага жойлашгандим. Нарсаларимни йиғиштирдим-да, шерикларим билан бирма-бир қучоқлашиб хайрлашдим. Улар нима гаплигини сўрашди. Кўзларимга ёш қуйилди.

— Хотиним ўлибди, — дедим ва негадир ҳаммаларига бир-бир алам билан қарадим.

Кела-келгунча Гўзал хаёлимдан бир зум нари кетмади. У бир неча қишлоқ наридан эди. Бошқа мактабда ўқиганлиги боис болалигимда танимасдим. Ҳошим аканинг қизи Бадиа туманда янги очилган коллежга ўқишга киргач, Гўзал билан курсдош бўлди. Қишлоғимизга тез-тез келиб турарди ва ахийри биз танишиб, бир-биримизга кўнгил қўйдик. Уч ойлик келинчак эди, бечора.

Экспертиза натижасини эшитиб, хаёлимга келган биринчи ўй шу бўлди: тамом, тақдирга тан беришим керак, Гўзалнинг юраги чатоқ эди (тўйдан сўнг, бир куни парда ортига беркиниб кўрқитганимда хушидан кетиб қолганди). Кейин бошқа фикрга бордим: қотил

унинг бу касалидан устомонлик билан фойдаланган бўлса-чи?

Москва-Тошкент рейсидаги самолёт пойтахт аэропортига ярим кечаси қўнди. Қишлоғимиз бекатига тонгда етиб келдим. «Нексия» жойидан жилгач, сумкамнинг тасмасини елкамга янада маҳкамроқ ўрнаштирдим. Бироқ бир қадам босолмай серрайиб туравердим. Боғлар ортида милтиллаётган чироқлар кўзга ташланарди. Тез юрсам, ўн дақиқадан сўнг уйда бўламан. Аммо энди хотиним йўқ. У кунчиқар томондаги тепаликда, совуқ қабрда ётибди. Умрбод кўрмайман...

Эси оққан телбадек йўлни кесиб ўтдим. Боғ томонда ит ҳурди, қурбақалар вақиллади. Биронта ҳамқишлоқни учратиб қолишдан чўчиб, қадамимни тезлатдим. Гўзалнинг фожиасини ўйлаганим сайин ваҳима ҳам хаёлимни банд этарди. Ваҳима натижасида юраги уришдан тўхтаган. Одамни тил торттирмай ўлдирадиган ўша даҳшатнинг номи нима экан?

Атрофга қарайман, бирон нарсa менга қўрқинчли туюлмайди. Ўйлайман: «Қўрқиш сабабини одамнинг ички оламида ахтариш керак. Одам ич-ичидан қўрқиши ва ичидаги касаллиги туфайли ўлиши мумкин. Гўзални бўғмаганлар, урмаганлар, заҳарламаганлар. Тўсатдан қаттиқ қўрққану жон риштаси узилган-қўйган... Бу ҳали ҳаммаси эмас. Унинг қўрқишига сабаб бўлган нарсa нима?.. Мен аввало, шунини аниқлайман!»

Кўчамиз томон бурилдим, лекин ариқча кўзим тушиб тўхтадим. Кўчадан айланиб боргунча ариқ ёқалаб кетсам, уйимиз орқасидан чиқаман. Ариқ бир неча кишининг томорқасидан кесиб ўтган, алалхусус, Ҳошим аканикидан ҳам.

Ариқ лабидаги ўнқир-чўнқир сўқмоқдан кетаяпман. Битта ихотадан ошиб ўтдим. Икки томонга қалин қи-

либ терак экилган жойдан ўтиш қийин кечди, чангалзор ўрмонга ўхшайди.

Тўхтадим. Чап томонимда Ҳошим аканинг уйи. Рўпарамда, юз қадамлар нарида бизнинг уй, молхона, ўриклар, толлар мунғайиб турибди. Беихтиёр Ғўзалнинг нигоҳлари билан қарадим: ҳа, бу ерда ростдан ҳам сесканиш мумкин. Симёғочлардаги чироқлар ёруғи етиб келмайди. Икки томонда ҳам молхона, сомонхона, бостирмалар жойлашган. Эҳ, нега у Ҳошим аканикидан ёлғиз қайтган-а?

Барчасини уйдагилардан ҳозироқ сўраб-суриштираман, бир сир бор, тагига етмай қўймайман.

Кесилган дарахтлар ўрнидан ўсиб чиққан ниҳоллар кичик бутазорга айланган жойга Шоқосим қассоб бир арава гўнг ташлабди. Айланиб ўтаётиб, дупурлаган овозни эшитдим. Қассоб бўрдоқи боқиб, сўйиб сотарди. Сал наридаги оғилнинг қора туйнугидан аллақандай шарпа мўралагандек бўлди. Мана, қўрқмайман деган одамнинг аҳволи. Оз бўлса-да, қўрқувни ҳис этдим.

Беш сотихли бедазордан ўтиб, томорқамизга етдим, ортимга ўгирилдим. Ҳозиргина бехосият туюлган ариқ бўйи ёришаётган тонг пардасида мен болалигимдан бери билган ўша оддий, сўлим макон сувратига кираётган эди. Хийла вақт кўз узмай турдим. Йиқилиб тушган Ғўзалнинг ариқ ичидан бўй кўрсатишини, Россиядан дарров қайтганимга ҳайрон бўлишини, сочимни силаб: «Узоқларда ишлаб нима зарил», дея меҳр билан боқишини истадим. Кейин уй сари юрдим.

Отам ҳам уйғонмаган эди. Занжири узилган ит чопиб келиб, вовуллади, атрофимда ўйноқлаб, менга бегонасираб қаради. Шундан сўнг уйимиз ғала-ғовур бўлиб кетди: йиғи-сиғига мен ҳам тоқат қилолмадим...

Пешиндан сўнг қулоғим тинчиди. Терговни бошлаш учун яқинларимни меҳмонхонага тўплдим. Аслида Гузалнинг ўлимига ўзим сабабчиман — уни келинчак ҳолида ташлаб кетдим.

— Сен ўзингни қийнама, — деди амаким. — Келинни ҳеч ким ўлдирган эмас. Ўйлаб кўринглар, унинг қанақа душмани бўлиши мумкин? Мелисалар ҳеч қандай из тополмади. Бундан чиқди, оддий қишлоқ келинини профессионал қотил ўлдирибди-да! Ҳе, бўлмаган гап! Қўйинглар, арвоҳиниям чирқиллатманглар.

— Унинг қандай ўлганини ўз кўзингиз билан кўрмагансиз, — амакимга дағал оҳангда гапиргандим, у қўл силтаб тескари қараб олди. — Менга барча-барчаси шубҳали кўриняпти. Нега Гузалнинг ўлгани тонгда маълум бўлди?

— Сен кетгач, хотининг кичик синглисини чақириб, бирга ётадиган бўлди, — деди отам жаҳл билан. — Унинг кечаси қайтмаганини биронтамиз пайқамабмиз.

— Қичқирган овозини ҳеч ким эшитмаганми?

— Бу саволни терговчи бутун қишлоқ аҳолисига бериб чиқди, — деди ўқитувчи қариндошимиз.

Кўнглим заррача ҳам тўлмади, баттар хижил бўлиб:

— Ахир, нега ёлғиз юради? Ҳошим аканинг уйи яқин бўлсаям, кимнидир эргаштириши керак эди, бу ерда бир гап бор, — деб хонтахтани муштладим.

— Болам, ўзингни кўп уринтираверма, — деди онам овози қалтираб. — Ҳеч кимга керак бўлмасанг ҳам менга кераксан. Ёмонни худойга солдик! Давлат қараб ўтирадими одам ўлдирса?! Ичкарига кир, дамингни ол. Бу мажлисинг нимаси, болам?!

— Бадиани чақиринглар! — буюрдим укаларимга.

— Вой, уни тинч қўйинглар! — ёлворди онам. — Дугонасининг ўлганига адои тамом бўлди, бояқиш.

— Мен-чи? — дедим. — Мен нима қилай?

— Жиян, — гапга қўшилди тоғам, — Ҳошимнинг қизига нима дейсан энди? У бечора бундай фалокат бўлишини билганида келинни чақирармиди? Нега ёлғиз боради, дейсан. Гапга қулоқ сол. Уйда етти-саккиз чоғли қиз сепларни томоша қилиб ўтиришган. Шу вақт келин кетадиган пайти бўлганини айтгач, Ҳошимнинг қизи кузатишга чиққан. Молхонадан ўтишгач, келин «Уйга икки қадам қолди, сен ҳам биронтасини эргаштириб чиқмадинг, майли, боравер», деган...

Ўзимга-ўзим аламзада ҳолда бекорга чиранаётган бўлиб кўриндим. Ичимда таслим ҳам бўлдим. Жимиб қолганимни кўрган қариндошлар бир-бири билан кўз уриштира бошлашди. Эҳтимол, суриштирувим шу ерда якун топармиди, аммо тўсатдан ёқут кўзли тилла узукни эсладим. Россияга кетаётганимдан Гўзал хафа эди, уни хурсанд қилиш учун Исмоил дўхтирдан қарз олиб, узук совға қилгандим. Йўл пули ўзимга бир нави бўлиб турганда қарз олмасликнинг иложи йўқ эди. То Россиядан пул юбормагунимча Гўзал узукни ота-онамдан яширинча тақиб юришини айтганди. Масалан, тўйларга, меҳмондорчиликларга борса...

— Узук кимда? — деб сўрадим бошимни кўтармасдан.

— Келиннинг қўлидаги узукларми? — деди онам. — Уларга ҳеч ким тегинмаган, шкаф тортмасига солиб қўйдим.

— Илтимос, уларни менга кўрсатинг.

Онам рўмолчага тугилган тилла сирға ва иккита арзон тилла узукларни чиқарди.

— Мана... бояқишдан шуларни ечиб олдик...

Ичимдан қалтироқ кела бошлади. Наҳотки, Гўзалга ёқут кўзли тилла узук учун қасд қилишган бўлса?! Ёқут

кўзли тилла узук манави тақинчоқлардан ўн баробар қиммат эди. Аммо инсон ҳаётидан-да қиммат эмас-ку!

— Унинг қўлида яна битта узук бўлган, — дедим онамга. — Жуда қиммат эди! Россияга кетишдан аввал яширинча олиб бергандим. — Сўнгра худди онам биладигандек сўрадим: — Қани у?

Онам бирдан кичик синглимга қаради.

— Нозима, сен «янгамнинг қўлида ўша куни қизил кўзли узук кўрдим, лекин янгам дарров яшириб қўйди» дегандинг, рост экан-да?

— Ҳа, кўргандим, — деди эшик ёнида турган синглим кўрқа-писа.

— Ҳошим аканикига кетдим, — дея ўрнимдан шиддат билан турдим.

— Тўхта, аввал уйни кўрайлик, — онам ёнидагиларни ҳам тургиза бошлади. — Биронта жой қолмасин, ҳаммамиз қидирамиз.

Қариндошлар уйда тинтув ўтказишга киришганида, амаким норози бош чайқаб:

— Топилмадими? — деди. — У ҳолда ортиқча сарсон бўлмай, Ҳошимникига бориб келайлик, ўша куни келган қизлардан ҳам сўрайлик, келиннинг қўлида узук бўлганми, йўқми. Қизлар қимматбаҳо тақинчоқни ҳеч қачон назардан четда қолдиришмайди.

Мен ҳам худди шу гапни айтмоқчи эдим. Отам, мен, амаким ва тоғам — тўртталамиз уйдан чиқдик. Улар Гўзалнинг мурдаси топилган ариқни кўрсатишди. Воқеа содир бўлган кеча ариқда сув йўқ экан. Шўрлик хотиним ариқда ғужанак бўлиб ётганмиш. Бир пой калиши оёғидан отилиб кетганини ҳисобга олмаса, ҳеч қандай кўзга ташланадиган нарса топилмабди атрофдан.

Шоқосим қассобнинг оғилига қарадим. Хотиним ўлган жойдан оғилнинг қора туйнуғи кўринмасди. Демак, у бошқа нарсадан кўрққан.

Шу пайт катта-катта, ғалати изларга кўзим тушди. Бу излар баҳайбат жониворнинг туёқларидан қолгани кўриниб турарди. Бизнинг тўдалашиб келаётганимизни кўриб қолган Ҳошим ака молхонаси ёнида истамайгина кутиб турди. Отам шошилган эди, чақирдим.

— Ҳаммаларингиз қаранг, — дедим ариқ лабидаги излардан бирига энгашиб. — Ҳўкизми, отми, югуриб ўтибди.

Тоғам қўл силтади.

— Жиян, бу изларни мелисаям кўрди. Текшириб ўтиришмади. Молники эканлиги аниқ, дейишди. Сўнг Шоқосим қассоб новвоси бўшалиб кетганини айтди. Кечқурун бўшалган экан. Шунга қараганда, келин ўша вақтда уйда бўлган.

Қассоб ёмон одам эмасди. Тоғам бу гапларни айтмаса ҳам, мен қассобни қотил ўрнида кўрмасдим. Мабодо хотиним новвосидан қўрқиб йиқилганида, у минг марта узр сўраган бўларди. Ўлганини кўрганида, албатта, уйга хабар берарди.

Олға жилганимизга Ҳошим ака ҳам тараддудланди. Юзида ташвиш аломатлари акс этарди. Бирма-бир кўришиб, қизини сўрадик.

— Тинчликми? — деди Ҳошим ака. Саволи «Нима ишларинг бор?» деган мазмунни ифодалади.

— Келиннинг қўлида яна битта узук бўлган экан, — деди амаким. — Чақир қизингни, сўраймиз. Ўша кун кимлар келганини ҳам айтсин, улардан ҳам сўраб-суриштирамиз.

Ҳошим ака уйига кириб, хийла вақт қорасини кўрсатмади. Кейин биз унинг кимнидир баланд овозда койиётганини эшитдик. Амакимнинг жаҳли чиқиб, уй олдига борди. «Ҳошим!» деб бақирди.

Маълум бўлишича, қизи бизни кўришни истамаётган экан. Амаким уларникига бостириб кирди-да, ач-

чиқ-аччиқ гапирди, исмимни тилга олди, «Бўлмаса, кўзимиз учиб турганмиди сенга!» деганини ҳам эшитдим. Ҳошим аканинг хотини рўмолининг учини тишлаб, уйидан шошиб чиқди, алланималарни тўнғиллаб гоҳ тандирхонасига, гоҳ ошхонасига кириб, бизга қайрилиб ҳам боқмади. «Буларда айб йўқ, — ўйладим ичимда. — Яқинда қиз узатмоқчи бўлган хонадонни ташвишга қўйдим. Одам ўлди. Ҳамма айтяпти: қотиллик эмас! Россияга кетиб, хотинимнинг фожиасига сабабчи менинг ўзим эканман! Шундай экан, ўлим сабабчисини нечун бошқа жойдан қидиряпман?»

Паймонаси тўлган Ҳошим ака ахийри менга деди:

— Бизни қийнаманглар... Биз қотил эмасмиз...

— Узук ҳақида билмоқчиман, холос, — дедим унга.

— Қизингиз кўрмаган бўлса, бошқа дугоналаридан сўраймиз. Фақат ўйлагандимки, Бадиа...

Айни шу лаҳзада амакимнинг ортидан Бадиа эргашиб чиқди. Мендан дарҳол нигоҳини олиб қочди.

— Кечиринг, мен... — деди-ю йиғлаб юборди.

Ҳаммамиз унга ҳайрат билан тикилиб қолдик, ундан ҳам кўра кафтидаги узукка! Ҳа, бу мен олиб берган ёқут кўзли тилла узук эди.

— Сен?.. Тушунмадим!.. — Ҳошим ака кўзлари олайиб қизига еб қўйгудек тикилди.

— Шаҳарга чиқиш учун ўша куни Гўзалдан сўраб олгандим, — деди Бадиа бош эгиб. — Ўлганидан сўнг кимга беришни билмадим... Мана, олинг...

— Сен айбдорсан демаяпман... — Томоғимга аччиқ нарса тикилди. Ахир, Гўзал билан турмуш қуришимизга шу қиз ҳисса қўшганди-ку! Шу қиз унинг яқин дугонаси...

— Гўзалнинг ўз-ўзидан ўлганига мен ҳам ишонмайман, — шундай деб Бадиа юзини тўсди. — Уни мен

эмас, Пўлат кузатиб қўйганди!.. Нариги кўчадаги синфдошим... Ўлишини билганимда...

Уни ортиқ тингламадим. Чунки Пўлат Гўзалнинг орқасидан кўп юрганини, аммо муродига етолмаганини, бизни жуда ёмон кўришини — барчасини билардим. Охирги пайтлари кўп ичадиган бўлиб қолганди.

Отам ва тоғам ҳай-ҳайлаб ортимдан югурди. Тасодифни қарангки, орқа кўчага чиқдим у ширакайф келаётган Пўлатга рўпара бўлдим. Тоғам мени ушлашга улгуролмади: қулочкашлаб қотилнинг жағига туширдим, сўнг яна урдим, йиқилса ҳам уравердим.

Мени ундан ажратишди.

— Нега ўлдирдинг, аблаҳ?! — қишлоқни бошимга кўтардим. — Гўзалнинг айби сени севмаганими, лаънати?!

Пўлат қон пуфлаб, менга қаради.

— Уринг, ўлдилинг, калламни мажақланг! — деди у ҳансираб. — Мен шунга лойиқман! Гўзални ҳимоя қилолмаганим учун ўлдилинг! Лекин... лекин уни ўлдирган эмасман. У билан етти қадам юрдиммикин, йўқми, юзимга бир шапалоқ тушириб, ёлғиз кетди! Ўлай агар алдасам!

— Ёлғон гапиряпсан, ифлос! Сен...

— Йўқ! Гапимга қулоқ солинг! Бир оздан сўнг орқамдан Шоқосим қассобнинг дарбадари чопиб келиб, «Шу ердан ўтганимни ҳеч кимга айтманг», деб илтимос қилди, кейин аллақаяққа югуриб кетди. Менимча, ҳамма бало ўшанда!

— Бўлди, уришманглар, — отам Пўлатнинг қўлтиғидан кўтарди. — Болам, гапларинг рост бўлса, қассобникига юр.

Ғалати тўда Ҳошим аканинг томорқасидан ўтиб, Шоқосим қассобникига етди. Бизга яна бир неча одам қўшилган, ўша куни хотинимга тирғалган Пўлатни

кўпчилик уришга шайланиб турарди. Аммо Шоқосим қассобнинг шу йил мактабни тамомлаган безори ўғлидан ҳам кўп нарсга кутиш мумкин эди.

Борсак, қассоб ўғлини ўласи қилиб дўппослаётган экан. Бизни кўриб тўхтади. Ўзи гап бошлади:

— Бу қасофат болани одам қилолмадим. Онасининг сандигига ўғирликка тушибди. Келин ўлган куни мелисага берворишим керак эди. Айбини яширдим! Ўша кеча оғилимга кириб, оқ ҳўкизни ўғирлаб кетаётганида, ҳўкиз куч бермай шаталоқ отиб қочган. Сўнг қоронғида келин томон чоғиб, уни босиб кетишига бир баҳя қолган. Оқ ҳўкиз бўкирмайди, пойлаб туриб, бирдан шаталоқ отадиган одати бор... Манави нонкўр эса келиннинг йиқилганини кўрган экан...

Ҳазабим тошиб, ўзимни зўрға босиб турардим. Бетийиқ, такасалтанг, ўғри болани бўғиб ўлдиришга тайёр эдим. Бироқ қассоб даҳшатли ҳақиқатни тилга олди:

— Ўз уйингга ўғирликка тушиб, шунча пулни нима қиласан, десам, Исмоил дўхтирдан қарз эдим, уч кун ичида бермасам шарманда қилади, дейди. Дўхтирнинг уйида ҳар куни жанжал эмиш. Хотинига тилла узук оламан деб пул йиғиб ўтирса, биров қарз сўраб келиб, сўнг Россияга қочиб кетганмиш. Ҳе, одамлардаям инсоф йўқ...

Секин бурилиб, кета бошладим. Исмоил дўхтирдан қарз ундирган ёлғончи мен эдим. Россияда ишлаган илк маошимни унга жўнатмоқчи эдим... Афсуски, бу менга қиммагга тушди. Бировнинг йиғиб ўтирган пулини алдаб олмаганимда, уч ойлик келинчакни ташлаб, бойлик илинжида хорижга кетмаганимда, эҳтимол, Ғузал ўлмасмиди? Энг катта бойлик оилам эканлигини кеч тушундим.

Эртасига ёқут кўзли тилла узукни сотиб, духтирнинг пулини қайтариб бердим.

СТАЛКЕР

Бугун тўқсонинчи кун эди. Самад компьютер қаршисига мук тушиб, ҳар кунги ўйинни очди: маҳзун мусиқа таралиб, хароб дунё тасвири намоён бўлди. Сичқонча кўрсаткичини кечаги ўйинни давом эттириш лавҳи устига босди. Ўйин бошланажagini англатувчи тадорик ярим дақиқага чўзилиши Самадга бир йилдек туюлди. Доим шунақа. Ўйин дегани дарҳол очилса, кириб кета қолса виртуал оламга.

— Ўрта Осиё... — шивирлади мониторга еб қўйгудек тикилиб.

Кеча оила дастурхон атрофига жамулжам бўлганида, акаси Фарҳод деди:

— Янглишмасам, анча вақтдан бери «Сталкер» ўйнапсан. «Сталкер» нима эканини биласанми?

Самадни йўтал тутиб қолаёзди. Дадаси ва ойиси кўз уриштиришди.

— «Сталкер» отишма ўйин шекилли? — Дадаси қовоқ уйди.

— Компьютер ўйинларини тушунасишми, дада? — деди Фарҳод.

— Тушунмайман. «Сталкер» рус тилидаги «Стрелок» сўзига ўхшаркан. Шундан хулоса чиқардим. Демак, тўғри топибман-да?

— Мен ҳам кенжатойдан шу ҳақда сўраётгандим, — мазали шўрвани қўзғади Фарҳод. — «Сталкер» дегани аслида «стрелок», яъни ўқчи сўзидан ясалмаган. Аммо ўйинда отишмалар бўлади. Бир қарашда ҳақиқатан ҳам жангу жадал, бах-бух...

— Ўғлим, биздан яшириб ёмон ўйинлар ўйнаб юрибсанми? — Ойиси Самадга норизо боқди. — Бу нимаси? Компьютерни ихтиёрингга шунинг учун топширган-мизми?

— Акам оширворди... Мен ҳар замонда бир... — ўзини ёлғон билан оқлашга уринди Самад.

— Эскидан ҳикмат бор: нимани тақиқласанг, шунга интилишади, — дадаси Фарҳодга қаради. — Сен ўзинг ака бўла туриб, укангга нега бунча лоқайдсан? Худди бирор математик масала ҳақида гапиргандек гапиряпсан-а! Муштдеккина бола одам ўлдириш ўйинларини ўйнапти, де!

— Компьютер ўйинини тақиқлаш, бу — шунчаки куруқ расмиятчилик, — эътироз билдирди Фарҳод. — Интернет билан компьютер ўйинларини йўқ қилиб бўлмайди, дада. Укам иккимизнинг ўртамизда ўн беш ёш фарқ бор. Ҳозирги тараққиёт асрида ўн беш ёш фарқ бутунлай бошқа-бошқа авлод вакиллари дегани. Биз бундайлигимизда оддий «Денди» ўйнардик. Мен, очиги, укамдан «сталкер» сўзининг маъносини сўрамоқчи эдим, холос. Биламанки, Самад уззукун ўйинларга муккасидан кетмайди. Замонавий болалардек компьютер ўйинга ҳам қизиқади, футболга ҳам қатнашади, дарсини ҳам қилади.

— Раҳмат, ака, — деди Самад.

— Раҳмат айтишдан аввал саволимга жавоб беришинг керак эди, — акаси атайин жиддийлашгани сезилди. — Хўш, «сталкер» нима дегани? Айт! Биласанми?

— Йўқ, билмайман.

— Кулоқ сол, — дея акаси кўрсаткич бармоғини нуқиди, — ака-ука Аркадий ва Борис Стругацкий деган ёзувчилар минг тўққиз юз етмиш иккинчи йилда

бир қисса ёзган. Номи «Овлоқдаги сайр». Ўша асарда биринчи марта «сталкер» деган сўз ишлатилган. Орадан кўп ўтмай, яъни минг тўққиз юз етмиш тўққизинчи йилда режиссёр Андрей Тарковский қисса асосида «Сталкер» фильмини ишлаган. Шундан сўнг «сталкер» деган сўз машҳур бўлиб кетди. Борис Стругацкий бу сўзни ўйлаб топишда Редьярд Киплинг романи номидан илҳомланганини айтган. Маъноси «Яширинча изидан тушмоқ», «Ўғринча бохабар бўлмоқ», тушундингми? Сталкер, бу — бошқалар билмайдиган йўлларни, ертўлаларни, қурол-яроқларни биладиган одам. У радиацияга ҳам чап беради. Ўйининг шунақами?

— Ҳа, — бош қимирлатди Самад.

— Кўрдинг. Ўйинда чапдастлик, ақллилик, жасурлик катта аҳамиятга эга. Дунёнинг аҳволига қараб одам тушкунликка тушиб қолиши мумкин...

— Барибир бемаза ўйинга ўхшайди, — деди ойиси.

— Ўйин ўйнаётганингда ўзингни сталкер деб ҳис қиласанми, жинойтчими? — сўради акаси Самаддан, гарчи ойиси ўз сўзини айтган бўлса-да.

— Сталкер, албатта, — жавоб берди Самад.

— Бунинг зарарли жойи йўқ, — дея Фарҳод ота-онасига бир-бир нигоҳ ташлади. — Укамга кўп тақиқ қўявермайлик. Урушлар аввал китобларда, киноларда бўлсин, ҳақиқий ҳаётимиз тинч-осойишталигича қолсин, дердик, энди бу рўйхатга компьютер ўйинини ҳам қўшамиз. Ёмонликлар компьютер ўйинларидан чиқмасин. Нима дедиларингиз?

— Энг муҳими, аждаҳо ётган сандиқни очмаслик, — деди дадаси. — Икковинг эса сандиқни қия очиб, аждаҳони томоша қиляпсанлар. Бу нима деган гап?!

— Бугундан бошлаб, Самаджоннинг компьютерда ишлашини ўзим назорат қиламан, — ойиси ҳам жун-

бушга келди. — Ҳаммаёқда айтиб ётибди-ку, компьютер ўйинларининг зарарлигини.

Фарҳод завқланиб кулди, Самад қовоғини солиб, нон чайнади.

— Отам раҳматли, яъни боболаринг Нурали полвон умр бўйи ҳалол яшаб келган, — ўқрайди дадаси. — Менга бир гапни кўп айтарди: «Одам ёмонлик қанақа эканини билиши керак, лекин унинг томошабини бўлиб яшамаслиги шарт». Амакилари ичида қўли эгри одам ўтган. Ўша одам туфайли бир умр боши ҳам бўлиб яшади. «Мен мансуб бўлган авлодни тўлиқ ҳалол-пок деёлмайман», дерди. Чунки битта бўлса ҳам ўғри, юлғич, нопок инсон бор эди. «Авлодимдан ҳеч қачон жиноятчи чиқмасин», деб дуо қиларди. Хаёлий одамни ўлдириш ҳам жиноят. Ўйин ҳам шунинг қаторида. Бахт осонликча қўлга киритилмайди. Эътибор берсаларинг, кўпчиликнинг бахти вақтинчалик. Бахтли одамлар қачонлардир бахтсизларга айланиб қолишади. Нега? Кичик, арзимасдек туюлган нотўғри қадам ҳам бахт аталмиш неъматни қуртдек емиради. Отамнинг авлоди бахтлилигача қолсин, демоқчиман. Гапларим тушунарлидир?

— Сизларнинг фикрларингизча, «Сталкер» шу даражада ёмон ўйин экан, Самад шу бугундан ўйнамайди, — деди Фарҳод. — Аммо... афсуски, ҳаддан ташқари эҳтиёткорлик билан чиқарилган қарорнинг фойдаси ҳам кам бўлади. Шахсий фикрим шунақа, дада, ойи.

— Аслида ўйинни ёки компьютерни ёмонламаяпман, — дадаси қаддини хиёл ростлади. — Чегара қерда эканини унутмасин, демоқчиман. Компьютер Самаднинг хонасида қолади. У ёғи ақл-хушига, виждонига, бизга берган ваъдасига боғлиқ.

Самад бугун ўйиннинг янги босқичига ўтар экан,

дадаси кеча айтган чегара, виждон, ваъда хаёлидан ўтди. Чегарани қандай белгилайди? Кўнгил истаклари меъёрни биладими? Балки ўйинлар вақтинчалик қизиқишдир? Вақт-соати келса, ўз-ўзидан унутади...

— Ўрта Осиё... — пичирлади яна.

Акаси ишда, дадаси ва ойиси қўшниникидаги маъракада эди. Уч ойдирки сталкернинг саргузаштлари давом этипти. Аъзои баданини яра-чақа босган, кўзлари чақчайган кимсалар, қуролланган жангарилар, юнги тўкилган қутурган итлар ҳужуми даф этилди, кимсасиз шаҳардан эсон-омон чиқди, нурланиш бўронларидан қочиб-қутулди. Эндиликда сал кам бир ойдирки аллақандай ташландиқ заводнинг нимқоронғи ертўласида махлуқлар билан олишяпти. Ҳар куни шу ҳол: жангга ташланади — ютқазади, олға юради — маҳв этилади. Енгиб ўтиш қийин, сталкердек одамга тажриба етишмайди. Самад чарчайди, ҳолдан тояди, компьютерни ўчириб, эртанги кундан умид қилади. Эртага махлуқларни ўлдирса, янги маррага етади. Ҳа, ўлдирishi керак! Қандай қилиб бўлса ҳам!

Шу тариқа кунлар, ҳафталар ортда қолди. Ўйин туганмасдек эдики, охирига етиш учун ҳақиқатан ойлар сарфланяпти. Ойлар мобайнида Самад ўзини сталкер деб ҳис этди, кўча-кўйда, дарсда, уйда — ҳамма ерда ўйин ҳақида ўйлади. Ўлдирса, кейинги босқичга ўтади. Ҳув нарида кўзга зўрға ташланаётган нарвондан тепага чиқса...

— Ўрта Осиё...

Ҳа, ер ости йўлидан Осиёга келиб қолди. Инглизча битикка кўра Ўрта Осиё, яъни Марказий Осиё — ватани жойлашган минтақа. Ер ости зомбиларини енгиб, нарвондан юқорига кўтарилади ва темир қопқоқни очиб, ёруғ дунёга — Осиёга чиқади. Самад ўзи яшаётган қитъада хароб ўлкаларни кўрмаган эди. Сталкер-

га шундай топшириқ берилган: канализация қувири орқали Осиё шаҳарларидан бирининг канорасидан чиқиб, вайрона идора сандиғидан калитни топиши керак. Калит бир мулозимнинг дипломатида келиб қолган. Одамлар ва жонзотлар нурланиш таъсирида бу ерларда ҳам махлуқларга айланишган. Сталкер уларни ўлдирсагина пўлат сандиққа етиб бора олади. Ўртоқлари айтишди, «Сталкер»нинг кейинги босқичларида ҳақиқатан ҳам қўшни маҳаллага ўхшаш жойларда жанг бўлармиш.

— Ув-в... — наъра тортди махлуқ.

— Қичир-қичир... Қасур-қусир... — Нурланиш ҳудудида чақин рақс тушди.

— Мана сенга, лаънати! — Ўқ ёғдирди Самад.

Ва ниҳоят, тўқсонинчи кун махлуқ ночор ҳолга тушиб, чекинди. Самад қоронғи бурчакдаги ёғоч қути ортига бекинган сўнгги махлуққа граната улоқтирди. Улоқтирди-ю лўкиллаб нарига қочди. Ҳақиқий ҳаётдагидек портлаш бўлади-да. Узоқроқ турмасанг парчалар ҳалок қилиши мумкин.

Гумбурлаб портлади граната. Қон сачраб, махлуқ «уҳ-ҳ...» деб жон таслим қилди. Мониторда навбатдаги босқичга ўтилаётгани хусусида лавҳ кўринди.

— Хайрият, — енгил тортди Самад. — Ўлдирдим!

Бироқ олдинда тенгсиз жанглار кутарди. Чўян қопқоқдан бош чиқарган он икки кимса жон-жаҳд ила бошига савалаб қолди. Ўйин босқичи бир зумда тугади. Оддий қилиб айтганда, сталкер ўлдирилди, яъни Самад ўлди.

«Кириш»ни қайта босди. Самад яна нимқоронғи, бадбўй, ўлимтик канализацияда пайдо бўлди. Нарвонга қайтадан тирмашди. Чўян қопқоқни очар-очмас автоматдан тариллатиб ўқ ёғдирди. Қўшимчасига иккита

граната ҳам ирғитди. Ўқлар ҳам, гранаталар ҳам ер ости йўли орқали Осиёга келтирилган эди. Қурол-яроғ кўп, қурол-яроғ бепул. Истаганингча қуроллан ва истаганингча ўқ уз. Ўлдирсанг бас, енгсанг бас.

Ҳа, бу амали-кор қилди. Сталкер сиймосидаги Самад чўян қопқоқдан кўчага чиқишни уддалади. Кўчани кўча деб бўлмасди. Ўйдим-чуқур ерлар, қулаган дарахтлар, ғиштлар, бочкалар, қутилар, темир-терсаклар уюми. Ёқимсиз шамол турган эди, аллақаёқдан хазонлар ва ёмғир томчилари учиб келди. Муюлишдан чирсиллаган овоз эшитилиб, ертўладагидек уран чақинлари чақнади. Нурланиш, электр майдонлари, алламбало ҳалокат асоратлари...

Тўсатдан Самад шаҳар вайронасига эмас, ҳозиргина ўзи ўлдирган қурбонларга тикилиб қолди. Улар зомбиларга ҳам, мутантларга ҳам ўхшамасди. Кўзлари, қошлари, нигоҳлари таниш оддийгина кишилар эди. Ана, ўн-ўн беш қадам нарида қўғирчоқлар ётибди. Йўқ, бири қизча экан. Дастлаб Самад иккаласини ҳам қўғирчоқ деб ўйлади, лекин қараса... граната портлашидан ўлгани қизалоқ, тасодифан омон қолгани Барби қўғирчоғи...

— Мен қотил эмасман, — деди Самад ўзига ўзи. — Сталкерман... Шунчаки компьютер ўйини қаҳрамонни... Бунинг бари ўйин... Уларнинг бари душман... Қандай қилиб бўлса ҳам калитни топишим керак... Калит анави идорада... Харита кўрсаткичлари қаёққа кўрсатса, ўша ёққа боришим шарт... Акс ҳолда мен ҳам ҳеч кимман...

Самад идора томон юрган эди, олдинда оқ яктак кийган чоллар, рўмолга чирмалган хотинлар, увунтўда болалар кўринди. Улар қўлларини кўтармасдан, қурол ҳам тутмасдан, заррача тап тортмасдан унсиз

яқинлашаверишди. Самаднинг юраги бир лаҳза та-ка-пука бўлди. Аммо ўтган кунлар мобайнида қанча-қанча босқичлардан ўтди, ўзига яраша тобланди, гарчи аъло даражада тажриба орттиролмаган эса-да, ҳарҳолда, қўлида қурол бор, уруш кўрди, қанча-қанчасини ер тишлатсагина ғалабага эришишини тушунди. Ўйин бошидаёқ унга дунё заҳарлангани, ҳеч кимга алданмай, гапига учмай ўз мақсадига эришиш кераклиги ўргатилган эди. Душман ким? Тик қараб келаётган ҳар қандай жонзот.

Автоматни тариллатди, гранаталарни улоқтирди. Тикка қараб келаётган манқуртлар яксон этилди. Самад мурдалар оралаб, нариги мавзегга ўтиб олди. Идорага шу ёқдан борилади-да, харитага қараш шартмас.

— Вов! Вов! — Бир ит харобадан чопиб чиққан эди, Самад тўппонча оғзини унга буриб, тепкини икки марта босди. Касал ит вангиллаганча қулаб, оғзидан қони келганча ўлди.

— Вийй... Вуйй... — Деразаларнинг бирида тишсиз хотиннинг боши лиқиллади. Афтидан хотин ҳужум қилишдан ҳам кўра, дод солаётган эди. Самад уни қонсўргич гумон қилиб шартта пешонасидан дарча очди.

Қаердадир чақалоқ йиғлади. Самадга идорадаги пўлат сандиқдан калитни топиш буюрилган, илло сценарияда гўдак йўқ эди. Демак, чақалоқ — махлуқлар тузоғи. Гранаталардан биттасини олди-да, чолдеворга яқин бориб, ўпирилган жойдан ичкарига иргитди. Кучли гумбурлаш билан бирга чанг-тўзон кўтарилди. Йиғи абадий сўнди.

Самад йўлида давом этмоқчи эди, кўчанинг боши берклигини кўрди. Изига қайтиб, ҳалиги хароба оралаб юрди. Идорага шу ёқдан борса ҳам бўлади-ку, нима учун боши берк кўчага бурилди?

Икки қадам ташлади, уч қадам ва... таққа тўхтади. Ҳозиргина ўзи граната улоқтирган хароба орқали идорага бориш мумкинлигини қаёқдан билди? Наҳотки, бу ерларга аввал ҳам келган бўлса?

Шундагина у ҳаммаси таниш эканини, канализациядан чиққандан бери бирорта ҳам бегона ерни, бегона одамни учратмаганини англади. Қанчалик ҳайратланарли, қанчалик ғалати бўлмасин, у ўзи туғилиб-ўсган маҳаллада кезиб юрарди. Анави идорада бобоси Нурали полвон нафақадан кейин ҳам ишлаган. Одамлар бирор муаммосига ечим тополмаса, идора олдига тупланишарди. Иши бошидан ошиб ётган бобоси пастга тушиб, ёрдамини аямасди. Самад жажжигина болакай эди. Қуриган дарахт тагида (ўшанда дарахт яшнаб турарди) дадаси ёки ойисининг қўлидан тутганча бобосини кутарди. Бобоси одамлардан бўшади дегунча унга бағрини очарди.

— Самаджон келибди-ку! Қани, эр йигит! Битта ачомлашайлик-чи! Бир кун келиб менинг ўрнимга сен раис бўласан! Халқингга хизмат қиласан! Бизнинг авлоддан доим юртига хизмат қиладиган одамлар етишиб чиққан...

Бўрон гувиллади. Сталкер сергак тортди. Нега у ўзини Самад деб ҳис қиляпти? Сталкер топшириқни адо этиши керак. Бу бегона заминдан калитни топса, канализацияга сакраб тушса, ўз қароргоҳига шамолдек елиб қайтса, ўйин ғалаба билан тугаса, шу эмасми онгу шуурини забт этган мақсад? Сталкер ҳам иккиланадими? Сталкер ҳам душманга чалғийдими?

Бир-бир қадам ташлаб, идора харобаси сари юрди. Оёғи оғир-оғир одимларди, чайқалиблар кетарди. Қурилиш ҳам пастга қаратилган.

Ногаҳон бешик синиқларини босиб олди. Идора

ёнидаги ҳовлида амакисининг келини яшарди. Ўғил-часи Самадга адаш бўлгани учунми, янгаси ҳаммадан бошқача, илиқ, оналарча сўрашарди. Гранатани ширин сўз янгасига, Самадни кўрса «ау-ув» дея оғзидан суви оқиб қувонадиган жиянчасига отдими? Ўйлаб ҳам ўтирмасдан, ҳеч бир иккиланмасдан ўлдирдими уларни?

Самад сталкерга айланмоқчи эди, айланолмади. Тани муз қотди, кўзларида ёш ғилтиллади. У идора остонасидан беҳол ҳатлаб, ярми ўпирилган зинадан иккинчи қаватга — бобосининг хонасига кўтарила бошлади. Бу ер қандай гўзал, осойишта, файзли эди. Ҳар қадамда ғиштлар уюми, стол-стуллар синиғи, суратлар, китоблар... Деворда эса бобосининг сурати.

— Бўлиши мумкинмас!.. Бу ўйин-ку!.. — инграб юборди Самад. — Балки бобом эмасдир... бобом эмасдир...

Кутилмаганда аскарлар ташланиб қолишди. Самад уларни қандай отиб ташлаганини ўзи ҳам сезмай қолди. Олдинда темир эшик. Компьютер бу эшикнинг ёниб-ўчаётган туртбурчак жойига мина ўрнатишни буюрди. Самад сўзсиз бажарди.

— Уч, икки, бир...

Мина портлаб, эшик кунпаякун бўлди ва чанг-тўзон ортида бобосининг хонаси жонланди. Самад ичкарилади. Тўрда бир чол маҳзун ҳолда мункайиб турарди. «У бобом эмас, булар шунчаки ўйин», деб ўзини ишонтришга чиранди Самад. Нима қилиш керак? Бобосига шунчалик ўхшаяптики, қуйиб қўйгандек ўзи. Тўқсон кунлик жангу жадалдан сўнг шу ерда ўйинни тўхтатиб, орқага чекинадими?

Чол Самадга тикилди, бароқ қошлари чимирилди. Самаднинг тили қовжираб, танглайига ёпишди. Наза-рида, бобоси важоҳатига чек қўйиб, «Самадjon келибди-ку!» деб бағрини очадигандек туюлди.

Чол бир қадам ташлади. Самад бармоғини тепкига қўйди. Чол ҳайрон бўлгандек алланималар деди. Самад оний лаҳза иккиланди. Сталкер топшириқни бажариши керакми ёинки...

Чол икки қадам ташлади. Самад тепкини босди. Бобоси қалқиб кетди-ю, неварасига мунгли тикилди. Лабларидан «Самаджон...» деган сўз учди. Невара аниқ-тиниқ эшитди, ўз қулоқлари билан эшитди.

— Бобожон!.. — мониторга талпинди у.

Бобо йиқилди. Ҳаёт тугади...

— Самаджон! — чақирди ортида кимдир.

Ўгирилиб қаради. Дадаси, ойиси ва акаси унга худди махлуқни кўраётгандек қўрқинч билан тикилиб туришарди. Самад кўз ёшларини артиб, ҳилвираган вужудини зўр-базўр кўтарди.

— Ўчир, — деди ойиси Фарҳодга компьютерни кўрсатиб.

— Бугунча дам олсин, эртага гаплашамиз, — дадаси шарт бурилиб чиқиб кетди.

Эртасига оила идора биносига отланди. Кўча чарогон, озода, худди эртақлардагидек гўзал эди. Майдончада ўйнаётган болалар қий-чуви, дарахтлар шохларидаги қушлар хониши, ўтган-кетганларнинг ҳурмат ила саломлашиши — барчаси Самадни зулматли дунёдан қайтишга чорларди. Канализация қопқоғи олдидан ҳам хуш-хандон ўтдилар. Амакисининг келини жажжи болажонини кўтариб эшикка чиққан эди, Самадни кўриб жилмайди.

— Адаш акангга салом бер, полвоним, — деди гўдакка.

Гўдак қувонганча чапак чалди. Оила идорага кирди. Идора осуда ва файзли эди. Зинадан кўтарилаётганларида Самад мункиб кетаёзди.

— Эҳтиёт бўл, ўғлим, — деди дадаси.

Шу куни бобосининг хонасини зиёрат қилдилар, столларга қўнган гардларни артдилар. Бу ердаги деразадан обод юрт манзараси, покиза уфқ, барҳаёт қуёш — ҳаммаси жонли суратдек кўринарди.

— Кечиринг, бобо, — шивирлади Самад. — Кечир, эй юртим...

Унинг узрини ҳамма эшитди.

ГУМРОҲЛАР

Ўтган асрнинг тўқсонинчи йиллари эди. Бўйдоқ эдим, синглим ҳам турмушга чиқмаганди ўшанда. Шанба куни кечқурун ишдан қайтсам, уйда Зулфиянинг дугоналари базму жамшид қилаётган экан. Шанба — талабалар қишлоққа қайтадиган кун. Синфдош дугоналари синглимни кўргани келишгандир-да.

Шу пайт синглим хуш-хандон пешвоз чиқди.

— Ассалому алайкум, ака, — деди эркатойим ширин жилмайиб. — Ишдан чарчамай келяпсизми?

— Ўзинг-чи? Яхши етиб келдингми? — дея юзидан чимчилаб қўйдим. — Ўқишинг тинчми?

— Беш! — деди Зулфия ва мусиқа садоси-ю қизларнинг қий-чувиға эшитилаётган меҳмонхонага ишора қилди. — Дугоналарим келганди.

— Яхши-да.

— Сиз кираверинг уйга, ака. — Зулфия ошхонага чопди.

Хонамга кирдим. Кийимларимни алмаштириб, бир дақиқа хаёл суриб қолдим. Синглимнинг дугоналари аллақачон балоғатга етишди, иккитасига совчи келиб, фотиҳа тўйлари ҳам ўтган, яқинда никоҳ тўйлари. Зулфия ҳам катта қиз бўлди. Мен 9-синфда илк

бор бир қизни севиб қолгандим. Севгилим нақ ўн етти ёшга тўлганида турмушга чиқиб кетган. Синглим ҳам аллақачон ўн етти ёшда. Қизик, у ҳам кимнидир се-вармикан? Ҳатто, бир-икки йилда турмушга чиқиши мумкинлиги ҳақида ҳам ҳеч ўйлаб кўрмаган эканман.

Аммо кимдир ортидан гап отиб, кўнглини хира қилиб юрган бўлса, соғ қўймайман. Дўстларим қизларнинг уйига кечаси бориб ҳуштак чалишарди, де-разасини тақиллатишарди, кўча-кўйда гап отишарди, овлоқроқда йўлини ҳам тўсишарди. Зулфия жуда сирли қиз-да, биров хафа қилса ҳам билдирмайди. Уйимиз ортига-ку йигитлар келиб, дераза тақиллатишга, ҳуштак чалишга журъат этолмайди. Терисини шиламан унақаларнинг. Лекин шаҳарда орқасидан эргашиганлар бўлса керак.

Кейин чуқурроқ ўйлаб кўрдим. Қанчалик қаттиққўл ёки қаҳри қаттиқ ака бўлмай, синглимнинг ҳаётига кўп-да аралашолмас эканман. Уни кимдир шу қишлоғимизда ҳам севади, ишқий мактублар битади, учрашувга чақиради. Ҳар бир йигитнинг ичидаги гапни, босаётган қадамини санаб юролмайман-ку. Мана, мен Озод синфдошимнинг синглиси ким билан севишганини биламан, аммо дўстим синглиси ошиқ эканини билмайди. Балки менда ҳам шундайдир...

Онамнинг чойга чақиргани эшитилди. Овқат ҳам тайёр эди. Дадам, онам, мен — учаламиз дастурхон бошида ўтирдик. Меҳмонхонадан қизларнинг шўх-шодон кулгани эшитиларди. Онам менга чой узатиб, жилмайиб қўйди ва дадамга бир қараб олиб гап бошлади:

— Баҳромжон, энди сен ҳам катта йигит бўлдинг. Ўқишингни тугатиб, мана, банкда ишляяпсан. Шу йил тўйингни ўтказамиз...

— Яхши бўларди, — дедим гапни ҳазилга буриб. — Кекса бўйдоқман, роса кўзим учиб турибди-да.

Дадам кўз остидан ола қараш қилди. Мен эса негадир шоп мўйловига ёпишиб қолган гуруч бўлагига қардим.

— Сенинг тўйингдан олдин яна бир тўй қилсакми, деб турибмиз. Даданг кўнмаяпти, — деди онам.

— Тушунмадим? — Ҳайрон бўлиб гоҳ аямга, гоҳ дадамга қардим.

— Бугун синглингга совчи келди, — онам жилмайди. — Тўй бўлиб қолар-ов...

Дадамнинг қовоғи солингандан солинди.

— Мен сенга айтдим-ку, — дея ўз одати бўйича ўқрайиб қаради, — қизингни ҳали эрга бермаймиз. Ёш бола-ку унинг!

— Кимдан? — дедим кўнглимда ғашлик ва алланечук қувончга ўхшаш ҳислар жунбушга келиб. — Совчи кимдан?

— Мирпўлат деган бор-ку, ўшанинг ўғли эмиш.

— Фаррухми? Биздан икки синф кейин ўқиган.

— Ҳа, Фаррух экан йигитнинг оти.

Кўз олдимга узун бўйли, қийиқ кўзли, камгап йигит келди. Тўнғич фарзанд. Оиласида ундан бошқа ўғил йўғу, аммо сингиллари кўп. Негадир баъзан шундай хонадонлар келин туширишга шошилишади. Фаррухлар уйланыптими, демак, менга ҳам уйланиш фурсати етгани аниқ. Баъзи таниш-билишлар тез-тез тўй ҳақида сўраб қолгани ҳам бежиз эмас. Ҳатто, «кимсан Лутфи бозоркомнинг ёлғиз ўғлисан, албатта, унча-мунчага уйланмайсан» деб отамнинг мансабию пулларига писанда қиладиганлар ҳам йўқ эмас. Отам бозорга хўжайинлик қилса нима бўпти? Шунга фиръавн бўлармиди!..

Майли, бу гапларни кўя турайлик. Қишлоқ фуқаролар йиғинида ишлайдиган Фаррух нега айнан ме-

нинг синглимга совчи юборибди? Севармикан? Балки хат-пат ёзишиб юрар?.. Йўқ, мен сезишим керак эди. Кимдир «Лутфи аканинг қизини келин қилинлар» деб маслаҳат бергандир. Синглимнинг у билан севишганига ишонмайман. Фаррух қандайдир ёқимсиз, писмиқроқ бола эди ўқувчилигида ҳам.

Агар ёнимда отам бўлмаганида онамдан «Нега у совчи юборибди? Севишибдими?» деб сўрардим.

Очиғи, синглимга совчи келиши борган сайин ғашлантира бошлади. Тўғри, бугун бўлмаса эртага эгасига топшириш керак. Кейин бу ерда яшамайди, меҳмон бўлиб келади, ҳаёт қонуни шунақа...

Мен бош чайқадим ва ним кулдим.

— Зулфия ёш, — дедим, — ўқиши бор, эрга тегишга эрта. Жуда-жуда эрта.

Шундан сўнг суҳбатимиз бошқа мавзуга бурилди. Шуни кутиб тургандек хонага Зулфия чопиб кирди.

— Дада! Ая! — деди у шошқалоқлик билан. — Чойларингиз борми?

— Бор, — дея аям қопқоқни очиб кўрди. — Сен дугоналарингнинг олдида ўтиравер, чой тугаса ўзим дамлаб келаман.

— Майли, — деди синглим қандай пайдо бўлган бўлса, шундай ғойиб бўлиб.

Сездимки, у ҳаддан ташқари хурсанд ва безовта. Нимадир юз беришини истаяпти. Бирон айби бордек кўзларимга қараёлмаяпти.

Овқатдан сўнг уйда ўтиролмадим. Ҳовлига чиққим, хаёл сургим келди. Гарчи ҳовлимиз катта бўлса-да, супага ёки ўриндиққа бориб ўтирсам, гўё қизларни кузатишга чиққандек туюлаверди. Шунинг учун секин дарвозахонага ўтдим, бир лаҳза машинанинг у ёқ-бу ёғини кўрдим-да, кўчага чиқдим. Ҳовлимиз кўча томондан

панжара билан ўралганди. Олтита гилос дарахти дераза қадар бўй чўзган, тагида бир қатор гуллар одам белича барқ уриб турарди.

Кўчада ҳеч ким йўқ. Дарвоза чироғи тагида қаққайиб, хаёл билан аввал чап томонга, сўнг ўнгга кўз югуртирдим. Кўча бошидаги кичик дўкончага қандайдир харидор келди, муюлишда бизга кўндаланг кўчадан бир машина ғизиллаб ўтди, қизил чироқлар бир лаҳза кўринди. Нигоҳимни яқинга, шундоққина уйимиз орқасидаги энг четки гилос ва гулларга бурдим. Негаки, у ерда нимадир қимирлагандек туюлди. Сергак тортиб, диққат билан тикилдим. Ҳақиқатан гилос тагида кимдир бор эди. Шарпа ҳам аллақачон мени пайқаган, у ҳам менга қилт этмай тикиларди, чамамда.

«Фаррух келганмикан? — дедим ичимда. — Уни ушлаб олсам нима дейман? Кўчада мени кўрса қуюқ саломлашадиган, ўзини жиддий тутишга уринадиган йигит ҳозир қандай аҳволга тушаркин?»

Индамай ичкарига кириб кетиш шаънимга тўғри келмади. Қараб туравериш ёки кўрмасликка олиш ҳам ноқулай эди. Ахийри, олға қадам босдим. Шарпага ҳам жон кирди: лип этиб панжарадан кўчага ошиб ўтди.

— Кимсан? — сўрадим йўлакка чиқиб.

Шарпа ғизиллаб жўнаб қолди. Ортидан қувишни ўзимга эп кўрмадим. Таниб қолиш учун бутун вужудимни кўз қилиб тикилдим. Бахтимга муюлишда бир машина тўхтаб ўтди ва номаълум шахс ёруғликдан қоронғи кўчага шўнғир экан, шакл-шамойили аниқроқ намоён бўлди. У Фаррух эмасди. Таниёлмаган бўлсам-да, юриш-туриши кимнидир эслатди. Жуда таниш эди, аммо хотирам қатламларимдан у ҳақдаги маълумот чиқмади.

Уч кундан сўнг Фаррухнинг совчилари яна келишди. Таомилга биноан бу сафар қатъий қарор айтилиши

керак эди. Ота-онам айтди, яъни синглимни ҳозирча турмушга бермайдиган бўлишди, унаштирув ёинки бирор аҳдлашувга ҳам ўрин қолдиришмади.

Мен энди ўзимни анча хотиржам тутдим. Турмуш қуриш — ҳаётнинг табиий жараёни эди. Синглимга совчи келишига қўникишим керак. Қачондир у бошқа хонадонга кетади. Гоҳида унинг тўйи хаёлимда гавдаланарди. Барча қариндошлар, қишлоқ аҳли хонадонимизни гавжум қилади, ёр-ёр садолари янграйди, келинчакни олиб кетишади. Мен ҳам ака сифатида қудалар сафида тўйга ташриф буюраман. Куёв ҳам худди оиламиз аъзосидек бўлади. Зулфия иккаласи меҳмонга келишади. Менинг шу эркатой синглим бир уйнинг бекасига айланади, умр ўтади, ўтаверади...

* * *

Зулфия ҳар душанба ўқишга кетар, шанба куни тушдан кейин қайтиб келарди. Барча акалар каби мен ҳам синглимнинг бахтли бўлишини кўзлардим. Ишхонамда ҳисоб-китобларга кўмилиб ўтирган дамларда ҳам баъзан лоп этиб оиламиз келажаги кўз олдимда жонланарди. «Яқин йилларда мен ҳам уйланаман. Ота-онам бобо-момо бўлади. Ҳаёт бунчалар тез ўтмаса-я...»

Кунларнинг бирида қўлимга мўмайгина пул тушди. Уйдагиларга нима харид қилсам экан, деб ўйладим. Дарвоқе, нима ҳам олардим, дадам ҳаммасини муҳайё қилган бўлса.

Банкдан чиқиб, бозор ёнидан ўтдим. Дадам қассобларга алланимлар деб ўшқираётган экан. Кўринмасликка ҳаракат қилсам-да, мени одамлар орасидан дарров пайқаб олди.

— Уйга кетяпсанми? — деди узоқдан.

Бозорга бурилдим.

— Ўзим... айланиб юрибман, — жавоб бердим муж-мал оҳангда. Сўнг дедим: — Дада, Самарқандга бор-саммикан?

— Нима қиласан?

— Шаҳарда ишим бор эди. Шу баҳона Зулфия билан бир-икки жойга ўтиб келардим.

— Нарса олармикан ё домлалари иш буюрибдими?

— Нарса олса керак.

— Унда бориб кела қол, — дадам бир оз юмшади. — Пул берайми?

— Ўзимдаги етарли, дада.

Нари кетишга улгурмаган ҳам эдимки, ўртоғим Озод келиб қолди. У дадам билан ҳар доимгидек эмас, балки кучоқлашиб кўришгач, менга ҳам кучоқ очди:

— Дўстим, бормисан?

— Тошкентдан бери келмай қўйдинг? — дедим уни бағримга босиб, елкасига қоқиб қўярганман.

— Мана, ўқишни ҳам тугатяпман. Энди камина доим шу ерда.

Биз дадам билан хайрлашдик ва бекат томон йўл олдик.

— Прокуратурага ишга келяпсанми? — сўрадим дўстимдан.

— Насиб қилса, — деди у. — Лекин ёшлигимдан адвокат бўлишни орзу қилардим. Буни қара, хаёл бир ён, ҳаёт бир ён.

— Мен сенга ўхшаб ҳуқуқшуносликда ўқиганимда роса омадим чопарди-да. Отам прокурор билан ҳам, судья билан ҳам қалин ошна.

— Ҳа, эшитганман, — деди Озод, сўнгра соатига қаради. — Прокуратурага боришим керак.

— Кечқурун кўришармиз, а?

— Хўп. Сен ўзи қаёққа кетяпсан? Уйгами?

Мен Самарқандга отланганимни, синглимни кўриб келишим кераклигини айтдим.

— Кетдик, — деди Озод кутилмаганда, — Самарқандга бормаганимга ҳам анча бўлди.

— Бу ердаги ишинг-чи? Зарилмасми?

— Ҳе йўқ... Эртага ҳал қилса ҳам бўлади. Аниқроғи, прокуратурага эмас, ўша ерда ишлайдиган одамнинг қариндошиникига борсамми, деб тургандим.

Шерик топилганидан хурсанд бўлдим. Биз шаҳарга етиб, «Дамас»га ўтирдик-да, коллеж дарвозаси ёнида тушдик. Ичкарига киришга ҳам улгурмадик. Ўриндикда ўтирган Зулфиянинг «Вой, акам!» деган хитоби эшитилди ва у ўз одати бўйича чопқиллаб келди. Мен синглимга эмас, ҳозиргина у билан ўтирган башанг кийинган йигитга тикилдим. Назаримда, йигит кўзларини олиб қочди ва ёнидаги бошқа қизга нималарнидир гапирган киши бўлиб, чалғиди.

— Ассалому алайкум, — Зулфия Озодга ҳам салом берди. Кейин менга қаради. — Қайси шамол учирди, акажон? Бундай тўсатдан келмасдингиз-ку?

— Анави қизлар ичидан сенга янга топишга келдик, — деди Озод кулимсираб. — Акангнинг ҳам уйланадиган вақти, ахир!

— Э, қўйсангиз-чи, улар менинг курсдошларим!.. — Зулфия қиқирлаб кулди. — Акам мени қандай сингил ўрнида кўрса, уларни ҳам шундай кўради. Тўғрими, акажон?

— Тўғри, ҳазиллашяпти, — дедим Зулфияга. — Келин керак бўлса, Озоднинг ўзига топиб берамиз.

— Йўқ, йўқ, йўқ, — Озод қувонганча бош чайқади. — Аввал ўзларидан, аковси.

— Бугун ўнг томони билан турган экан дугоналаринг, — синглимнинг курсдошларига имо қилдим. — Нега деганда, бир зиёфат берай деб келдим.

— Қанақа зиёфат? — ҳайрон бўлди Зулфия.

— Қанақа дейсанми? — дея синглимни четроққа бошладим — Оддий зиёфат. Ўзингга яқин курсдошларингдан тўрт-бештасини чақирасан, ресторанга борамиз. Мен ўқиб юрганимда бир қизнинг отаси ҳар ойда келиб, қизи ва дугоналарини бирорта ошхонага эргаштириб, хоҳлаган овқатларини олиб берарди. «Сизлар студентсизлар» дер эди зиёфат сабабини сўрашганида. Зули, сенинг ҳам бу ерда ўзингга яраша обрўйинг бор, талабалик эса ўтади-кетди. Шу вақт ичида ўқишингга бир марта келмасам қанақа ака бўламан? Дадам келди-ю домлаларингга зиёфат бериб кетди, холос.

— Жуда яхши, — деди Зулфия таклифни қабул қилиб.

Ярим соатдан сўнг биз коллеж яқинидаги ресторанда ўтирардик. Ўша кезларни ўйласам, ҳозир ғалати туюлади. Синглим ва курсдошларига ресторанда зиёфат берганим, ўзим ҳам уларнинг даврасида ўтирганим, боз устига Озодни ҳам эргаштириб келганим ғалати ва кулгили эди-да, ахир.

Зулфия учта дугонаси ва ҳалиги башанг кийинган йигитни таклиф этганди. Ўзини Алишер деб таништирган олифта йигит:

— Акалар, — деди ярим кулиб ва оғзини бир томонга сал қийшайтириб, — мен ғирт «апирист»га ўхшайман-а? Лекин... — У қўлини кўксига масхаромуз қўйди. — Лекин мен яхши боламан, мана, қизлар айтсин.

Талаба қизлар, жумладан, Зулфия ҳам унинг ҳар бир гапига кулар, олқишлар эди. Алишер бу қизларнинг шу даражада кўнглини топиб олибдики, менимча, қизлар усиз бир қадам ҳам юролмай қолганга ўхшайди. Даставвал, Алишер менга умуман ёқмади. Уни таклиф этгани учун синглимдан бир оз норози

ҳам бўлдим. Бироқ борган сари Алишердаги нимадир маъқул туша бошлади.

— Акалар ташриф буюрган экан, — деди у жойидан туриб қўлидаги қадаҳни баланд кўтарар экан, — уларнинг соғлиги учун ичмасам ўзимни осишимга тўғри келади. Ундан кўра ичган маъқул эмасми? Қани, муаллимлар, — у қизларни муаллимлар деб атади, — олинглар, «кола»дан бўлса ҳам... Ие, Зулфия муаллим, олинг энди!

Зулфия рюмкасидаги ширин ичимликдан ичди.

— Мен, — деди Алишер жойига ўтириб, — катта режалар тузиб юраман.

— Қанақа экан режанг? — кесатди Озод. — Кимни алдасам, кимнинг кўзини бойласам деган мақсадларни ўз ичига олса керак?

Алишер ҳузурланиб кулди ва «топдингиз» дегандек бармоқларини қирсиллатди.

— Худди шундай, катта ака, прокурор бўлишингиз шу ердан маълум! Режаларим шуки, фақат одамларнинг хизматида бўлсам! Ўлай агар, муаллимликни ташлаб артист бўлиб кетмасам!..

— Шундоғам артист экансан-ку! — деди Озод.

— Раҳмат, акажон, раҳмат. Артист эканман, қўшиқ айтиб бермасам бўлмас.

— Айтинг, айтинг, — дейишди қизлар.

— Йўқ, — деди Алишер менга таъзим қилиб, — аввал энг катта акадан ижозат олайлик.

Мен бажонидил розилик билдирдим. Алишер куй-қўшиқ таралаётган бурчакка борди-да, у ерда ўтирган йигитга алланималарни уқтирди. Кейин эса карнайдан Алишернинг овози жаранглади:

— Мен бир камбағал, бечора боламан, аммо қўшиғимни пулга сотмайман. Ҳозир ҳаммангиз эшитадиган қўшиқ «Ёр-ёрлар» деб аталади. Албатта, қўшиқ

Анвар Санаевники. Бироқ бу қўшиқ менинг юрагимга айланган экан, ўзимники деб ҳисоблайман.

Қўшиқ куйи бошлангандоқ қизлари тушмагур қий-қириб, чапак чалиб ўринларидан туриб кетишди. Зулфия биздан уялиб, индамай ўтираверди.

— Бугунги даврамизнинг сабабчиси гўзаллар гўзали Зулфияхоним рақсга чиқсалар, «Атиргул»ни ҳам ижро этганим бўлсин.

Энди қизлар жиннилардек ҳайқиришди ва Зулфияни ўтирган стулидан юлқиб олдилар. Алишер гапида турди: «Атиргул»ни, «Муҳаббат»ни маромига етказиб куйлаб берди.

Куй-қўшиғу ўйинлар анча вақт давом этиши мумкин эди, лекин бир маст жойидан турди-да, Алишерга қичқирди:

— Ҳой бола, сен Анвар Санаевмисан?

— Ҳа, — деди Алишер кулиб.

— Унда нега жиддий эмассан?

— Бугун хурсандман, акажон.

— Афсуски, мен хурсанд эмасман, — деди хўранда йиғламсираб. — Ҳозир «Онажоним» қўшиғини куйлайсан!

Алишер бу қўшиқнинг сўзларини ёдламаган экан, шунинг учун гапни айлантирмоқчи эди, маст киши бутилкаларни синдира бошлади.

— Нега?! Нима учун куйламайсан?! Мен одам эмасманми?

— Одамсиз, — деди Алишер.

Маст унга олайиб қаради.

— Йўқ, одам эмасман! Бугун онам ўлган кун! Мен эса ресторанда ичиб ўтирибман! Ҳаммамиз ўламиз! Ҳа, бу кунлар ўткинчи! Сизлар, — у бизнинг столга қўлини бигиз қилди, — яшаяпман, деб юрибсизлар.

Ёш-ёш қизлар билан жуфт-жуфт бўлиб олибсизлар. Бахт борлигига ишонасизми? Бахт йўқ! Ҳаммаси сароб... Ҳаммаси сароб бўлиб чиқади!..

Ресторан хизматчилари мастни кўчага чиқариб юбориши.

Ўша кун бир нарсани сездим: Зулфия ниманидир қаттиқ сир тутмоқда эди. Тез орада сирнинг қулфига калит топишга аҳд қилдим. Буни Самарқанддан қайтишда ҳам, уйда ҳам кўп ўйладим.

Ўша ҳафта Зулфиянинг ўқишдан қайтаётганини узоқдан кўриб қолдим. У кўзимга хомушдек кўринди. Лекин дарвозадан шўх-хандон кириши кўнглимга таскин берди.

— Ака, курсдошларимни роса хурсанд қилдингиз, — деди у. — Сиздан роса хурсанд.

Бир ой ўтар-ўтмас, уйимизга яна совчи келди. Бу галгиси Алишер яшайдиган тумандан эди. «Демак, Алишер севар экан-да», деб онамдан йигит кимлигини сўраганимда, бутунлай бошқача жавоб олдим. Йигит университетда ўқир экан. Зулфияни кўчада кўриб севиб қолганмиш.

— Синглим нима деяпти? — сўрадим онамдан. — Совчи қўйган йигит билан гаплашиб юарканми?

— Гаплашиб юришига даданг қўярмиди, «шаҳар-пахарингни йиғиштир», демасин тагин. Йигит синглингнинг изидан қолмай ялиниб юаркан. Синглинг эътибор бермабди, гаплашмабди. Лекин ўтган ҳафта «орқамдан юрманг, ота-онам кимга берса, ўшанга тегаман», дебди. Ўша бола шунинг учун совчи юборибди.

Дадам «узоққа қиз бермайман» деб совчиларни қайтариб юборди. Шундан кейин Зулфияни бир неча марта тушкун кайфиятда кўрдим. Авваллари сир-асрорини

кўчага ташлаб, беғубор қиз бўлиб кириб келса, энди ғамлардан фориг бўлолмай қолди. Ғамгин чехрасига боқарканман, раҳмим келарди.

Пишиқчилик яқинлашиши билан дадам мени уйлантириш пайига тушди. Танлаган қизим йўқ эди-ю, ота-онамнинг маслаҳати билан Саъдулла Бегматов деган кишининг қизига совчи юбордим. Отасининг шон-шавкати иккинчи масала эди. Менга қиз ёқиб қолганди. Совчилар иккинчи марта боришида қиз томон рози бўлди. Тўйни сентябрга белгиладик. Август ойида бўлғуси қайнотам туман ҳокими этиб тайинланди. «Баҳром мансабга учди, бой бойга боқади-да» деган гап-сўзлар кўпайди. Мен эса оғзига кучи етмайдиганларнинг шивир-шивирларидан таъсирланадиган даврдан ўтгандим. Тўйни, бахтли оила қуришни, муҳташам келажагимни ўйлашим керак эди.

Унаштирувим куни тасодифан бир гапни эшитиб қолдим. Ошхонага киргандим, янагалар ўтирган экан. Амакимнинг хотини синглимга шундай деди:

— Қўйинг, қиз бола, кўп хафа бўлманг. Фақат бошқа совчиларга розилик бериб қўймасангиз бас. Ўқишни тугатганингиздан кейин Фаррух яна совчи юборсин, акам аниқ рози бўлади. Шу қишлоқнинг боласи бўлса, эсли-хушли. Хўш, яна нима керак? Яхши қиз қишлоғидан чиқмайди, деган ота-боболаримиз.

— Сиз бошқа йигит билан гаплашманг-да, ахир, — деди тоғамнинг хотини.

— Гаплашмайман, — Зулфия журъатсиз оҳангда гапирди.

— Тунов кунги қиз сиз эдингиз, — дея тоғамнинг хотини давом этди, — кечқурун дўкондан сал нарида... Лекин Фаррух эмасди. Тўғрими?

— Ким эди? — Амакимнинг хотини қизиқсинди.

— Танидиму... Шу қайнсинглимнинг хурмати учун айтмайман.

— Вой, яна ким ошиқ экан, билайлик биз ҳам, — ялинди амакимнинг хотини.

— Тўйлар бўлсин, жанжаллар эмас, — тоғамнинг хотини яқун ясади. — Қайтиб сўраманглар. Қайнсинглимизнинг сирини ўлсам ҳам айтмайман.

Мен ошхонанинг биринчи хонасида туриб бу гапларни эшитар эканман, синглимнинг «ёлғон» дейишини кутардим. Синглим эса тоғамнинг хотинидан миннатдор бўлди. Ошхонадан жаҳл билан чиқиб кетдим. Энди менга шу нарсаяққол аён эдики, Зулфия Фаррухни яхши кўради, аммо яна ким биландир гаплашиб юради. Бир куни уй орқасида дуч келган шарпа ҳам ўша йигит бўлган. Иккинчи йигит ким эканлигини тоғамнинг хотинидан сўрашни кўнглимга тугиб қўйдим. Гумоним тўғри чиқса, Зулфия ким деган қиз бўлади? Наҳотки, у икки йигит билан гаплашиб юрадиган даражада ҳаёсизлашиб улгурган?

Кўп ўтмай бўлажак рафиқам билан Самарқандга айлангани чиқишга келишиб олдик. Ўша даврдаги яна бир ғалати таомил бўйича у битта дугонаси билан, мен битта дўстим билан чиқишим керак эди. Озод жўрамга кўнғироқ қилиб, учрашувга бирга боришни илтимос қилдим. У «Жигули»сида келди. «Жигули» обрўли машина эди.

— Қизларни кўчасидан олиб тўғри паркка борамизми? — сўради Озод. — Ёки биринчи зиёратгоҳларга кириб чиқамизми?

— Майли, зиёратгоҳларга кирамиз, — дедим мен. — Дўппимни ҳам оливолишим керак экан-да.

Қайтиб чиқсам, дарвоза олдида тоғамнинг хотини Озод билан суҳбатлашиб турибди.

— Ҳа, куёв бола, — деди янгам менга, — «свидания»га чиқяпсизми? Ҳозиргина бу болага айтиб тургандим, келин-куёвни орқага ўтиргизинг, дугонаси сиз билан гаплашиб кетади деб.

— Озодга ўша дугонасини шундоғам гаплашиб бераман, — дедим кулимсираб, — божа бўламиз.

Дўстим қизариб кетди. Уни ҳеч бунақа аҳволда кўрмагандим. Шу пайт Зулфия ҳақидаги гап эсимга тушди.

— Янга, — дедим бир четга имлаб, — сизда гап бор эди... — Дўстим бизга ҳайрон қараган эди, кўз қисдим. — Озод, узр...

— Нима маслаҳат берай? — деди янгам четроққа чиққанимизда.

— Маслаҳат керакмас. Хуллас... гап бундай, фақат ростини айтасиз. Зулфия ким билан севишган ўзи? Фаррух биланми ё ўртада бошқа бир йигит борми? Тўғриси, охирги пайтлари синглимга тушунолмаяпман.

— Йўғ-е, шундай хонадоннинг эсли-хушли қизидан, ўз синглингиздан нега шубҳалансиз?

— Қўйинг-е, янга! Унаштирувим куни ошхонада айтган гапларингизни эшитдим-ку. Зулфия ким биландир учрашувга чиққан. Сиз уларни дўкон ёнида кўриб қолгансиз. Биламан, синглим очиққўнгил, шўх, лекин содда қиз. Кимдир уни алдаб юрган бўлиши мумкин. Айтинг, ўша йигит ким эди?

Янгам бош чайқади.

— Вақти келиб билиб оласиз, қайним.

— Ҳозир айтинг!

— Кечирасиз, мен сизни ҳурмат қиламан, лекин ҳозир айтолмайман. Синглингизни ҳам, сизни ҳам хафа қилишни хоҳламайман.

Онам уйдан чиқиб қолди-ю суҳбатимиз узилди.

— Кетишларинг бирам қийин бўлдики, — деди онам.
— Эртароқ бориб, эртароқ қайтинглар-да, болам.

Тўй ташвишлари билан юриб, тоғамнинг хотинидан Зулфия ким билан учрашганини қайта сўрамадим. Кунларнинг бирида Фаррухга дуч келдим. У аввалгидек қўлини кўксига қўйиб саломлашса-да, юзидаги ғалати илжайиш эътиборимдан четда қолмади. Бу уялганими ёки киноями, билолмадим.

Ниҳоят, тўй куни ҳам етиб келди. Ўша пайтларда туманимизда ресторанда тўй қилиш урф бўлмаган эди. Ҳовлига стол-стуллар келтирилиб, дастурхон безатиларди. Тўрга келин-куёв учун саҳна қуришиб, гиламга «Фалончижон ва Фалончиойларнинг никоҳ кечасига хуш келибсиз!» деб пахта билан ёзиб қўйишарди.

Келин-куёв учун ажратилган саҳнада ўтирар эканман, ўйин-кулги айни қизиган маҳал Фаррухни кўриб қолдим. У одамлар орасида узун бўйи ва ҳайкалдек қотиб туриши билан яққол кўзга ташланарди. Фаррух нафратомуз қараб турган жойни нигоҳларим ахтариб топганидан юрагим гурс-гурс уриб кетди. Ширакайф дўстим Озод Зулфиянинг атрофида ўралашар, қўшиқ шовқинида унга куйиб-пишиб нималарнидир гапирар, синглимнинг юзида унга хайрихоҳлик, аллақандай тобелик акс этганди. Кейин дўстим қариндошларимизнинг қизларини ҳам даврага таклиф этган ҳолда синглимни алоҳида ўйинга тортди.

— Бу фитна, — пичирлади лабларим. — Катта фитна...

Синглим унинг макрлари олдида ожиз эди. Дўстимнинг қизлар масаласидаги тажрибаси билан яхши таниш эдим. Ишқи тушган қизнинг ҳеч бўлмаса қўлларини бир бора силамагунча тинчимасди. Ҳатто турмуш қурган жувонлар билан ҳам саргузашти йўқ эмас-

ди. Бироқ у дўстларининг сингилларига бошқача назар билан қарадини ҳеч ўйлаб кўрмаган эканман. Ғўр эдик, ҳаётнинг аччиқ-чучукларини татиб кўрмагандик. Одамларда нима урф бўлса, расм-русум шу экан, деб қабул қилиб кетаверардик. Исён йўқ эди бизда, илм йўқ эди бизда. Нега кап-катта, эсли-ҳушли йигит уни эргаштириб Самарқандга, синглимнинг ўқишига бордим? Синглимнинг курсдошлари билан бир дастурхон атрофида ўтириб, едик, ичдик. Менда ҳам, синглимда ҳам, курсдошларида ҳам нимадир етишмасди. Худди шу бўшлиққа Озод кириб келмоқда эди. Ҳеч қандай монеликсиз, ҳа, деярли ҳеч қандай тўсиқсиз.

Дарров тоғамнинг хотинини чақирдим.

— Айтмасангиз ҳам билиб олдим, — дедим жаҳл аралаш. — Синглимни дўстим Озод яхши кўрар экан. Ўша кунги у эдимиз?

— Ўзингиз билиб олганингиз яхши бўлибди, — деди янгам қулоғимга энгашиб. — Агар мен айтганимда, ифогогарга айланардим. Феълингиз яхшимас, қайним. Рашкчисиз... Рашкчисиз...

Муסיқанинг қулоқни қоматга келтириши ва меҳмонларнинг қўплиги боис янгам билан ортиқ гаплашолмадим. Янгамнинг овози қулоғим остида жаранг сочарди: «Рашкчисиз... Рашкчисиз... Рашкчисиз...»

Мен рашкчиманми? Рашк қилиш учун, назаримда, ақл ҳам керак эди. Модомики, ақл йўқ экан, рашк ҳам йўқ эди. Ҳаёли, иболи, ақлли ака бўлмайманми? Ота-она босолмаган жиҳатларни мен босмайманми?

Тўйдан кейин синглим ва дўстимнинг муносабатлари ҳақида сўрашга ҳожат ҳам қолмади. Озоднинг даласи ва аяси ишни пишитиб қўйган эканлар, тўйнинг эртасигаёқ синглимнинг тақдирини боғлаб кетдилар.

Шундай қилиб, синфдошим бизга куёв бўладиган бўлди. Ота-онам мендан маслаҳат ҳам сўраб ўтирмади. Озоднинг феъл-атворини, оиласининг аҳволини, ҳамма-ҳаммасини яхши билишармиш. Ўқишини тамомлаган, келажаги бор йигит эмиш.

Тўй куни саҳнадан тушганимдан бери Озод қорасини ҳам кўрсатмади, номард, қўрқоқ. Эсладим, тунги шарпа ҳам ўша эди. Дўстнинг синглисига уйланмасин, деб ҳеч қаерга ёзиб қўйилмаган, аммо гап бошқа томонда эди. У хонадонимизга мен билан кўришишга эмас, синглим учун келиб юрганди. Яширинча учрашганлари-чи? Йўқ, мен учунгина яширинча эди. Аслида кўпчилик билган, устимдан кулган. Фаррух кабиларнинг истеҳзоси бекорга эдимиз?

Озод шу кетган кўйи рўпара келмади. Биламан, атайин яшириниб юрибди. Менга дуч келиш учун унга юз керак эди. Атиги уч ой аввал у менга ишқий саргузаштини сўзлаб берганди. Улар билан узоқ вилоятдан келган бир қиз ўқир экан. Қиз эрга тегибди, сўнг ўқишини давом эттирибди. Эри бир ойда бир марта келиб, хотинидан хабар олиб кетаркан. Шанба кечаси хонадошлари уйларига кетиб, гоҳида у ёлғиз қоларкан. Икки курсдош аввал дардлашиб юрибди, сирлашибди, кейин иш хиёнатгача бориб етибди. Ўшанда ҳам дўстимдан нафратланмагандим. Бу унинг ҳаёти, унинг саргузашти, унинг муаммоси деб ўйлагандим.

Кирдикорларини ота-онамга айтишга ичимда нимадир йўл қўймади. Икки томон тўйга шиддат ила тайёргарлик кўрмоқда эди. Мен айтадиган далиллар ҳеч нарсани ўзгартирмаслигини тушуниб, ичимда нимадир чирт узилди. Нега биз бунақа бўлиб қолдик? Бутун маҳалла манқуртлашаётган экан, мен-чи?

Тўйгача синглим анча-мунча ўзгарди. Ясан-тусан

кийинадиган, дўстим билан учрашувга ошкора кетадиган бўлди. Одат бўйича, унаштирилган бўлажак келинкуёвнинг учрашувини оила аъзолари кўриб-қўрмасликка олишлари керак эди. «Иккисини учраштирмас экансизлар, нега совчиларга розилик бериб, фотиҳа қилдинглар?» дерди одамлар ва қизнинг оиласини сал кам телбага чиқариб қўйишарди.

Бироқ мен чидолмадим ва умримда биринчи марта Зулфияга ўшқирдим:

— Сал одамга ўхшаб кийиниб юр! Анави бузуқинг сени ҳам ўзига ўхшатиб олмасин!

Синглим уч кун кўз ёш тўкди, менга гапирмай қўйди. Унга ҳам, менга ҳам ҳеч нима фойда бермади. Рамазон ойи кириб келмасидан никоҳ тўйи бўлиб ўтди. Шундагина Озод билан юзма-юз келдим. Бир неча кун муқаддам қайнотам мени банкдаги юқори лавозимлардан бирига тавсия этган эди. Озод ўзини эски кадрдонлардек тутиб жилмайишга ҳаракат қилди ва мансаб билан табриклади. «Бойлик ва мансабдан бошқа нимани ҳам ўйлардинг?» дедим ичимда. Сиртимда эса, начора, уларга бахт тиладим.

Тез орада Озоднинг жўяли бир иш қилмаслиги маълум бўлди. «Жигули»сини миниб, прокуратурага хўжакўрсинга бориб келаркан.

— Ишга ўтиш ҳам қийин экан-да, — деди онам.

— Ҳалиям у шу даражага эришибди, — деб кулдим, — бошқаларни прокуратуранинг остонасидан ҳатлашга ҳам йўл қўймайдилар. Ҳуқуқшуносликни тугатган қанча одам сомсапазлик қилиб юрибди. Ўйлайдики, битирганидан терговчи, адвокат ёки прокурор бўлиб қолади.

— Қудамиз дадангга илтимос қилибди, энди бўлади.

— Ҳа, албатта, — дедим мен, — куёвингиз синглимни шунинг учун ҳам тузоғига илинтирди-да.

Айтганимдек, кўп ўтмай Озод терговчининг ёрдамчиси бўлди. Хурсанд бўлиб кетган дадам куёвига икки хонали уй совға қилди. Одам ҳам шунчалик содда бўладими? Мендан бир оғиз сўрамай уйни бирийўла куёвининг номига ўтказди. Биз бойликка ва хотинларга ўч шахснинг уйида яшаётган синглимнинг хавфсизлигини таъминлашга борган сайин ожиз қолаётган эдик.

* * *

Орадан уч йил ўтди. Қайнотам туман ҳокимлигини топшириб, нафақага чиқди. Қассобхона қулаб, бир кишини босиб қолгани учун дадам жиноий жавобгарликка тортилди. Қамоқдан қутулиб қолди-ю ишдан бўшаб, уйда ўтирадиган бўлди.

Менинг ишларим бир маромда кетарди. Ҳаётимиз тинч эди. Бироқ мени Озод масаласи қийнай бошлади. Синглимнинг айтишича, у бирдан ўзгарган эмиш. Ичиб келадиган, синглимга қўл кўтарадиган одат чиқарибди.

Синглим учинчи марта аразлаб келиб, энди у ёққа қайтмайман деганида, ўзим эргаштириб бордим.

— Эй дўстим, — дедим, — сенда эркаклик ор-номуси борми?

— Нимайди? — деди Озод безрайиб.

— Тузимни еб, тузлигимга тупурдинг, индамадим. Аёл кишига қўл кўтаришинг, сўқинишинг нимаси? Айт, синглим сенга нима ёмонлик қилди?

— Ўзи айтсин! — деди Озод ғазаб билан.

— Айт! — дедим Зулфиянинг қўлидан силтаб.

— Бу одам ўзига хуштор топиб олган, — дея синглим йиғлаб юборди. — Бошлигининг ўтириб қолган қари қизига уйланмоқчи!

— Шу гаплар ростми? — дедим Озодга.

У кифтини ғалати учириб, «Кўнглим бор унда», деб минғирлади.

— Кўнгил қаёқда! — ўкириб йиғлади Зулфия. — Асл мақсади катта ишга ўтиш, мансабини ошириш! Энди биз пуф сассиқ бўлиб қолдикми?

— Ўчир! — бақирди Озод.

— Синглимга қичқирма! — деб бир қадам ташладим.

— Баҳром! — деди куёвгўра. — Туғмас синглинг билан барибир яшаманман! Илтимос, менинг ҳаётимга энди аралашма!

— Аблах! Касал сенми, синглимми? — деб юзига мушт солдим, лекин муштлашув давом этмади. Озод гандираклаб чиқиб кетди.

Шу кўйи қайтиб келмади. Биз сукунат чўккан уйни тарк этдик.

Эҳ дўстим... собиқ дўстим... собиқ куёвим... У иккинчи марта уйланди. Эшитишимча, шифокорлар хасталигини аниқлабди. Касаллик унинг ўзида экан. Шаҳардаги ишқий саргузаштларининг бирида кимдандир жирканч касаллик юктириб олган экан.

Синглим эса хотини вафот этган Фаррухга турмушга чиқди. Ўша йили собиқ дўстим бурунги дардининг энг каттасини — ОИТСни юктириб олиб, ўз жонига қасд қилди.

Бир йил ўтгач, Фаррух ва Зулфия ўғилли бўлишди. Ҳамма хурсанд, ҳамма шод эди. Отам невараси шарафига қўй сўйиб, қадаҳ кўтарди. Фаррухнинг қўлида ҳам рюмка бор эди. Ёлғиз мен ичмадим.

— Жиянимни янги замон руҳида имонли, инсофли, мард қилиб тарбияла, — дедим Зулфияга. — Ҳар бир ишни ақл билан бажарадиган йигит бўлсин.

Синглим ёшли кўзларини ерга тикиб, розилик берди.

БИР КУНИ...

Ярим кечаси эр тўсатдан шиша ахтариб қолди. Чўчиб уйғонган хотин унга хавотир-ла боқди. Эри бегоналардек ҳиринглаб қўйди-да, бутилкани кўтарди.

— Биламан, уйингларда ҳаминша шиша бўлади, — деди у.

— Дадаси, тинчликми? — сўради хотин. — Қачон келдингиз?

— Пўриллаб ухлашдан бошқасини билмайсан, — гинжинди эр. — Афсус, чиройли эмассан-да.

— Сизга нима бўлди?

Эр уни биринчи марта кўраётгандек ёввойи нигоҳ-ла тикилди. Сўнг билагидан куч билан қисди, хотин кутилмаган тажовуздан қичқириб юбораёзди. Эртасига ғалати воқеа рўй берди. Хотин билагига қараб йиғламсиради.

— Бу нима қилганингиз, дадаси, кеча қўлимни синдиргудек тортдингиз, кўкариб қолибди. Одамлар эри урибди, деб ўйламайдими? Қаранг, кўкарганига!

Эр ҳеч нарсага тушунмай, хотинига яқинлашди-да, бир оз тикилиб тургач, деди:

— Бу менинг ишиммас. Сен алдаяпсан.

— Вой, ўлмасам...

— Қачон қўлингни бунчалик қисганман? Ухлаб ётганимдами? Нима, мени ўлгудек ичган, ҳеч нарсани эслаёлмайди, деб ўйлаяпсанми?

— Ахир, кеча...

— Ўзи сен охирги пайтлари анча ўзгариб қолдинг!

Хотин ҳайрону лол қолди. Ҳазиллашаяптими ё жинни-пинни бўлдими? Хотин йиғлади, эр тан олмади. Ҳақиқатан, хотинининг билагидаги бармоқ излари

эриникига ўхшамасди. Қандайдир ёввойи махлуқники эди гуё.

— Бир қарашдан биламан, — деди эр, — бу эркакнинг қўли.

— Тўғри, — тасдиқлади хотин, — мен нима деяпман?! Бу сизнинг ишингиз! Ярим тунда қўлимдан қопқондек қисдингиз.

— Мен ярим кечаси уйғонганим йўқ!

— Бас! Аҳмоқликнинг бошқа йўлини топинг! Менинг эс-хушим жойида, дадаси!

Эр-хотин жанжали тинмади. Хотиннинг қариндошлари «эрингни руҳшуносга кўрсат, у касал», деб маслаҳат беришди. Бироқ эр аввал-бошдан «мен жинни эмасман» деб даъво қилаётгани учун хотин унинг ҳузурида «шифокорга юринг» деб эски гапни қўзғаймасди. Орадан бир қанча вақт ўтгач, автобусда кетаётиб, тасодифан бировнинг гапини эшитиб қолди. Шаҳарда бир бадфеъл эркак бўлган эмиш. Қаригунича етти марта уйланибди. Одамлар уни жодугар дейишаркан. Чол гоҳида телбаларча кўчада сандироклаб юраркан. Қўшнилари «чолники яна тутди» деб шифохонага қўнғироқ қилишаркан. Афсуски, кўп ўтмай чолни қўйиб юборишаркан. Эшитган одам ишонмайдию, лекин чол ярим кечаси ўз танасини ташлаб чиқаркан-да, бирор одамнинг ичига жин каби кириб оларкан. Шунда ҳалиги одамнинг танаси ўз-ўзидан чолнинг қилиқларини қила бошлармиш. Бир одам бу гапга ишонмаган экан, чол бир одамнинг қаерида белгиси борлигини бехато айтиб берибди. «Чунки мен унинг танасига кирганман-да», дебди. Ростдан ҳам ўша одамнинг ҳаммадан яширган оқ холи бор экан...

Аёл бу гапларни эшитиб, лабларини тишлади. Эрининг гапи ҳақ эканлигига ишонди. Ўша кеча эри ростдан ҳеч нимани билмайди. Қўлидан ушлаган ким-

са жодугар, бегона одам, бадбин кимса! Нима қилиш керак?

У автобусдан тушиб, бир четга ўтирди-да, узоқ йиғлади. Агар эри майга ружу қўймаганида...

* * *

Автобус ўз йўналиши бўйлаб кетаверди. Жодугар чол ҳақида гапирган одам ҳам сўнгги бекатгача борди. Йўл ёқасида бир чол ўтирарди. Соч-соқоли ўсган, бошида эски, кир дўппи, эгнида шинелга ўхшаш қора пальто, оёғида ямоқ тушган калиш. У қўлидаги таёқни ҳасса ўрнида ишлатар, қўшқўллаб ушлаганча оёқларини икки томонга кериб, букилмаётган тиззалари қалтираб, зўрға юрарди. Қора ити эгасининг юришини сабр билан кутар, қаровсиз қолган бу одамга ҳар доим кўз-қулоқ бўлишим керак, дегандек ундан кўз узмасди.

— Салом, Фосиқбой ака, — деди бир кимса.

— Мен ҳақимда ҳалиям гап тарқатяпсанми? — чолнинг калласи лиқиллади.

Таниши кулди ва чолни ўртоқларча кучоқлаб қўймоқчи эди, димоғига урилган ачимсиқ ҳид ниятидан қайтарди.

Чол йўлакдан беш-олти қадам юрди-да, уйи томон қийналиб бурилди. Бу ердаги дарвозасиз ҳовлида бир бева хотин ҳам истиқомат қиларди. Четдаги эски эшик чолники эди. Чол шу ерга кўчиб келгандан бери бева хотин билан жанжаллашарди.

— Эртароқ қутулай сендан! — шанғилларди бева хотин.

— Эртароқ қутулишни кўзингга кўрсатаман ҳали! — ўдағайларди чол.

Ўзидан тўртта келадиган хотинга кучи етармиди. Мана, ҳозир ҳам зўрға оёқ босяпти. Ўзини эпласа ҳам гўрға. Остонага етиб, уваланиб кетган икки поғонали

бетон зинапояга оёқларини чўзиб ўтирди. Пальтосининг чўнтагидан бир бурда нон олиб ея бошлади. Термулиб турган итига ҳам берди.

Шу пайт аллақаердан бегона ит пайдо бўлиб, чолнинг итига думини ликиллашиб, гингшиди. Маҳалла ўртасидаги икки қаватли ҳашаматли уйнинг деразалари шу ердан ҳам кўриниб турарди. Чол тамадди қилиб бўлгач, ўша деразаларга узоқ тикилиб ўтирди. Кейин итини чақириб, уйига кирди. У уйдан энди эрталабгача чиқмайди, деб ўйлашарди қўшнилари. Каравотга учта ёстиқ устма-уст қўйилган эди. Чол ётса, худди ўтирганга ўхшарди. Оёқларини кериб, қўлларини чалиштириб олар, ити ҳам ёнида ётарди.

Чол ўспиринлик давридан бошлаб, қариб-кучдан қолгунча бошидан кечирган ишқий саргузаштларини эслаб чарчамасди. У Россия, Молдавия, Болгарияда ҳам бўлган. Қизлар унинг қадди-қоматига ҳаммавақт суқланиб қараган. Дастурхон ноз-неъматларга лиқ тўлдирилди, лекин чўчқа гўштинигина ёқтирарди. Чўчқа ёғи, колбасаси, консерваси, қўлбола шўрваси, кабоби унинг севган таомлари эди. Ўша вақтлари биқириб семирди, юзи қон томгудай қизарди, уччига чиққан хотинбозга айланди. Аммо замонлар ўтди, унинг ҳам юзига ажин тушди. Қариганида кимгадир илакишди. Охир-оқибат бор-будидан айирилди. Ортиргани бир хонали уй, темир каравот ва ит бўлди.

* * *

Маҳалла ўртасидаги ўша икки қаватли уйда ёш келин яшарди. У оддийгина қиз эди. Бу хонадонга келин бўлиб тушдию ўзгарди: сочини қирқтирди, олди очиқ ёки тор кийимлар кийишни, бўяниб, ясан-тусан қилишни одатга айлантди. Чол билади, куёв гиёҳванд. Келин қанчалик ўзига оро бермасин, куёвга

бир чимдим ўт афзал. «Шундай жувон увол, — дейди Фосиқ чол ичида. — Кимдадир ёшлик бору қора гиёҳ қари этар, кимдадир ёшлик йўғу қарилик қора гиёҳ этар».

Фосиқ чол ёлғиз қолганидан, қашшоқлашганидан ўкинмайди, барининг ортга қайтмаслигини яхши билади. Аксинча, яна гуноҳ истайди. Гуноҳлари камлигидан ўкиниб, то тирик экан, балчиққа кўпроқ булганишни орзу қилади.

Бир куни қора юзли баҳайбат махлуқ эшик қоқиб келди.

— Нима истайсан, эй Фосиқ? — деб сўради. — Ба-лоғатга етганингдан бери фикринг бузуқ. Миянгни ўла-ўлгуни-н-гча тозалай олмаяпсан. Биламан, ёмон хаёл кўнглингга келганида, истиффор айтиш ўрнига, хаёллар билан ўзингни овутасан.

— Кимсан? — кўзлари йилтиради чолнинг.

— Сенинг хаёлингман.

— Хаёлим шунчалик баҳайбат, шунчалик қорами?

— Сен озгин ва оқ рангли бўлишимни ҳеч хоҳлаган-мисан?

— Тўғри, хоҳламаганман.

— Бўлди-да, яна нима дейсан менга? Хўш, тилагинг борми?

— Бирорта ёш йигитнинг ўрнида бўлиб қолишни истайман. Вақтинчалик бўлса ҳам...

— Ё оиласига хиёнат қиладиган, ё ароқхўр, гиёҳ-ванд эркакларнинг кўнглига кира оласан, холос. Шун-ни биласанми? Имонлиларга яқинлашолмайсан.

— Кўнгилни бошимга урамани?

— Кўнгил эгалланса, вужуд ҳам секин-аста эгалла-нади-да, овсар. Сенда бировнинг танасини бошқариш қудрати бўлса, нима қилардинг? Айт-чи!

* * *

Ит безовталанди, каравот гижирлади. Сўнгра зулмат қўнган уйдан тиқ этган садо эшитилмай қолди. Айни шу вақт кўчанинг нариги томонидаги уйнинг иккинчи қаватида чироқ ёнди.

— Нима бўлди сизга? — ҳадиксираб сўради келин. — Яна ўша ёқдан келяпсизми?

— Жонгинам... — куёвнинг оғзидан сув оқди. — Сени ҳеч кимга бермайман.

— Мени асраш учун, қўша қариш учун ташланг шу зорманда ўлгурни!..

— Бери кел! Нега қочасан? Ё касал деб ўйлаяпсанми? Касалмасман, қушча!

— Касал эмассиз, лекин чеккансиз-ку! Болангиз ногирон бўлишини истамасангиз, воз кечинг шу қурғурдан! Авлодингизни майиб-мажруҳ қилади-ку, ахир!

— Ҳаётнинг мазмуни йўқолади-ку, тентак! Кел, ёнимга!

— Ўз тилингиз билан айтяпсиз, ароқ, гиёҳ бўлса мазмун бор, акс ҳолда... Ҳа, сиз ўйлаган мазмун аслида мазмунсизлик! Кўзингизни каттароқ очинг!

— Бас қил насиҳатни!

— Сиз анави кўчадаги пиёниста чолга ўхшаб...

— Нима? Нималар дединг?!

* * *

...Фосиқ чол кўзини очса, қўланса ҳид таралаётган қоп-қоронғи кулбасида ётибди. Ити баҳузур қашинмоқда. «Бўлмади, — пичирлади у. — Аёллар қачондан бери бунчалар ақлли бўлиб қолишди? Наҳотки, менинг умрим битяпти?»

Икки қаватли уйда бирма-бир чироқлар ёнди, тонг-

гача ўлмади. Бу вақтда Фосиқ чол кулбасида қаттиқ уйқуга кетган эди.

Эртасига таниши уни остонада учратди. Чол газета парчасига тамаки ўраб, чекиб ўтирарди.

— Қандай янгиликлар? — сўради у.

— Бир нави, — деди чол қўл силтаб.

— Сизга кампир топиб қўйдим.

— Семиз эмасми?

— Қаранг-а, худди мол танлаётганга ўхшайсиз-а?

— Ҳе-хе-хе... — деди чол, лекин шу заҳоти ўпкасига тутун тиқилиб йўталди. — Топган кампиринг ўзингга буюрсин.

— Майли, мен яхшилигимни айтдим. Сизнинг бундай яшашингизни итингизга чиқарган, сизга эмас. Ҳеч бўлмаса, қўшни хотинга оталик қилсангиз бўлмайди-ми? Уйига ҳисобчи йигит келиб юрганмиш.

Чолнинг қовоғи солиқ эди, каравотда унсиз ва ҳолсиз ётди. Ҳақиқатан, ёшлигида битта оқила аёл учраганида, у бир умр бахтли яшаши мумкин эди. Нега йўлларида ўзига ўхшаганларни, умр фақат ялло қилиб қолишдан иборат дегувчиларни, маҳалла-қўйнинг гапидан қўрқмагувчиларни учратди бу тақдир?!

Ярим кечаси қўшни хотиннинг эшиги очилди, чол ошиқ-мошиқнинг ғийқиллаганини эшитди. Анави йигит келди. Туриб қараса, хира ёритилган хонада, бева хотиннинг уйида ҳисобчи йигит қиёфасида ўтирибди.

— Вой, анави, ўлаксахўр чолга ўхшаб кетдингиз-ей, — деди аёл.

Шу пайт аёлнинг чинқириғини кўчадан ўтаётганлар ҳам эшитишди. Қўрқиб кетган чолнинг руҳи ортга қайтди, аммо магнит тошининг тескари кучига ўхшаш куч уни ўз танасига яқинлаштирмади. Чунки қоқсуяк вужудига қазо вақти келган, у ўлаётган эди.

Вужудсиз дарбадар қолишни истамади, ўзини яна танага урди, бироқ...

Кўзини очиб, шунчалик бардам эканидан сакраб ўрнидан турди ва полга тўртала оёғи билан дўп этиб тушди, вужудини силтади. Гапираман деб оғиз очганди, ит каби ғингшиб юборди, сўнг итдек вовиллади.

* * *

Тонг отгач, кўчанинг нариги томонидаги икки қаватли уй ёнига «Тез ёрдам» машинаси тўхтади. Кўп чекиб қўйганидан тарракдай қотиб қолган куёвни олиб кетишди. Бир неча дақиқа ўтар-ўтмас, Фосиқ чолнинг уйи ёнида милиция машинаси тўхтади. Одамлар бу ерда яшовчи аёл кечаси ваҳшийларча ўлдирилганини гапираётган маҳал Фосиқ чолнинг эшиги шаҳд билан очилди: олчоқ чол югуриб чиқди, атрофга олазарак қаради, тилини чиқариб хансиради-да, орқасидан эргашиб чиққан итга қараб вовиллади. Одамлар хангуманг бўлиб қолишди, чол эса букилмаётган оёқлари билан диконглаб кўча ўртасига етди. Ҳаял ўтмай машина тормозининг чийиллаши эшитилди...

Фосиқ чол ҳам дафн этилди. Ити эса ўтган-кетган аёлларнинг яланғоч оёқларини ҳидлаб ҳамманинг жонига тегди. Бир кеча уни эркак итлар ўраб олишди. Орадан кўп ўтмай қорни қаппайиб қолгач, «бу ит саккиз-ўнта туғиб ҳаммани безор қилади» дейишди қўшнилари ва заҳарлаб ўлдиришди.

Ўша кунни жиннихонага бир эркакни олиб келишди. У анча вақтдан бери хотини билан жанжаллашиб юрган эди. «Кўлини мен кўкартирмаганман, хотиним менга хиёнат қилган, аччиқма-аччиқ мен ҳам ёмон йўлга кирдим, аввал фақат ичардим, энди шайтонга ростмана ҳамтовоқман», деб ғавғо кўтарарди. Бироқ

шифохонага бу даъволари учун эмас, «Мен ит эдим, ундан аввал эса Фосиқ чол бўлганман», дея рақсга тушгани сабаб олиб кетилганди.

ТУҲМАТ

I

Ажойиб кунларнинг бирида Бибиш учрашувга чиқди. Ёқуб мажнунтол тагида кутаркан, елкасидан оҳиста силаган сербарг новдани синдириб, қўлида ўйнади. Қиз яқин келганда кўрди жувонмарг новдани.

— Мажнунтолга нега озор бердингиз, Ёқуб ака?

— Кимга? — ажабланди йигит.

— Адашмасам, қўлингизда мажнунтолнинг ҳозиргина юлинган сочи.

— Ўхшатишни қаранг-а! — Ёқуб кулмоқчи эди, Бибишнинг юз-кўзидаги жиддийликдан сергак тортди. Қизнинг йўл-йўлакай учрашиш учун тўхтаб ўтиши ҳаммаси ҳал бўлди дегани эмас эди. Дарҳол узр сўради: — Бир қошиқ қонимдан кечинг, севгилим. Хаёл билан... Тўғриси, бунни истамагандим.

— Мен эмас, мажнунтол кечирса бас, — деди Бибиш.

Қиз ҳаммадан гўзал эди, йигит дунёдаги энг бахтли ошиқ гўё. Улар нари борса беш-олти дақиқа гаплашдилар. Шунинг ўзи ҳам йигитни беҳад бахтиёр этиб, ғалаба нашидасидан сархуш айлади. Қиз ҳам алланечук ҳисларни туйди. Шу кунгача ҳеч бир йигит унга ғалати ширин гаплар айтмаган эди. Ўша кундан сўнг, гарчи учрашиб турмасалар-да, ҳарҳолда, қиз қўнғироқларни кўтарар, «смс»ларга жавоб ёзар, атрофида капалакдек айланишаётган, кафтида кўтариб юришга ваъдалар бераётган, умрбод садоқатли бўлишга қасамлар ичаётган йигитдан қўнгил узолмаётгандек эди.

— Сен ҳам мени севасанми? — сўрарди йигит.

— Илтимос, бу мавзуда гаплашмайлик, — дерди қиз.

Ёқубнинг хавотири ҳам шу эди. Қиз уни жонидан ортиқ севиб қоладими? Уринишлари ҳавога учмайди-ми?

— Барибир мақсадимга эришаман, — дерди ўзига-ўзи. — Омад юз ўгирмайди. Бибиш меники бўлади. Маҳкамбойнинг кенжа куёви аниқ.

Иккисининг муносабати Ёқубнинг опаларининг қулоғига етгач, бирин-кетин табриклашди. Ёқубни келгуси йил — акаси ва янгаси янги уйни битириб, кўчиб кетишса, уйлантиришмоқчи эди.

Ёқубнинг катта опаси деди:

— Бибиш яхши қиз, қанийди у келинимиз бўлса. Лекин... Ёқуб, сен айтаяпсанки, икковинг севишганингни ота-онаси билмайди.

— Албатта, билмайди, — энсасини қотирди Ёқуб. — Қизиқ гаплар гапирасиз-да, опа! Баъзи оилаларда қизлар сирларини оналарига айтади, оналари секин оталарига шипшийди. Маҳкам аканинг хонадониди, аниқки, бундай одат йўқ. Бибиш ҳам айтди, на онасининг, на отасининг хабари борлигини.

— Мен ҳам шуни айтаяпман-да, — кўзларини олакула қилди катта опаси. — Қизни қаттиқ тутмасанг, қўлингдан кетиб қолиши мумкин. Оила бой, обрў осмон, казо-казолардан талаб кучли. Сен ўзингча севишиб юрибсан. У ёқда ота-онасининг режаси бошқача бўлса-чи? Маҳкам ака ҳам, хотини ҳам бизнинг оилага қандай муносабатда эканини айтайми?

Ёқубнинг қовоғи солинди.

— Улар бизни ўзларига тенг кўришмайди, — деди опаси.

— Осмондаги ой эмасдир?

— Ойми, Қуёшми, ишқилиб, шарманда бўлиб қолма, Ёқуб. Сенга турмушга чиқишга кўзинг етмайди-

ми, бекорга баланд дорга осилмаслигинг керак. Шусиз ҳам одамларга гап топилмасин. Айтмоқчиманки, энди орқага йўл йўқ.

— Қўлимдан келган ҳамма ишни қиламан, — ранги ўзгарди Ёқубнинг. — Аҳмоқ бўлиб аро йўлда қолади-ганлардан эмасман.

Бошқа куни ўртанча опаси ҳам гап қотди:

— Энг ёмони, сен Бибиш билан гаплашаётганингни овсинларим эшитиб, ўзларича лаб буриб юрибди. Шуларнинг лаб бурганига боплаб Бибишни ҳам, ота-онасини ҳам кўндирсанг, марра бизники.

— Овсинларингизни гапирасиз! Қанча дўсту душманим бор! Тунов куни анави практикант бору... кўчангизда яшайди... Оти нима эди? Дилмуродми?

— Ҳуқуқшуносликни битириб, прокуратурада ишлаётган болами? Эсиргап аканинг катта ўғли.

— Э, у бир практикант, холос. Ўшанинг опаси Бибишни биз келин қиламиз, деганини ишончли қулоқдан эшитдим. «Бибишга мен уйланаман», дедим ўртоқларимга. Баъзилар ўзича кулиб қўйгандек бўлишди. Дилмурод ким? Ўқимишли бўлса ўзига! Одамлар ҳам қизиқ. Маҳкам аканинг ўзи сомсафурушликдан чиққан бой-ку! Мана, мен ҳам сомсафурушман. Кўрасиз ҳали. Ҳаммадан бойиб кетаман.

— Бойиб кет, Ёқуб, бойиб кет, — укасининг елкасига қокди опа. — Биз «укамиз фалончи бой» деб фахрланиб юрайлик. Ўзи Бибишни ростдан ҳам яхши кўрасанми ё каллангни ишлатяпсанми?

— Калламни ишлатиб яхши кўряпман, — айёрона кулимсиради Ёқуб. — Нима, Бибиш хунукми?

— Чиройли.

— Феъли ёмонми?

— Яхши.

— Бўпти-да, опа.

Кичик опаси эртасига деди:

— Сезяпман, сенга омад кулиб боқади, Ёқуб. Тушимда оқ от миниб, қора мрамардан қурилган саройга кирибсан, ҳамма сени табриклаётганмиш.

II

Ҳақиқатан ҳам Бибиш лицейни тугатар-тугатмас совчиси кўпайди. Ёқуб уни университетда ўқийди, камида икки йилча турмушга чиқмайди, деб ўйлаганди. Шунинг қизининг ўзига ҳам айтди. Умуман олганда, минг чирансалар-да, Ёқубнинг ота-онаси бу йил тўй қилишга имконсиз эдилар.

— Ундаймас, — кўзларини олиб қочди Бибиш. — Дадамнинг одати шунақаки, қизларини эртароқ узатса, қутулса.

— Даданг нимадан қўрқади, айтайми? Қизлари кимлар биландир гап-сўз бўлишдан.

— Ҳар бир ота бундан хавотирланади.

— Аммо бошқаларнинг дадалари қизларини тўрт йиллаб ўқитади...

— Менинг дадам ҳам ўқитмоқчи, — Бибиш шаҳло кўзларини пирпиратди. — Куёв томоннинг қурби етса-етмаса қараб турмайди. «Қизимни эгасига топширганим «уни ўқитмайман» деганим эмас», деб кўп гапиради. Катта опамни фармацевтикада, кичигини педагогика институтида ўқитди. Эшитган бўлсангиз, кичик поччамнинг қаҳвахонасини дадам очиб берган. Кичик опам шаҳарда қоламан, деб икки оёғини бир этикка тикиб олгач, дадам қудалари билан гаплашиб, поччамни бизнесга йўналтирди. Опам коллежда дарс беради. Лекин дадам «Бизнинг авлод қизлари маст-аластлар бор жойда ишламайди», деган. Ҳатто, кассир бўлиб ҳам. Дадам жуда обрўталаб.

— Тушундим, дадангга гап йўқ.

— Ёқуб ака, — Бибиш ерга қаради, — нима демоқчи эканимни яхши англамаяпсиз. Сиз билан бошқа учрашолмаслигим мумкин. Шаънимизга доғ тушмасин. Совчилар...

— Нима совчилар? — Ёқубнинг ранги бирдан гезарди. — Мен ҳам эртага совчи юбораман, Бибиш! Ўртадаги севги-муҳаббат ҳурмати... Қандай қилиб... — У қизнинг мажнунтолникидек узун сочларига қўл узатди. — Сени шундай севаманки, бир кун ҳам...

— Илтимос, қўлингизни олинг, — Бибиш йигитни силтаб ташлади. — Севги дегани учрашиб юриш ёки тегажўғлик қилишмас. Севги юракда бўлади. Ҳақиқий ошиқ севгилиси учун ҳамма нарсага тайёр. Бахт ҳам тилайди, агар унинг тақдири бошқага қўшилса...

Ёқуб ғалати илжайди.

— Бу билан айтмоқчисанки, бошқага...

— Ҳа, — деди қиз. — Шу гапни айтишдан қийналиб кетдим. Бирдан айтиб қутулиб қўя қолай. Кеча дадамнинг гапини тасодифан эшитдим. Эсиргап аканинг ўғли Дилмуродни танийсизми?

— Т... танийман, — Ёқубнинг юраги шиф этди.

— Дадам ўшани танласакми, деяпти.

— Танласакми, деяпти? — Афти бужмайди йигитнинг. — Танлов ҳам борми ҳали?

— Совчим кўп, ота-онамнинг раъйига қарайдиган қилиб тарбияланганман, — аччиқланди Бибиш. — Дадам шу йил турмушга узатмоқчи. Совчи қўйган йигитларни обдон суриштиряпти. Айтинг-чи, опаларим каби оиламиз шаънини ҳимоя қилайми ё қиз бола бошим билан «Менинг йигитим бор» дейми?

— Севги учун курашмайсанми? — Ёқубнинг овози чийиллаб чиқди. — Мен билан учрашдинг, гаплашдинг, «смс»ларимга жавоб ёздинг, нега энди ойингга

бўлса ҳам, шуни бир оғиз айтолмайсан? Ота-онангни алдаганинг яхши ишми?

— Ҳа, ўз падари бузрукворимга хиёнат қилиб, рухсатсиз учрашувларга чиқдим, тан оламан.

— Қандай китобий гаплар!

— Китобий гаплар эмас. Қанчалар ноқулай бўлмасин, дадамга ойим орқали айттираман Дилмуродга турмушга чиқишни хоҳламаслигимни! Аммо дадам кўнмаса, кейин...

— Кўнмаса, мен билан қочиб кетасан, Бибиш!

Қиз бир қадам ортга тисланди.

— Мен дадасини тириклай кўмадиган қиз эмасман, Ёқуб ака!

— Наҳотки, даданг ва сен Дилмуродни танлаяпсанлар? Гап-сўзларингдан бошқа маъно чиқмаяпти!

— Сал ўйлаб гапирсангиз бўларди!

— Кечир, ундай демоқчи эмасдим, — Ёқуб дарҳол қўлларидан тутмоқчи эди, қиз имкон бермади. — Мени севасан-ку, Бибиш! Нега ўзингни тақдир измига осонгина ташлаб қўйяпсан? Совчимни эртагаёқ юбораман. Бизни унаштириб қўйишса, тўй келгуси йилми, ундан кейинми бўлаверади. Хўпми, жоним?

Бибиш кетди. Бу уларнинг сўнгги учрашуви эди. Эртасига Ёқубнинг совчиларига рад жавоби айтилди. Бибиш қўнғироқларга ва «смс»ларга жавоб бермай қўйди. Кўп ўтмай қишлоқда бир гап тарқалди: Бибишни Дилмуродга беришаётганмиш.

— Ёқуб, айтдим-ку сенга бўйинг етмаган узумга осилма, деб! — кулди улфатлар даврасида қитмир йигитлардан бири. — Сен оддий сомсафуруш бўлсанг! Гўштидан пиёзни кўпроқ қўшиб сотсанг! Бойнинг қизига ўзингни тенг қилиб нима зарил эди! Дилмурод галаба қозонди!

Қизариб-бўзарган Ёқубнинг оғзидан:

— Майли, майли! Мендан қолган қизга уйланыпти!
— деган гап чиқиб кетди.

— Сен унинг қулидан ҳам ушламагансан! Бибиш енгилтак эмас!

— Кўрасан! Кўрасан ҳали рост гапирганимни! — қичқирди Ёқуб.

Шу куни оилада жанжал бўлди. Ёқуб ўз отасига тик қараб гапирди:

— Камбағаллик йўлини танлаганингиз учун жабрини биз тортаяпмиз! Ўқишда ўқимадик, яхши кийиниб юрмадик...

— Отангга шунақа дейишга уялмайсанми, тентак?! — ўшқирди онаси. — Йигитнинг моли кўчада. Ҳаракат қилсанг, топасан, бой ҳам бўласан. Шохинг чиқади ми ўшанда?

— Ҳа, шохим чиқишини хоҳлайман, — эшикни тарс ёпиб чиқиб кетди Ёқуб.

III

У ўйлай-ўйлай бир қарорга келди. «Бибиш мен билан бирга бўлган, дейман. Тухмат эканини ким исботлайди? Бибиш билан учрашганимни кўрганлар бор. Юзи қора бўлишдан кўрққан обрўталаб хонадоннинг мени куёв қилишдан бошқа чораси қолмайди».

Бибишга бошқа рақамдан қўнғироқ қилиб, даҳшатли қарорини айтди.

— Шунчалар пасткашликка борасизми? — йиғлаб юборди қиз. — Йигитсиз-ку, Ёқуб ака! Уялмайсизми яқинда тўйи бўладиган қизга бўҳтон қилишга?!

— Севгим учун ҳар нарсага тайёрман, — деди Ёқуб. — Сен барибир меникисан! Бугуноқ ота-онангга айт! Акс ҳолда тўйинг бузилади. Мен айтган сўзидан қайтадиганлардан эмасман.

— Аблаҳ экансан! Яхшиям, сендек тубанга турмушга чиқмаянман! — дея Бибиш телефонини ўчирди.

Дилмурод ва Бибиш унаштирилди. Айни пишиқчиликда — сентябрь ўртасида тўй бўлиши керак эди. Кутилмаганда аввал ёшлар орасида, кейин хотинлар тилида жирканч миш-миш болалади: «Бибиш Ёқуб билан севишиб, охирини вой қилибди. Шаҳардаги гинекологияда кўрганлар бор эмиш. Ёқуб билан юриб-юриб, энди келажаги бор Дилмуродга турмушга чиқаётганини қаранглар-а! Ўзи Маҳкам акалар обрўи куёвга ўч-да! Бир пок йигитни алдагунча Ёқубга турмушга чиқса бўларди...»

Миш-миш куда томонни ларзага солди. Секин суриштиришиб, Бибиш Ёқуб билан гаплашиб юргани рост эканини аниқладилар. Тўйга бир ҳафта қолганида Дилмуроднинг ўт-олов аммаси енг шимариб бозорга келди-да, Ёқубни бир четга чақирди.

— Ростини айт, Бибиш билан ўрталарингда нима бўлган?

— У мен билан севишган, — деди Ёқуб кўзларини лўқ қилиб. — Дадаси менсимай, совчиларимни қайтариб юборди. Бошқа томонини ўйламади. Қайси юз билан қизи бошқа бировнинг чимилдигига киради?

— Демак, ростми?

— Ўлай агар, рост.

Тўй тўхтатилди. Маҳкам ака Ёқубни бутун бозор олдида ўласи қилиб дўппослаб, қизини баттар гапсўзга қўйди. Шу-шу бир қизнинг юзи қора бўлди. Ёқуб ҳам уйланолмади унга, бошқа йигитлар ҳам. Бибиш университетга ўқишга ўтгач, хотини ўлган узоқ қариндошларидан бири совчи қўйди, Маҳкам ака розилигини айтди. Бибиш беванинг остонасини пок ҳолда ҳатлади.

IV

Ёқуб қишлоқда тугул, туманда ҳам юролмай қолди. Маҳкам аками, хотиними ё бирор қариндошими учратса, юзига туфларди. Бир таниши Тошкентда сомсапазга иш борлигини айтгач, ҳайё-ҳуйт деб жўнаворди. Энди қишлоқда яшолмайди, шаҳардан уй олиши, уйланиши, яшаб қолиши керак.

«Мармара» номли ресторанда жонини жабборга бериб ишлади у. Хўжайин эллик беш ёшлардаги башанг кийинган, савлатдор, салобатли Рифат деган сахий киши эди. У Ёқуб билан алоҳида саломлашарди. «Баракалла, меҳнаткаш йигит» деб елкасига оталарча қоқиб қўярди.

Бир куни хўжайиннинг қора «жип»идан соҳибжамол бир қиз тушиб, ресторан хизматчилари билан худди отаси каби ҳол-аҳвол сўрашди. Айниқса, Ёқубга айрича эътибор билан жилмайиб қўйди.

— Ресторан шу қизнинг номига қўйилган, — деди ошпазлардан бири. — Хўжайиннинг Мармарадан бошқа фарзанди йўқ. Қанча йигитлар совчи қўйиб, доғда қолишди. Хўжайин қизини меҳнатдан қочмайдиган, ичмайдиган, чекмайдиган, бир тийинга ҳам хиёнат қилмайдиган йигитга бермоқчи. Афсуски, унақа йигит топилмаяпти.

Ёқуб ичиш-чекишни ташлади, янада иштиёқ билан ишга киришди. Мармара ҳар сафар кулимсираб қўйганида, юрагидаги ишқ олови гурилларди. Севги манфаат билмай қўйди, севги ҳисоб-китобни йўқотди. Унга ишқ керак эди, унга маъшуқа керак эди. Севги, ҳатто, севганининг қўлидан тутишни ҳам эп кўрмайдиган олий туйғу эканини англади. Бибишнинг ортидан Маҳкам акага куёв бўлиш учунгина югуриб-елганларини ўйлаб, нақадар иккиюзламачилик билан оила қурмоқчи бўлганидан даҳшатга тушди. Ўйларди: «Агар

Рифат ака ресторан хўжайини эмас, оддий қоровул бўлиб қолса, Мармарадан кечармидим?» Шу заҳотиёқ юракдан садо келарди: «Йўқ! Ҳеч қачон!»

Ҳақиқатан, омад бу сафар кулиб боққан эди. Мармаранинг ҳам Ёқубга ишқи тушди. Қиз Ёқубни кўриш, гаплашиш, у билан бирга сомса тайёрлаш учун ҳам ресторанга ташриф буюрарди. Рифат ака қизининг қарорига индамади. Хотини келиб, Ёқубни кўриб кетгач, Рифат ака бурунгидан-да мулойимлашди. Ёқуб бахтдан сармаст эди. У бир вақтлар нима истегаган эди? Бойликми? Қўша-қўша машиналар, уйлар, ҳашамдор ресторан... Гузал ёрми? Жаҳон париси Мармара уни севади... Яна нима? Таниш-билишлару қавму қариндошлар олдида обрўми? Тошкентда бир йил ҳам ишламай шунчалик катта бахту бойликка эришяптики, сўзлаб адо қилиб бўлмасди.

Ниҳоят, Рифат ака ва хотини Ёқубни ҳузурларига чақиртирди.

— Бизнинг ёлғиз қизимиздан бошқа фарзандимиз йўқ, — деди Рифат ака. — Нимаки, топган бўлсак, қизимизга, куёвимизга, неварачевараларимизга қолади. Биздан кейин қизимизнинг ёнида ишончли инсон бўлсин деб, хуллас, сени куёвликка танладик, Ёқуб. Нима дейсан?

Ёқуб қулоқларига ишонмас, кўзларига ишонмас, гўёки бари сеҳрли туш эди. Иккиси худди Бибиш ва Дилмурод каби августда унаштирилди, сентябрь ўртасига тўй белгиланди. «Мармара» ресторанида мисли кўрилмаган даражада тантанали никоҳ базмга тайёргарлик бошлаб юборилди. Ҳамма интизорлик билан кутарди бу тўйни.

V

Худди Бибишнинг тўйига бир ҳафта қолгандаги каби уларнинг ҳам тўйига ҳафта қолганида Рифат ака

Ёқубни хонасига чақиртирди. Ёқуб рестораннынг иккинчи қаватига чиқиб, тунд қиёфадаги хўжайинни, кўзларида ғазаб ўти ёнаётган хотинини, бир бурчакда хўнг-хўнг йиғлаётган Мармарани кўриб, тошдек қотди.

— Қишлоқда бир қизни йўлдан урганингни эшитдик, — деди Рифат ака. — Очиғи, сенга ўзимга ишонгандек ишонгандим. Нега бизни алдадинг?

— Мен... мен ҳеч кимни йўлдан урмаганман, — Ёқубнинг оёқларигача қалтироқ кирди. — Бу тушунмовчилик, Рифат ака...

— Алдама! Исми Бибиш экан! Сен у билан тўйидан олдин яширинча бирга яшаб юргансан! Ё ёлғонми?

— Қўлимни ҳам теккизмаганман, Рифат ака!

— Ҳе, йўқ, йигитча! Буни ўз оғзинг билан айтгансан! Ишонмаганларида, қасам ҳам ичгансан!

Ёқуб тиз чўкди.

— Алдаган эдим, — деди бош эгиб. — Одамларни алдаган эдим.

— Қизга туҳмат қилганмидинг? — ялт этиб қаради Рифат аканинг хотини.

— Ҳа, — пичирлади Ёқуб.

— Қанчалар ифлослик! — уҳ тортди аёл. — Йигит бўла туриб, қизга бўҳтон қилиш...

— Ким ишонади шу гапига! — дик этиб оёққа турди Рифат ака. — Тиббиёт ривожланган асрда шу ҳам гапми?! — У Ёқубга қўлини бигиз қилиб, хотини ва қизига деди: — Бу кимса зинокор! Исботлаш шартмас! Ўз оғзи билан айтган-ку, ахир! Қайси аҳмоқ ўзига ўзи туҳмат қилади?!

— Кетсин... — деди Мармара. — Кўришни истамайман уни...

— Кет! — эшикни кўрсатди онаси.

Ёқуб нимадир деб минғирлаган эди, Рифат ака ёқасидан тутиб, ташқарига итариб чиқарди.

— Йўқол бу ердан! — деб бақирди. — Сендек нопокнинг қадами хонадоним тугул, ресторанимга ҳам тегмасин!

Ёкуб Тошкентдан ҳам қувилди. Россияга йўл олиб, бир қаҳвахонада ишлаб юрди. Кўп ичди, кўп чекди, зинога ҳам муккасидан кетди. Қизиги, Мармарага бўлган муҳаббати тез сўнди. У ҳақиқий муҳаббатмиди, ҳавасмиди, ўзи ҳам билолмади. Бир вақтлар падарига «Камбағаллик йўлини танлагансиз» деб эътироз билдирган эди. Ўзи эса аллақачон маънавий қашшоқлик йўлини танлаб бўлганини тушунмади. Умрбод тушунмаса керак.

ТАҚДИР ЭШИГИ

Бу воқеа ҳам тарихдан бир варақ. Узоқ тарих эмас, йигирма-ўттиз йил бурунги. Ўшанда жадвал бўйича дарс меҳнат таълими эди. Одатда қизлар иккинчи қаватда тикиш-бичишни ўрганар, ўғил болалар мактаб устахонасига тушиб, дурадгорликдан сабоқ олишарди. Танаффусда бир гап тарқалди: кечқурун қишлоқ клубида «Диско раққоси» деган ҳиндча фильм қўйилармиш. Янги киномеханик Масрур симёғочга эълон ҳам ёпиштирганмиш. Йўлакда ҳамма кино қаҳрамони — Жимми ҳақида гаплаша бошлади.

Бир пайт зинадан Ҳасан югуриб чиқди.

— Дарс далада бўларкан! — қичқирди у. — Ишга кетамиз, болалар!

Ҳақиқатан, унинг айтгани рост эди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай Холиқ муаллим ўғил-қизларни синфга тўплади-да, саккизинчи «А», «Б» ёппасига лавлаги тегишга чиқишини айтди. Синф хурсандлигидан қийқи-

риб юборди. Лавлагизор темирйўлнинг ортидаги далада жойлашган бўлиб, ферма ва кўҳна омборхоналарга туташиб кетганди. Зовур ёқалаб ўсган тутлар таги жаннатмакон сўлим гўшалар эди. Далада ўқувчилар ишдан ҳам завқланар, ҳам тутлар тагида ҳордиқ чиқаришарди.

Улар далага гурра ёпирилдилар. Озғин, камгап, кўзлари ўйчан боқадиган Дўстмурод Марини севарди. Қизнинг асли исми Марварид эди. Ўрта бўйли, истарали, қўл-оёғи чаққонгина, хушхулқ бир қиз эди у. Шахло кўзлари, лўппи юзлари, гунча лаблари, беғубор нигоҳи ҳар қандай йигитни мафтун этарди. Аммо ҳар қандай йигит ҳам унга гап отавермасди. Мари ўзининг ҳурматини биларди, умуман, ўз қишлоғининг ҳурматли ёш соҳибжамолларидан эди.

Дўстмурод шу қизсиз мактабдан кейинги даврини тасаввур қилолмасди. Лекин бир марта «Сени севаман, Мари» демаганди. Ҳозирча дейишни ҳам ўйламасди. Қиз вақти-соати келса билиб олади. Ота-онаси Дўстмуроддан «Кимга уйланасан?» деб сўраса, «Синфдошим Марига», дейди. Дунё хабар топади Дўстмурод Марини Мажнундек севишини.

— Охирги пайтларда бошқачасан? — деди Мари дала ўртасида. — Тинчликми?

— Сезяпсанми? — Қизга меҳр-ла тикилди Дўстмурод.

— Нега сезмай? — Мари тутлар сари чуғурлашиб кетаётган қизлар томон бурилиб қаради. Кейин маъноли қилиб қўшиб қўйди: — Кўп китоб ўқийсан-да, Дўстмурод.

— Сен ҳам ўқийсан-ку.

— Тўғриси, бадиий китоб ўқимай қўйдим. Ойдин опани кеча кўчада кўргандим. Сени мақгади. «Нега кутубхонага кирмайсан?» деди. Мактаб кутубхонасига ҳам киролмаяпман, клубдаги кутубхонага вақт қани?

— Бунга кўп вақт кетмайди, Мари.
— Бир хушхабар айтайми?
— Ҳиндча фильм келган. Шуни айтмоқчимисан?
— Йўқ, тополмадинг. Эртага Ойдин опанинг кутуб-
хонасига бормоқчиман.

— Эртага якшанба-ку? — ажабланди Дўстмурод.
— Ойдин опа ишга чиқмоқчи. Эшик жанжалига чек
қўяди шекилли.

— Эшик жанжали дейсанми?
— Вой, сенга айтмадими? Китобхонлар учун мўл-
жалланган қўшимча зални Масрур акадан олдинги ки-
номеханик кино залига қўштириб юборган. Аввалла-
ри залнинг охиридаги айвоннинг таги кутубхонаники
бўлган.

— Эслайман. Биринчи синфдалигимизда бирга кир-
ганмиз.

— Бирга кирганмидик?
— Биринчи ва охирги... — Дўстмурод «охирги марта»
деёлмади.

Шу пайт дала этагидан Ҳасаннинг овози эшитилди:
— Дўстмурод! Бу ёққа кел! Гап бор!
Дўстмурод истамайгина бурилиб қаради. Синф-
дошлари Ҳасан, Толиб, Сафар чўнқайиб ўтирган бир
одамнинг қошига тўпланишган эди.

— Келсанг-чи! — қўлини ҳавода айлантирди Ҳасан.
— Бўл-е!

— Мари! Юр, тут тагига! — чақирди бошқа томондан
синфдош қизлар.

— Эртага мен ҳам кутубхонага бораман... — деди Дўст-
мурод.

Мари бош силкиди.

Уватда ўтирган киши ферма мол дўхтири Оқнор
ака экан. Чўтир юзли, кемшик бу одам болалар билан

ҳам катталардек ҳол-аҳвол сўрашадиган ғалати феъл-ли шахс эди. Қишлоқ клубидаги кинотеатрга худди шу одамнинг ўғли Масрур киномеханик қилиб тайинланганди.

— Қандайсан, Дўстмурод? — қўл бериб кўришди у. — Ҳорма эса! Ишинг, ўқишинг, соғлигинг, отанг, энанг яхшими? Муҳими шу! Қолганлари секин-аста бўлаверади... Қани энди, Ҳасан, гапир! Тушунтир жўрангга!

Ҳасан кафтларини жуфтлаб, паст овозда ўқрайганча сўзлади:

— Дўстмурод, сени бекорга чақирмадим. Мен, Толиб, Сафар, сен — тўртовимизга бир иш чиқиб қолди. Кетса, ярим соат вақт кетади. Оқнор ака пуллларингни бераман, деяпти. Борасанми?

— Нима иш экан? — сўради Дўстмурод.

— Биламан, кечқурун кинога тушишга пулинг йўқ, — деди Ҳасан. — Бизнинг ҳам чўнтагимиз қуп-қуруқ.

— Нима ишлигини айт-да аввал, — илжайди Оқнор ака. — Отангга ўхшаб гапни ёмон чайнайсан-да.

— Ҳув анави омборхона яқинда бузилади, — дея Ҳасан ферма ёнидаги ғиштли бинога ишора қилди. — Ичида ҳеч нима йўқ. Ўшанинг битта эшигини бузиб, Оқнор аканикига элтиб бериш керак. Қўрқма, бу ўғрилиқ эмас. Оқнор ака катталар билан гаплашиб қўйган.

— Менинг ўзим каттаман-ку, — яна илжайди Оқнор ака. — «Ўғрилиқ» деган сўзни ишлатма, гаранг.

— Эшик жуда зарур экан-да бу кишига...

— Бизнинг Масрур Авраам механикнинг ўрнига киночи бўлди, хабарларинг бор, — кўзларини қисиброқ гапирди Оқнор ака. — Эшикни шу Масрур аканглар учун қурилган келин уйга ўрнатмоқчиман. Шу йил тўй қиламан. Кўряпсанлар, янги эшиклар қиммат. Омборнинг ички томонидаги эшик эса ўтган йили қўйилган.

Битта бўялса, бип-бинойидай бўлади-қўяди. Ёрдам берасанларми? Хизмат ҳақларингга кечкурун Жиммининг киносига кирасанлар.

Дўстмурод тушундики, Оқнор ака омборхона эшигини бировларнинг қўли билан умармоқчи. Гарчи кимдир ими-жимида эшикни олиб кетишга рухсат берган бўлса-да, ўғрилиқдан бошқа иш эмасди.

— Мен... тўғриси айтганда, бормайман, — қимтингандек четга ўтди Дўстмурод.

— Эшик оддий эшик эмас, ука, — Оқнор ака тилининг тагига нос ташлади. — Кинога очилган эшик. Яна де, фақат ўзларинг эмас, биттадан қиз танлаб, кинога киритиш ҳуқуқларинг ҳам бўлади. Ўғлимга тайинлаб қўяман. Масрур менга ўхшаган мард тентак. Қўнади.

— Йўқ, — энди қатъий рад этди Дўстмурод.

— Унда бошқа бола топ, Ҳасан, — жиғибийрони чиқди Оқнор аканинг. — Бунинг ўғрилиқ қиламан деб қўрқяпти. Мен дўхтир бўла туриб, мактаб ўқувчиларини қинғирликка бошлайманми? Эшикни ўзим бузиб, елкалаб кетолмайман-ку, ахир! Уйга сенлар элтиб берсанглар бўлади. Нима, қийинми?

— Йўқ, Оқнор ака, — такрорлади Дўстмурод.

— Э, қизиқ бола экансан-ку! — аччиқланди ветеринар. — Бор, қизлар билан лавлагингни теравер! Кинога тайёр эшик очиб берсам, йўқ дейсан-а!

Дўстмурод пичинг гапларни ёқтирмасди. Ўғрилиқка етаклаётган кап-катта одамнинг кесатиғи суяк-суягидан ўтса-да, индамади. Қош қорайгунча ишлади-лар. Холиқ муаллим жавоб бергач, ўқувчилар уйларига тарқалишди. Ота-онасидан ёки ака-опасидан пул ололганлар кечкурун кинога борадиган бўлишди.

— Балки қизларни ўзимиз таклиф этармиз, — деди Ҳасан. — Таклифимизни кутинглар, қизлар! Айниқса, сен, Мари.

— Вой-вой-ей! — кулди Мари. — Бойвачча бўп қолдиларми? Музқаймоқ ҳам олиб берарсан?

— Балки олиб берарман!

Ҳасан, Толиб, Сафар — учаласи тут ёқалаб пусиниб юрдилар-да, ҳаял ўтмай кўздан йўқолишди.

Онаси сигир соғаётган экан.

— Намунча кеч қолдинг? — деди.

— Ишга олиб чиқишди, — Дўстмурод чуқур уҳ тортди. — Лавлаги тердик.

Қишлоқ клуби томидаги карнайдан ҳиндча қўшиқ янграмоқда эди. Қишлоқ аҳли шундан биладики, бугун клубда кино намоиш этилади. Кечки овқат ейлиб, дастурхонга фотиҳа ўқилгач, Дўстмурод:

— Уйда пул борми? — деб сўради онасидан.

— Нима қиласан? — ҳайрон қаради онаси.

— Жиммининг киноси келган экан, шунга...

— Бугун мактабингдан далага чиқаришган бўлса, кинода нима бор? Ундан кўра ётиб ухла. Кейинги сафар кирарсан.

Дўстмурод у ёққа ўтди-бу ёққа ўтди, оёғи кўчага — қишлоқ клуби биносига тортаверди. Кундузлари ҳам оёғи ўша ёққа тортарди. Кинотеатр билан девор-дармиён қўшни бўлмиш жонажон кутубхонасининг эшиги очиқлигини узоқдан кўрганданоқ энтикиб кўярди. Ҳозир кинога кутубхонадан ўн чандон интиқлигига ўзи ҳам тушунмади. Нега туйқус кино васваси бошланди? Юрагидан садо келди: «Сен шундай фараҳбахш кечада Мари билан кинога тушишинг керак эди. Мари ва бошқа қизлар ҳозир клубда. Уларнинг ёнида Ҳасан, Толиб, Сафар... Шу битта эшикни кўпоришда ёрдамлашиб юборсанг, Оқнор аканинг уйига кўтаришиб борсанг осмон узилиб ерга тушармиди?»

Бир қараса, тераклар девордек қалин қоронғи кўча-

да турибди. Клуб сари бир неча қадам юрган ҳам эдики, рўпарасида шарпа ғимирлаб, аёл киши овоз берди:

— Кимсан?

У кутубхоначи Ойдин опа эди.

— Мен... Дўстмуродман.

— Кинога кетяпсанми?

— Ҳа. Аниқроғи, йўқ. Шунчаки клуб олдиға...

Ойдин опа унинг тирсагидан тутди.

— Менга йўл бошла, болам. Қоронғида кўзим кўрмайпти. Аксига олиб, фонар ҳам ишламай қолди.

— Бу ер ўзи анча зим-зиё экан.

— Асти сўрама.

Улар бир оз юришди.

— Кинога киришга пулинг йўқми дейман? Нега шунчаки клуб олдиға боряпсан?

— Бошқа пайт кирарман.

— Демак, пулинг йўқ. Шунинг унутма, Дўстмурод, кино ҳам китоб каби санъат. Китоб ўқиган одам кинога ҳам кириши керак. Муҳими, пул эмас, санъатга ихлосмандлик.

Улар тошларга қоқилмаслик, ҳалқобларга ботмаслик илинжида бир-бирини суяб қоронғиликдан чиқиб олишди. Фильм намойиши аллақачон бошланган, клуб биноси олдида пулсизлар, бекорчиҳўжалар, атрофдаги ҳовлилардан шунчаки кўчага чиққанлар куймаланиб юришарди. Табиийки, ҳамма клубнинг олд томонида, яъни кинотеатр остонасида эди.

— Ўзингизга йўл бўлсин, Ойдин опа?

— Кутубхонага.

Дўстмурод хурсандлигини яширолмай:

— Кечаси-я? — деб завқ-шавқ-ла сўради.

— Аслида кутубхонани кечаси ҳам очиб, халқни ўрғатиш керак, — деди Ойдин опа. — Чиқишмайди дейсан-

ми? Чиқишади. Уйда китоб ўқиш бошқа, кутубхонада бошқа. Қолаверса, энциклопедиялар, газета-журналлар бор.

— Яхши ўйлабсиз. Мана, мен ҳар куни чиққан бўлардим.

— Ҳозир бошқа иш билан келяпман. Кутубхонанинг бир ҳужжатини уйдан тополмадим. Шу ерда, тортмада қолган бўлса керак. Эшитдингми, йўқми, ўқув залини тикламоқчиман. Кутубхона аввал «Г» шаклида эди. Кино залидаги айвон тагини залга қўшиб олишди. Қўшимча ўриндиқлардан тушган пуллар кимларнинг чўнтагига кетаётганини билмасам экан. Эҳ, шўринг қурғурлар!

— Ўқув залини очмоқчи эканингизни бугун эшитдим.

— Ўқув зали эшигида, мана, етти йилки қулф. Айвон тагига қайтадан девор тортиб, таъмирлаб беришса бас. Шу эшик қачон яна ўқув залига очилади, деб интиқман.

Дўстмурод ҳужжатни топишда ёрдамлашди. Девор ортидан ҳиндча қўшиқ янграмоқда эди. Ойдин опа кутубхона чизмаси акс эттирилган ҳужжатга тикилиб, бир зум ўйга толди.

— Уйингизгача кузатиб қўяман, — деди Дўстмурод.

— Йўқ, — бош чайқади Ойдин опа ғаладондан яна бир калит чиқариб. — Анави эшикни очиб, сени киного киритаман. Масрурга ўн марта айтдим, гапни олиб қочяпти. Агар яхши гапга кўнмаса, шу эшикни ҳар куни очиб қўяман.

— Ахир, ноқулай, Ойдин опа...

— Сен кутубхона худудидасан.

Ойдин опа кутубхона тўридаги қўш табақали катта эшик қулфига калит солди. Ҳаял ўтмай ошиқ-мо-

шиқлар ғийқиллаб, эшик ланг очилди. Залдагилар ногаҳон тушган ёруғликдан ҳайрон бўлганларича ўгирилиб қарадилар. Дўстмурод бир қадам ташлади-ю таққа тўхтади. Шундоққина эшик тагидаги ўриндиқда Ҳасан ва Мари ёнма-ён ўтиришарди. Яна битта бўш жой бор эди. Ҳасан ва Маридан нарида эса Толиб, Сафар, Наргиза, Нигоранинг ҳайрат инган юзлари кўринди.

— Тақдирни қара, сенга синфдошингнинг ёнида битта бўш жой бор экан, — кулимсиради Ойдин опа. — Хайрли томоша сенга, Дўстмурод. Агар Масрур бирор нима деса, мени айт. Кинотеатр кутубхонадан қанча қарз эканини киномеханиклар яхши билишади.

— Лекин, Ойдин опа...

— Бўлди, гапирма! — Кутубхоначи иккала табақадан маҳкам ушлаб, эшикни шиддат-ла ёпди. Қарс этган овозни бутун зал эшитди.

— Ўтир, Дўстмурод, — музқаймоқ ялади Ҳасан. — Насиб этса ҳасип ейсан дейишади.

— Ўтир, — деди Мари зўрға тили айланиб.

Дўстмурод ўриндиққа ҳолсиз чўкди. На кино тати-ди, на Мари билан ёнма-ён ўтиргани. Бир пайт зал оралаб баҳайбат гавда яқинлашди.

— Қани қуён? — ўдағайлади у. Сўнгра фонарини Толиб, Сафар, Наргиза, Нигора, Ҳасан, Марининг юзига тутиб, ниҳоят, Дўстмуродда тўхтади. — Кап-катта йигитсан-у, уялмайсанми ўғринча киришга! — шундай дея Масрур елкасидан тутиб, зал бўйлаб судраб кетди. — Кўзингга кўрсатиб қўяман яширинча киришни! Биринг дераза ошасан, биринг эшикнинг тахтасини бузиб кирасан! Жонга тегдиларинг-ку!

Ҳеч ким, ҳатто, Мари ҳам ёрдамга келмади. Ер ёрилмади, кириб кетмади Дўстмурод.

— Мен кутубхонадан кирдим...— гўлдиради у.— Ойдин опа айтди...

— Э, катта холангнинг уйидан кирмайсанми?! Чипта олиш керак эди, чипта!

Масрур уни эшикдан силтаб чиқариб, ташқаридагиларга қарата деди:

— Яна бир қуённи ушладим! Саккизинчи синф!

Томошатаалаблар хохолаб кулишди. Дўстмурод йиғламоқдан бери бўлиб ўзини қоронғиликка урди. Эртасига кутубхонага бормади. Шу-шу кутубхонага қадам босмай қўйди. Ойдин опа ўз ташвиши билан банд эди. Ҳа, у айтганини қилди. Можарога туман ҳокимияти ҳам аралашгач, ўқув зали ҳудуди кутубхонага қайтарилди. Айвон тагидан девор тортилиб, кутубхона ва кино зали ажратилди. Қўш табақали катта эшикни эса олиб ташлаб, аркасимон безак берилди.

— Эшикни қабристонга берсаларинг, — деди гўрков. — Кунботардаги эшик чириб қолган.

Эшикни қабристонга ҳадя этишди. Орадан икки йил ўтиб, Масрур Марига уйланди. Мари келинлик уйига омборхонадан ўғирланган эшикдан ўтиб қадам қўйди. Уч ой ўтиб прокуратура кинотеатрдаги қинғирликларни тафтиш қилди. Масрур еган пулларини тан олиб, давлатга етказган зарарни тўлади. Албатта, ишдан бўшатилади. У кўп ичадиган, Марини ҳам кўп калтаклайдиган бўлди.

— Ҳаммасига мен айборман, — бошини чангаллади Дўстмурод. — Нега курашмадим, нега?

Бир куни Мари шифохонага тушди. Икки кун ётиб, бандаликни бажо келтирди. Ўша кунлари қабристон дарвозаси атрофини экскаваторлар қазиб ташлаганди.

— Кунботардаги эшикдан юрингизлар, — деди гўрков тобут кўтарганларга.

Шундай қилиб, Мари сўнгги манзилига кутубхона эшигидан кирди.

«УНУТМАЙМАН СЕНИ ҲЕЧ ҚАЧОН»

Бир куни таҳририятга келган мактубларни кўздан кечираётиб, биттаси эътиборимни тортди. У Садриддин исмли оддий қишлоқ йигити томонидан битилган бўлиб, илк сатрлардаёқ севги жўшқин мадҳ этилган эди. Роппа-роса икки саҳифа давомида эринмай ишқ-муҳаббат таърифу тавсиф этилганди. Учинчи саҳифада учта юлдузчадан сўнг, ниҳоят, ҳаётида рўй берган воқеани ҳикоя қилишни бошлаганди:

«...Меҳринисо шаҳарда адашиб қолган куни мен ҳам йўлимни йўқотиб, гарангсиганча тентираб юрамдим. Бошим ғув-ғув айланарди. Кўйлагим шимимдан чиққан, устимга шароб сачраган. Булар етмагандек кутилмаганда ёз ёмғири ёғиб берди-ю битта менга бекатдан жой топилмади. Кўча ёқасида туриб, кўкка тикилдим ва: «Мен кимман ўзи? Нега бу кўйга тушдим?» деб пичирладим.

Бир пайт сал нарида одми кийинган қиз ҳам атрофга ташвишли нигоҳ ташлаётганини кўрдим. Қиз истаралигина эди. Ҳойнаҳой, атрофдаги бирор қишлоқдан бўлса керак. Негадир ундан кўз узолмай қолдим. Дугонасини ахтараётганга ўхшарди, аммо мен каби манзилдан адашган экан. Бекат четидаги бадқовоқ хотиннинг ёнига ийманибгина яқинлашди.

— Ассалому алайкум, — қўлини кўксига қўйди, — кечирасиз, Бўлободга бориладиган шоҳбекатга автобуслар қайси томондан кетади?

— Бўлобод? — лабини бурди хотин. — Унақа жойни эшитмаганман. Қаерда экан?

— Қашқадарёда.

— Эҳ-ҳе, бу ер Самарқанд бўлса, Қашқадарё қаёқда-ю!

Қиз хижолат чекиб, узр сўради. Уст-бошимни тартибга келтириб, сочимни ҳам нари-бери текисладимда, имкон қадар ўзимни мулойим тутиб, ёнига бордим. Ёз ёмғири дарров тиниб, ажиб ифор таралди.

— Сиз ҳам шоҳбекатни ахтаряпсизми, синглим? Мен ҳам, — дедим. — Жиззахга кетишим керак эди.

Қиз мендан ҳам саломини аямади.

— Лекин мен Жиззахга бормаяпман-да, — деб узрхоҳ жилмайди. — Бекатларимиз бошқа-бошқа томонларда, ака.

Кўзлари беғубор боқарди кишига. Нотаниш йигитдан ҳадиксираса керак, деб ўйлагандим. Унда ҳадикдан кўра инсоний меҳр-оқибатга ишониш устун экани бир қарашдаёқ аён эди.

— Аввал сизнинг бекатингизга, сўнгра бизнинг бекатга борамиз, — дедим. — Аниқроғи, бораман, яъни сизни ташлаб ўтаман.

Исми Меҳринисо эканини, яқинда лицейни таъмомлаганини, шаҳардаги шифохонага онасини кўргани келганини, отаси етти йил аввал вафот этганини билиб олдим. Тахминимча, қўшни кўчадан шаҳарнинг нариги четига қатнайдиган автобуслар ўтарди. Бирга бордик. Қиз менга кўп ҳам эргашиб юрмаслигини сездириб, «Раҳмат сизга», деди хайрлашиш маъносида. Чўнтагимда ўз туманимизга боришга етадиган пул қолгани учун такси тўхтатмаётгандим. Кўнглим тўлмай, таксига қўл кўтардим. Қиз сарсон бўлмаслигини истардим. Тақдир менга учратибди, мен ҳам одамга ўхшаб беғараз яхшилик қилай.

— Такси керакмас, — қатъий рад этди Меҳринисо. — Нечанчи автобус боришини аниқлаб берсангиз бўлди.

— Синфдошимга қўнғироқ қилай, у шаҳарда ишлайди. Лекин телефоним ўчиб ётибди. Телефонингиз...

Меҳринисонинг телефонида синфдошим билан гаплашдим. У тушунтирди. Биз шоҳбекатга қатнайди-ган автобус йўналишига чиқдик. Шундай қилиб, Меҳринисони шаҳар чеккасидаги шоҳбекатгача кузатиб қўйдим.

Ўша кунгача ҳеч бир қизга яхшилик қилмагандим. Руҳимда бир енгиллик пайдо бўлдики, елкамдан тошдек босиб турган тегирмон тошидан қутулдим. Ахир, яхши инсон бўлиб яшаш ҳам мумкин-ку. Қачонгача телба-ликларим билан ўзимни кўрсатаман?

Ҳа, аслида шаҳарда синфдошим таништирган бир жувоннинг макру ҳийлаларига учиб, пулларимни со-вуриб, расвом чиққан бир бенаво кун эди. Нега Меҳринисога ёрдамлашдим? Унинг нимаси оҳанрабодек тортди? Одмилигими, ишонувчанлигими, мендек ада-шиб қолганими?

— Кечаги рақамни бер, — дедим синфдошимга.

Шу тариқа эртасига Меҳринисо билан қўнғироқлаш-дим.

— Яна бир марта раҳмат, — миннатдорчилик бил-дирди қиз. — Сиздек яхши йигитлар борлиги учун Ху-дойимга шукр, минг марта шукр.

— Мендан кўрқамадингизми?

— Йўқ, — деди Меҳринисо кулиб, — сиз бўри эмас-сиз-ку.

— Шу вақтгача менга қизлар гапирмаган, кулиб қа-рамаган, ишонмаган.

— Чин кўнгилдан яхшилик истасангиз, ҳаммаси изига тушади, Садриддин ака.

Биз шу тариқа дўстлашдик. Онаси оламдан ўтгани-да ҳам кўп дардлашдик. Дўстлигимиз севгига айланди. Қишлоғимиздаги умумтаълим мактабини тамомлаб,

ҳеч қаерда ўқимайдиган, ишламайдиган, қачон қараманг, тўйларда ичадиган, муштлашадиган, кўчабезори, каттароқ пул тушганида шаҳарма-шаҳар изғийдиган саёқ йигит эдим. «Садрга ҳеч ким қизини бермайди, танимаган-билмаган бир бечора шўринг қурғур қиз тегади-да унга», дейишарди ҳамқишлоқларим. Ҳақиқатан, қизлар мендан бир чақирим наридан айланиб ўтишарди. Хотинлардан қарғиш, эркаклардан сўкиш эшитиб яшардим.

Бирдан ўзгардим. Ичмай, чекмай қўйдим. Меҳринисо мени туппа-тузук йигит деб тасаввур қиларди. Шу қизнинг тасаввурига лойиқ бўлишга уриндим. Ниҳоят, кун келиб, қишлоғимизга олис воҳадан бир ажойиб келин тушди, халойиқ кўзига ишонмади, ўзига ишонмади, айтган сўзига ишонмади. «Садр барибир эски ҳолига қайтади», деб кулишарди ёш-яланглар. «Битта қиз тос-тепасидан тушди-да, эҳ бечора», дейишарди хотинлар.

Меҳринисо тирикчиликдан қочмади: супур-сидир, сигир соғиш, таппи қилиш, сув ташиш, ҳатто уч йилдирки тўшагида ётган момомга тувак тутиш унга олдиндан қилиб юргандек кундалик юмушлар эди. Нафақат қавму қариндошимиз, бутун қишлоқ тан берди меҳнатига, тарбиясига, иродасига. Бутун қишлоқ тугул, бутун дунё дуо қиларди унинг ҳаққига, ота-онасининг ҳаққига. Ҳар қандай келин ҳам эплаёлмасди ишларини. Келинликни қулликка, қулликни маликаликка, маликаликни, оддийликка, оддийликни яна келинликка боғлай олган эди. Палови, шўрваси, мантиси, пишириқлари, оддий тандир нони — бари мазали бўларди. Уйимизга келин эмас, сеҳргар келиб қолгандек эди. У қаварган қўллари билан ҳаётимизни ўзгартириб юборди. Оиламизнинг обрўси тўкилган эди. Уйимизга келган одам авваллари кир кўрпачаларни, чивин гўнғиллаётган дастурхонни,

йиртиқ пардаларни, яғири чиққан деворларни кўрарди. Меҳринисо уйни чиннидай озода тутиш билан бирга, агар вақтимиз етмаса, ҳатто деворларни ҳам ўзи оқлаб қўйиб, лой ишларга-да уннаб кетарди.

Афсуски, кўп ўтмай унга келин эмас, чўри деб қарай бошладик. Одамлар «Ёмон йигитга яхши қиз тушади», деб бир гапирди, икки гапирди, ахийри менинг қулоғимга етди бу гап. Меҳринисо ҳам барини эшитган эди. Индамай юрди. Тракторчиликка ўқиб, ҳунар эгаллагандим. Ёзда комбайнга чиқардим.

— Меҳри, — дедим бир куни, — сен эр танлашда, оила танлашда адашдинг. Мен яхши йигит эмасман. Бу ердан узоқларда яшаганинг панд берди. Кўряпсан, отамнинг феъли бузуқ, онам ҳам сенга меҳрибон эмас.

— Ота-онангиз ҳақида ўйлаб гапиринг. Эломоннинг шўхлиги ўтмишда қолди, энди қайтарилмайди.

— Нега мени Эломон дейсан? Биров эшитса, лақабим бўлиб қолади, тентак?

— Ҳозирча «дадаси» деёлмайман. Эрининг исмини айтиш гуноҳ.

У мени «дадаси» деб чақиришини истардим. Афсуски, икки йил ўтса ҳам болали бўлмадик. Онам Меҳринисони салга жеркир, баъзан оғзига келган сўз билан қарғарди. Отам ҳам салга асабийлашиб, ўз келинининг олдида сўкинарди, тракторчи улфатлари келганида, Меҳринисони ароққа ҳам юборарди. Қайнона-қайнота ҳурмат қилмаган келиннинг обрўси мушкул масала. Аммо Меҳринисо ўз одамгарчилиги билан маҳалламизда ҳурматга сазовор эди. Оилада эса ҳаммасига чидади, бахтли кунлар келишига умид қилди. Қачонки мен...

Учинчи йили нима жин урди-ю эски қилиқларим шох чиқарди. Меҳринисо қўлидан келганча мени залло-

лат йўлидан қайтаришга уринди, бефойда кетди. Уйдан, ишдан совидим. Бўш вақтим ва пулим кўп бўлишини хоҳлардим. Кунларнинг бирида тоғ этагидаги далаҳовлида улфатлар тўпландик. Даврада иккита нотаниш жувон ҳам бор эди. Бири билан жанжаллашиб қолиб, тарсаки қўйдим. Мени судга бергач, қишлоққа овоза бўлиб, шармандам чиқди.

— Шу юришларингиз тўғрими? — деди Меҳринисо куйиниб. — Зино ҳам, ичкилик ҳам, энг аввало, оилангизга касофат келтиради.

— Хоҳлаган ишимни қиламан!

— Эломон мендан кўрқмаса, Худодан кўрқсин.

— Худони қўшиб, тилимни қисик қилма! — деб ўшқирдим. — Кимсан менга? Муаллимми, отин ойими ё онами? Нега доим ақл ўргатасан?

— Мени учратган кунингиз юрагингиздан ёмонликлар чиқиб кетганини эсланг. Нега энди бирга яшаб, улар қайтиб келди?

— Саволингга ўзинг жавоб беряпсан, Меҳри. Нега энди бирга яшаб, улар қайтиб келди? Чунки ҳаммасига сен сабабчисан! Битта бола туғмадинг! Касалсан!

Ўшанда Меҳринисо қоғоздек оқариб, менга лаблапри титраб тикилди.

— Атайин туғмаяпманми? — деди йиғламсираб.

— Атайин туғмаяпсан! — бақирдим унга. — Яқинда сендан кечаман! Қачон бошқа хотин олсам, шунда бахтимни топаман. Сен ўзи уй ишларидан бошқасини тушунмайсан. Ўзимни хотини бор деб ҳис қилмайман. Болаларим бўлса ҳам бошқа гап эди!..

Яна нималарни гапирдим, эслаёлмайман. Оғзимга эрк беряпману юрагим Меҳринисога қўшилиб йиғларди. Эзгуликнинг сўнгги зарралари қалб эшигига маҳкам тирмашиб, тарк этишни истамасди.

Афсуски, кейинги гал Меҳринисога қўл кўтардим.

Бора-бора бундай ёвузликка ўргандим. Шўрлик ҳам-масига чидади. «Борадиган жойи, дардини эшитадиган одами йўқ, ҳеч қаёққа кетмайди», деб ўйлардим. Кетишига ишонмасдим. «Ажрашиш — унинг учун ўлим билан барабар», деган ҳаёлим кибру ҳавонинг устунларидан эди.

— Ҳайдаб юбор! Бўлди, бошқа қиз оласан! — деди онам хосиятсиз кунларнинг бирида.

— Э, ҳайдасангиз ўзларингиз ҳайданг! — терс бурилиб чиқдим уйдан. — Сизларга керак эмасми, менга ҳам керакмас!

Дўкон орқасида улфатларим билан ўтирсам, Меҳринисо кўзи жиққа ёш, мени чақирди.

— Энам кувиб юборди, ёрдам беринг, — титради у. Мен эса:

— Кет! Талоқсан! — деб жавобини бердим.

Меҳринисо қандай қалқиб тушгани, кўзлари даҳшат-ла боққани, аччиқ ютингани, сўнг «Майли, майли... Кетаман...» деб телбаларча шивирлаб бекат сари мунғайиб одимлагани кечагидек ёдимда. Улфатларимнинг ёнига қайтаётиб, ярим йўлда тўхтадим. Пешонамга бир томчи ёз ёмғири тушди. Худди Меҳринисонинг кўз ёшларидек катта-катта томчилар тупроқ инган ўйдим-чуқур асфальтда дона-дона из қолдирарди. Ортимга ўгирилганимда, Меҳринисо бекатга яқинлашиб қўйган эди. Энди менинг хотиним эмасди, севгилим ҳам эмасди. Бир бегона қиз бўлса ҳам майли. У уч йиллик сирдошим, ёстиқдошим, тан маҳрамим эди. Ҳаммасига нуқта қўйиб, ҳалитдан пушаймон ўтида қовурилиб қараб турардим. Муносабатларга нуқта қўйиш мумкин, лекин ўтмишга нуқта қўйиб бўлмас эди. Меҳринисо учун жавобгар эканимни, у ўлса куйишимни, турмушга чиқса куйишимни, ёлғиз яшаб ўтса ҳам эътиборсиз бўлолмаслигимни тушундим.

— Чида, ўтади, ҳаммаси ўткинчи, — дедим ўзимга худбинларча. Йўқ, худбинларча эмас, аблахларча.

Ўз юрагимни енгиб яшашга ҳаракат қилдим. Ўтган бир йил ичида Меҳринисо олис қишлоғидан биз томонларга икки марта келди. Биринчисида, холамникига қўниб ўтди. «Тошкентдаги тоғамникидан қайтаётгандим, кириб ўтай дедим», деган баҳонани айтибди. Мен яна шафқатсизлик қилдим. Холамнинг эшигига етганимда билдим Меҳринисо ичкарида эканини. Шартга тракторимга ўтирдим-да, жўнавордим. Иккинчиси, аммам тўй қилаётган кун эди. Туман марказида яшовчи Фарангиз деган олифтагина қизга унаштиришганди. Аммамнинг хонадонига қадам қўяр-қўймасимдан янгам пешвоз чиқиб: «Меҳри кепти, қайним, — деди. — Уйланаётганингизни эшитди, шунда ҳам ўтирибди, хув, ана...»

Ўтган шунча ойлардан сўнг кўз кўзга тушди. Меҳринисони соғингандим. У ҳам фақат мени деб келгани очиқ-ошкор ҳақиқат эди. Севги иккимизда ҳам йўқолмаганини, у ҳамон қалбларда саркаш яшаётганини англаб, инграб юбордим. Вақт орқага қайтса эди, ҳечам номаъқулчиликлар қилмасдим, ажрашмасдим. Фарзандсизликка ҳам бардошим етарди. Бироқ бузилган иморатни тиклай олмасдим. Ҳаётнинг бошқа сўқмоғига қадам қўйиб бўлгандим. Истасам ҳам, истамасам ҳам шу йўлдан юришим, юриб қўришим керак. Нега шундай? Нима учун инсон ҳукмни ҳадеганда бузолмайди?

Шафқатсиз одам тўйга кирмасдан чиқди-кетди. Кейинчалик айтишларича, ўшанда Меҳринисо кўзларини оҳиста юмибди, ёноғига бир дона ёш думалабди, ортимдан термулаётганида кўз ёшини сидирибди. Нафақат тўйда, қишлоғимизда ҳам, ҳаётимизда ҳам ортиқча инсон эканини тушунгани сезилибди. У ҳам

тўйдан чиқибди, катта йўлда бир машинани тўхтатиб, жунаб қолганини биров билибди, биров билмабди...

Фарангизга уйландим. Бу қиз хотин эмас, бошга битган бало бўлди. Дўппослаб ўрганмаганманми, бир шапалоқ урган куним уйда катта жанжал қўпди. Ота-онаси тугул, қариндош-уруғи ҳам етиб келишди. «Сингилчани урган куёвни биз ҳам урамиз», деб ўдағайлашди. Ҳеч кимнинг олдида бўйин эгмагандим. Наҳотки, узр сўрасам? Фарангизни ҳам ҳайдаб юбордим. Ўртага қариндошлар тушишди. Ярашдик. Яна жанжал, яна ярашув, хуллас, икки фарзанд билан ажрашгунимча ўтган ўн йиллик ҳаётимда ғалвасиз кун бўлмади ҳисоб. Гоҳо ёстиққа бош қўйдим дегунимча, кўзимни юмдим дегунимча Меҳринисони ўйлардим. Ота-онам ҳам қачон қарасам, уни мақтаётган бўларди. Қадрига кеч етдик. Вақт орқага қайтмайди.

Меҳринисо ҳақида сўнгги марта етти-саккиз йил бурун эшитгандик. Ўзлари томондаги фермер йигитга турмушга чиқибди. Фермер ҳам ажрашган экан. Ҳаммаси тамом эди, ҳаммаси ўтмиш афсонаси.

Қачонлардир Меҳринисо ҳаёт йўлларимда яна учрайдигандек эди. У ҳам қишлоғидан чиқмайди, мен ҳам. Ўртада юзлаб чақиримлик масофа. Самарқанддагидек яна тасодифан учрашишимиз мумкинми?

Ўтган йили тақдир тақозаси билан Самарқандга ишга келдим. Хор-зор бўлиб юрганимга чидаёлмаган синфдош дўсгим дафтар ишлаб чиқарадиган цехига ишга олди. Июнда қашқадарёлик танишига комбайнчи керак бўлиб қолганида, мени тавсия этди.

— Садриддин, — деди синфдошим, — кўряпман, дафтар цех сизга хос иш эмас. Яхшиси, мавсумда ўзингизнинг касбингиз бўйича ишлаб келинг. Бунинг устига янги комбайн бераман, деяпти. Борасизми?

Бирдан кўз олдимда Меҳринисо гавдаланди. Йиллар

ўтган бўлса-да, у ҳамон кечагидек жилмайиб турарди. Қанчалар хокисор, қанчалар озода қалб соҳибаси эди муштипаргина. Уни умр бўйи унутолмай яшайман. Уволи тутяпти мени.

Воҳага жўнадим. Бир ой кечани кеча, кундузни кундуз демай ишладим. Бўлобод қўшни туманда эди. Ғалати туйғулар кечарди кўнглимдан. Гоҳида ўз-ўзидан севинсам, гоҳида аламдан юрагим тошга айланиб, мендек асабий одам топилмасди далада.

Охирги кун ишбошимизнинг ҳузурига бир фермер келди. Анча гаплашгач, кўндирди шекилли, ишбошига хурсанд ҳолда қўл узатиб, мамнун хайрлашди. Ишбоши мени чақирди.

— Эртага эрталаб Фармонқул деган фермернинг даласига тушасиз, — деди у. — Йўлни ўзлари кўрсатишди. Ўзининг комбайни улгурмаяпти экан.

Фармонқул қирқ беш ёшлардаги басавлат, баджаҳл, серғайрат фермер эди.

— Бекор келдингиз, меҳмон, бу одам тинчлик бермайди, — ҳазиллашди тракторчилардан бири эртасига тонгда.

— Хотини оғирлашиб қолибди, — деди иккинчиси. — Ишлайверайлик-чи. Ишқилиб, тинчлик бўлсин-да. Хотинининг масаласи ҳал деб эшитдим.

— Янга Бўлободдан-а?

— Ҳа. Жуда оқибатли, меҳнаткаш, ишбилармон аёл. Умрини берсин. Фармонқулни одам қилиб ўтирган ҳам шу янга-да.

Ичимда нимадир чирт узилиб, юрагим потирлаб урди.

— Исми нима? — сўрадим зўрға.

— Меҳри бўлса керак, — деди тракторчи.

— Меҳринисо, — аниғини айтди иккинчиси.

Чошгоҳгача, то совуқ хабар келгунча эс-ҳушим

ўзимда бўлмади. Комбайнни ёғоч ҳайкал бошқараётгандек эди. Уват ёнига етганимда, улар ҳуштак чалиб, қўлларини «икс» қилишди. Комбайнни тўхтатдим.

— Хўжайиннинг хотини вафот этибди, жанозага бориб келайлик, ишни кейин давом эттирамиз, — дейишди улар.

Тракторда кетдик. Фармонқул фермернинг ҳовлисида тумонат одам тўпланган, йиғи-сиғи юракни эзарди. Бир четда кесакдек гезариб турдим. Ичкарида Меҳринисо ётибди, бугун сўнгги куни. Йиллар ўтиб, у билан видалашув маросимида мен ҳам иштирок этаётгандим.

Тобут чиқарилганида, осмонни булут қоплаб, ёмғир томчилади.

— Осмон ҳам йиғлаяпти, — деди биров. — Меҳринисо келин жаннати аёл эди. Бўлмаса, саратонда ҳам ёмғир ёғадими?

Бу ёмғир мен билан Меҳринисонинг ёмғири эди. Катта-катта, дона-дона томчилар тупроққа бодраб тушарди. Тобут кўтарилиб, қўлма-қўл лопиллаб илгарилагач, секин-аста ортда қолиб, ахийри бир дарахт тагидаги тошга ўтирдим. Қабристон йўлида ҳеч ким қолмагач, зўр-базўр оёққа қалқдим.

— Майли, майли... Кетаман... — дедим Меҳринисо каби.

На Қашқадарёда, на Самарқандда ишлаёлардим. Уйимга — Меҳринисо уч йил келинликда яшаб, меҳр берган хонадонга, унинг излари қолган гўшага қайтдим. Тўйиб-тўйиб йиғладим. Фариштадек пок аёлнинг қаршисида қанчалар пасткаш бўлиб қолдим. Умри қисқа экан, шу бир тутам ҳаётини нега зардобга тўлдирдим? Аёл боши билан икки марта ахтариб, одам деб келди. Мен-чи? Оилам-чи?

Меҳринисони Мажнундек севиб қолдим. Уни яна

бир марта кўриш, учрашиш, пойига тиз чўкиш учун борлигимни беришга тайёр эдим. Аввалги Садриддиндан асар ҳам қолмади.

Ойлар ўтди. Қариндошлар ўртага тушиб, яқинда икки боланинг ҳурматига мени Фарангиз билан яраштиришди. Болаларимга оталик қилиб яшаб юрибман. Яширмайман, Меҳринисога муҳаббатим заррача сўнмади, сўнмаса ҳам керак.

...Балки шу билан ҳикояси тугади, деб ўйлаётгандирсиз? Йўқ, бундан бир ҳафта муқаддам Самарқандга бордим. Биз кутган ёз эмасми, кўнглим алланечук бўлиб, бозор яқинидаги дарахтга ҳолсиз суяндим. Шу пайт семиз бир хотин:

— Дадаси, тезроқ чиқа қолинг бозордан — деб машина ёнида телефонда гаплашди. — Бўлободга етгунча бундай иссиқда тавбамга таянаман-ку, ахир!

Овози таниш эди. Юз-кўзи ҳам бегона эмас.

— Меҳри, — дея яқинлашдим унга, — сен?.. Ўзингмисан?..

Семиз хотин менга анграйиб қаради. Гапиришга энди оғиз жуфтлаган эди, машинада ўтирган болакай:

— Ая, ана, дадам келяпти, — деб қолди.

Семиз хотин машинага ўтирди. Кўз қирини ҳам ташламади менга. Башанг кийинган савлатдор эри қўлидаги нарсаларни юкхонага жойлади. Машина жойидан қўзғалди. Ортидан жонсиз ҳайкалдек қараб қолдим. У Меҳринисо эди, ҳаёт эди, бахтли эди. Янада ишонч ҳосил қилиш учун бир вақтлар Меҳринисони кузатиб қўйганим шоҳбекатга бориб, Бўлободга кетаётган кишиларни ахтардим. Биттасини топиб сўрасам, Меҳринисо ростдан ҳам тирик экан, кўрганим рўё эмас. Айтишича, Бўлободда иккита Меҳринисо исмли қиз бўлган...

Самарқанддан кетар эканман, ёмғир ёғмаганига эътибор бердим. Ёмғир ҳам ақлли эди, ёмғир ҳам мамнун эди...»

Мактубнинг охирида Садриддин Меҳриписога яна бир марта бахт тилаган эди.

— Даҳшатли виждон огриғи сал бўлса-да, енгиллашган бу одамни тушунса бўлади, — дедим ҳамкасб хотинга.

— Эҳ, эркаклар, эркаклар... — бош чайқаб қўйди ҳамкасб хотин.

ШОВВОЗЛАР

*Амакиваччам Асомиддин
Қоржовов ҳикояси*

Бир вақтлар тўйлар кечқурун ҳовлиларда ўтказиларди. Атрофдаги қишлоқлар ёппасига тўйга айтиларди. Биз — болалар ош ейишга борардик. Айрим шоввозлар қишлоқда тўй бўлмаган кунлари олисдаги тўйнинг дарагини эшитса, бир нечта бўлиб жўнардилар. Эртасига улар кўрган-кечирганларини қаҳрамонлик кўрсатгандек сўзлаб беришарди.

Мен ҳам тўйларга чиқа бошлаган дамларим эди. Сой бўйида бирга қўй боқадиган қўшним, икки синф юқорида ўқийдиган Султон кечқурунларнинг бирида шундай деб қолди:

— Бугун Калтакда келин тўй бор экан, борасанми?

— Пахтабошининг нариги тарафидами? Еттитароқ томонларда... Эҳ-ҳе, узоқ-ку.

— Қўрқма, ўнинчи синфдаги Иса ака мотоциклини ҳайдаб чиқади. Уни биласан-ку, ҳеч қайси тўйдан қолмайди. Калтакнинг болаларини ҳам яхши танийди. Маза қилиб еб-ичиб, тўйни томоша қилиб келамиз. Ичаман десанг, вино ҳам топиб беради. Лимонадлар денгиз.

Қўйларни қўраларига қамаб, уйдан қочиб чиққанзимизда, осмонда юлдузлар чарақлаган, ҳавода тутун иси анқиган, қурбақалар қуриллаган фараҳбахш чоғ эди.

— Иса ака кетиб қолибди, — деди Султон. — Ўзимиз бораверамизми? Қайтишда мотоциклда келамиз.

— Йўлни билмаймиз-ку!

— Зовур ёқалаб юрсак «тўқсон гектар» даласидан чиқамиз. Ундан у ёғи саккизинчи бригада узумзори. Узумзор орасидаги тупроқ йўлдан ўтсак, ярим соатда Еттитароққа етамиз. Еттитароқдагилар Калтакни кўрсатворишади.

Икковлон йўлга тушдик. Бир амаллаб Еттитароқ қишлоғига етиб келдик.

— Ҳув анави чироқлар Калтак қишлоғи, — дея Султон мени илонизи тупроқ йўлдан бошлаб кетди.

— Бирон кишидан сўрамаймизми?

— Кечаси бегона қишлоқда кимдан сўрайсан? Ёмон болалар чиқса, икковимизни ҳам дабдала қилиб уради. Тезроқ Калтакка бориб, Иса акани топишимиз керак.

Нариги қишлоққа кириб борганимизда, ҳеч қаердан тўйнинг данғир-дунғири эшитилмади. Ҳамма уйларда чироқлар ёниқ. Одамлар кечки овқатларини еб, телевизор томоша қилиб ўтиришибди. Ҳайрон бўлдик. Султон бир чолдан тўйнинг қаерда бўлаётганини аниқламоқчи эди, у эзмаланиб таржимаи ҳолимизни роса суриштирди, кейин тўйнинг Калтак қишлоғида бўлаётганини айтди.

— Бу ер Калтак эмасми?

— Бу Сассиқ қишлоғи, болаларим. Калтак анҳорнинг нариги томонидаги ғаллазорнинг этагида.

Тез орада анҳорга дуч келдик. Сузиб ўтиш ёқмади. Қорин оч, оёқлар оғриб, ҳолдан тойганмиз. Кўприкни излаб анча юрдик.

Анхорнинг нариги тарафига ўтганимизда эса кенг дала этакларида чироқлари милтиллаб иккита қишлоқ кўринди. Яна адашмасак гўрга деб тургандик, биридан лоп этиб ҳавога мушак кўтарилди ва вижир-вижир учқунларга айланди. Қулоқларимиз мусиқа овозини илғади.

— Ана шу Калтак қишлоғи бўлади, — деди Султон билағонлик билан.

Тўйхонага етиб келдик. Кўчаларда машиналар тир-банд, катта чироқлар порлаган. Бироқ бу келин тўй эмас, суннат тўй экан. Қишлоқ ҳам Калтак эмас, Жарпатак. Бу тўйга кириш хавfli эди. Иса ака бўлмагани учун қишлоқ болалари ўласи қилиб дўппослаб юборишлари мумкин.

Ҳориб-чарчаб яна бир қишлоққа кириб келдик. Кийимларимизни тозалаётандик, тўйдан қайтаётган аёллар ўтиб қолишди. Султон:

— Чечалар, бу қайси қишлоқ? — деб сўради.

— Калтак қишлоғи, айланайлар, — кулишди хотинлар.

— Тўй қайси кўчада бўляпти?

— Манави молхонанинг ёнидан ўтсаларингиз, Йўлдош бованинг ҳовлиси бор. Ити ҳурса, «Тур кет» десангизлар, тишламайди. Бедапояси тугаб, ариқ чиқади. Ариқ ёқалаб, кетаверасизлар-кетаверасизлар, гўнгтепа ёнидан бурилсангизлар, тўйхонага етасизлар. Лекин тезроқ борингизлар, тўй охишлаб, овқати ҳам совиб қолди.

— Кўчадан бормоқчи эдик-да...

— Кўчадан айланиш узоқ бўп кетади. Яқин йўлни кўрсатаёпмиз-ку.

Хайрият, охири тўйга ҳам етиб келдик. Дастурхонлар ноз-неъматлардан бўшаб қолган, келин-куёв ҳам

зерикканидан эснаб ўтиришар, аммо ўртадаги бир тўда маст тўйни тугатишга қўймай гала-говур кўтаришмоқда эди:

— Агар артистлар қўшиқ айтмаса, урамиз!

— Келин-куёвга жавоб йўқ!

— Фарғона тонг отгунча!

— Яна бир мартадан «Жимми», «Эскадрон», «Ти марячка» айтилмаса, тўй «вапше» тугамайди!..

Иттифоқо, кўзим Исага тушди. У анча ширакайф ҳолда кимнингдир миясини қоқиб қўлига бермоқда эди. Султон беш-олти ёшдаги болага Исани чақириб келишни илтимос қилди. Иса биз томонга қаради-ю, қўли билан имлади. Ёнидаги одам ҳам бурилиб қараган эди, юрагим орқага тортиб кетди. У мактабимиз директори Қосим муаллим эди.

— Икковинг ҳам бу ёққа кел, эшаклар! — деди директор.

Бордик. Директор бизни мактабдагидан бошқача қилиб, яъни уят сўзларни қўшиб сўкди. Ҳар бир сўкинишидан сўнг Иса хохолаб кулар, директор унга «Қойил қияпманми?» дея қараб қўярди.

— Кимда сигарет бор? — сўради директор.

— Йўқ, — дедик биз.

— Бор, топиб кел, — деди Исага.

Директор жойидан тураётиб, чайқалиб кетди. Мен суяб қолмасам, йиқилар эди.

— Ўв, сен ҳам тўйларга чиқадиған бўп қолдингми? — деди директор менга ўқрайиб. — Бешинчи «А» синфмисан? Ўртага териларингни шиламан. Бугун... бугун мени уйга кузатиб қўясанлар. Тушунарлими? Айтмоқчи, пиёда келдиларингми?

— Ҳа, — дедим мен.

— Нима?! Ўл пиёда келмай!.. Иса, сигаретни тутат! Манави итвачча шогирдларингни ҳам мотоциклингда

олиб кетамиз. Тагин йўқолиб қолиб, мактабни шарманда қилмасин.

Кўчага чиққанимизда, машиналар ҳам кета бошлаган эди. Иса мотоцикли танишиникида эканини, кўчага қўйиб бўлмаслигини айтиб, бир ҳовлига кириб кетди-ю, дарров қайтиб чиқди.

— Қосим ака, кайф ошиб қолибди. Бу уй эмас.

— Тез бўл! Қачонгача кутаман? — ўдағайлади директор. — Мактаб ўқувчисининг ичиб юришини қаранглар! Ўл бу кунингдан, алкаш!

Иса иккинчи ҳовлидан ҳам мотоциклсиз чиқди.

— Сўкмайсиз-да, энди, Қосим ака...

— Ҳўв, бузоқ! Мактабдан ҳайдалиб ўлгинг келдими?!

Навбатдаги ҳовлидан Иса «Восход» етаклаб чиқди. Мотор ўт олгач, Иса менга ёнилғи баки устига ўтиришимни буюрди. Исанинг орқасидан директор, директорнинг орқасидан Султон мингашди. Тўрт кишини зўрға кутарган мотоцикл кучанганча қишлоқдан чиқди.

Ярим кечаси ўзимизнинг қишлоққа кириб келдик. Қишлоғимиз остонасидан сой оқиб ўтган эди, биз ҳар куни қўй боқадиган макон. Иса мотоциклни сой кўприги устида тўхтатди.

— Тушинглар! — деди Иса бизга. — Сизларни деб қамалиб кетишни хоҳламайман. Мактабни битириб, ўқишга боришим керак.

— Нима деб валдираяпсан, ит? — директор ғазабланди.

Иса ҳаммани туширди-да, «Восход»ни сойга итарди. Сув шалоп этиб мотоциклни ютиб юборди-ю, яна бир текис оқа бошлади.

— Нима қилганинг бу?! — дея директор Исанинг юзига тарсаки туширди.

— Нимага урасиз? — йиғламсиради Иса. — Ўзимнинг мотоциклим устада эди! Бировнинг мотоциклини

ўғирлаб чиқдим, индамадингиз-ку! Энди уни гумдон қилишим керакми? Эртага қўлга тушсак, милиция «Шерикларинг кимлар эди?» деса, «Мактабимиз директори», дейишга одам уялади-ку, ахир!..

Директор Исани қувлаб кетди. Анча вақтгача қоронғи сой бўйидан унинг сўкиниши эшитилиб турди. Ўшанда қанчалар чарчаган, қанчалар очиққан эдим! Қосим муаллимдек мактаб директорлари, Исадек ичувчи ўқувчилар бор эди шўро замонида...

ИШҚ ВА ВИЖДОН

Гулини анча йил муқаддам (ўша дамларни эсласам бир аср ўтиб кетгандек туюлади) институт бўсағасида учратганман. Авайлаб ушлаб келаётган нарсасига эътибор бердим. Ўшанда унинг қўлида китоб, сумкача ё гул бор эди, деб ўйлаяпсизми? Йўқ, одми кийинган кўзлари чақноқ қорасоч қиз янтоқ шохчасини кўтарганча зина томон шошилмоқда эди. Нигоҳларимиз тўқнашганида, шаҳло кўзлари бахт-сурурдан янада яшнади. Шоду хуррам гўзалга дарҳол гап отишди:

— Бунча чиройли гул экан, яхши қиз!

— Нима бало, бу йил биринчи курсларда янтоқ совға қилиш урф бўлдики?

— Ҳой қиз, тиканларингизни эҳтиёт қилинг!..

Бир қарашимдаёқ у кўнглимга ўтирган эди. Яноқлари қизариб, кўзлари севинчдан порлаб, аҳдидан қайтмай илгариларди. Ҳойнаҳой, янтоқ шохчасини ўқитувчилардан бири буюрган бўлса керак. Эҳтимол, дарсда асқотар.

Мен ҳам тиббиёт институтининг биринчи курсига қабул қилингандим. Тез орада маълум бўлдики, Гули билан битта факультетда ўқирканман, гуруҳларимиз бошқа-бошқа, холос.

Пахта ҳашарига чиққанимизда яқинроқ танишдим. Дастлаб у отаси ўқитувчи, онаси кутубхоначи эканини айтди, аммо мендан сир яшириш ҳам осон эмасди, кўп ўтмай суҳбатларимизда ҳақиқатни гапира бошлади. Отаси тракторчи, онаси фаррош экан. Гули шаҳарнинг ғарб тарафидаги олис тумандан, мен эса шарқий туманданман, Жиззахга яқин. Бир куни опаларим ҳазил аралаш:

— Ўқишга ҳам ўтдинг, Пўлаг, келинбоп қизлар бор эканми? — деб қолишди.

— Кўп экан, — дедим. — Исмини ҳам айтайми?

— Вой, кўп бўлса, қайси бирининг исмини айтасан? — кулишди улар.

— Гули деган қиз кўпроқ ёқади.

— Қаерлик?

Манзилини тушунтирдим. Бир опам уйи узоқ эканини таъкидлади, иккинчиси оилавий аҳволини суриштирди. Отаси тракторчи, онаси мактабда фаррош эканини маълум қилдим. «Бизга бу жиҳатдан ҳам тўғри келмас экан», дейишди икки опам.

Кенжа опам Маҳбубанинг жаҳли чиқди.

— Саид аввал ўқисин, тўй қочмас, — деди у. — Қолаверса, келин танлашда етти пуштини суриштирсак ҳам, ҳарҳолда, отасининг пулига ёки уйининг қаерда жойлашганига қарамаймиз.

— Жа ҳақиқатпарварсан-да, Маҳбуб, — катта опаларим киноя қилишди. — Пўлатни ҳам паспортидаги исми бўйича чақирасан, келин танлашда ҳам китоблардагидек бойликка, масофага, ёшга, миллатга, динга эътибор бермасдан фақат кўнгилни биринчи ўринга қўясан. Эндигина талабаликка эришган эркатой укажонимиз ёлғиз меросхўр эканини эшитган қизлар чиппа ёпишиб олишини қаёқдан ҳам билардинг? Сенингча, ҳам-

ма қизлар ҳаёли, барчаси тоза-озода-да, а? Шунақа шайтон қизлар борки, келажакда бойвучча бўлиб, қийналмасдан яшашдан бошқасини ўйламайди.

— Муҳими, қалби поклик, муҳаббат, ростгўйлик, — ҳар доимгидек бўш келмади Маҳбуба опам.

Аслида опамларнинг тортишувларига кўп-да эътибор бермасдим. Пешонамга ким битилса, ўшанга уйланаман, дердим. Умид қилардимки, ёмон хотин учрамайди. Умид қилардимки, у Гули бўлади. Садоқатли ёр, пазанда бека, меҳрибон она, опамларнинг орзусидагидан-да зиёда келин...

Вақт ўтган сайин Гулига боғланиб боравердим. Иккинчи курсда биз анча яқин дўстларга айлангандик. Кўнглимнинг бир чеккасида «Гули менинг бадавлат хонадоннинг ёлғиз ўғли эканимга қизиқади, бошқа қизларга бериб қўймасликка тиришади», деган аҳмоқона ҳаёл ҳам яшарди. Шу ҳаёлдан ҳеч қутулолмасдим. Бироқ Гули рўпарамда бутунлай ўзгарар, бошқалар олдидаги шўхлигидан, кулгисеварлигидан, айтиш мумкинки, ножиддийлигидан асар ҳам қолмасди. Гўё мен унинг ўқитувчиси ёки ҳурматли пири комили эдим. Нафақат ташқи кўриниши, худди шу феъли ҳам ёқарди.

Кунларнинг бирида дугоналаридан қарздорлиги, пул жанжали оқибатида ҳамхоналари билан келишолмай ётоқхонанинг бошқа хонасига кўчгани кулоғимга чалинди.

— Сизга қанча пул керак, Гули? — дедим гап орасида.

— Қанақа пул, Саид? — дея юзига қизиллик югурди. (Институтдагилар, жумладан, Гули ҳам паспортдаги исмимнигина билар, қишлоқдаги отим Пулат эканидан беҳабар эди.)

— Тортинмасдан сўрайверинг, менда пул бор... ортиқча...

— Раҳмат. Лекин бундан кейин одамни хафа қиладиган гаплардан гапирманг.

— Мен тўғри маънода таклиф қилдим.

— Қўйсангиз-чи, сизга оилавий аҳволим ҳақида яқин дўст сифатида гапирганман. Бу бировнинг, айниқса, курсдошининг пулига муҳтож дегани эмас. Балки ўтган ҳафта қарз сабаб анави қизлар билан ўртамизга совуқчилик тушганини эшитгандирсиз? Пул топиладиган нарса. Дарсдан бўш вақтларимда ишламоқчиман.

— Шифохонада навбатчилик қилмоқчимисиз?

— Шунақароқ.

— Агар сиз ишласангиз, мен ҳам ишлайман. Қайси шифохона эканини айтсангиз бас.

Гули ҳеч қандай навбатчилик олмади. Унинг баҳолари қониқарсиз эди. Гарчи ўқишга ўз билими билан кирган бўлса-да, фанларни ўзлаштиришдан тобора ортда қолаётганди. Ёрдам беришни, қаноти бўлишни, ҳеч нарсадан қийналмаслигини истардим. Истак яна бир қадам ташлашга мажбур этди. Ниҳоят, севги изҳор қилдим.

— Севишингизни билардим, — деб ерга қаради у. — Сўрашга ирим қилгандим.

— Ирим қилгандингиз? Бунинг нимаси ирим?

— Эсингиздами, ўқишнинг биринчи куни биз бош корпус фойесига учрашганмиз, қўлимда янтоқ шохчаси бор эди.

— Эсимда, албатта.

— Маънавият бўлимидаги Жўра домланинг янги таъмирланган хонаси учун келтириб бергандим янтоқни.

— Жўра Истамов кабинетига янтоқ илиб қўядиган ўқитувчими? Маънавият бўлими кишиси-я?

— Йўқ, янтоқ шохчасини шкаф устига, кўзга унча ташланмайдиган жойга қўйишни мен таклиф қилгандим.

— Таклифингизга кўндими?

— Кўнмагандек бўлди-ю, ўзим жойлаб қўйдим. Янги таъмирланган хонага битта тумор етишмаётганди.

Юрагимни шубҳа тиғи яралади. Жўра Истамов яқинда институтни тамомлаган, ўтган йили уйланган ёш йигит эди. Бир гал хотини иккисини институт орқасида учратганман. Хотинига дағал муомала қилганди. Маънавият бўлимида ишлайдиган одамнинг ўзига маънавият етишмай қолиши мумкин эканига амин бўлгандим ўшанда. Иссиқ жон, тирик кўнгил, саркаш мия-да.

Ҳа, бирдан тарози палласига Гули чиқди. Севгилим ёрдамга муҳтож, қониқарсиз ўқийдиган, чиройли, ҳар гапга кўнадигандек содда (институтга янтоқ кўтариб кирган, ахир!) кўринадиган талаба қиз эди. Жўра домла унга талабасидек қарамаслиги ҳам эҳтимолдан холи эмасди. (Нега Гули келтирган алафни отиб юбормади? Индамади, кўнди, эриди...)

Аммо бадгумонлик ўтди-кетди. Юрагимга буйруқ беролмасдим. Ишқ тўлқинлари гумон соҳилларидаги майда-чуйда кирларни ювиб юбораверди. Гулининг камчиликларини кўрадиган кўзим, эшитадиган қулоғим йўқ эди. У мен кутгандан-да идеал қизга айланадигандек, бошқача бўлиши мумкин эмасдек эди, фақат менинг ўзим ҳозирча бир оз гўрдекман.

Учинчи курсга ўтганимда уйлантирадиган бўлишди. Ота-онам келин-куёвни ўқитишга, оёққа тургунча боқишга кучлари етадиган инсонлар эмасми, орзу-ҳаваслар тезроқ ушалишини хоҳлашарди. Сентябрда уларга Гулини айтдим.

— Анави қизми, отаси тракторчи, онаси фаррош? — лаб буришди опаларим.

— Аввал қизни кўринглар, намунча табақабозлик? — аччиқланди Маҳбуба опам. — Ота-онаси мансабдор

бўлса, қизидан яхши келин чиқади, деган фалсафани қайси хомкалла донишманд ёзиб қолдирган экан?!

— Ота-онаси оддий бўлса, яхши келин чиқади, дейилганми? — буш келмади катта опамлар.

— Баҳслашманглар, биз қизни суриштирамиз, — деди онам.

— Ошиқ боланинг кўнглини синдирмасдан келинни бир суриштиринглар, — маъқуллади отам.

Душанба куни шаҳарга олам-олам қувонч билан қайтдим. Дарсларда ҳам ана учаман-мана учаман деб қушдек енгил ўтирдим. Танаффусда Гулини ахтариб, шифохона ҳовлисига чиққанимда, у бурчакдаги дарахт тагида бир эркак билан нима ҳақидадир қизгин гаплашаётганига кўзим тушди. Кўзим тушдию паналадим. Назаримда, улар яхшилик юзасидан учрашмаган эдилар. Эркак кимнидир ҳақоратлаб, жаҳл билан қўл силтади. Ортига ўгирилганида, танидим: у Жўра домла эди. Юрагим увишиб, кўзойнагимни артдим-да, яна тикилдим. Гули ҳам қўлини силкиб-силкиб алланималар деди, худди ўқитувчиси эмас, тенгқури эди. Кейин Жўра домла Гулига нимадир тутқазди. Янглишмасам, пул эди. Гули олди.

Дарс тугаганида, Гулини чақирдим.

— Нима гаплар? — дедим зўрма-зўраки жилмайиб.

— Тинчлик, — табассум ҳадя қилди Гули ҳам. — Ётоқхонагами?

— Паркка кирсак дегандим, гаплашадиган гап бор.

— Ҳозир-а? — соатига безовта нигоҳ ташлади у. — Майлими, кечқурун гаплашсак? Бир иш билан кетаётгандим.

— Ишингиз шунчалик муҳимми?

— Муҳим эди-да... — узрхоҳ бўйнини қисди гузал.

— Менга айтолмайсизми?

— Кейин.

— Хўп, унда кутаман, — дедим.

Гули бир неча қадам ташлаб, бурилиб қаради.

— Саид, менда қандай ишингиз бор эди ўзи? — деб сўради.

— Аввал ишингизни битиринг. Хотиржам гаплашиладиган гап.

— Ҳар доимгидекми?

— Бугун сал бошқача, — дегандим, у ним кулимсираб, қўл учини қимирлатиб хайрлашди.

Кутубхонага кирдим, лекин хаёлимни йиғиб ололмадим. Гули қандай қиз? Айрим миш-мишларга кўра, ваъдабоз, ёлғончи ва писмиқми? Ёки ўз кўзим билан кўриб турганимдек оддий оиладан чиққан минг тиришиб, минг чираниб ўқиётган, келгусида етук шифокор бўлишга уринаётган ҳаракатчан қизми? Йўқ, мен ўз кўзим билан фақат шуларни кўряпманми? Жўра Истамов билан нимани гаплашди? Умуман, у нега ёрдами тегадиган ўқитувчилар билан апоқ-чапоқ бўлишга уринади?

Иккиланаётганимни сезиб, ўзимдан хафа бўлдим. Гули ўқишни ҳам, рўзғорни ҳам эплайди, бу аниқ-ку. Ишқ оловим суст шекилли, боз устига ўзим шунақа қўрқоқман. Гулига ҳамма шароит яратилади. Ундан меҳр-муҳаббат ва ҳаракат талаб этилади, холос. Аммо барибир қандайдир омадсизликми, бахтсизликми соя соладигандек туюлаверяпти. Гулида мен кўрмаётган яна қандай белгидан кўнглим безовта?

Ётоқхонага келиб, тўполон устидан чиқдим. Талабалар, ўқитувчилар тўпланишган эди. Қўшни гуруҳдаги қиз Гулига йиғлаб тармашди:

— Ўтган йили сендек дугонадан воз кечиб, бекорга бошқа хонага ҳайдамадим! Сен фитначисан! Илоннинг ёғини ялагансан! Қанчага сотилганингни айт! Ҳамманинг олдида тан ол! Ўша пулни ўзим берардим, хоин!

Пул олаётганнингни кўрганлар бор, ичиқора, ёллан-ма, пасткаш, малай!

— Йиғиштир туҳматингни! — ушқирди Жўра Истамов. — Қилғиликни сен қилдинг, Гули эмас! Ким бу йигит? Ётоқхонада, айнан сенинг хонада нима қилиб утирибди? Институт шаъинини ҳам булғадинг-ку!

— Биз ушладик, тамом! — деди нотаниш аёл хотинқизлар бўйича масъул ходимага. — Тўғрими, опа? Энди келин қилмаймиз. Миш-мишлар рост чиқди.

Айтишларича, Гули пул эвазига курсдошимизнинг изидан жосусликка тушганмиш. Қиздан анча вақтдан бери шубҳаланаётган куёв томон шундай йўл тутишибдики, эшикни қулфлаб, йигити билан учрашаётганини кўришлари шарт экан. Гули эшикни тақиллатибди. Қиз кимлигини сўраганида, Гули қарзини қайтармоқчилигини айтибди. Эшик очилибди ва куёв томондан келган ҳалиги хотин бостириб кирибди.

— Пул олганим йўқ, — деди ўша кун Гули менга. — Унаштирилган куёвининг айғоқчи аммасини ҳам танимасам. Йўлакда турган экан, бирортасини кутпти, деб ўйлабман.

Табиийки, Гулининг гапига ишонмадим. Шу йил уйланишим ҳақида ҳам лом-мим демадим. Унинг дарахт тагида Жўра Истамовдан нимадир олганига шохид эдим. Бўлажак куёвини алдаб юрган курсдошимизнинг ётоқхонада қўлга тушиши бутунлай бошқа масала, Гулининг алдаётгани бошқа масала эди. Ёлғончи эканигина юрагимни безовта қилиб келаётганини тушуниб етдим. Ўша куниеқ иккинчи тасодиф буни исботлади. Маст йигит Гулига гап отган эди, асабларим панд бериб, бир тарсаки туширдим. Иккимиз жиққа мушт бўлдик. Хиёбон чеккасида милиция патрули турган экан, бир зумда етиб келишди. Учаламизни ҳам ички ишлар бўлимига олиб боришди.

— Қиздан соат сўрагандим, бу йигит биринчи бўлиб қўл кўтарди, — деди маст. — Нима, қизларга гапириш мумкин эмасми? Нотўғри гапирганимни тушунтиришса, олам гулистон эди, тиз чўкиб узр сўрардим. Дарров уриш шартми?

— Гувоҳ гапирсин, — тўрдаги ходим Гулига имо қилди.

— Биринчи бўлиб Саид урмади, у... безори урди... — деди Гули.

Мен оқландим. Кўчага чиқдик.

— Нега ёлғон гапирасиз, Гули? — дедим юрак-бағрим эзилиб.

— Вазиятдан чиқиш керак-ку, Саид, — ўзини оқлади у.

— Бу шунчаки ёлғон эмас... тушунинг...

— Мени паркка нега чақиргандингиз? Сал бошқача гап деб алдаганмидингиз?

— Ҳа, алдагандим, — деб ичимда йиғлаб юбордим.

Алдов — нақадар жирканч душман эди. Опаларимнинг текширувидан Гули ўтолмаслиги аниқ бўлиб қолганди. Ҳақиқатан ҳам, улар институтга келишгач, ота-онамга ҳисобот беришди:

— Пўлат топган қиз қип-қизил шантажчи экан. Ётоқхонада ўз дугонасини ушлаб берибди. Яна кимларнингдир гапларини ректоратга етказаркан. Лайчам, айғоқчими, алламбало қиз.

— Саид, — деди Маҳбуба опам ҳам бош эгиб, — хафа бўлма-ку-я, у қиз сенга муносиб эмас. Юрагида севги бор бўлса бордир, лекин ёлғонлари-чи? Отаси сохта гувоҳлик бергани учун қамалиб чиққан экан. Сенга шу ҳақда айтганми?

— Йўқ.

— Биз бошқа қиз топамиз.

Шундай қилиб, мени университетнинг педагогика

факультетида ўқийдиган узоқ қариндош қизга унаштиришди. Кўёв бўлганимни Гули кўрмади. Учинчи курс охирида у ўқишдан ҳайдалди. Сабаб иккита эди: имтиҳонлардан ўтолмаганлиги ва Жўра Истамовнинг пора олишида воситачилик қилгани.

Дардимни ҳеч кимга ёролмасдим, ҳатто Гулининг ўзига ҳам. Муҳаббат ва виждон бетиним курашарди. Икки олий туйғу нечун ёв бўлди, тушунолмасдим.

Шу-шу Гули кўринмай кетди. Уйландим. Соҳибжамол ёлғончининг ҳажр азоби босилиб, оиламдан бошқасини ўйламай қўйдим.

Ўқишни тугатгач, ўзимизнинг тумандаги жарроҳлик бўлимига ишга кирдим. Кўнглимнинг бир четида ҳамон Гули хаёли мудрарди. У турмуш қурганмикан? Қаерда яшаётган экан? Нима иш қиляпти? Нега ёлғон билан ошна тутинди? Пулга қизиқар экан, мендан бир тийин ҳам олмади-ку? Балки у менга оз бўлса-да, тенглашиш учун пул дардиға учрагандир?

Ва ниҳоят, йиллар ўтиб, тақдирнинг аччиқ йўлларида учрашдик. Ўша йили мени қўшни туманга вақтинчалик ишга юборишди. Жойим кимгадир керак бўлган экан. Операция хонасидан чиқиб, кўзимга қалин кўзойнакни таққанча, юзимдан ниқобни ҳам олмасдан ҳорғин ўтиргандим, эшик очилиб, Гули остона ҳатлади. Тужжор хотинлардек кийинган, юзига ажин тушган бу аёлни даставвал таниёлмай, аниқроғи, кўзларимга ишонмай ҳайратдан донг қотдим.

— Пулат ака, сизмисиз? — деди у.

Бош қимирлатиб, «Ҳа», дея ғудрандим.

— Мен ҳозиргина операция қилинган касалнинг қариндошиман. Мана, айтганингизни келтирдим.

У газетага ўроғлик нарсани стол устига қўйди. Бир даста пул эди. Пулни шу ондаёқ Гулига тутқаздим.

— Кечирасиз, Гули, — дедим, — мени ким биландир адаштирдингиз. Порахўр эмасман. Қолаверса, сиздан пул ҳам сўрамаганман.

— Са...Саид?!

У мени таниди. Шу пайт хонага фуқаро кийимидаги ички ишлар ходимлари кириб, гувоҳномаларини кўрсатишди.

— Пора билан қўлга олиндингиз, — изоҳлади бири.

Мен илк бор қаҳ-қаҳ уриб кулиб юбордим. Терговда Гули ҳаммаси бўҳтон эканини, пора сўрамаганимни айтса-да, мен рад этдим.

— Шу аёлнинг орзуси ушалсин, — дедим. — Пора сўраганман. Порахўрман. Айтганимни келтиришини талаб қилганман.

— Йўқ, ундай эмас! — ўкириб йиғлади Гули. — Ёлғон! Ҳаммаси ёлғон!

Ҳақиқат хушёр. Мен қамалмадим. Терговхонадан чиққанимда Гулини сўнгги марта учратдим.

— Бир марта рост гапиринг, — дедим унга. — Мени чиндан севганмисиз?

Кўзлари йиғидан қизарган хотин «севги» сўзини эшитиб сесканиб тушди.

— Йўқ, — деди пичирлаб.

Менимча, бу унинг яна бир ёлғони эди.

КИНОТЕАТРДАГИ АРВОҲ

Бундан анча йиллар муқаддам чекка қишлоқлардан бирида кинотеатр қуриладиган бўлибди. Ўша пайтда Меъмор Тарасов хўжалик раиси, бошқача айтганда, «хўжалик отаси» экан. Бухоро амиридан кам жойи йўқ эди, дейишарди эскилар. Ўтир деса одамлар ўтираркан, тур деса тураркан. Ҳозирлари бирор фермер келиб, қайсидир хонадон эшигини қамчи дастаси билан

гурсиллатиб уриб, «Ишга чиқинглар!» деб оила аҳлига дағдаға қилишини тасаввур эта оласизми? Ёки етти ёт бегонанинг келинини қўлидаги гўдаги билан далага қувганини кўрганмисиз? Бундай воқеалар Меъмор Тарасов замонасида оддий ҳол экан.

— Сен, — дебди бир куни туман каттаси Меъмор Тарасовга, — исми жисмига монанд, шу билан бирга, исми ишига ҳам монанд бўлишинг керак.

Меъмор Тарасов масала нима хусусда эканини тунунмабди. Кейин қараса, гап маданият уйи — кинотеатр қуриш ҳақида боряпти. Шусиз ҳам кинотеатр қуриш режасида бор экан.

— Қурамиз, — дебди «қишлоқ ҳукмдори». — Планни бошлаб ҳам қўйганмиз.

Барча ҳужжатлар тахт қилинибди, маблағ ажратилибди, бироқ кинотеатрни, қишлоқдагиларнинг шевасида айтганда, «қлуп»ни («клуб» сўзининг бузилган шакли) қаерда бунёд этиш мавҳумлигича қолибди. Атроф пахтазор, бўш жойлар эса қўриқ ва жарликлардан иборат экан.

Темирйўл ортидаги идорага кечқурун хўжаликнинг барча мансабдорлари йиғилибди.

— Кимда нима таклиф бор? — сўрабди Меъмор Тарасов бошини қашиб қоғозга тикиларкан. — Гапиринглар! Нима, фақат мен гапиришим керакми? Сизлардан ҳам бир эшитайлик-чи!

Идорадагилар бир-бирлари билан кўз уриштириб, елка қисишибди. Маданият ўчоғи зарур экан, пахта майдонини бир неча сотихга қисқартиришга тўғри келади-да. Бироқ маданият учун даланинг бир қисмини қурбон қилишга раис ўла қолса ҳам кўнмасди. «Сенинг еринг кўп», деб йигирма беш сотихли томорқа эгаларига ҳужум қилиб кўрганди, ўн битта боласини пеш қилиб дод-вой солишди. Бу болалар

улғайса, ҳар бирига йигирма сотихдан томорқа керак эмиш. Кўп ўтмай Ер шарида ҳаммага ҳам ер етмай қолиши ўшандаёқ олдиндан кўриниб турган ҳақиқат экан-да. «Аммо кинотеатрсиз Ер шари ҳам сайёрами? Сайёра эмас, Қуёш тизимидаги бемақсад дайди! Бу дайдининг аҳолиси кимлигини тасаввур қилаверинг!» дебди кимдир. (Афсуски, бу гапни ким гапирганини кейинчалик ҳеч ким эслолмабди.)

Хуллас, йиғилишда «қлуп»ни қаерга қуриш ғояси Меъмор Тарасовнинг ўзидан чиқибди.

— Бўлмаса, менинг қароримни эшитинглар, — дебди раис. — Авлиё отанинг чорбоғини бузамиз. Барибир у ерда ҳеч ким яшамайди, ҳеч кимга керак эмас.

— Лекин у ер... — дея олдинги сафда ўтирган агроном аввал ёнидагиларга, сўнг орқадагиларга қарабди.

— У ер... — деб агрономнинг гапини давом эттирибди собиқ муаллим, яъни дала иш бошқарувчиси, халқ орасида «Управлайиш» лақаби билан машҳур одам — ...у ерда қабр бор-ку, раис бова.

— Қанақа қабр? — Билиб туриб, билмасликка олибди Меъмор Тарасов. — У ер қабристон демоқчимисиз? Ким айтди сизга қабристон деб? А?! Биров отасини ё онасини кўмибдими ўша чорбоққа? Қабристон ҳув анави тепаликда! Амир Темурнинг соқчиларидан қолган тепаликда!

— Гап бунда эмас-ов, раис бова, — томоқ қирибди ферма мудир. — Авлиё отанинг ҳовлиси зиёратгоҳдек жойга айланган, одамлар ўрганган, бузсак қаттиқ хафа бўлишади. Ҳовлида мозор борлигини ҳаммамиз биламиз...

— Кечирасизу, қаерда мозор йўқ?! — Раиснинг жаҳли кўзий бошлабди. — Сизнинг фермангизнинг таги ҳам мозор!

— Йўғ-е... — Мудирнинг кўзлари ола-кула бўлибди.

— Йўғ-е эмас! Нахотки, Умар Хайёмни ўқимаган бўлсангиз? Кўзагарга айтади, лойни эҳтиёт бўлиб теп, у бир гўзалнинг қоши-кўзи эди, деб. Минг йил олдин, миллион йил олдин фермангизнинг тагига кимлар кўмилганини, ҳатто тандирингиз ясалган тупроқ қанчалаб марҳумларнинг мозоридан олинган тупроқ эканини ўйлаб кўрганмисиз? Ноннинг орқасига ёпишган тандир кесаги, ҳа, кўпинча билмасдан еб қўядиганимиз ўша кесак минг йил бурунги одамнинг тупроққа айланган юраги, эҳтимол, жигари, ўпкаси, кўзи, мияси!

Идорага бир зум совуқ сукунат чўкибди. Раис қайси бирингни есам экан дегандек қафасдаги жониворларга — қўл остидаги ходимларга қонли кўзларини тикибди.

— Бовайлар Авлиё отанинг ҳовлисини масжид қилсакми, деярти-да... — дебди «Управлайиш» раисни фикридан қайтариш илинжида.

— Масжид? — столни урибди раис. — Эсингиз жойидами сизнинг?! Мен маданият уйи қурамиз деярману сиз нималарни гапиряпсиз-а! Одамларнинг онги ошиши, ахлоқи шаклланиши учун кинолар керак, театрлар керак! Бизнинг «калхўз»га ҳам артистлар келсин! Халқ маданийлашсин! Келажак авлод кинолар орқали, театрлар орқали маданийлашади! Тепадан бежиз буюришмайди! Биз кинотеатрсиз, маданиятсиз яшадик! Гўр бўлдикми?

— Кинотеатр қурилади, Авлиё отанинг қизининг мозорига эса тегинилмайди, — дебди бош ҳисобчи вазиятни юмшатишга тиришиб. — Вот, масала қаёқда! Қабр кинотеатрнинг орқасида қолиб кетади, унга ҳеч ким зарар етказмайди. Умуман олганда, эгасиз ташландиқ жойда муҳташам кинотеатр қад ростласа ёмонми? Раис бова тўппа-тўғри айтяпти! Қишлоққа кино кириб келса, театр кириб келса, ҳақиқатан ҳам

халқнинг онги ошади, маданий ҳордиқ чиқаради, кенгроқ фикрлашни, ўзини тутишни, маданиятни ўрганади. Энг муҳими, одамлар дам олади. Тўғрими, ўртоқлар? Масжид... энди... қишлоқ ўртасига ярашмайди-да. Тан олайлик, қайси биримиз бориб намоз ўқиймиз? Дастурхоннинг бошида омин қиламиз, холос. Лекин бу дастурхонда ароқ ҳам бор, чўчқа гўшт ҳам. Демак, омин қилишимизнинг динга алоқаси йўқ, ота-боболаримиздан қолган урф-одат. Хуллас, тўртта бовайнинг кўнглига қараймиз деб давлатнинг топшириғини қойиллатолмасак бўлмас.

Ниҳоят, Авлиё отанинг чоғроққина эски боғини текислаб, маданият иншоотига пойдевор қўйишга келишиб олибдилар. Ўша кезлари Авлиё отанинг ҳовлиси қишлоқ аҳли учун зиёратгоҳ каби бир масканга айлана бошлаган экан. Бундан ташқари Ҳайит айёмлари, йилгўжа маросими ўтказилар, рамазон кунлари кам сонли намозхонлар томонидан таровеҳ намози ҳам ўша ерда ўқилар экан.

— Авлиё отанинг ўрнига «қлуп» қуриш катта хато, — дебди қишлоқ муллasi. — «Калхўз»га маданият керак экан, Авлиё отанинг уйини бузиб маданият қуради-ми? Авлиё отанинг жойининг ўзи бир маданият-ку!

— Кинотеатр дегани келажакда ҳаммани маданиятли қилиб қўярмиш, — унинг гапини маъқуллабди бошқа бир қария. — Масжиднинг бўлмаса маданиятни қаёқдан ушлаб турасан?! Кинонинг ҳам фойдаси бор, масжиднинг ҳам. Биттасининг ўрнига бошқасини қурсанг элни бузганинг қолади. Буларнинг айтгани битта оёқ бўлса, бизнинг айтганимиз иккинчи оёқ. Масжидни бузиб, ҳамма одамни чўлоқ қилишми мақсад?

Шундай қилиб, қишлоқдаги сўнгги боққа танклар каби бешта қизил бульдозер ўкириб ҳужум қилибди. Бир кунда уюм-уюм кесак бўлақларию шох-шабба ва

тўнкаларга айланган боғ жарлик томон суриб ташла-
нибди. Текисланган жойга шағал тўкилиб, қурувчилар
ишга тушиб кетибдилар.

Бульдозерчилар ростдан-да боғ четидаги кичкина
мозорга тегмабдилар. Аниқроғи, қабрни бузишга ҳеч
кимнинг ҳадди сиғмабди. Режа бўйича клуб биноси-
нинг пойдевори Авлиё отанинг қизининг қабри ёни-
дан қад ростлайдиган бўлибди. Шу тариқа қабр кино-
театрнинг орқасида қолиб кетиши керак экан.

Пойдеворга бетон қуйиладиган кун қурилиш ишбо-
шиси раисга:

— Нотўғри иш қиялпмиз-да, — дебди.

— Сен ҳам афюнга ишонасанми? — ўқрайибди раис.

— «Дин халқ учун афюндир» деб пешонангга ёзиб
қўяйми?

— Йўқ, аксинча, — ялтоқланибди ишбоши. — Ки-
нотеатр орқасида мазор борлигини билишса, барибир
кўчиртириб юборишади. Агар қурилишни бошламасдан
аввал қабрни йўқотсак эди, пойдеворни яна бир оз
силжитардик. Натижада кинотеатрнинг олд тарафи ва
кўча ўртасида каттароқ жой қоларди. Шунда рисола-
дагидек чиройли чиқарди, раис бова. Кинотеатрнинг
олди бундоқ кенгроқ бўлиши керак-да. Келажакда
фаввора қуриш ҳам мумкин бўлар. Балки ҳайкал ҳам
ўрнатилар.

— Менгаям ёқмаяпти шу мазор, — Меъмор Тарасов
ишбошининг елкасига қоқибди. — Нима қил дейсан?
Кўчиртирайми?

— Битта қабр экан-ку, давлат шаҳарда бутун бошли
гўристонларни буздириб ташлаяпти. Ўзи қизни нега бу
ерга дафн этишган? Авлиё отанинг мазори анави тепа-
ликда бўлса. Отаси ётган қабристонга қўмиш керак-да.

— Ким билсин, — қўл силкибди Меъмор Тарасов

нари кетаркан.— Сенлар буз дейсанлар, бошқалар буз-
ма дейди. Нима қилишга ҳам ҳайронман.

Ўша куни туман каттаси ҳужалик марказидан ўтиб
қолибди. Йўл-йўлакай кинотеатр қурилишини кўрмоқ-
чи бўлибди.

— Ишни тезлатинглар, — дебди у қурилиш оралаё-
тиб. — Байрамгача топширилсин!.. Ие, анави нима,
Тарасов? Қабрми?

Меъмор Тарасов ҳаммасини сўзлаб берибди.

— Агар сизга кинотеатр эмас, мавзолей қуришни бу-
йурганимда қурамидингиз? — сўрабди туман каттаси.

— Энди-и... — чайналибди раис. — ...жавоби аниқ.
Топшириқ берилса, қурамдим, албатта.

— Хўш, мен мақбара қуришни буюрдимми?

— Йўқ.

— Эртага ёнингизга тўрт-беш ишчингизни олиб,
мен айтган жойга — шаҳарга борасиз. Сизбоп ҳашар
бор. Ҳозир ўша ёқдан келяпман, қурилиш муҳанди-
си курсдошим бўлади. У йўл қурапти. Катта йўл! Тўғри
пойтахтга элтувчи магистрал. Бир кун ҳашарда қатна-
шиб, иш ўрганасиз.

Меъмор Тарасов эргасига бир машина ишчиси би-
лан вилоят марказига йўл олибди. У ерда ғаройиб ман-
зарани кўрибди. Эски қабристон бузилаётган эмиш.
Ҳашарчи талабалар ва ишчилар юк машинасига одам
суякларини ортаётганмиш.

— Қабристоннинг муддати ўтган, — дебди шаҳар-
лик муҳандис. — Янги тушаётган йўлнинг равонлигини
таъминлашимиз керак. Битта-иккита марҳумларнинг
чеваралари топилди, қабрларини кўчиртириб кетишди.
Қолган қабрлар эса эгасиз. Умуман олганда, бу суяк-
ларга энди қаерда ётишнинг нима фарқи бор.

Меъмор Тарасов қишлоққа қайтгач, Авлиё отанинг
қизининг кичкина қабрини ҳеч иккиланмасдан буз-

дириб, суякларни тепаликка кўмдирибди. Ҳашаматли кинотеатр биноти қад кўтарибди. Қурилиш пайтида қабристоннинг шимол томонидаги жарлик текисланиб кетган эди. Колхоз маъмуриятининг сарф-ҳаракати билан биригди у ерда ҳўжалик учун янги омборхона қурилибди. Қишлоқ кўркига кўрк қўшилгандек, ободончилик авж олгандек, кўчалар замонавийлашгандек туйилибди.

Авлиё отанинг кўҳна ҳовлиси бузилишидан қариялар аввал-бошдан норози эканлар. Мозор очилиб, суякларни тепаликка элтиб, нари-бери дафн этиш уларни қаттиқ ранжитибди.

— Авлиё отанинг ҳовлиси ўрнига «қлуп» қуришларига чидаш мумкин эди, — дейишибди улар, — аммо мазорни бузиб бекор қилишди, буниси ҳеч қачон яхшиликка олиб келмайди. Мазорнинг устига қурилган бино қачон ҳосият келтирган! Касофати бошқаларга ҳам урмаса эди!

— Арвоҳлар борми ўзи, бова? — сўрабди бир ширакайф тракторчи. — Нега энди мазорни бузиш керакмас дейишади? Суяклар хафа бўлишига ҳеч ишонгим келмайди-да. Менимча, хафа бўлиш учун суякнинг жони бўлиши керак.

— Арвоҳ борми, йўқми, муҳокама сенинг чекингга тушмаган! — койиб берибди чол. — Менимча, унақа бўлиши керак, менимча бунақа бўлиши керак, деб у дунёни муҳокама қилишларингга умуман ҳақларинг йўқ! Тушунчанг бўйича, маданият деган нарса борми, бор! Қайси маданиятли одам гўрни бузади? Жа ҳеч нарсага ишонмас экансан, ёдгорликка ишонасанми? Гўр ҳам бир ёдгорлик-да, аҳмоқ! Отангнинг суягидан коса ясаб, ароқ ич деса, ичасанми?

— Маданиятга қарши экансиз, — илжайибди тракторчи. — И, маданиятни тушунмас ҳам экансиз. Қлуп

ҳаммага керак. Кейин... ҳамманинг ҳам суягини хўрлаб бўлмайди, бова.

— Баракалла! «Ҳамманинг ҳам» эмас, ҳеч кимнинг суягини хўрлаб бўлмайди. Яна бир нарсани унутма! Ўша «қлуп»ингга ит ҳам қарши эмас! Гап унинг қандай жойга айланишига бориб тақаляпти. Шундай жойни маймунхона қилиб қўймасаларинг отимни бошқа қўяман! Қлуп ҳаммага керак эмиш! Нима, масжид фақат менга керакми? Ўзи сен масжид нима-лигини билганингда эди, оғзингга ароқ олмасдинг. Аттанг, эҳ, аттанг...

— Арвоҳ уради буларни, — дебди бошқа қария.

Раҳбарлар қарияларнинг бундай гап-сўзларини ирим-сиримга, хурофотга йўйибдилар.

Кинотеатрнинг тантанали очилиш маросими бўлиб ўтибди. Очилиш маросимига вилоятдан санъаткорлар келибди. Концертдан сўнг қишлоқ аҳлига оқ матоли экранда чет эл фильми намойиш этилибди. Фильм шунчалик қизиқ эканки, одамлар дунёни унутибдилар, ўша фильмнинг ҳаёли билан яшабдилар. Эрлар уйига бориб, кечаси хотинига кинодаги ишқий муомалани қилибди, ўсмирлар рақиблари билан кинодагидек муштлашибди, қизлар ўша фильм қаҳрамонларининг расмларини йиғибдилар, ўзларини маъшуқа, гап отган йигитларнинг энг сараларини эса ошиқ деб ҳисоблабдилар.

Шу-шу кун-кун ора турли фильмлар намойиш этила бошлабди. Концертлар ҳам бўлиб тураркан. Йиллар ўтиб, аниқроғи, йигирма йилча ўтиб, норози қариялар бирин-кетин оламдан кўз юмибдилар. Бу вақтда Меъмор Тарасов кексайиб, аллақачон нафақага чиққан, оғир хасталикка чалинган экан. У раислик даврида кўплаб иншоотларнинг қурилишига бошчилик қилган бўлиб, ҳар бирининг тарихини алоҳида эслаёл-

мас, сўзлаб беролмас экан. Янги авлоднинг назарида кинотеатр азалдан бор эди. Унга ҳеч ким ҳайрон бўлиб қарамайди, ўтмишини ёдга олмайди. Концерт ёки кино келса, кечкурун кинотеатр олдини ёш-яланглар, қизлару келинлар, маст-аластлар, бола-чақалар босиб кетади. Кимдир писта чаққан, кимдир сигарет чеккан, сўкинган, ҳуштаквозлик қилган. Бирортаси «биз ҳам ўткинчимиз, кун келиб, шу кинотеатр тагида дафн этилган қиздек ҳаётдан ўтиб кетамиз» деб ўйламабди. Ўйлаш тугул, хаёлларига ҳам келтиришмабди. Гўёки умр абадий давом этадигандек, ота-она ҳам ўлмайдигандек, ёшлик сўнмайдигандек, ҳеч кимнинг бошига фарзанд доғи тушмайдигандек, инфаркт, инсулт, пес, мохов, қандли диабет, қон босими каби касалликлар ёпишмайдигандек экан. Ҳатто, одамлар «кинотеатр — маданият маскани» деган фикрдан ҳам йироқ бўлиб, «қлупга қизиқ кино кепти, бориб кўриш керак», «орқадан жой олсам, севгилим билан гаплашиб ўтираман, қўлидан ушлайман, ўпаман», «шанба куни дискотека бўларкан, жўралар билан бир йиғилишиб борамиз», «ойликни олсам, ошхонада икки сих кабоб билан икки юз граммни уриб, қлупда маза қилиб кино кўраман» деган гапларнигина хаёлидан ўтказишаркан. Болалар у ерга деразадан ошиб тушиш ёки кимнингдир панасида чиптачининг кўзини шамғалат қилиб ичкарига кириб олиш пайида бўларкан.

Яна йигирма йилча вақт ўтибди. Меъмор Тарасов, «Управлайиш», ферма мудир, бош ҳисобчи, қурилиш ишбошиси, ҳатто кинотеатр пойдеворига бетон қориган ишчи йигитлар — бари тақдир тақозасига кўра ошини ошаб, ёшини яшаб, бирин-кетин дунёдан ўтибдилар. Фақат бойлардан ва подшолардан мерос қолади, деб ўйлаганлар янгилишган эканлар. Кинотеатр туман каттасидан, Меъмор Тарасовдан, қурилиш

ишбошисию оддий бетон қорувчидан, хуллас, кўплаб одамлардан қолган моддий мерос экан.

Авлиё ота ва унинг кўҳна ҳовлисидаги қиз қабри ҳақида биладиганлар анча камайибди. Кунларнинг бирида Меъмор Тарасовнинг ўн саккиз ёшли невараси — ҳеч қаерда ўқимайдиган, ишламайдиган Замонали деган йигит кинотеатр тарихи ҳақида бир кампирдан эшитиб қолибди.

— Менинг бобом қурдирганини биламан, лекин унинг жойида илгари Авлиё ота деган одамнинг ҳовлиси бўлганини ҳеч ким айтмаган, — дебди Замонали писта пўчоғини туфлаб. — Ростдан ҳам авлиё бўлганми ўша Авлиё ота?

— Одамлар «Авлиё ота» деб бекорга ном қўймаган. Бечора кўп яхши ишлар қилган, йўл очган, кўприк қурган, етим-есирлардан ёрдамини аямаган, ҳажга пиёда бориб келган, қуш тугул, қумурсақага ҳам озор бермаган.

— Шунақалар авлиё дейиладими?

— Шошмасанг-чи, болам. Бундай ёқимсиз оҳангда гапириб ўрганмагин. Ҳаёт кино эмас, ўзингни ҳаётдагидай тут... Нима деяётгандим?

— Қумурсқани ҳам босмаган эканлар.

— Гури нурга тўлгур Авлиё отанинг фарзанди бўлмаган, чол-кампир ёлғиз яшаган. Умрлари яримлаб қолганида, бир қизчани асраб олган. Одамларнинг айтишларича, Авлиё ота қизчани ярим кечаси ташландиқ зиндон олдидан топиб олган эмиш. Яна ким билади дейсан, ярим кечаси, ташландиқ зиндон олдида ҳеч кими йўқ шўрлик қизча нима қилади.

Қиз бечора жуда ҳам ғамгин экан. Бир-икки йил ўтибди. У на кулармиш, на ортиқча гапирармиш. Лекин меҳнатдан қочмас экан. Саҳардан қора кечгача ишласа ҳам чарчадим, деб нолимабди. Уй ишларини

тиндириб, сўнгра тўшагига кириб, мулойим бўлиб ухларкан. Авлиё отадан олдинроқ туриб, таҳоратга сув тайёрларкан. Бир кам дунё дейдилар, қизчаси тушмагурнинг ғалати бир одаги бор экан. У қуёшга чиқмас, одамларга қўшилмас, ота-онасидан бошқа ҳеч ким билан суҳбатлашмас экан. Авлиё отага ҳам, кампирига ҳам нега хилватни ёқтиришини то ўлими яқинлашгунча айтмабди.

Чол-кампир қизга бутунлай суяниб қолишган экан. Қиз нафақат дастёр, худди ўзлари дунёга келтирган фарзанддек экан. Шўрликлар фарзандли бўлдик, деб ишонишган, уйимизнинг чироғини ёқиб ўтиради, дея умид қилиб яшашган. Афсуски, қиз номаълум хасталикка чалиниб, тўшакдан туролмай қолибди. Бечора эшик ва деразаларга парда тутиб, қоронғи қилишларини сўрабди.

Орадан ойлар ўтиб қиз вафот этибди. Ўлишидан олдин «Мени ташқарига чиқарманглар» дебди. Шунда Авлиё ота кўкайи куйиб: «Нима учун қуёшдан, одамлардан бекиниб яшадинг, қизим?» деб сўрабди. Қиз шундай деб жавоб берибди: «Отажон, мендан хафа бўлманг, бу дунё чанг-ғуборга ботган. Кўнглимни қанчалик асрамай, агар қулоғим ёмон сўзларни эшитса, тилим ёмон сўзларни гапириб қўйса, кўзим ёмонларни кўрса ёки осийларнинг кўзи менга тушса, ҳаммаси бекор... ҳаммаси бекор... Мени қабристонга олиб борманг... Шу ерга... ётган жойимга кўминг... Қиёмат куни мен шу ердан тирилиб чиқишни истайман...»

Авлиё ота васиятни бажариб, қизни ётган жойига дафн этибди. Кейин уйни бузиб, ҳовлисининг бошқа томонига кўчирибди. Уйнинг ичида мазор сақлаб бўладими. Гапларимга эътибор беряпсанми, болам, қабрни эмас, уйни бузган. Бу қлуп эса тескариси бўлди.

Қиз қандай касалликдан нобуд бўлганини ҳеч ким

билмайди. Ишонмасанг, менга ўхшаб тирик юрган қариялардан сўра. Авлиё отанинг қизи ҳақиқатан ҳам бир дунё сир, бир дунё жумбоқ. Ўйлаб қарасанг, бу жуда тушунарли воқеа. Аслида Авлиё ота эмас, қизи бир валлават бўлган. Бировнинг машҳур бўлишига бошқа бировларнинг тақдирини хизмат қилади, болам. Ҳеч ким атрофидаги одамларсиз ёлғиз ўзи тарихда қолмайди.

У замонлар қишлоқда қабристон йўқ эди, ўликни узоқдаги Қорасой мазоротида олиб боришарди. Қиз қазо қилиб, Авлиё ота уни ўз уйига кўмгач, одамлар қишлоққа мазор керак деб, ҳув анави тепаликни гўристон қилганлар. Авлиё отанинг ўзи ҳам Темур бова тепалигида ётибди.

— Ўликни уйига кўмган бўлса, авлиё эмас, лўли экан-да, — дебди Замонали масхараомуз оҳангда. — Эшитганман, лўлилар ўликларини уйларида кўмишади.

— Бу гапинг лўлиларнинг қулоғига етиб борса, қаттиқ ўқсийди, болам, — кампир йигитга ачиниб қарабди. — Гапни етти ўлчаб, бир кесиб гапириш керак. Авлиё ота қизини ўз уйига кўмганини эшитса, биз ҳақимизда ҳам шундай гап тарқатишлари мумкин-ку. Ёки шу қлуп ҳақида-чи? Чет элликлар эшитса, улар шундай халқки, аждодларининг қабрларида устида театр томоша қилади, калласи йўқ экан, демайдиларми?

— Зал тўла бошсиз одамлар... Калласи йўқ мурдалар... Ҳе-хе-хе-е... Эртак эшитдим шекилли, — кулибди Замонали. — Авлиё ота ёш болалар ишонадиган афсона экан, момо.

— У ҳолда сен ёш бола эмас, қари бола экансан, кўриниши сўлақмондай, лекин феъли бола, бола бўлганда ҳам, чувалчангдай бола, — дебди кампир. — Маслаҳатим, улғай, тезроқ улғай. Бандаси борки, тупроққа душман эмас. Ҳамма гап тупроқдан нима бунёд бўлишида. У қабрми, зиндонми, қлупми, ўйлаб кўравер.

— Нимасини ўйлайман?

— Нимасини ўйлайман дейсанми? Қлуп одамларни маишатга ўргатмади, унинг жони йўқ, у бор-йўғи бир тупроқ, лекин кимни кўрсанг, шу қлупни маишат макони қилиб олган-да. Шундан тушуниб олавер. Одамларга нима кераклигини одамларнинг ичида юрган одам билади. Қишлоққа қлуп қуришдан олдин бошқа нарсалар ҳам қуриш кераклигини раҳбарлар тушунишмади. Тушунишмагани учун ҳам қлупга тайёр бўлмаган одамларга қлуп бериб, расвои жаҳон қилди. Жонсиз нарса одамни йўлдан урмайди, аммо охир-оқибат йўлдан урган бўлиб чиқади. Ҳамма гап... — Кампир худди ўқитувчилардек чаккасига нуқибди. — ...ҳамма гап мияда нима борлигида. Тағин «бу момом кинога қарши экан» деб гапириб юрмагин. Мен кинони эмас, уни одамий қилиб ишлашни билмаганларни, одамга ўхшаб томоша қилолмаганларни ёмон кўраман. Сен ўйлайсанки, кампирлар ҳеч нарсани билмайди. Унутма, кампирлар, чоллар кўп гапиришни ёқтирмайди, холос. Рўзғордан, тўй-маъракадан, қариндош-уруғдан бошқасини гапирмайдиган момоларинг, боваларинг бошқа гапларни билмайди, деб ўйласанг, катта хато қиласан.

Замоналига буларнинг ярми китобий гаплар, ярми чўпчак бўлиб туйилибди. Кампир бошқа томонга, Замонали бошқа томонга кетибди. Кейин иккиси ҳам бир-бирини қайтиб кўрмабди.

Кинотеатр қурилиб-битказилганидан сўнг атрофи девор билан ўраб олиниб, четларига дарахтлар экилиб обод қилинган экан. Кинотеатр ҳам, омборхона ҳам гуллаб-яшнаб келаётганди. Замоналининг ўлимигача бу ерда бахтсиз воқеа юз бермаган дейишади. Йигит ўша кампир билан гаплашганидан кейин одатдагидек шанба куни кинога борибди. Чеккадаги ўриндиқлар-

дан бирига (эхтимол, қизчанинг қабри ўрнига) жойлашиб олибди-да, оёқларини чалиштириб, писта чаққанча оқ сурпдан тайёрланган экранга тикилибди. Кино бир бетайин аёлнинг бузуқчилигию унинг теграсидаги эркакларнинг аёлдан ҳам баттар айниганлиги ҳақида экан. Фильм йигитга ҳузур бахш этибди. Янада кўпроқ ҳузурланиш учун клуб биносига киришдан аввал бир пиёла эмас, икки пиёла ароқ ичмаганига афсусланибди. Писта ҳам, ароқ ҳам камлик қилибди. Агар писта тугаса, нос отиб олиб, ўриндиқ тагига паналатиб туфлайди. Замонали бундан бошқа эрмакни билмас экан-да.

Фильм яримлаганда, ёмғир шаррос қуйиб, чироқ ўчибди. Одамлар зулматда қолишганидан эмас, бузуқчилик томошасидан узиб қўйишганидан роса хуштаквозлик қилишибди.

— Чироқ! Чироқ! — қичқаришибди улар.

— «Сапожник!» — деб киномеханикни ҳам сўкибдилар.

— «Электросет» тўнка!

— Механик пиёниста!..

Томошабинлар бақир-чақир қилиб, бир оз кутишибдию «электросет»нинг бошлиғидан бошлаб киномеханиккача — ҳаммани сўка-сўка уй-уйларига тарқалибдилар. Киномеханик ҳақиқатан ҳам отиб олган экан. Залга қараб: «Ҳеч ким қолмадимми?.. Ўв-в!..» деб хириллоқ овозда бақарибди. Одам зоти жавоб бермабди. Чироқ ўчган палла Замонали қаттиқ уйқуга кетган экан, бир ширакайфнинг овози иккинчи ширакайфни уйғотолмабди. Киномеханик эски эшикни тарақлатиб ёпиб, эски кулфни илибди-да, шарақ-шуруқ кулфлаб, уйига жўнабди.

Тун яримлабди. Ҳувиллаб қолган кинотеатрнинг ҳайҳотдек зали сирли бир сукунатга чўмибди. Замоналидан бошқа яна кимдир бордек экан. Кўп ўтмай ёмғир

челаклаб қуя бошлабди. Зал ичига момақалди роқнинг гулдирашию тарповдан тўкилаётган сувнинг шариллаши эшитилибди. Ҳақиқатан кинотеатрда Замоналидан бошқа ҳеч ким қолмаган экан. Бироқ...

...бироқ чақмоқ ялт-юлт этган пайт зал бурчагида оппоқ кийинган қизча кўринибди. У пол тагидан чиқди-ми, девор орасиданми, англаш мушкул экан. Яна бир чақмоқ чаққанда, шарпа ғойиб бўлгандек зал бўм-бўш экан. Учинчи марта чақмоқ нурлари зални ёритганда, оқ кийинган қизча Замоналига яқин жойда намоён бўлибди. Унинг юзи кафандек оқ, кўзлари шишадек совуқ, лаблари қондек қизил экан. Қизча ўриндиқлар оралаб Замонали томон майин сузиб келибди.

— Ака-а!.. — деб шивирлабди қизча. — Ҳой ака-а!.. Бу сенинг жойинг эмас...

Замонали ток ургандек сесканиб, кўзларини очибди. Қоронғиликдан бошқа ҳеч нимани кўрмабди. У уйқусирамаганини тушунибди. Кимдир гапирди, қоронғилик қўйнида биров бор.

— Ким у? — дебди ўриндиққа қапишиб, атрофга аланг-жалаңг боқаркан.

Ҳеч ким жавоб бермабди.

— Қаердаман ўзи? — гудранибди Замонали. — Уҳ-ҳ... бошим...

Ичган ароғининг таъми оғзидан келиб, кўнгли беҳузур бўлибди. Ичида, эҳтимол, юрагидадир, эҳтимол, анатомия ва биология каби фанлар ҳеч қачон тузилишини кўрсата олмайдиган қалбидадир, кучли афсусланиш, чидаб бўлмас талваса тўлғанибди. Жиноят билан қўлга тушган кимсанинг муқаррар қатл олдидан пушаймонлигига ўхшаш туйғу экан. «Нега ичдим? Қайси калла билан шу ишни қилдим? Ман этилганини билардим-ку! Энди нима бўлади? Дўзахга тушаман-

ми? Вой онажон, вой отажон... Вақт орқага қайтса... вақт орқага қайтса...»

Яна чақмоқ чаққан экан, ҳайҳотдек кимсасиз зал бир зум ёришиб, Замонали ўзининг қаердалигини эслабди. Зал яна зулмат қўйнида қолгач, олисда, қабристон томонда шамол эсишига ўхшаш увиллаган овоз эшитилибди. Гўё қиёмат қойим бошлангандек эмиш. Қишлоқ қабристонигаги мурдалар лаҳадлардан чиқиб, маҳшаргоҳга эмас, тириклигида ўзлари яшаган қишлоққа, хусусан, айримлари ёшлигида гуноҳ қилган жойларига — кинотеатрга қараб келаётгандекмиш. Замоналининг тилига на илоҳий калима, на тавба келибди.

— Ас...асс...ас... — ияги қалтирабди унинг.

Замонали бир амаллаб ўрнidan туриб, кетишга чоғланган пайтда нафақат кинотеатрга, балки бутун қишлоққа даҳшатли сукунат чўкибди. Қишлоқ аҳли ухлаганга эмас, ўлиб қолганга ўхшабди. Замонали бу дунё қачонлардир эмас, яқин орада тугашини юрак-юракдан ҳис этибди. Бу ердан тирик чиқиб, уйига соғсаломат етиши даргумон экан. Тамом, ҳаммаси тамом.

Оёқ-қўлидан мадор кетиб, ўриндиққа ўтириб қолибди. Кейин ён суянчиқларга таяниб, ўрнidan турмоқчи экан, гавдасини кўтаролмабди.

— Ҳидинг бунча ёмон, ака! — деган овоз эшитилибди аллақердан.

Замонали бошини хиёл буриб, ўнг тарафда, бир неча ўриндиқ нарида совуқдан титраб-қақшаб турган оппоқ кийимли қизчага кўзи тушиб, ўтирган жойига ғужанак бўлиб олибди. Қизчанинг қип-қизил лаблари четига анорнинг куюқ сувидек қорамтир қон сизиб чиқибди.

Замоналининг тили зўрға айланибди:

— С... с... с-е-е-н... ким... кимса-а-а-н?..

— Бунчалар ёмон ҳид, — дебди қизча қаҳр билан. — Қонинг уюшиб, тилинг шишиб, гапиролмай қолмасингдан аввал тилдан қолдингми, ака?

Қизча хоҳламаса-да, Замонали томон бир қадам ташлабди. Оппоқ юзи азобдан буришиб, чўғдек кўзлари қонталаш тусга кирибди. Замонали жон ҳолатда ўриндиқлар оралаб эшик сари қочибди. Қизча соя каби эргашибди. Замонали ва қизчани инсон зоти тушунмайдиган қандайдир ип боғлаб турган экан.

— Тўхтанг, ака, — дебди қиз Замоналининг қочиб кетаётганидан ғазабланиб, вишиллаган овозда. — У ёққа бир қаранг!.. Пол тагига... У ёққа тушинг... У ёққа... у ёққа...

Замонали клубнинг эски ёғоч эшигига гурсиллаб урилган экан, қулф банди синиб, эшик тарақлаб очилиб кетибди. Ёмғирдан ҳалқобларга тўлган зим-зиё кўчадан уйига қараб сувни шалоплатаиб, гандираклаб, қора терга ботиб югурибди, югураверибди. Аллақаёқда кимдир секин, аммо алланечук сирли ва қўрқинчли ҳуштак чалибди. Ҳуштак ўлимдан кўкарган лабларнинг чўччайиб, ўргимчак тўри қоплаган зах чуқурлик ҳавосидан ўпкасини тўлдириб олиб пуфлаганидан ҳосил бўлганга ўхшаркан. Ҳуштак овози то уйигача таъқиб қилиб борибди.

Замонали дарвозага қандай етиб келгани-ю ҳовлисига кирганини ҳам, хонама-хона ўтиб, тўшагини топганини ҳам билмабди. Унинг алаҳлаб ётганига шоҳид бўлган оиласидагилар шифокор чақирishiбди. Адойи тамом бўлганини Замоналининг ўзи кинотеатрдаёқ англаб етган экан. У кинотеатрнинг мудҳиш сирини пичирлаб-пичирлаб, зўрға-зўрға айтибди:

— Арвоҳ... арвоҳ кўрдим... Қлупда... Оқ кийимли қиз... Мени чақирди... пол тагига... Мени қувди... мени... мени...

Иккинчи куни Замонали вафот этибди. Тез орада атроф-жавонибга у ҳақда «қаттиқ қўрқувдан ўлибди» деган миш-миш тарқалибди. Албатта, миш-мишга кинотеатр биноти ҳам қўшилибди: «Замонали ичиб, қлупда ухлаб қолибди. Ярим кечаси уйғониб, оппоқ кийинган қизчани кўрибди. Бечора Замонали уйига-ча югуриб келиб, икки кун ётиб, ўлиб қолибди».

— Қлупнинг олдида кечаси ёлғиз ўтманглар, — дейишибди оналар фарзандларига.

— Кечаси ўтсаларинг, калима қайтаринглар, — ўргатишибди момолар.

— Э, бунча ваҳима қиласанлар! Ҳаммаси қуруқ гап! Арвоҳ-парвоҳ йўқ! Замонали кўп ичарди, спиртлар борган сайин сифатсизлашиб кетяпти, юрак кўтаролмаган! — деб ваъз ўқишибди оталар.

Халқни аввалгидек Меъмор Тарасовга ўхшаганлар далага ҳайдамас, биров ҳайит ёки таровеҳ намозларига қарши чиқмас, ҳар ким ўзича умргузаронлик қиларкан. Одамлар кинотеатрга кино келишини энди интиқ бўлиб кутишмас ҳам экан. Тўй бор, байрам бор, бир ёқда чақалоқ туғилиши, яна бир ёқда суннат қилдириш, қиз узатиш, эллик, олтмиш йиллик юбилейлар — бари худди кинотеатрда қандай ҳузур-ҳаловат қилинган бўлса, шундай давом этаркан. Энди кинотеатр ёлғиз эмас экан-да.

— Биз яшашни ўргандик, бурунчиларга жуда қийин бўлган-да, — дейишибди кишилар тўй-байрамларда.

— У замонларда ҳаёт оғир эди, — маъқуллашибди қадаҳ кўтарган бошқалар.

Иккинчи воқеа июль кечаларининг бирида рўй берибди. Аслида бунгача қишлоқда турли йилларда ўндан зиёд жиноят содир этилган экан. Масалан, кинотеатр ёнидаги омборхонада юз берган ўғирлик, тўйдаги қонли жанжаллар, бир ошкора қотиллик, бўй етган

қизнинг номусига тегиб қўйиш, маст ҳолатдаги авто-ҳалокатга учрашлар... Лекин бу воқеаларни ҳеч кимга кинотеатр биносига алоқадор деб ҳисобламабди.

Алалхусус, ўша июль кечасида тўйдан ширакайф қайтаётган бир киши кинотеатр ёнига етгач, заҳар танг қилиб қолибди. У қорин қўйган, юзи тўқликдан қизарган қирқ-қирқ беш ёшлардаги шахс экан. Қоронғиликда бемалол юраркан ва гўдаклигидан бери қоронғиликдан қўрқмаганини табиий деб тушунса бўларкан. Кинотеатрнинг қоронғи томонига ўтиб, дераза тагини булғаб, эндигина кетишга ҳозирланган ҳам эканки, қулоғига мушук миёвлаши эшитилибди. Шунда у кинотеатрнинг синган ойнаси ортидан, аниқроғи, бўм-бўш ва қоронғи зал ичкарисидан кимдир боядан бери тикилиб турганини сезибди. Мушук ҳам биринчи марта миёвламаганини англабди. Икки-уч марта миёвлади шекилли. Миёвлаш ҳам мушукларга хос эмас эди, нимасидир одам овозига ўхшаб кетаркан. Гўё томоғи оғриган кимса мушукка тақлид қилиб, бир қўлини карнай қилиб, бўғиқ овозда, чўзиб-чўзиб «миё-ё-ё-в-миё-ё-ё-в-в-в...» дегандек. Деганда ҳам чақчайган кўзларини кинотеатрни булғаетган кимсанинг синиқ ойнадан кўриниб турган жундор бошидан узмай миёвлагандек.

Мастнинг миясига тўқмоқ урилгандек бўлибди. Тўсатдан кўп нарса ёдига тушибди. Ахир, бу ерда Замонали арвоҳ қизни кўрган-ку! Бир вақтлар кинотеатр ўрнида Авлиё ота деган одамнинг уйи, нафақат уйи, ҳатто қизининг қабри бўлганини бобоси сўзлаб берганку! Бобоси ўшанда жамоа хўжалигида ферма мудир экан. Меъмор Тарасов қабрни буздириб, кинотеатр қураман, қишлоққа маданият олиб келаман, деганида, бобоси: «Авлиё отанинг ҳовлиси зиёратгоҳга айланган, бузиб ташласак эл хафа бўлади, ҳовлида мозор борли-

гини ҳам ҳаммамиз биламиз», деб йўлдан қайтаришга уринган. Раис кўнмаган ва ўз билганидан қолмай, Авлиё отанинг ҳовлисига қизил бульдозерларни юборган. Бобоси умрининг охирида «Молларнинг мудирини эмас, одамларнинг мудирини бўлиш пешонамга ёзилмаганидан афсусдаман», деб жон берган.

— Маданият... — гулдирабди ферма мудирининг авлоди. — ...мен маданиятни булғадимми?

Шу пайт бир жуфт чақноқ кўз зим-зиё зал ўртасидан синиқ ойнага яқинлашибди. Даҳшатдан тарашадек қотган маст худди сеҳрлангандек на қичқирибди, на қочибди.

— Уҳ-ҳ-ҳ... — деб шарпа шундай оғир уҳ тортибдики, мастнинг юзига совуқ ва зах ҳаво урилибди.

«Бу мушукми ёки оқ қиз шарпасими?» деган хаёл ўтибди мастнинг кўнглидан ва ғайриихтиёрий қизиқиш ила тикилибди. Шарпа синиқ ойнага янада яқин келибди, юз-кўзига қишлоқ чироқларининг шуъласи тушибди. Ё алҳазар, у кўп йиллар аввал ўлиб кетган бобоси эмиш. Ўша ферма мудирини! Фақат аввалгидек фаранги кўйлак, бўйинбоғ, шляпада эмас, оқ сурпга ўралиб олганмиш.

— С...си... сиз-з-з... — дея олибди авлод.

— Бу ер мазор деб минг марта айтганман, менга кулоқ солишмади, — дебди бобо. — Сен энди энг бадбўй ўликсан... Бўккунингча единг, ичдинг, булғадинг... Менга қара!.. Менга яхшилаб қара...

Шарпа синиқ ойна кўзига юзини тутган экан, авлод унда ўзини кўрибди. Ҳа, бобосининг турқ-таровати бир эврилиб, мастнинг айнан ўзига айланиб қолибди. Кўзлари ўлимтик эканини, ранглари аллақачон синиқиб, лунжлари бодраб-бодраб яра-чақага тўлганини шу онгача билмаган экан.

— Пишт... — дебди маст ўз нусхасига.

Қиёфadoши жон аччиғида ёввойи мушукдек миёв-
лаб, пол тагига — дўзахга қулаб тушибди. Эсхонаси
чиққан маст ҳам худди Замонали каби уйига қочиb бо-
риб, касал бўлиb қолибди. Ўлимидан олдин тили зўрға
айланибди:

— Қлупда... қлупда қора шарпани кўрдим... Мушук
эди... Қора мушук... Одамга ўхшарди... Менга... менга
ўхшарди...

Мастнинг кинотеатрдаги мушук шарпасидан кўрқиб
касал бўлиb қолиши ва ўлиши қишлоқдаги эски миш-
мишларнинг қозонига ўт қалабди. Хосиятсиз маконда
арвоҳми, жинми ёки одамлар тушунмайдиган бошқа
бир ёвуз кучми, нимадир борлигига энди кўпчилик,
жумладан, ҳеч қандай инс-жинсларга ишонмайдиган-
лар ҳам амин бўлишибди. Каттароқ одамлар ҳам ке-
часи кинотеатр ёнидан ёлғиз ўтса, иложи борича ўзи-
ни чалғитишга, бўм-бўш, қоронғи залдан эшитилиши
мумкин бўлган овозларга қулоқ солмасликка, шуъла-
лар ўйнаётган синиқ ойналарга қарамасликка уринар-
кан. Диндан беҳабарлар, ҳеч бўлмаса, «Астағфируллоҳ...
астағфируллоҳ» деб пичирлар, ўзларини энг кучли дуо-
ни ўқийётгандек ҳис этар, аммо «Мабодо бу дуолар таъ-
сир қилмаса, шарпалар қлупдан чиқиб, мени қувласа
нима қиламан?!» деб кинотеатрдан сал ўтгач, қадамини
янада тезлатаркан. «Чақалоқ йиғлаганини эшитдим»,
«ярим кечаси учта шарпани кўрдим, адашмасам, бири
қиз бола эди», «менинг эса қулоғимга мушук миёвла-
гани чалинганди, ўтакам ёрилиб кетди, орқамга қара-
май уйгача чопиб борибман» дегувчилар тез-тез учраб
турарди.

Қишлоқдан файз кетди. Кинотеатр боғи қуриб, да-
рахтлар орасида моллар ва эшаклар қўним топишди.
Ойнанинг синган кўзларидан залга кирган майналар,
чумчуқлар кундуз шовқин солишар, ёввойи каптар-

лар ва мусичалар ғу-ғулаб, ку-кулашарди. Санъаткорлар ҳам энди қишлоқнинг хароб кинотеатрига эмас, яхшигина пул туланадиган тўй-ҳашамларга борадиган бўлишди. Тошентдан келадиганлари ҳам шундай эди, албатта. Тасмали кинолар билан бирга каттакон киноаппарат ҳам йўқ бўлиб кетди. Одамлар дастлаб вагонларда намоёиш этиладиган «видео» деб аталадиган киноларга бориб юришган бўлса, секин-аста бу «видео»лар ойнаи жаҳонга ҳам кўчди. Эндиликда бутун ўлкада кинотеатр муҳити ҳукм суриши айнаи ҳақиқатдек эди, аммо...

...аммо мамлакатда кунларнинг бирида куёш ҳар доимгидан чарақлаб чиқди. «Истиқлол», «мустақиллик», «хурлик» деган овозалар ёшу қарини шод этди. Майин шамол харобазорга айланган кинотеатрга ҳам етиб келди.

— Ўтиринг, — деди терговчи қўлга олинган жиноятчи эркакка стулни кўрсатиб.

Жиноятчи ўтирди.

— Ҳуррият қишлоғидан экансиз-да... — деб терговчи папкадаги қоғозларга кўз ташлади.

— Менми? Марксданман, — палағда овозда ўшшайиб жавоб берди эркак.

— Собиқ «Маркс» совхози маркази, — тузатиш киритди терговчи.

— Мен янги номини билмайман.

— Чет элда қочиб юрган кимса бу ёқларда нималар бўлаётганини билмаслиги мумкин. Майли, нима ҳам дердим. Нега Ҳуррият қишлоғидан эканлигингизни сўраганимни дарров тушунгандирсиз?

— Қўлингиздаги «дело»да ҳаммаси ёзилган, шунга қараб гапиряпсиз-да.

— Афсус, мен сиздан бошқа гап кутгандим. Тожикулова Зарина деган қизни танирмидингиз?

— Бўйнимга олганман, танийман. Уни мен ўлдирмаганман. Ҳаммасига Санжар айбдор. Санжар қотил эди. Мана, ўлиб кетиб, унинг ишларига ҳам мен жавоб беряпман.

— Хуррият қишлоғи марказидаги кинотеатрга қачондан бери уя қуриб олгандинглар?

— Мактабда ўқиб юрган пайтларимиздан бери. Саксонинчи йиллар эди ўшанда.

— Кинотеатр ертўласида жиноий бошпана қуриш фикри кимдан чиққан?

— Санжардан. Бир куни дўкон олдида сигарет қолдиқларини ахтариб юрганимда, Санжар чақирди. Қоқ туш пайти эди. Мени қлупнинг...

— Кинотеатрнинг демоқчимисиз?

— ...ҳа, кинотеатрнинг орқасига бошлаб борди. У ерда ҳеч ким йўқ экан. Эшик тепасидаги кўзи синган деразадан ичкарига ошиб тушдик. Кейин Санжар саҳнага бошлаб борди. Саҳнанинг олд томонидаги тахталардан иккитаси олинар экан. Биз саҳна тагига кирдик. Санжар ҳар эҳтимолга қарши деб тахталарни жойига ўрнатиб қўйди. «Саҳна тагида ҳам ҳаёт бор экан-да?» — дедим мен Санжар қўл чироғини ёққанида. «Сен аввал бу ерни кўр», дея у мени сал наридаги ҳандаққа эргаштириб тушди. Ҳандаққа тушиб, худди окопга ўхшайдиган йўлдан юриб кенг, мўл ертўлага ўтдик. Ер остидаги бу хонага эски кўрпачалар, стол-стуллар, ҳатто йиғма каравот ҳам келтириб қўйилганди. Чекдик, ичдик, нон ва консерва едик. Санжар менга у ерни сотмаслик учун қасам ичирди. Кинотеатр ертўласида махфий хонамиз борлигини ҳеч кимга айтмасликка онт ичдим. Сизлар изимиздан тушиб... аниқроғи, қлуп қаровсиз қолиб, ўйинқароқ болалар саҳна тагидаги яширин йўлни кўриб қолмагунларича билмадиларинг.

— Тасодифан аниқлашди деб ўйласангиз, янгли-

шасиз. Дўкондаги ўғирлик ҳам изларингни фош этди. Орган ҳам ишляпти.

— Дўкон ўрни эски замонларда жарлик бўлган экан. Кинотеатр қурилганида, жарлик кўмилиб, текисланиб, совхоз омборхонаси қурилган. Биз кинотеатр тагидан макон қуриб олганимиздан сўнг лаҳм қазиб, омборхонага осонгина йўл топганмиз. Плитани жойидан силжитиб, омборда пайдо бўлардик. Сигарет, ароқ, вино, кийим-кечак, ашқол-дашқоллар — ҳаммасидан инсофи билан ўғирлардик. Сўнг плитани жойига қўйиб, изсиз йўқолардик. У замонлар ўғирлик замони эди, ака. Омбор мудирининг ўзи энг катта ўғри эмасми, бизнинг олганларимиздан кўз юмиб юборарди.

— Зарина давраларингга қандай қўшилиб қолган?

— Уни ҳам Санжар топган. Зарина туман марказида яшайдиган бетайин хотиннинг мустақил ҳаётга қадам қўйган ўн етти ёшли сатанг қизи эди. Биз егулик, ичгуликни гамлаб, кечаси кинотеатрга кирардик. Махфий ертўламизда икки кунлаб қолиб кетардик.

— Сизнинг жуфтингиз йўқ эди шекилли?

— Биз жуфт эмас, тоқ эдик. Бошқача айтганда, Заря менга ҳам маъшуқалик қиларди. Замон, муҳит шунақа эди-да. Тепада виждон, ҳаллоллик, коммунизм ҳақида гапириларди, пастда эса биз... ҳеч қанақа гуноҳдан қўрқмасдик. Наша ҳам чекардик. У пайтларда наша арзон эди, кўкнори-ку томорқаларга ҳам экиларди. Тиқилинч сариқ автобусларда киссавурлик қилишдан афсонавий жиноятчи даражасига кўтарилишни хоҳларди Санжар.

— Қиз қандай ўлдирилди?

— У Санжарни сотмоқчи бўлди. Туғишидан аввал ертўлада бир ҳафта ётди. Онаси уни ўйнаши билан дам олгани кетди, пул ишлаб келади, деб ахтармади ҳам. Бечора роса қийналди. Бир куни кинотеатр залида

йиғилиш бўлган. Йиғилишда бир кекса одам ҳаётнинг ўткинчилиги, инсон ҳамма гуноҳлари учун жавоб бериши ҳақида гапирган. Заря ертўлада ғужанак бўлиб ётиб, ҳаммасини эшитган. Ўша кеча Зари тўполон кўтариб, Санжарни сотишга қарор қилади. Санжар уни бўғиб ўлдириб қўйиб, саҳна тагига кўмиб ташлаган.

— Чақалоқ қаерга дафн этилган?

— Мен уни тепаликдаги қабристонга кўмиб келганман.

— Қотиллик содир этилганда қаерда эдингиз?

— Тепаликда... Авлиё ота қабристонида... У ерни Темур тепалиги ҳам дейишарди...

— Нима учун жиноятни яширдингиз?

— Нима учун сотишим керак эди?

— Тўғри, шунинг учун ҳам умрингизнинг қолган қисми қамоқда ўтади... Хўш, сиз кинотеатр Авлиё отанинг ҳовлиси ўрнида қурилганини, у ерда Авлиё отанинг қизининг мозори бўлганини билармидингиз?

— Марксданман-ку. Нега билмас эканман!

— Кечаси кинотеатр ертўласида ароқ ичиб, зино қилибсиз, арвоҳдан кўрқмадингизми? Қишлоғингиз одамлари оппоқ кийимли қизнинг арвоҳини кўрган. Одамлар юрак касал бўлиб ўлган.

— Мен ишонмайман.

— Арвоҳга ишонмайсизми?

— Йўқ.

— Худогами?

— Йўқ.

— Одамларгами?

— Йўқ.

— У ҳолда нимани назарда тутяпсиз?

— Ҳеч нарсани. Мен сизнинг ҳамма саволингизга жавоб бериб бўлдим.

Терговчи жинойтчига қаттиқ тикилди. Жинойтчи шундай деди:

— «Сўнгги тилагинг нима?» деб сўрашса, «Бундай замон қайтиб келмасин» деган бўлардим.

— Агар кинотеатр ўрнида бошқа бино, масалан, масжид бўлганида сиз яхши инсон бўлиб вояга етишингизга ишонасизми?

Жинойтчи кулди. Кейин унинг кўзидан бир томчи ёш думалаб тушди...

Янги давлат Авлиё отанинг ҳовлиси ўрнида масжид қурдириб, зиёратгоҳни тиклади. Шунингдек, қишлоқ марказида янгича кинотеатр ҳам қад ростлади. Кино-театр ёнидаги бино эса халқ кутубхонасига берилди. Кутубхонага бадиий ва илмий асарлар билан бирга одоб-ахлоқ, ҳадис, тафсир, истиқлол ҳақидаги китоблар ҳам келтирилди.

Ўша йили қирқ йилдан бери илк бор тўй дастурхонига ароқ қўйилмади. Одамлар маданийлаша бошлади...

«ШОМ» ЮЛДУЗИНИНГ ҚИСМАТИ

Бир иш билан шаҳар чеккасидаги маҳаллага бордим. Кун қайтган бўлса-да, асфальтдан тандир ҳовури кўтарилади. Кўчаларда қимирлаган сурат йўқ. Уйларнинг биқинидан очилган дўконлар ҳам кимсасиз. Бундайроқ одамлар қурган икки қаватли уйлардан фарқли ўлароқ, нақ беш қаватли бинога кўзим тушиб, даставвал эътибор бермадим. Кутган кишимнинг қораси кўринавермагач, кўча бошидаги дарахт тагида туриб, беихтиёр ўша бинога тикилдим. Атрофидаги уйлар қашшоқларнинг кулбасидек пойида қолиб кетган, ҳақиқатан виқорли иморат. Бир вақтлар қизилга бўялганини мен турган жойдан ҳам пайқаш мумкин. Йиллар ўтган саяин ёмғирлар савалаган, шамол туртиб ўтган, қуёш

олов тутган, алалоқибат қизил буюқлар тукилиб тушган эди. Юқори қаватнинг ойнасиз деразаларидан бир гала каптар учиб чиқди. Сирти таъмирланмаган десам, ичи ҳам қаровсиз шекилли. Қизиқ, кўпинча жонсиз нарсаларнинг ботини ва зоҳири бир хил бўлади.

Шу он телефоним жиринглади.

— Сизни ҳам овора қилдим, — деди мен кутаётган одам.

— Кўча бошидаги дарахт соясида йўлингизга интизорман, ака. Қанча вақтда келасиз?

— Узр, ушланиб қоламан. Камида бир соат.

Соатимга қараб уф тортдим.

— Кутаман, ака. Эртага қолдирсак бўлмайди, тушунинг, ахир.

— Эртага қолмайди, фақат бир соат кутиш керак.

— Кўчада тик оёқда турганимни инобатга олиб тезроқ келишнинг иложини қилинг, илтимос.

Гапимни у бошқа маънода тушунди чоғи, деди:

— Беш қаватли бинони кўряпсизми?

— Ҳа, каптархонами?

— Қанақа каптархона? Ҳозир тўғри ўша ёққа кетинг. Ошхоначига мен юборганимни айтинг. Телефон қилиб қўяман.

Қисқа дудуллаш эшитилди. «Майли, сиз айтганча бўла қолсин», дедим. Беш қаватли бинога тезроқ етиб олиш учун маҳалла оралаб жўнадим. Кўп ўтмай кенгроқ йўлга чиқдим ва беш қаватли бинонинг тутун чиқаётган кириш эшигини узоқдан кўрдим. Биринчи қаватдан кичикроқ ошхона очилган эди.

Ким юборганини кабоб елпиётган кишига айтдим.

— Марҳамат, ичкарида ҳам, ташқарида ҳам жой бор, — деди у.

Бўш экан деб ташқаридаги бир столни эгаллагандимки, аллақасдан хўппасемиз, олтмиш ёшлардаги

турқи совуқ кимса пайдо бўлиб қаршимга ўтирди. «Бу ер банд» демоқчи эдим, менда гапи борлигини сезиб, индамадим. Ошхоначи унга қўли кўксига енгил таъзим қилиб қўйгани ҳам шаштимни қайтарди.

— Биринчи келишингми? — сўради кимса дабдурустдан.

— Бу ергами? Кўп келганман, — ёлғонладим мен. Лекин орқасидан рост гапирдим: — Шу шаҳарда ишлайман. Маҳаллада ишим бор эди.

— Бу ит маҳалла, — деди ғазаб билан. — Одам яшмайди.

Гапи малол келиб:

— Кечирасиз, — дедим, — одамларни итга тенглаштириш яхши эмас. Ўзингиз ким бўласиз?

— «Қайси итсан?» демоқчимисан? Бе, қўйсанг-чи, мен Олқор Шерлиман. — Стул суянчигига бамайлихотир суяниб, менга осмондан қараётган тирик бочка жигимга тегмоқда эди.

— Олқор Шерли деб эшитгандайман.

— Ўша менман. Кўриб турганингдек тирикман.

Танимаган-билмаганингдан бундай гапни эшитиш кишининг кулгисини қистатарди. Бироқ унинг навбатдаги гапи қизиқиш уйғотди:

— Меҳмонхонамга «Шом» деб ном қўйиб хато қилган эканман. Тез орада бизнесимни зулмат қоплади. Машҳур «Шом» меҳмонхонасининг бугунги аҳволига қара, ука.

— «Шом»? Бу «Шом»ми? — дедим бешинчи қаватгача қайтадан кўз югуртирар эканман.

Хаёлимдан Ҳабиба ўтди. «Синфдошим шу ерда ўлган экан-да, — дедим ичимда. — Бояқишнинг фожиасидан кейин меҳмонхона ростдан ҳам ёпилиб, дабдаласи чиқибди».

— «Шом»ни ҳамма биларди, — деди Олқор Шерли, — бутун шаҳар, бутун вилоят. Мен шунақа шароит қилиб қўйгандимки, шунақа томошалар уюштиргандимки, бундайи юртда ҳали бўлмаган, бўлмайди ҳам. Европа ҳам ҳайратдан ёқа ушлаганди.

Кўз олдимда марҳума синфдошимнинг маҳзун қиёфаси жонланди. (Лекин Ҳабибани ҳаётлик чоғида маҳзун ҳолда кўрганимни эслаёлмайман.) Шу тобда унинг руҳи беҳосият бинонинг аллақайси хароб бурчагида йиғлаб утиргандек эди.

Эндигина талаба бўлган кезларим шоҳбекатда учратганимда тузуккина кийиниб олганини кўриб кўзларимга ишонмагандим.

«Ҳабиба, сенмисан? — деб ёнига бордим. — Ўқишга ўтдингми?»

«Ишляпман», — жавоб берди истамайгина.

«Отаси билан уришиб қолган» деган ўй ўтди кўнглимдан. Улар қўл учида кун кечиришар, отаси ҳар куни ичар, болалари, шахсан, Ҳабибанинг мудом отасидану оиладаги аҳволдан норози юришини билардим. Мактабни тамомладик, мана, ўқишга ўтдим. Ҳабиба эса, назаримда, иш баҳона ота уйини тарк этган эди. Отаси шаҳарга ёлғиз кетишига кўнмаган бўлса, жанжаллашган ҳам.

«Қаерда ишляпсан?» — сўрадим ачинганнамо.

«Ҳозирча сир, — деди у. — Яқиндагина бошладим...»

Кейинчалик ҳамқишлоқ дўстларимдан эшитиб қолдим. Ҳабиба шаҳарнинг аллақайси пучмоғида жойлашган «Шом» ресторанида официанткалик қилаётганмиш. Бошқа бировлардан эшитишимча, «Шом» ресторан эмас, тунги клуб, шубҳали шахслар меҳмонхонаси ва яна турли балои баттарлар жойлашган шайтоний салтанат эмиш. Нима бўлганда ҳам бурунлари қишлоқдан

чиқмаган қизнинг шаҳарда ёлғиз яшаб, кечалари ғала-говур маст-аластлар уясида официанткалик қилиши менда яхши фикр уйғотмади. Қолаверса, синфдош қизларни яқиндан танийман. Хусусан, Ҳабиба байрам кечаларида биринчи бўлиб даврага тушишдан, «вальс»дан тортинмасди. Мактаб саҳнасида куйлаганида ҳамма унга Юлдуз деб лақаб қўйиб олганди.

Ким билади дейсиз, ҳаёт йўлларида қабих кимсалар учрамаганида у ростдан машҳур хонанда бўлармиди? Афсус, гуллаган ёшлик фаслида хазонга айланди. Меҳмонхонадаги лифт шахтасидан абжағи чиққан мурдаси топилгани ҳақида эшитганимда бошимга гурзи билан ургандек гангиб қолгандим. «Бунча тез? Нега ахир?..» дердим нукул. Гўё Ҳабиба ҳали яшаши керакдегу кейинчалик бахтсизликка учраши лозимдек эди.

— Сезишимча, вақтида катта одам бўлгансиз, — дедим Олқор Шерлига.

— Ҳозир ҳам катта одамман, — кеккайди у.

— Ёшингизни назарда тутганим йўқ. Мавқени айтяпман. Меҳмонхонангиз кичик бир ошхонага айланибди. Бу ютуқлардан далолат бермайди.

— Нимадан далолат беришини менга уқтирма. Ким аввалгидек жавлон урмаса, куч-қувватдан қолди дегани эмас. Шунчаки пайт пойлаяпман, холос. Ҳа, мен кутяпман. Шундай кутяпманки, худди ер тагидаги аждаҳодай.

Шу пайт ошхоначи ярим коса шўрва билан чой-нон келтирди-да, Олқор Шерлига сездирмасдан кўз қисиб қўйди. Бу ишорани «Бобойнинг лақиллашига чиданг энди, ака» мазмунида тушундим.

— Сизга нима келтирай, Олқор ака? — сўради у.

Шерли унга қарамасдан аччиқ кўк чой буюрди.

— Ишлашимга қўйишмади, — бир четга туфлади

у. — Кечқурун одамнинг дам олгиси келади, ичсам, ўйнасам дейди, жононлар даврасини кўнгли тусайди. Бундай туйғу ҳар бир одамда бор, шахсан бизнинг ўзбек йигитларида ҳам. Мен ёшларни сендан яхши биламан. Дунёдаги минглаб шаҳарларда бекордан-бекор кўнгилочар жойлар ишлаб турармиди! Ҳе, булар эса... аҳмоқлар!

— Маҳаллани сўкаётганингизга қараганда, устингиздан ёзганга ўхшайди, — дедим.

— Буларми? Булар қораялоқ-ку! Қўлларида пашшанинг иши ҳам келмайди. Лекин тўғри топдинг, устимдан ёзишди. Бир марта эмас, юз марта. Нима бўлди-ю катталар билан келишолмай қолдим. Юмалоқ хатлар бир баҳона бўлди. Ўлиб-тирилиб обод қилган жойимнинг аҳволини кўряпсан. Ишлагани ҳам қўйишмайди ичиқоралар.

— Одамларга тинчлик керак, — дедим овқатга қошиқ ботириб. — «Шом» меҳмонхонаси ресторанида базму жамшидлар бўлади деб эшитардик. Кўча машиналарга тўлиб кетаркан. Ярим кечаси, ҳатто тонгда ҳам мастларнинг бақир-чақири, машиналарнинг сигналлари тинмас экан. Одам ўлган деб ҳам эшитганман.

— Мабодо исковуч эмасмисан? — бир қоши кўтарилди Олқор Шерлининг.

Жаҳлим чиқиб, тўнгизнусха башарага тикилдим.

— Ака, сиздан гап сўраётганим йўқ, ўзингиз келдингиз. Менимча, масалангиз аллақачон ҳал бўлган, изингизга жосус қўйишнинг ҳожати ҳам қолмаган.

— Асабинг чатоқми дейман? Неча ёшдасан?

— Ўттизда.

— Ўттизда мен польшалик мафиозларни Ялтада тиз чўктирганман. Қаерда ишлайсан?

— Кўчмас мулк билан шуғулланувчи фирмада.

— Пичингми бу? Меҳмонхонамни сўраб ҳузуримга тез-тез келадилар.

— Бепул берсангиз ҳам олмайман.

— Ололмайсан ҳам!

Ошхоначи чой келтирди. Чой қайтариш асносида Олқор Шерли менга ўқрайиб қараб қўйди, сўнг ҳам-суҳбатдан ажралиб қолишдан чўчигандек қизиқтиришга уринди:

— Бир режам бор. Агар амалга ошса, сен ҳам ми-жоз бўласан. Эски танишлигимиз ҳурмати ярим нархда ўтириб кетасан.

— Қизлар ҳам ишлармиди? — дедим ўсмоқчилаб.

— Қаерда? «Шом»дами? Қизиқ экансан. Қизларсиз дискотека бўлармиди? Кунимиз ўтмасди уларсиз.

— Биттасини танирдим. Адашмасам, у «Шом»да иш-лайман дерди.

— Э, кўп одам ишларди.

— Лекин уни танисангиз керак.

— Ким экан? Исмини айт-чи.

— Ҳабиба.

Олқор Шерли пиёлани оҳиста қўйди. Менга ниҳоят-да синчковлик билан тикилиб қолди.

— Ҳабиба... ҳам... Ҳабиба дегин. У танишингмиди?

— Ҳа. Лифтдан йиқилиб ўлганидан ҳам хабарим бор.

— Бинога яна кўз югуртирдим. — Лифт бузуқ бўлганми?

— Лифт зўр эди. Оддий лифтлардан эмас.

— Одамларни нариги дунёга жўнатадиган машина-ми?

— Ў-ў, қармоқни яхши ташладинг. Ҳабибанинг тақдирини назарда тутяпсанми? У маст эди. Лифт ишламаслигини катта-катта ҳарфларда ёзиб қўйгандик. Билмадим, эшиги қандай очилиб кетган. Бу ҳам бир фалокат-да. Шувиллаб... — Олқор Шерли қўли-

ни баланд кўтариб-туширди. — ...шувиллаб ертўладаги лифг устига тушган. Навниҳол қиз бўлса ҳам, палахмоннинг тоши экан. Лифтнинг томини ўйиб, усталарнинг асбоб-ускуналари солинган ёғоч қутини синдириб юборган. Жасади ҳам таниб бўлмас ҳолатда эди. Кимга қийин? Менга қийин бўлди. Органлар босди, бизнесим дарз кетди.

— Официантларнинг ҳам душманлари кўп бўлади. Кимдир итариб юбормаганмикан?

— Официантқада душман нима қилади? Қолаверса, Ҳабибага официантларнинг нима алоқаси бор?

— У официантка эмасмиди?

— Э, қўйсанг-чи, касбини мен биламанми, сенми? Йиллар ўтди. Ростини гапирсам ҳам бўлади. Ҳабиба «Шом» юлдузи эди. Меҳмонхонамга келган казо-казо меҳмонлар уни яхши танирди. Нима демоқчи эканимни тушунгандирсан?

— Марҳума ҳақида бундай гапириш яхшимас, ака.

— Ўзини сенга оппоқ официантка қилиб кўрсатган бўлса, менда нима айб? Ҳабиба шундоқ кўз ўнгимда турибди. Тўғри, ёш эди, увол кетди, лекин ёмонни ёмон, яхшини яхши дейман. Ҳабиба йўлдан адашган оҳу эканини сендан яширолмайман. У меҳмонхонамнинг хув анави еридаги ресторан саҳнасида қўшиқ айтарди. Саҳнага чиқишнинг, юлдуз бўлишнинг ўша пайтларда нобоп шартлари бор эди. Ҳеч ким мажбурламайди, муҳитнинг ўзи секин-аста шартлар сари суриб боради. Ким чекинса, тамом, ҳашамдор залнинг муҳташам саҳнасига қайтиб чиқмайди. Тушундингми? У пайтларда хусусий меҳмонхоналар, ресторанлар, сауналар энди-энди шаклланаётганди. Ички муҳити тартибга тушгунча битта Ҳабиба ўлмаган. Ҳа, мен фақат ўзимнинг ҳордиқ чиқариш ўчоғимни айтмаяпман. Бар-

ча тунги клублару сауналарни, меҳмонхоналару кечки ресторанларни назарда тутяпман. Ҳозир битта ишқал чиқмасидан кавушингни тўғрилаб қўйишади. Биз ишлаган кезлар эркин эдик.

— Тушунгандай бўляпман. Саҳнадан эркак орқали тушириб юборилар экан, демак, лифтдан ҳам... Шундайми?

— Сурбет экансан-ку, — бит кўзларини қадади Олқор Шерли. — Мени қотилга чиқармоқчимисан?

— Шунчаки икки оғиз қангомалашяпмиз, холос. Мавзуни ўзингиз бошладингиз, мен давом эттирдим. Учрашувимиз қандай тасодиф бўлса, Ҳабибани танишимиз ҳам шундай тасодиф. Фақат бир нарсага тушунмаяпман. Ҳабиба қишлоқ қизи эди, биров билан севишмаган. Наридан борса ўтиришларда вальс тушган. Бирдан меҳмонхонага ишга ўтиб, отаси қатори эркаклар унинг атрофида айланиши қандайдир ишонарсиз. Отасини пиёниста дейишарди, балки қизини киморда ютқазгандир?

Олқор Шерли кўнглимни айнитар даражада томоқ қириб, тамшаниб қўйди-да, шошилмасдан сўзлади:

— Ҳабибанинг ҳаёти бунақа йўлларга бурилишида отасининг айби бор-йўқлигини билмайман. Қизнинг сен айтган тарзда бахтсиз бўлиши кино-пинода учрайди, ҳаётда эмас. Ҳабибанинг отасини танир экансан, бундан чиқди, улар сенга ҳамқишлоқ ёки узоқ таниш. Қизнинг ёмон йўлга кириб кетишини ҳазм қилолмаётган экансан, эшит, Ҳабиба ўз йўлини ўзи танлаган. Аввало, у ота-онасидан йироқда, ҳеч ким танимайдиган шаҳарда ёлғиз яшашни, халққа кутилмаганда юлдуз бўлиб танилишни орзу қилган. Эсимда, бир енгилтак қиз билан танишиб қолган, ижара уйида яшаган. Қиз менинг меҳмонхонам атрофида кўп ўралашарди. У Ҳа-

бибани фаррошликка таклиф қилганди. Биринчи куни ҳожатхона тозалаб юрган чиройли қизни кўриб юқори қаватларга ишга ўтказдирдим, маошини кўтардим. Жарангдор овози, истеъдоди борлигидан тез орада хабар топдик. «Шом» меҳмонхонасининг ресторанига шундай қиз керак эди.

— Бечорани сиз йўлдан урган экансиз-да?

— Буни Гурам оқбошдан сўра, каллаварам. Мен ўз қўл остидаги ходимларга чалкашиб юрадиганлардан эмасман. Ҳабибанинг фожиаси Гурам оқбошдек шайтонга дуч келганида. Иккисининг муносабати ҳақида эшитганимда қулоқларимга ишонмаганман. Одам ҳам шунчалик тез ўзгарадими? Одми кийинган қиз ялтир-юлтурларга бурканди. Гурам оқбош унга уй ҳам олиб бермоқчи эди, яширинча тўй ҳам қилмоқчи эди. Афсуски, хотини хабар топиб, катта уруш бошлади. Уруш Гурам оқбошнинг мағлубияти билан тугади. Оқбош шу-шу меҳмонхонамга қадам ҳам босмай кетди. Ҳабиба ҳеч нима бўлмагандек ишлаб юраверди. Унинг бошқа ошиқлари чиқиб қолди. Ресторанга ҳар доим келадиган ўзига тўқ йигитлар кўп эди. Шулардан бири... Хуллас, менга юлдуз керак эди, юриш-туришига индамасдим. Қолаверса, шахсий ҳаёти билан нима ишим бор? Европалик танишим айтганидек, «у энди ёш бола эмас, ўз йўлини танлашга ҳаққи бор».

— Ҳе йўқ, ёшликда бебош бўлганингиз очиқ кўри-ниб турибди. Ҳарҳолда, меҳмонхонангизнинг муҳити ҳалигидақа бўлган экан, наҳотки, ўз мулкингизда жим юрган бўлсангиз?

— У менинг ходимим эди, дедим-ку. Мен ўз қўл остидаги...

— Кечирасизу, Ҳабиба фаррошлик қилиб юргани-

да, шундай нигоҳ ташлагансиз. У меҳмонхона юлдузига айлангач, сиз...

— Бўлди, тушундим. Айбимни тан оламан. Ҳабибани далаҳовлимга таклиф этганман.

— Борганми?

— Ҳе-е, мен меҳмонхона хўжайини эдим.

— Борганми? — саволимни алам билан такрорладим.

— Гапнинг маъносини тушунмайсанми? Ҳафтафаҳм гестапомисан?

— Йўқ, шунчаки сўрадим, — дея бўшашдим.

— Шуни унутма, ука, унақа қизларнинг қисмати азалдан бир хил. Ҳабибани бешинчи қаватга чиқариб қўйган лифт қайтиб туширмади. Бунда катта мантиқ бор. Шоиртабиатга ўхшайсан, мендан тузукроқ тушунасан бунақа фалсафани.

Олқор Шерлидан бир неча сония кўз узмай сукут сақлаб ўтирдим. Нима дейишни билмасдим. Синфдошим ҳақида қалаштириб ташлаган мудҳиш маълумотлар юрагимга наштар бўлиб санчилганди.

— Гурам оқбошни қаердан топсам бўлади? — сўрадим ундан.

— Ҳабибанинг кимисан?

— Бу ёғи билан ишингиз бўлмасин.

— Майли, айтмай қўя қол. Ўлимида менинг бир грамм ҳам айбим йўқлигини унутма!

Олқор Шерли ўрнидан инқиллаб тураётганди, билагига чанг солдим.

— Ўв, одам қиёфасидаги чўчқа! — дедим ғазаб билан. — Шукр қил, бу ерга Ҳабиба учун қасос олишга келмаганман. Акс ҳолда ҳолингга маймунлар йиғларди. Ҳаммасини Ҳабибага ағдаряпсан. Бир нарсани унутиб қўйяпсан! Нега у ўн саккиз йил биз билан битта маҳаллада яшади-ю қўлимизни ҳам теккизма-

дик, сенлар эса ўн саккиз кунда оч ҳайвон каби кўз олайтирдинлар? Нега уни мен йўлдан урмадиму бу қабиҳлик сенларнинг чекингга тушди? Демак, ҳамма гап чиркин ниятли кимсаларнинг муҳитида. Меҳмонхонангни ёпиш у ёқда турсин, Ер юзидан супуриб юбориш керак эди...

Ёввойи мушук ҳуркитиб юборди чоғи, бешинчи қаватдан каптарлар гурра учди. Олқор Шерлининг пешонасини каптар гўнги безаб қўйди.

— Бойлик қўнди, — деди у гапларимни эшитмагандек.

Ейилмаган овқатнинг пулини столга ташлаб, «Шом»дан узоқлашдим.

Дарвоқе, бошни қуш гўнги бежаса бойлик келади, дейишади. Кўп ўтмай Олқор Шерлини ўз невараси — гиёҳванд ўғривачча пичоқлаб ўлдирганини эшитдим. «Шом»да ўзгача бир ҳақиқатни тушундим: гўё қуш қиёфасидаги ўлим даракчилари навбатдаги қурбонига белги қўйган эди. Олқор Шерлининг ўрнида, яъни бир қадам орқада бўлганимда белги менга қўйиларди. Дузах бир қадам, эҳтиёт бўл, дегани эмасмикан бу?

Ўша куни танишимни учратолмай шаҳар чеккасидан куруқ қўл билан келдим, аммо юрагим бўш қайтмади. Армону изтиробларга тўлиб, ҳўнг-ҳўнг йиғлади. Ҳабибанинг руҳи ўз бахтига зомин бўлган хароба меҳмонхонага қўнолмай, юрагимда бир кеча меҳмон бўлган эди.

МУНДАРИЖА

Хиёнат остонасида	3
Бой берилмаган бахт	25
Жарликдаги тўй ёхуд чоҳда ўқилган никоҳ	35
Хосиятсиз хазина	54
«Биз бир дарахт эдик...»	62
Чапдаги узанги	68
«Мен сени севардим...»	75
Алвидо, бахт	96
Ўғрилар	105
Қўшни уйдаги қўшиқ	115
Шифтдан тушган илон	120
Қасос истаги	130
Сўнгги кеча	134
Сталкер	145
Гумроҳлар	156
Бир куни	177
Тўхмат.....	185
Тақдир эшиги	196
«Унутмайман сени ҳеч қачон»	206
Шоввозлар	218
Ишқ ва виждон	223
Кинотеатрдаги арвоҳ	233
«Шом» юлдузининг қисмати	259

Адабий-бадиий нашр

Азамат ҚОРЖОВОВ

ЖАРЛИКДАГИ ТҮЙ

Ҳикоялар

Муҳаррир:	<i>О.Қанаев</i>
Дизайнер:	<i>Р.Ташиматов</i>
Мусахҳиҳ:	<i>М.Холиқова</i>
Саҳифаловчи:	<i>Г.Курбанбаева</i>

Нашриёт лицензияси: АІ №270

Босишга 24.01.2018 йилда берилди. Қоғоз бичими 60x84 1/16

“Virtec Times UZ” гарнитурасида офсет усулда босилди.

Нашр босма табоғи 17,0 Адади 5000 Буюртма №7

«IJOD-PRESS» нашриётида нашрга тайёрланди.

«Dizayn-Print» МЧЖ УИЧК босмахонасида чоп этилди.

100054.Тошкент шаҳри, Чупон ота кўчаси, 28-а уй.

Телефон: (371) 273-19-51

Факс: (371) 273-19-50

Email: dizayn-print@mail.ru

www.Ijodpress.uz